

Vážené čitateľky, vážení čitatelia,

časopis *Jazyk a kultúra* uzatvára 11. ročník svojho trvania. Po viacerých rokoch sa redakcia rozhodla mierne modifikovať jednak text *Zásad publikovania, posudzovania a editovania príspevkov* a jednak *Pokyny pre prispievateľov*, aby oba dokumenty výstižnejšie odrážali reálnu prácu redakcie a potreby časopisu. V prípade *Pokynov pre prispievateľov* došlo k ich precizovaniu, hlavne vo vzťahu k uvádzaniu internetových odkazov a zdrojov. Redakcia sa rozhodla posunúť hornú hranicu rozsahu príspevkov vo všetkých rubrikách a zvýšiť minimálny rozsah abstraktov v anglickom jazyku. *Zásady publikovania, posudzovania a editovania príspevkov* teraz verne zrkadlia redakčný proces práce s príspevkami. Najdôležitejšou zmenou, ktorá časopis od nasledujúceho ročníka čaká, je však zrušenie rubriky *Z našich prekladov*. Rubrika zohrala svoju úlohu v prvých ročníkoch vychádzania časopisu, v čase prvej fázy projektu *Vybudovanie lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra excelentnosti*. Postupne však, ako sa časopis profiloval vo svojom vedeckom zameraní, existencia rubriky prestávala mať v jeho štruktúre opodstatnenie, čo sa odrazilo aj v záujme, resp. nezájme prispievateľov publikovať v nej. Paradoxne tak umelecký preklad, ktorý v rubrike *Z našich prekladov* vychádza v tomto čísle, je od roku 2014 prvým prekladovým textom, ktorý bol časopisu ponúknutý na publikovanie. Bude teda zároveň aj posledným.

Dovoľte mi spolu s odchádzajúcim rokom poďakovať sa vám všetkým – autorom, posudzovateľom aj čitateľom. Vážime si dôveru, ktorú nám prejavujete. Dúfame, že nám svoju priazeň zachováte aj naďalej.

Všetkým Vám želim, aby nadchádzajúci rok bol úspešný, aby sme doň vstúpili v zdraví a aby sme sa s ním v zdraví aj lúčili.

V mene redakcie
Daniela Slančová
hlavná redaktorka

Pre-interaction language management and the relevance of ideology in a semiotic landscape of a plurilingual tourist area

Denisa Bariová

Inštitút anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
denisa.bariova@smail.unipo.sk

Key words: tourism, linguistic landscape, language management, sociolinguistics of globalization, ideology

Kľúčové slová: turizmus, jazyková krajina, jazykový manažment, sociolingvistika globalizácie, ideológia

1 Introduction

Tourism has been established as one of the most prolific service industries of the late modern era. This prolificity involves not only an apparent economic side, but also sociocultural development. As a matter of fact, one does not exclude the other, and it is of my interest here to examine the link between tourism and globalization, and its manifestation in the semiotic landscape of a globalized yet peripheral tourist area in the Slovak Republic.

Following a recent paradigm shift in sociolinguistic studies leaning towards constructivist epistemologies, I approach 'languages' of tourism discourse not as mere translations of each other, i.e., not only as products, but as translingual processes with context dependent and context forming characteristics shaping a transidiomatic tourist environment (Jacquemet, 2005). Thus, I shift from a traditional understanding of language as politically bound and rather an abstract phenomenon (though still acknowledging this perspective in a sense that tourism discourse participants may consciously or not perceive languages exactly like this) to new understandings revolving around linguistic resources, their horizontal and vertical movement, and multiple centers to which their users orient, all affected under the presence or absence of global and local flows.

The aim of this paper is twofold. First, I explore if and how theoretical-methodological approaches to linguistic landscape can be effectively combined with Language Management Theory (Jernudd and Neustupný, 1987) to access linguistic repertoires of tourism discourse participants as manifested in public signs. Then, I investigate homogenizing and heterogenizing forces of globalization and localization and their pre-interactionally managed and ideologically underlined manifestations in the linguistic landscape of a tourist site, through which I aim at achieving a better understanding of contemporary linguistic and sociocultural practices.

2 Theoretical-methodological background

As Coupland and Jaworski (2001, p. 134) note: "Local instances of language-in-use are rich in socio-cultural significance; large-scale norms, values and ideologies are inscribed in discourse patterns." To approach tourism discourse as consisting of varied linguistic resources reflecting and producing social structures and cultural practices (thus ideologies) and its cyclical character, I analyze these resources on both micro and macro levels.

The chosen theoretical-methodological background backing my assumptions consists of tools and methods of the transdisciplinary approaches of linguistic landscape (Landry and Bourhis, 1997), ethnographic linguistic landscape analysis (Blommaert and Maly, 2014), geosemiotics (Scollon and Scollon, 2003), sociolinguistics of globalization (Blommaert, 2010), and language management theory (Jernudd and Neustupný, 1987) which allow me to

investigate synchronic snapshots of public signs as more complex historical, social and cultural issues.

2.1 Socio-semiotic approaches

The starting assumption is that linguistic landscape signs reflect people's repertoires, which allows researchers to make statements about sociolinguistic structures. Pennycook (2009, p. 308) notes that "our linguistic landscapes are the products of human activity not merely in terms of the signs we put up but also in terms of the meanings, morals and myths we invest in them." Following this, languages of linguistic landscapes can be viewed as social facts relating to various social phenomena (Ben-Rafael, 2009). In this sense, public signs are always ideologically marked (Kress and van Leeuwen, 2006) and actively participate in social and power positioning (Torkington, 2009). Thus, I should be able to achieve the understanding of the processes behind pre-interaction management through the investigation of semiosphere.

While earlier linguistic landscape studies were oriented rather quantitatively, i.e., focused on ethnolinguistic vitality, language distribution, mapping, or categorization (e.g., Backhaus, 2006), more recent trends in sociolinguistics have been revolving around qualitative aspects (social aspects) of languages of public spaces. Ethnographic linguistic landscape analysis developed by Blommaert and Maly (2014) presents an optimal tool to analyze such socially oriented relations between elements of linguistic landscape. It deals with public signs as complex indexes of micro and macro contexts and takes into consideration their production, emplacement, and readership, where production could be partly equivalent to pre-interaction management.

Another socio-semiotically oriented concept is geosemiotics (Scollon and Scollon, 2003) dealing with the placement of signs in the material world. It allows me to approach social, cultural, and political consequences of space semiotization (Blommaert, 2013).

To analyze more specific effects of globalization (and localization), I use Blommaert's (2010) concept of sociolinguistics of globalization dealing with semiotic resources in plurilingual landscapes, their mobility, or complex and pluricentric norm orientations of their users. In relation to ideology, sociolinguistics of globalization offers a notion of "orders of indexicality". Social meanings are made by "ordered" and "indexable/indexing" signs which explain "how [economical, linguistic, ecological etc.] "things" were, are and/or should be" (Sloboda, 2009, p. 74). According to Neustupný (1989), language ideologies are deductible from linguistic interactions and metalinguistic idioms.

2.2 Language management theory

Language management theory developed by Jernudd and Neustupný in the 1980s shifts from (but still acknowledges) earlier rather neoclassical approaches to language policy and planning to more interaction-based management. The concept captures both "how people use language but also how they interact with it" (Jernudd and Neustupný, 1987, p. 1). It encompasses institutional management (organized/off-line management) and individual interactions (simple/online management), the latter being "starting points" for large-scale language planning. Language management theory deals not only with linguistic competences, but also with communicative practices, sociocultural and socioeconomic phenomena in arranged hierarchical order (Nekvapil, 2006). As Marx and Nekula (2015, p. 151) sum up, "spoken and written statements are not only produced and received but are also reflected and managed by the participants in due consideration of the communicative norms in the context. Such communicative norms can be described for example in terms of grammatical norms, language attitudes, or expectations of political correctness".

In this paper, I examine these notions as manifested in the linguistic landscape through the perspective of pre-interaction language management. Nekvapil and Sherman (2009, p. 185)

define this stage as “the language management process...done in anticipation of a future interaction or, more precisely, in anticipation of potential problems in a future interaction.” Concerning the purpose of pre-interaction management, it can be divided into specific management of prospective interaction or generalized management aimed at more interactions of similar or same character (Nekvapil and Sherman, 2009) where the latter seems to concern public signage. Through this perspective, not only am I able to analyze the “present” of public signs, in other words, the final products, and their “past” or “processes that generate them” (Blommaert, 2010, p. 138) which are to different extents affected by ideology, but also, I can predict, anticipate or avoid some of those potential communicative problems and adjust the processes in the future.

3 Methodology

While Language management theory seems to be designed primarily for the examination of direct communicative interactions and speakers’ reflections of these interactions with metalinguistic behavior being in its core, here, as already mentioned and hopefully justified above, I explore this behavior manifested in the semiotic landscapes or, as Scollon and Scollon (2003, p. xi) put it, in languages appearing in the material world whether it is “on the lips of two people having a casual conversation or engraved in stone on the face of national public monument.” Data are analyzed inductively I make broader generalizations about a sociolinguistic development in the area from the observation of individual signs.

4 Data

Tatranská Lomnica is an administrative division of the municipality of Vysoké Tatry (The High Tatras). It is one of the most frequented year-round tourist areas in the Slovak Republic with mountain, nature and winter being its prime “consumption” motifs (see, Urry, 1995). Accordingly, the area provides a considerable number of entertainment facilities and an abundance of plurilingual material to put under sociolinguistic scrutiny.

Ethnographically collected data consist of snapshots of public signs produced by a local business (and linguistic) stakeholder offering entertainment service in the form of toboggan run (Figure 1: *Local stakeholder and their linguistic landscape*). Its relatively unique character (one of three runs is the whole Tatra Mountains in the country) at exceptional 925m altitude presupposes its frequent use by tourists. Being a regular visitor to the area, the researcher herself can confirm its “traffic”.

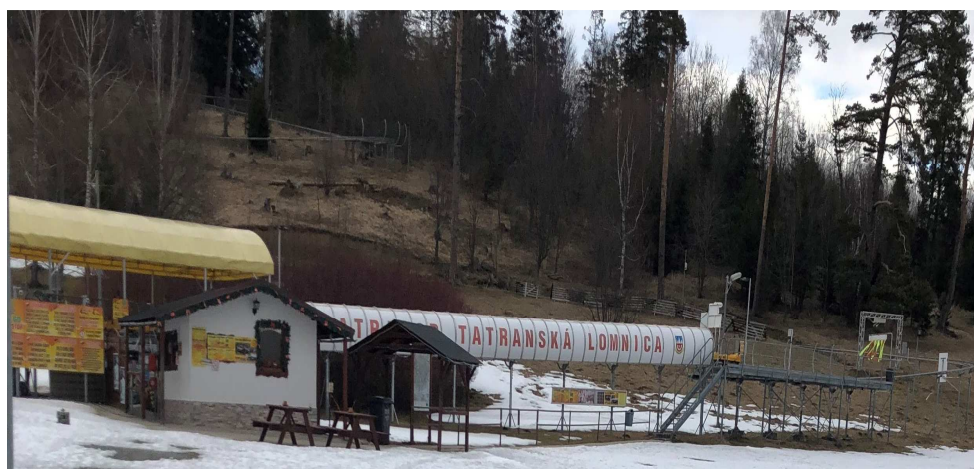

Figure 1 Local stakeholder and their linguistic landscape

The corpus of data consists of 17 snapshots collected in March 2020 depicting a number of semiotic resources in isolation or semiotic aggregates. I would like to note that there is no single method to determine what counts as one sign. Even the often referenced definition of sign, “any piece of written text within a spatially definable frame (Backhaus 2006, p. 55) presents more challenges than answers or “guidelines” as it is, indeed, seldom that in the real material world signs have clearly defined boundaries and they are never in isolation, but always in configurations with other signs. Spolsky (2009, p. 32) notes: “One needs to make ad hoc decisions about boundaries [of signs], raising problems for the reliability of counts”. Rather than trying to count each individual sign, I approach the linguistic landscape of the area as consisting of semiotic aggregates reciprocally contributing to the meaning of the others.

5 Analysis and discussion

The semiotic object in Figure 2: *A resourceful sign* contains what may have been in the past, or by some more “structurally” oriented contemporary scholars, referred to as a Slovak-English bilingual sign. Under the recent paradigm shift mentioned in the theoretical part above, I understand this object as consisting of linguistic resources coming from translocal and global centers.

Figure 2 A resourceful sign

Regarding code preference, the preferred position, in Western cultures usually towards the left or top of the sign (Scollon and Scollon, 2003), is occupied by resources coming from translocal center and its nominal character suggests translocally conventionalized way of communicating illocutions, particularly prohibitions or restrictions, via public signs – block language. Similarly, repeated exclamation marks represent fairly established though not necessarily standard translocal practice of foregrounding (Ferenčík, 2018). By placing these translocal resources, or, in de Swaan’s (2010) rather political classification, a central language¹ in the preferred position, the author adheres to linguistic policies discussed in the Act of the Slovak National Council No. 270/1995 Coll. on the State Language of the Slovak Republic,

¹ A national language functioning as official language.

and willingly or not exercises and reinforces national language ideology, a tradition popular in European countries² (Sherman, 2018; Seidlhofer, 2018).

The secondary position consists of resources coming from hypercentral scale of English, “the pivot of the world language system” (de Swaan, 2010). Language users operating on this scale do not necessarily rely on linguistic norms from traditional centers, e.g. British or American normativity, their repertoires consist of resources available in their environments. The “resourcefulness” (Pennycook, 2012) of the author in Figure 2: *A resourceful sign* is manifested by a complementary pattern in language use (Reh, 2004), viz. s/he rescales different local and global resources to provide one illocution – prohibition. In other words, the author does not employ resources coming from one center and resources coming from the other(s) to form a duplicating pattern of the same information, but creates an “unfinished product” defined as “partial realizations of genres with partially ‘correct’ bits of languages” (Blommaert, 2010, p. 104).

Instead of the established normative centers mentioned above, the author orients towards a peripheral normativity relating “to the sociology of the periphery” which “show[s] us the core of sociolinguistic of globalization process” (Blommaert 2010, p. 82). The irregular capitalization or the use of adjective *dead* in *risk of injury and dead* (where the noun would be more common from an EFL perspective) are manifestations of such peripheral normativity. The author of this semiotic object uses both economically and geoculturally valued and powerful resource – English and locally available resources by which s/he to a certain extent resists the dominant form of globalization (Appadurai, 1996) and its homogenizing effects causing cultural assimilation.

Through the pre-interactionally managed composition of the sign, i.e., the represented participants (Scollon and Scollon, 2003) using resources from translocal scale in the preferred position and hypercentral or global resources in the secondary position, the author displays and promotes his/her ideological orientations, and reflects the ideological “clashes” in the area. The strong national ideology is “weakened” by the desire of the author to be a part of “global citizenship” (Ben-Rafael and Ben-Rafael, 2015) and perceived as a worthy global economic competitor.

Hypercentral scale seems to be characterized by high mobility and “ad hoc flexibility” meaning that its peripheral users may employ other resources they have in their linguistic repertoires to negotiate meanings. The semiotic object in Figure 3 *Vernacular globalization* suggests that pre-interactional rescaling of various resources may end in rather unexpected but still patterned results (Ferenčík, 2018).

² Ideology of Central and Eastern Europe changed towards the end of the 20th century. Previously under central ideology of the Soviet Union, many states, including Slovakia, were free to focus on their own national aims, one of which is language and its legal status. The (political) importance of the state language of the Slovak Republic is expressed in the Act of the Slovak National Council No. 270/1995 Coll. on the State Language of the Slovak Republic, especially in its introduction: “...the Slovak language is the most important attribute of the Slovak nation’s specificity and the most precious value of its cultural heritage, as well as an expression of sovereignty of the Slovak Republic and a general vehicle of communication for all its citizens, which secures their freedom and equality in dignity and righty in the territory of the Slovak Republic...” (The Act of the Slovak National Council No. 270/1995 Coll.).

Figure 3 Vernacular globalization

The translocal message conforming the central normativity seems to be comprehensible for readers who possess these sociolinguistic competences. Same as in Figure 2: *A resourceful sign*, the author uses three exclamation marks and capitalization as resources of foregrounding (Ferenčík 2018). The composition and the visual design of this semiotic object suggest producer's national language and political affiliations.

The secondary code using resources from hypercentral scale appears to be more problematic. The author's effort to provide the same information in both codes in a duplicating fashion, upscaling of translocal resources and their haphazard organization contribute to the unexpected and unfinished character of the semiotic object manifested by unnecessary capitalization and unusual use of progressive aspect in *Bobs are moving automatically!!!*, the choice of resources from different registers – *Abstention in the designated exit zone is strictly forbidden!!!*, or marked spelling of the word “injury” as *onjury*. As Motschenbacher (2016, p 109) notes: “For ELF as a discursive formation, this means that the degree of structural sedimentation is lower than for other formations that have traditionally been labelled ‘languages.’”

The author of this regulatory sign follows the national language ideology and constructs the like identity. However, s/he also aspires to be perceived as a stakeholder operating on a prestigious global scale using English resources. The use of the hypercentral resources does not result in cultural and linguistic hegemony; on the contrary, their high mobility and the noticeable effects of locality create a heterogenous product contributing to the diverse transidiomatic (Jacquemet, 2005) linguistic landscape of the area. This phenomenon may be referred to as “vernacular globalization” (Appadurai, 1996) described by Blommaert (2010, 197) as “the myriad ways in which global processes enter local conditions and circumstances and become a localized reality.”

Though not necessarily relying on grammatical norms from the traditional loci, the author attempts to profit from symbolic attributes of those centers as their values “stay” on the scales in which they operate, in comparison to resources which travel horizontally across space and vertically across social spheres (Blommaert, 2010). These values usually revolve around the concepts such as prestige, globality, modernity³, “Westernism,” or “poshness”.

The semiotic aggregate in Figure 4: *Pluricentricity* presents yet a more complex matter and captures a (socio)linguistic gist of diverse tourist environments and their “eclectic” ideological background. The aggregate features resources coming from multiple centers. Moreover, the author uses non-linguistic resources (symbols) to index those centers and supercenters, and thus manifests his/her geo-politically bound understanding of languages.

³ Adj. modern as a quality or attribute of something, not as a philosophical movement of the 20th century.

Figure 4 Pluricentricity

The reasons behind the choice of Slovak and Polish flags are fairly straightforward as these languages function almost exclusively at the central scale. They are the state languages of the Slovak Republic and Poland, respectively (though resources from those centers may be, of course, used as *lingua francas* in online language management situations), the choice of Russian and German flags are less obvious because of their central and supercentral position in Russia, Belarus, Germany, Belgium, Austria, Switzerland, Luxembourg, and Lichtenstein. By combining these resources with exclusively political notion of national symbols – the Russian and the German flags, the author both confirms and enhances their powerful political position in local, translocal and global spheres.

However, the reasons behind the choice of hypercentral ELF resources and the Union Jack are less transparent as there is more than one prestigious and powerful center connected with English. The author had the array of options with the United States being the most prominent socio-political entity and the epitome of globalization. The choice of the British flag may index his or her perception of the United Kingdom as more prestigious and preference of “European ideology⁴” rather than global one, though one does not necessarily exclude the other.

The composition of the aggregate and code preference may again provide some clues about authors’ ideological orientations. What is marked and goes in contradiction with national linguistic policies is the use of ELF in preferred positions in the top left position of the aggregate. While the word *stop* is translocally understood, the word *go*, and its placement does not fulfill the “legal” requests of the government and may pose a problem for readers who do not possess linguistic competencies to understand the message. Pragmalinguistic skills may, however, substitute the linguistic deficiency. The symbolic properties of hypercentral English and prospective economic profits apparently overweighed the risk of financial punishment. In this case, global values suppressed the national language ideology.

In a similar vein, the topmost position in the semiotic object in Figure 5: *Economic value of English* is occupied by a proper name consisting of resources from higher scale centers. In this case, however, the sign does not have to be necessarily against the linguistic policies as the subsections 7 in The Act of the Slovak National Council No. 270/1995 Coll. on the State

⁴ Note that the sign had been made before the ideas about Britain quitting the European Union became politically relevant.

Language of the Slovak Republic cancels certain duties established in the previous subsections, namely the order requiring all public signs to be presented in the state language.

Figure 5 Economic value of English

Taking into consideration the fact that micro and macro managements are in a dialectical relationship, i.e., “in particular interaction the participants recognizably orient themselves towards social structures and thereby reproduce them, and secondly, that in particular interactions the participants contribute to the transformation of these structures” (Nekvapil, 2012, p. 16), I can argue that this organized implementation of the subsection 7 allowing globalization to “legally” enter the country may have been the result of simple interaction managements using the resources originating from various global and translocal but “niche” prestigious centers for economic profit.

6 Conclusion

Employing pre-interaction language management perspective for the study of semiotic landscape has proved to be beneficial for understanding of the processes behind translingual communication in a heteroglossic tourist area. This transdisciplinary combination allows me to investigate ideological background of “eclectic” and emergent post-modern language practices situated in time and space, the reasons why authors and producers of semiotic objects adhere or do not adhere to the linguistic policy, correction activities and their “center(s)”, and ultimately prepare a ground for proposing new (more relevant) regulations to national language management agencies in the country.

The results show that the national language ideology and its territory, and national identity determining power co-occurs with prestigious notions of globality manifested by symbolically and referentially functioning ELF and create a “glocal” environment promoting diversification rather than cultural hegemony. The authors of the semiotic aggregates do not just use linguistic resources, they also draw on their geo-socio-cultural background.

Bibliography:

APPADURAI, A. (1996): *Modernity at Large*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- BACKHAUS, P. (2006): Multilingualism in Tokyo: A look into the Linguistic Landscape. In: *International Journal of Multilingualism*, 3/1, pp. 52–66.
- BEN-RAFAEL, E. (2009): A sociological approach to the study of linguistic landscapes. In: E. Shohamy and D. Gorter (eds.): *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. London, New York: Routledge, pp. 40–54.
- BEN-RAFAEL, E. – BEN-RAFAEL, M. (2015): Linguistic Landscapes in an Era of Multiple Globalizations. In: *Linguistic Landscape* 1/2, pp. 19–37.
- BLOMMAERT, J. – MALY, I. (2014): Ethnographic linguistic landscape analysis and social change: a case study. In: *Tilburg Papers in Culture Studies*, 10. Tilburg: Babylon, pp. 1–27.
- BLOMMAERT, J. (2010): *The Sociolinguistics of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BLOMMAERT, J. (2013): *Ethnography, Superdiversity and Linguistic Landscape. Chronicles of Complexity*. Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters.
- COUPLAND, N. – JAWORSKI, A. (2001): Discourse. In: P. Copley (ed.): *The Routledge Companion to Semiotics and Linguistics*. London: Routledge, pp. 134–148.
- DE SWAAN, A. (2010): Language Systems. In: N. Coupland (ed.): *The Handbook of Language and Globalization*. Chichester: Wiley-Blackwell, pp. 56–76.
- FERENČÍK, M. (2018): Impoliteness on the move: A study of regulatory discourse practices in Slovakia's centre of tourism. In: *Journal of Pragmatics*, 134, pp. 183–196.
- JAQUEMET, M. (2005). Transidiomatic practices: language and power in the age of globalization. In: *Language & Communication*, 25/3, pp. 255–277.
- JERNUDD, B. – NEUSTUPNÝ, J. (1987): Language planning: for whom? In: L. Laforge (ed.): *Proceedings of the International Colloquium on Language Planning*. Québec: Les Presses de L'Université Laval, pp. 70–85.
- KRESS, G. – LEEUWEN T. (2006): *Reading Images: The Grammar of Visual Design*, 2nd ed. London, New York: Routledge.
- LANDRY, R. – BOURHIS R. (1997): Linguistic landscape and its ethnolinguistic vitality: an empirical study. In: *Journal of Language and Social Psychology*, 16/1, pp. 23–49.
- MARX, C. – NEKULA, M. (2015): Constructing a cross-border space through semiotic landscapes: A case study of a German-Czech organization. In: M. Laitinen – A. Zabrodska (eds.): *Dimension of sociolinguistic landscapes in Europe*. Frankfurt am Main: Peter Lang, pp. 149–167.
- MOTSCHENBACHER, H. (2016): English in Europe and the postmodernist paradigm. In: A. Linn (ed.): *Investigating English in Europe: Contexts and Agendas*. Berlin: de Gruyter, pp. 106–113.
- NEKVAPIL, J. (2006): From language planning to language management. In: *Sociolinguistica: International Yearbook of European Sociolinguistics*, 20, pp. 92–104.
- NEKVAPIL, J. (2012): From language planning to language management: J. V. Neustupný's heritage. In: *Media Komyunikeshon kenkyu/ Media and Communication Studies*, 63. Sapporo: Hokkaido University, Research Faculty of Media and Communication, pp. 5–1.
- NEKVAPIL, J. – SHERMAN, T. (2009): Pre-interaction management in multinational companies in Central Europe. In: *Current Issues in Language Planning*, 10, pp. 181–198.
- NEUSTUPNÝ, J. (1989): Language purism as a type of language correction. In: B. H. Jernudd – M. J. Shapiro (eds.): *The Politics of Language Purism*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, pp. 211–223.
- PENNYCOOK, A. (2009): Linguistic landscapes and the transgressive semiotics of graffiti. In: E. Shohamy – D. Gorter (eds.): *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. London, New York: Routledge, pp. 302–312.
- PENNYCOOK, A. (2012): *Language and Mobility. Unexpected Place*. Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters.
- REH, M. (2004): Multilingual writing: a reader-oriented typology – with examples from Lira Municipality (Uganda). In: *International Journal of the Sociology of Languages*, 170, pp. 1–41.
- SCOLLON, R. – SCOLLON S. (2003): *Discourse in Place. Language in the Material World*. London, New York: Routledge.

- SEIDLHOFER, B. (2018): Standard English and the dynamics of ELF variation. In: J. Jenkins – W. Baker – M. Dewey (eds): *The Routledge Handbook of English as a Lingua Franca*. Abingdon, New York: Routledge, pp. 85-101.
- SHERMAN, T. (2018): ELF and EU/wider Europe. In: J. Jenkins – W. Baker – M. Dewey (eds): *The Routledge Handbook of English as a Lingua Franca*. Abingdon, New York: Routledge, pp. 115–125.
- SLOBODA, M. (2009): State ideology and linguistic landscape: a comparative analysis of (Post)communist Belarus, Czech Republic and Slovakia. In: E. Shohamy – D. Gorter (eds.): *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. London, New York: Routledge, pp. 173–188.
- SPOLSKY, B. (2009): Prolegomena to a sociolinguistic theory of public signage. In: E. Shohamy – D. Gorter (eds.): *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. London, New York: Routledge, pp. 25–40.
- The Act of the Slovak National Council No 270/1995 Coll. on the State Language of the Slovak Republic* [Cit. 2020–10-15.] Official translation available at: <<http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/statny-jazyk/zakon-o-statnom-jazyku-c2.html>>
- TORKINGTON, K. (2009): Exploring the linguistic landscape: the case of the 'Golden triangle' in the Algarve, Portugal. In: S. Disney – B. Forchtner – W. Ibrahim – N. Millar (eds.): *Papers from LAEL PG 2008*, 3. Lancaster: University of Lancaster, pp. 122–145.
- URRY, J. (1995): *Consuming Places. International Library of Sociology*. Abingdon: Taylor and Francis.

Summary

Pre-interaction language management and the relevance of ideology in a semiotic landscape of a plurilingual tourist idea

The contemporary world is characterized by multilateral flows of globalization on our everyday practices. Globalization has been rather extensively penetrating into various socio-cultural spheres and related discourses. Tourist destinations and their discourses seem to be one of the most affected areas by this phenomenon. The current socio-linguistic understanding of language and communication follows this direction and accepts subjectivist perspectives on the world and language (cf. objectivist paradigm popular in the previous century) as not easily or clearly defined matter. Thus, I consider language not as a politically bound and context-free abstract system, but as semiotic resources existing in time and space or in the real material world where they function as both reflectors and producers of socio-cultural relationships, ideologies and values. Through the post-modern sociolinguistic approaches and their theoretical-methodological tools I examine the semiosphere of a frequented tourist destination located in the Slovak Republic. The aim of the paper is to discover the ideological background of resources forming the linguistic landscape of a local service provider and the effects of global and local factors on this landscape.

Intercultural competences and cultural intelligence in professional English language teaching

Lucia Dančišinová

Department of Intercultural Communication, Faculty of Management, University of Prešov, Slovakia

lucia.dancisinova@unipo.sk

Key words: intercultural competences, cultural intelligence, professional English, intercultural communication, evaluation

Introduction

As a result of globalization and the rise of the Internet and mass media, present-day communication seems to be easier. On the other hand, it can be also considered more complicated as the result of intercultural differences. These paradoxical aspects of communication can be seen in an international business sphere. As a result of intercultural differences, a manager has to be educated to adapt to any possible culture-based situations. The faculties of economic types have to take into account the requirements of the present-day multicultural business markets. Students of management should enter the work environment fully prepared to succeed in business in any national culture. It also concerns the language skills which means that the teaching of foreign languages is not limited to grammar and vocabulary but involves also intercultural competences.

The paper analyses the philosophy of professional English language teaching and learning from the point of view of the first-year master's level students of the Faculty of Management of the University of Prešov in Prešov. The teaching of foreign languages, as performed at the Faculty, incorporates the elements of cultural knowledge and it is based on the belief that students can be taught to react properly in different cultural environments by improving the cultural intelligence. The aim of the paper is to find out whether the students accept that there is a relationship between cultural knowledge and communicative language skills by questionnaire survey.

Intercultural communication and cultural intelligence

It is universally agreed that a successful businessman or manager has to be able to communicate appropriately. Managerial communicative competences involve not only the command of foreign language but also complex verbal or non-verbal aspects. Pokorný (2009, p. 303) defines communicative competence as the ability of socially and culturally appropriate use and interpretation of language. Each social situation, which involves also speech events, is regulated by specific norms that should be known and properly applied by its participants. In this context, Johnstone (2002) speaks about communicative-ideological pressure on discourse resulting in a fixed discourse form connected to certain situations or purposes. Lawless (1996, p. 9) points out that we use analytical models to explain or describe the surrounding reality. These models are defined as filters or imitations of our views or perceptions of any situation. This filter is then used to transform our view of reality. Thus, culture can be defined as a human way of living and different cultures as mirroring specific ways of life of any social group (Lawless, 1996, p. 39). DeVito (2008, p. 128) adds that cultural competence is acquired by education, especially in communication.

The author agrees that to reach the communicative aim, the preferred form of communication should be appropriately applied with respect to a given cultural environment or

situation. Průcha (2009, p. 13, 46–47) claims that without language there is no communication and without the knowledge of foreign languages there is no intercultural communication and respecting the cultural specifics of others is a basis of intercultural competence. Průcha (2009, p. 13) talks about three meanings of intercultural communication: 1. process of verbal and non-verbal communication in various social situations, 2. scientific theory and research, and 3. educational and supporting activities aimed at practice and based on the theory and research. Novinger (2001, p. 3–9) underlines the importance of the study of intercultural differences for intercultural communication competence improvement.

Cultural intelligence is a recent concept in this field and can be defined as an ability to effectively and appropriately react to various cultural stimuli (Ang – Van Dyne, 2008, p. 3). It can be understood as an ability or competence of an individual and as such, it is an important concept in pedagogy. It has gained popularity in the education of future managers in the field of international business and intercultural management (Eisenberg et al., 2013, p. 603). The concept was introduced by Earley and Ang (Ang et al., 2007, p. 336) in 2003 who connected it with the realities of globalization and studied it in intercultural settings. It was further developed by Ang et al. (2007, p. 337–339) who identified four dimensions of cultural intelligence:

- metacognitive (control of cognition – how people understand and acquire knowledge),
- cognitive (knowledge of norms, systems, cultural differences acquired by personal experience or education),
- motivational (ability to focus on and continue in a specific activity),
- behavioural (manifestation of what people do).

The first three are mental dimensions, the last one being connected with our behaviour. These dimensions decide how an individual is able to function in an intercultural setting. Ang et al. (2007) argue that cultural intelligence is different from personality, other kinds of intelligences and intercultural competences. The authors studied the relationships between cultural intelligence and intercultural effectiveness: cultural judgement and decision making, cultural adjustment and well-being, and task performance as cognitive, affective and behavioural outcomes, respectively. They found out that there was a positive relation between metacognitive and cognitive cultural intelligence and cultural judgement and decision making effectiveness, and between motivational and behavioural cultural intelligence and cultural adaptation. They also proved that metacognitive and behavioural cultural intelligence predicted task performance, while cognitive and motivational cultural intelligence did not relate to it. In this context, Eisenberg et al. (2013, p. 615–618) add that while cognitive and metacognitive cultural intelligence can be influenced especially by academic courses, motivational and behavioural dimensions are influenced especially by individual experience.

Many authors (Putranto et al., 2015; Eisenberg et al., 2013; Saffarian et al., 2015; Benčíková, 2013) discussed the importance of cultural intelligence and the effect of including intercultural communication and management education into economic schools' curricula. Eisenberg et al. (2013, p. 605) claim, based on the previous research, that cultural intelligence is connected with but different from personal characteristics. Cultural intelligence can explain why there are differences in intercultural competency. Similarly, Triandis (2008, p. xii) argues that cultural intelligence can be learnt by working in an international environment together with respective foreign language knowledge and long-term stay in the given country. The same applies to the shorter study stays at the countries with a different culture. The author also points out that when encountering an unknown culture with insufficient knowledge of intercultural differences, we can react inflexible and with prejudices.

In the Slovak academic community, cultural intelligence is studied by Benčíková (2013) who also believes in the importance of cultural knowledge and intercultural competence of managers and recommends managerial education in this field. Benčíková (2013, p. 7–10) presents the results of the research of the cultural quotient of the Slovak managers of SMEs and

offers suggestions that can be incorporated into the future managers' education to be successful at an international level. The managers of Slovak enterprises filled in a questionnaire created by the American Cultural Intelligence Center in Michigan called the Four Factor Cultural Intelligence Scale. The results of the research showed the level of four dimensions of cultural intelligence according to Ang et al. (2007). It compared two groups of Slovak managers: one working in enterprises doing business with international partners and the other one with predominately Slovak business partners and found out that an international environment contributes to the improvement of the intercultural competency of a manager. Nevertheless, both groups exhibited lower levels of the cognitive dimension of cultural intelligence which underlines the importance of education in the area of cultural specifics knowledge (Benčíková, 2013, p. 10–11).

In the context of cultural intelligence education, Putranto et al. (2015) studied the effect of various teaching methods and found out that a lecture is the least effective to improve cultural intelligence while a field trip is the most relevant method of intercultural management course. Similarly, Snow (2015) examined the use of “the encounter exercise” method within the teaching of English with the focus on intercultural differences and found out that such exercises helped to improve students' intercultural competences as they exercised critical encounters within an intercultural setting which equipped them with suitable strategies how to deal with them.

Intercultural competence in professional English language teaching at the Faculty of Management of the University of Prešov

The author agrees with Průcha (2009, p. 107) who considers the knowledge of foreign languages to be a prerequisite to being an interculturally competent person. At the Faculty of Management, the teaching of foreign languages is an integral part of the education of future managers. The Department of Intercultural Communication runs courses integrating the teaching of professional foreign languages and intercultural competences. Students of all three study programs – Management, Environmental Management and Management of Tourism, Hotel, and Spas – at both levels (bachelor, master) can choose among three languages: English, German and Russian (Prešovská univerzita v Prešove, 2020). Most of them choose to study English. The paper deals with the pragmatic specifics of the teaching of Applied foreign language for managers 1 (English) which can be taken by the students in the first year of master's level of studies. It is a 45-minute course integrating the professional English language and intercultural communication skills. The teaching of professional English language, which is understood to be a part of English for Specific (Occupational) Purposes, tries to equip the students with cultural specifics necessary to use English with regards to cultural settings. It is the cognitive dimension of cultural intelligence which is dominant here.

Research Methodology and Results

At the master's level of studies at the Faculty of Management, the Applied foreign language for managers (English) 1, 2, and 3 are taught in three terms (13 weeks), 45 minutes per week. In the summer term of 2019/2020, the first course was taken by 153 students. The whole course was run by one teacher who carried out research concerning students' own evaluation of English and intercultural skills as a part of needs analysis which belongs to the useful tools of English for Specific Purposes teaching (Day – Krzanowski, 2011, p. 9–10). Self-evaluation as a measure of self-report is a source of relevant information about students' personal confidence in English and understanding of the interconnectedness of language and intercultural skills (Lavrakas, 2008).

The questionnaire survey was executed during the first week of the summer term (from February 10th till February 17th, 2020) within ten classes. Out of 153 students enrolled, 106

filled in the questionnaire. The average age was 23, there were 34 male (32%) and 72 (68%) female students which had been learning English for 13.4 years on average. Apart from identification questions, there were three questions concerning students' own evaluation of their skills in general English, professional English, and intercultural competence while another part of the questionnaire examined the students' understanding of intercultural communication and cultural intelligence and its relationship to English language learning. The evaluation scale was that of Slovak primary and secondary schools as students are best used to this scale – 1 being the best and 5 being the worst. The result of the evaluation is as follows:

- general English: average mark 3 (43%)
- professional English: average mark 3 (45%)
- intercultural communication: average mark 3 (54%).

Subjective evaluation shows the tendency of students to feel not being good nor bad in general and professional English and intercultural communication. Generally speaking, students do not feel confident and it can influence their motivation. It is in accordance with a frequent argument of the students of management that they do not choose to study languages but management. It also shows that they do not understand the relationship between the foreign language skills and intercultural competences.

The findings have their relevance in a more complex way. It is expected that the number of years of foreign language learning influences one's own evaluation of her or his communicative skills. This presupposition is based on the general assumption that the longer you learn something, the better you are. The author studied the relationship among the number of years of learning English, as a dependant variable, and three independent variables: own evaluation of general English knowledge, own evaluation of professional English skills, and own evaluation of intercultural competence. A multiple linear regression model was created with the use of the program Stagraphics Centurion XV. The following hypothesis was formulated:

H1: The number of years of the learning English language influences one's own evaluation of her or his skills in general English, professional English, and intercultural competence, respectively.

		<i>Standard</i>	<i>T</i>	
<i>Parameter</i>	<i>Estimate</i>	<i>Error</i>	<i>Statistic</i>	<i>P-Value</i>
CONSTANT	11.6188	1.67785	6.92481	0.0000
own evaluation of intercultural competence	-0.199057	0.448971	-0.443363	0.6584
own evaluation of professional English	1.2339	0.5181	2.38158	0.0191
own evaluation of general English	-0.647498	0.470404	-1.37647	0.1717

Table 1 Multiple Regression: Years of Study and evaluation¹

<i>Source</i>	<i>Sum of Squares</i>	<i>Df</i>	<i>Mean Square</i>	<i>F-Ratio</i>	<i>P-Value</i>
Model	61.2968	3	20.4323	1.96	0.1250
Residual	1064.44	102	10.4357		
Total (Corr.)	1125.74	105			

Table 2 Analysis of Variance (ANOVA)²

¹ Source: own processing (in Stagraphics Centurion XV).

² Source: own processing (in Stagraphics Centurion XV).

Since the P-value as shown in Table 2 is greater than 0.05, there is not a statistically significant relationship between the variables at the 95% or higher confidence level. Consequently, the hypothesis is refused.

The author was also interested in the relationships of the three evaluations: general English and professional English and intercultural competences among themselves. Three hypotheses were formulated and the correlation analyses in the program Stagraphics Centurion XV were performed (Tables 3, 4, 5):

H2: One's own evaluation of general English skills influences the evaluation of professional English skills.

H3: One's own evaluation of general English skills influences the evaluation of intercultural competence.

H4: One's own evaluation of professional English skills influences the evaluation of intercultural competence.

Source	Sum of Squares	Df	Mean Square	F-Ratio	P-Value
Between groups	19.9893	4	4.99732	13.30	0.0000
Within groups	37.9447	101	0.37569		
Total (Corr.)	57.934	105			

Table 3 ANOVA: H2 – own evaluation of general English and professional English skills³

P-value in Table 3 (H2) is less than 0.05 which means that there is a statistically significant difference between the professional English evaluation and levels of general English evaluation (at 95% confidence level). The hypothesis H2 was proved.

Source	Sum of Squares	Df	Mean Square	F-Ratio	P-Value
Between groups	10.0084	4	2.50211	5.11	0.0009
Within groups	49.4255	101	0.489362		
Total (Corr.)	59.434	105			

Table 4 ANOVA: H3 – own evaluation of general English and intercultural competence skills⁴

Source: own processing (in Stagraphics Centurion XV).

P-value in Table 4 (H3) is less than 0.05 which means that there is a statistically significant difference between the evaluation of intercultural competence skills and levels of general English evaluation (at 95% confidence level). The hypothesis H3 was accepted.

Source	Sum of Squares	Df	Mean Square	F-Ratio	P-Value
Between groups	3.25896	3	1.08632	1.97	0.1228
Within groups	56.175	102	0.550735		
Total (Corr.)	59.434	105			

Table 5 ANOVA: H4 – own evaluation of professional English skills and intercultural competence⁵

P-value in Table 5 (H4) is greater than 0.05 which means that there is not a statistically significant difference between the evaluation of intercultural competence and the levels of own evaluation of professional English (at 95% confidence level). This is not the result which was expected and would be in accordance with the belief that intercultural communication skills belong to the area of professional English learning. It could be caused by a misunderstanding

³ Source: own processing (in Stagraphics Centurion XV).

⁴ Source: own processing (in Stagraphics Centurion XV).

⁵ Source: own processing (in Stagraphics Centurion XV).

of the content of intercultural competence. Further research would give a more precise explanation.

As mentioned, the author also examined the students' understanding of intercultural communication and cultural intelligence and its relationship to English language learning. There were three questions:

Q1: In your opinion, is the knowledge of English-speaking countries' culture a part of English language learning?

Q2: Would you be able to define intercultural communication in your own words?

Q3: Would you be able to define cultural intelligence in your own words?

The first question was aimed at the understanding of the relationship between language learning and its cultural specifics. The possibilities were „yes“, „no“ and „I don't know“. Most of the students answered „yes“ – 75 out of 106 (70.75%), while „no“ was chosen by 20 students (18.87%). 10.38% of students were not able to answer.

The second question tried to find out whether the students understand what intercultural communication is by reviewing the ability to define it. The possible answers were „yes“ or „no“ and there was a space for the definition itself. Most of the students (81: 76.4%) were able to write down the definition. The third question dealt with the definition of cultural intelligence which was more complicated for students, 65 (61.3%) out of 106 were able to do it. Again, possible answers were „yes“ or „no“ with a space for definition.

Discussion

In the context of the theory introduced in the first part of the paper, the results of the questionnaire can be interpreted in various ways. As the author believes that there is a connection between the learning of a foreign language and knowing the culture of the country where that language is a mother tongue, the research results are interpreted in this context. Though the multiple regression model showed that there was no statistically significant relationship between one's own evaluation of his or her skills in general English, professional English, and intercultural competences on one hand, and the number of years of learning on the other, the correlation analysis showed that there were significant relationships between the evaluation of general English skills and professional English as well as intercultural competence. Nevertheless, the relationship was not proved between professional English and intercultural competence. This is a rather disappointing result as the focus of language-teaching at the Department of Intercultural Communication is on intercultural aspects of business communication. On the other hand, the results of the part of the questionnaire aimed at understanding the relationship between language learning and its cultural specifics showed that 70.75% of students thought that knowledge of the culture of English-speaking countries was a part of English language learning while 18.87% of students disagreed. Therefore the mentioned disappointing result can be explained by these results as well as by a subjective evaluation by students themselves, and misunderstanding of the meaning of intercultural competence which would have to be proved by further research. Nevertheless, these results have valuable pragmatic consequences and show that especially mental (metacognitive, cognitive, and motivational) dimensions of cultural intelligence have to be taken into account when designing professional English courses for (future) managers.

Conclusion

At present, international business-making is aware of intercultural differences. Managers today have to be able to appropriately react to culturally-influenced differences in business behaviour. The faculties of economic types have to prepare their students to be able to succeed in a culturally diverse business world. It is also true about communicative competences which include professional foreign language skills. The paper examined the learning of professional

English of the first-year students at master's level of studies at the Faculty of Management of the University of Prešov in Prešov from the point of view of the relationship between cultural knowledge and language skills by analysing self-evaluation data and answers to the three questions concerning various aspects of intercultural competence. The results showed that within the research sample group of students and from their point of view, the relationship between their evaluation of professional English skills and their intercultural competence was not proved. Nevertheless, more than 70% of them believe that the knowledge of English-speaking countries' culture is a part of English language learning. Therefore it is recommended that the mental dimension of cultural intelligence should be developed within professional foreign language education.

Literature:

- ANG, S. – VAN DYNE, L. – KOH, CH. – YEE NG, K. – TEMPLER, K. J. – TAY, CH., and ANAND CHANDRASEKAR, N. (2007): Cultural Intelligence: Its Measurement and Effects on Cultural Judgement and Decision Making, Cultural Adaptation and Task Performance. In: *Management and Organization Review*, 3/3, pp. 335–371.
- ANG, S. – VAN DYNE, L. (2008): Conceptualization of Cultural Intelligence: Definition, Distinctiveness, and Nomological Network. In: S. Ang – L. Van Dyne (eds.): *Handbook of cultural intelligence: theory, measurement, and applications*. New York: M.E. Sharpe, Inc., pp. 3–15.
- BENCIKOVÁ, D. (2013): Role of Cultural Intelligence in Educating Future Business Managers. In: *Acta Linguistica 9: Teaching foreign languages at universities*. Banská Bystrica: Matej Bel University, pp. 1–12.
- DAY, J. – KRZANOWSKI, M. (2011): *Teaching English for Specific Purposes: An Introduction*. Cambridge: CUP.
- DEVITO, J. A. (2008): *Základy mezilidské komunikace*. Praha: Grada Publishing, a. s.
- EISENBERG, J. – LEE, H.-J. – BRÜCK, F. – BRENNER, B. – CLAES, M.-T. – MIRONSKI, J. and BELL, R. (2013): Can Business Schools Make Students Culturally Competent? Effects of Cross-Cultural Management Courses on Cultural Intelligence. In: *Academy of Management Learning & Education*, 12/4, pp. 603–621.
- JOHNSTONE, B. (2002): *Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell Publishing.
- LAVRAKAS, P. J. (2008): *Encyclopedia of survey research methods*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- LAWLESS, R. (1996): *Co je to kultúra*. Olomouc: Votobia.
- NOVINGER, T. (2001): *Intercultural Communication. A Practical Guide*. Austin: University of Texas Press.
- POKORNÝ, J. (2010): *Lingvistická antropologie. Jazyk, mysl a kultura*. Praha: Grada Publishing, a. s.
- PREŠOVSKÁ UNIVERZITA V PREŠOVE. Akreditované študijné programy 2020/2021. [Cit. 2020-10-04.]
- Retrieved from: <<https://www.unipo.sk/fakulta-manazmentu/vzdelavanie/akreditovanesp/1921/>>
- PRŮCHA, J. (2009): *Interkulturní komunikace*. Praha: Grada.
- PUTRANTO, N. A. R. – GUSTOMO, A. – GHAZALI, A. (2015): Analysis of Cross Cultural Management Course Pedagogy Methods in Developing Students' Cultural Intelligence. The 6th Indonesia International Conference on Innovation, Entrepreneurship and Small Business, 12 – 14 August 2014. In: *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 169, pp. 354–362. Elsevier.
- SAFFARIAN, A. – GHONSOOLY, B. – AKBARI, O. (2015): Cultural and Social Intelligences and Their Relationship to the Ability of Student Translator When Translating Cultural and Social Texts. In: *International Journal of Comparative Literature & Translation Studies*, 3/1, pp. 45–54.
- SNOW, D. (2015): English Teaching, Intercultural Competence, and Critical Incident Exercises. In: *Language and Intercultural Communication*, 15/2, pp. 285–299.
- STAGRAPHS CENTURION XV [program]. Statpoint, Inc.

TRIANDIS, H. C. (2008): Foreword: Cultural Intelligence. In: S. Ang – L. Van Dyne (eds.): *Handbook of cultural intelligence: theory, measurement, and applications*. New York: M.E. Sharpe, Inc., pp. xi–xv.

Summary

Intercultural competences and cultural intelligence in professional English language teaching

As a result of intercultural differences, a manager has to be educated to adapt to any possible culture-based situations. The faculties of economic types have to take into account the requirements of the present-day multicultural business markets. The paper studied the learning of professional English of the first-year students at master's level of studies at the Faculty of Management of the University of Prešov in Prešov from the point of view of the relationship between cultural knowledge and language skills by analysing self-evaluation data and answers to the three questions concerning various aspects of intercultural competence. The relationship between the students' evaluation of professional English skills and their intercultural competence was not proved. Nevertheless, more than 70% of them believe that the knowledge of English-speaking countries' culture is a part of English language learning.

This paper has been published as a part of GAMA/20/5 (Vybrané aspekty interkultúrneho manažmentu: kultúrna inteligencia a globalizácia).

K podobám a funkcii dialektu na východnom Slovensku v ére globalizácie

Miroslava Gavurová

Inštitút anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
miroslava.gavurova@unipo.sk

Kľúčové slová: dialekt, jazyky dlhého chvosta, globálna dedina, lokalizácia, diglosia, identita, prepínanie kódov, akomodácia, bivarietizmus

Key words: dialect, long-tail languages, global village, localization, diglossia, identity, code-switching, accomodation, bidialectism

„Lebo ak hovoríte po anglicky, nuž, veľa ľudí vám rozumie, vrátane Afrikáncov, ale ak rozprávate afrikánčinou, vtedy viete, že sa prihovárate ich srdciam.“¹ Nelson Mandela

Predkladaná štúdia sa venuje vplyvu digitalizácie a globalizácie na využitie dialektu² a interdialektu v internetovom i nevirtuálnom priestore na východnom Slovensku, resp. v komunikátoch východoslovenskej proveniencie. Pokúšame sa nájsť odpoveď na otázku, či je skepsa o negatívnom vplyve globalizácie a digitalizácie na tzv. malé jazyky (porov. napr. Vaňková, 2007, s. 14; Kandler et al., 2010, s. 3855; Mlekodaj, 2019, s. 49) opodstatnená aj vo vzťahu k dialektu v jazykovom prostredí východného Slovenska. Skúmame pritom konkrétne príklady zakomponovania dialektu do verejných komunikátov marketingovo-reklamného charakteru, zameriavame sa v nich na autenticnosť nárečia a na potrebu jeho správneho zápisu. Hoci sa inovatívne použitie nárečia v tomto type prejavov stalo predmetom niekoľkých čiastkových štúdií (porov. Kralčák, 2008; Múcsková, 2014), systematickejšia pozornosť zo sociolingvistického či dialektologického hľadiska sa týmto prejavom zatiaľ nevenovala (Múcsková, 2014, s. 184).

Motiváciu použitia dialektu v písomných prejavoch na východnom Slovensku budeme hľadať v teórii jazykov dlhého chvosta i v postupe lokalizácie. A to aj napriek tomu, že si uvedomujeme, že jazykovým kódom skúmaných prejavov je teritoriálna varieta³ slovenského jazyka, ktorá nie je samostatným jazykom, akými sú tzv. malé jazyky či jazyky dlhého chvosta, ktorých koncept v štúdiu predstavíme. Rovnako pri týchto komunikátoch nejde o lokalizáciu *sensu stricto*, z východiskového jazyka a kultúry do cieľového jazykového a kultúrneho prostredia, ktorá má v internetovom prostredí svoje uplatnenie a výhody. Predsa sa však nazdávame, že postuláty o lokalizácii i o jazykoch dlhého chvosta sú relevantné aj pri skúmaných prípadoch použitia nárečia vo verejnej komunikačnej sfére.

Globalizačný skepticizmus

Vynález internetu sa považuje za začiatok 4. priemyselnej revolúcie. Termín **4. priemyselná revolúcia**, ktorý vytvoril zakladateľ svetového ekonomického fóra Klaus

¹ V orig. „Because when you speak a language, English, well many people understand you, including Afrikaners, but when you speak Afrikaans, you know you go straight to their hearts.” Ide o odpoveď N. Mandelu na otázku, prečo sa naučil afrikánčinu, jazyk svojich väzenských dozorcov v Juhoafrickej republike. Citát zachytený v knihe Nelson Mandela by Himself (2011) (porov. de Galbert, 2019). Ak nie je uvedené inak, citáty z anglofónnych prác v celej štúdiu preložila M. Gavurová. Citáty v celej štúdiu uvádzame v pôvodnom znení, teda aj s prípadnými chybami.

² V štúdiu variantne používame termíny dialekt a nárečie.

³ Termín varieta, ktorý zaviedol do slovenskej jazykovedy J. Bosák, používame v súlade s koncepciou variet hovorenej podoby slovenčiny (Slančová – Sokolová, 1994, s. 225; tam aj odkazy na Bosákove štúdie).

Schwab, označuje svet, „kde sa ľudia pohybujú medzi digitálnymi doménami a off-line realitou s použitím prepojenej technológie, ktorá im [...] organizuje ich život“ (Miller, 2015, s. 3, cit. podľa Xu et al., 2018, s. 1). Význam internetu dokumentuje jeho priradenie k tým vynálezom, ktoré sa označujú za spúšťač predošlých troch priemyselných revolúcií: prvej (parný stroj); druhej (elektrina) a tretej (počítač)⁴.

Už na začiatku tisícročia, teda niekoľko rokov pred vytvorením termínu 4. priemyselnej revolúcie (2015), však bolo jasné, že internet patrí k najpozoruhodnejším veciam, aké ľudia vytvorili. Má porovnateľný dosah na spoločnosť ako vynález kníhtlače, železnice, telegrafu, automobilu, elektriny a televízie. Niektorí by internet možno postavili na roveň kníhtlači a televízii, ktoré najviac premenili komunikačné prostredie, v ktorom ľudia žijú. Podľa iných je však **potenciálne ešte mocnejší** než kníhtlač či televízia; internet totiž využíva intelektuálnu moc, ktorú dala ľudstvu kníhtlač, ale neobmedzuje túto moc vlastnosťou televízie: jeden-voči-mnohým (Naughton, 1999, s. 21–22, cit. podľa Crystal, 2001, vi⁵).

Na druhej strane sa však ozývajú skeptické hlasy, ktoré prisudzujú elektronickým médiám a internetu odklon od prirodzeného sveta a prirodzeného jazyka; proti nim stojí svet virtuálny, masmediálny a masmedializovaný, v ktorom sa „relativizuje autentická zkušenost, svět podléhající unifikaci a globalizaci. [...] To s sebou nese odklon od přírody i přirozenosti věcí (např. od vědomí, že všechno má svůj čas) i od minulosti a tradice“ (Vaňková, 2007, s. 14).

Vďaka používaniu informačno-komunikačných technológií a internetovému prepojeniu sa svet označuje populárnym termínom **globálna dedina**, ktorého autorom je Marshall McLuhan (1962).⁶ Internet má však niektoré na „dedinu“ netypické vlastnosti; jednou z nich je potenciálna možnosť anonymity, resp. falošnej identity. Na internete panuje rovnostárskejšia, hoci často agresívnejšia atmosféra a spoločenský status hrá menšiu úlohu (Pokorný, 2010, s. 316).

Ďalšou netypickou charakteristikou internetovej globálnej dediny je jej jazyk. Aj preto D. Crystal (2001, s. 5–6) síce považuje koncept globálnej dediny za presvedčivú metaforu, pripomína však, že tento koncept so sebou nesie kľúčovú komunikačnú otázku: „Dedina je úzko prepojená komunita, ktorá sa tradične identifikuje prostredníctvom miestneho dialektu alebo jazyka, ktorý odlišuje jej členov od členov iných komunít: ‚U nás sa to povie inak‘. Ak to teda má byť ožajstná globálna dedina, potom sa musíme pýtať ‚Čo je jej dialektom?‘“ (ibid.). Preto tak ako rastie význam internetu, dostáva sa do popredia aj jeho jazykový aspekt.

Bez exaktných dát by sa mohlo zdať, že v globálnej dedine, prepojenej informačnými a komunikačnými technológiami, dominuje jeden jazykový kód, ktorý „valcuje“ ostatné, pričom zvyčajne sa do tejto roly stavia angličtina. Viacerí autori obhajujú názor, že „proces jazykovej štandardizácie bol urýchlený digitálnym vekom, internetom a sociálnymi médiami“ (Mlekodaj, 2019, s. 49). Globalizácia sa považuje za silný zdroj jazykovej štandardizácie, ktorá malé jazyky ohrozuje až na hranicu vyhynutia (Kandler et al., 2010, s. 3855). Napriek takýmto skeptickým hlasom, ktoré internetu pripisujú nivelizáciu jazykovej variantnosti, sa už pred dvadsiatimi rokmi objavili pochybnosti, či internet naozaj vzniká ako jazykovo homogénne médium alebo či je to skôr zbierka osobitných sociolektov, ktorá odráža odlišné zázemie, potreby, zámery a postoje jeho používateľov (Crystal, 2001, s. 6).⁷

⁴ Dostupné na internete: <<https://www.desouttertools.sk/priemysel-4-0/novinky/538/priemyselna-revolucia-od-priemyslu-1-0-az-po-priemysel-4-0>> [Cit. 2020-01-07].

⁵ Ak nie je uvedené inak, vo všetkých citátoch zvýraznila M. G.

⁶ Porov. McLuhanovu konštatáciu „elektromagnetické objavy obnovili simultánne pole vo všetkých ľudských záležitostiach, takže ľudská rodina teraz jestvuje v podmienkach globálnej dediny“ (McLuhan, 1962, s. 31).

⁷ Z toho preňho logicky vyplynulo, že „jedným z cieľov disciplíny, ktorá sa raz možno bude nazývať internetovou sociolingvistikou (alebo dialektológiou), bude určiť, [...] koľko dialektov možno rozlíšiť“ (Crystal, 2001, s. 60–61).

Na začiatku internetu naozaj dominovala angličtina; v roku 2003 bolo až 91 % bezpečných webových stránok na svete v angličtine (Cronin, 2003, s. 14). Na druhej strane však v r. 2001 viac než polovica 147 miliónov používateľov internetu nehovorila po anglicky a v roku 2005 mal ich počet narásť až na dve tretiny (ibid.). Táto disproporcija medzi jazykovou výbavou používateľov a jazykovým kódom internetu nevyústila – ako mnohí očakávali – do unifikácie jazykového kódu tejto globálnej dediny, ale, naopak, do väčšej jazykovej variability. Preto jednotný jazyk internetu ani jednotná internetová kultúra nejestvuje; naopak, skôr existuje množstvo internetových jazykov a subkultúr, medzi ktorými sa používatelia voľne pohybujú (Pokorný, 2010, s. 316).

Dôvodov internetovej jazykovej variability je niekoľko:

1. Predovšetkým je to nedôvera voči „veľkosti“ (angl. *bigness*) a následne návrat k „malosti“ (angl. *smallness*), ktorá sa prejavuje viacerými spôsobmi, vrátane oživenia regionálnych identít, dialektov a tzv. malých jazykov (Mulgan, 1998, s. 100; cit. podľa Cronin, 2003, s. 58). Tento trend sme zachytili v ostatnom čase vo verejných komunikátoch aj na východnom Slovensku, a preto budeme skúmať podoby posilňovania regionálnej identity cez (inter)dialekt.

2. Ďalším dôvodom jazykovej variability internetového prostredia je fakt, že malé internetové komunity budú dávať najavo svoju solidaritu tým, že si „(vedome či nevedome) vytvoria prostriedky identity, z ktorých niektoré budú nejazykové (napr. spoločné vedomosti, osobitá morálka/etika) a niektoré zasa jazykové“ (Crystal, 2001, s. 60). Takéto jazykové prostriedky vytvárania identity nachádzame aj vo východoslovenskom jazykovom prostredí tak v rámci internetovej komunity, ako i mimo nej. Čoraz častejšie sa totiž v internetových prejavoch východoslovenskej proveniencie potvrdzuje, že „internet umožňuje výrazné rozšírenie rozsahu a rozmanitosti jazykov a poskytuje doposiaľ nevídané možnosti pre osobnú kreativitu“ (op. cit.⁸).

Teória jazykov dlhého chvosta a lokalizácia

Ako sme už naznačili, popri globalizačnom a digitálnom skepticizme jestvuje aj presvedčenie, že globalizácia nemusí byť len ohrozenie, ale aj príležitosť pre tzv. **malé jazyky** (*minor languages*) (Cunliffe, 2007; Danetand Herring, 2007, cit. podľa Lenihan, 2017). Koncept **malých jazykov** má blízko k tzv. **jazykom dlhého chvosta** (*long-tail languages*). A hoci dialekt nie je, samozrejme, samostatným jazykom, len jeho varietou, správanie komunikantov v ňom i voči nemu v internetovom prostredí je veľmi podobné správaniu pri jazykoch dlhého chvosta. Bude preto užitočné objasniť, čo sa označuje termínom **jazyky dlhého chvosta**.

Teóriu *long tail* (tzv. **dlhý chvost**) predstavil ešte v roku 2004 Chris Anderson, a to v súvislosti s marketingovými stratégiami (Anderson, 2004). Podľa tejto teórie sa „naša kultúra a hospodárstvo čoraz viac sústreďujú nie na relatívne malý počet tzv. hitov (mainstreamové produkty a trhy) z vrcholu krivky dopytu, ale skôr na veľké množstvo špecifických produktov, ktoré sa nachádzajú takpovediac na chvoste“ (Lenihan, 2017). To v praxi znamená, že „produkty ‚pre masu‘ prestávajú byť zaujímavé, zákazníci sa čoraz viac zaujímajú o produkty a služby ‚šité na mieru‘ svojich individuálnych potrieb“ (Girmanová, 2012), čo má, pochopiteľne, pre firmy a ich marketingové stratégie ďalekosiahle následky.⁹

Teória dlhého chvosta sa nepriamo preniesla aj do oblasti jazyka, takže sa hovorí o jazykoch dlhého chvosta. „Populácie, ktoré nimi hovoria, sa nachádzajú na chvoste v počte frekvenčnej distribúcie hovoriacich všetkých jazykov; akýkoľvek jazyk na chvoste môže

⁸ Výrok je v citovanej publikácii úvodnou poznámkou.

⁹ Azda najlepšie to vystihuje citát jedného z konzultantov hudobného priemyslu Kevina Lawsa: „The biggest money is in the smallest sales.“ – „Najviac peňazí je z najmenších predajov.“ (porov. Carr, 2006).

predstavovať relatívne malý počet obyvateľov, ale spolu všetky jazyky na chvoste môžu predstavovať veľký celkový počet obyvateľov“ (Agiomyrgiannakis – Gutkin, 2014, cit. podľa Lenihan, 2017, s. 5). Množstvo hovoriacich samo osebe nemusí nič znamenať, pre ekonomiku je však oveľa zaujímavejšia kúpna sila tejto populácie. A tak kým kedysi sa jazyky dlhého chvosta vnímali ako ekonomicky nezaujímavé, lebo sa na ne nazeralo ako na izolované, ukazuje sa, že keď sa zráťajú, majú väčšiu kúpnu silu než akýkoľvek veľký jazyk na svete (Kelly, 2004, cit. podľa Lenihan, 2017, s. 5). Preto neprekvapuje, že „takzvané jazyky dlhého chvosta rastú nielen v ekonomickej hodnote, ale takisto aj v obľúbenosti medzi veľkými spoločnosťami, globálnymi značkami a dôležitými webovými stránkami“ (Sargent, 2014, cit. podľa Lenihan, 2017, s. 6). Keď totiž porovnáme relatívnu lacnosť a ľahkosť tvorenia webovej stránky na jednej strane a náklady a ťažkosti získania reklamy v printových médiách v rádiu či v televízii, internet je „ideálne médium pre malé jazyky“ (Crystal, 2001, s. 221). A tak sa – paradoxne – potvrdzuje to, že „digitálna doba posilňuje postavenie mnohých materinských jazykov mimo angličtiny, konkrétne jazykov dlhého chvosta“ (ibid.).

Na posilňovaní dôležitosti jazykov dlhého chvosta sa podieľa **lokalizácia**, ktorá konkrétne produkty umiestňuje, lokalizuje do cieľového jazykového a kultúrneho prostredia. „Pri lokalizácii sa vezme produkt a spraví sa jazykovo a kultúrne primeraný, náležitý k cieľovému prostrediu (kraj a jazyk), kde sa bude produkt používať a predávať“ (Esselink 2000, s. 3, cit. podľa Declercq, 2011, s. 2¹⁰). Lokalizácia je „zameraná na cieľové publikum, jej cieľom je udomáčniť zdrojový produkt a zastrieť, schovať inonárodnú alebo globálnu *prozreteľnosť*“¹¹ (Declercq, 2011, s. 3).

Lokalizácia sa od prekladu líši v tom, že pri nej „nejde len o to, aby bol produkt dostupný vo forme a v jazyku cieľového trhu. Musí sa prihovárať cieľovému publiku v súlade s jeho kultúrnymi normami a svetonázorom“ (LISA 2005, s. 1, cit. podľa Declercq, 2011, s. 2). Lokalizácia produktov do jazykov dlhého chvosta má viaceré výhody (Eakins – Malinowski, 2020):

1. Výhoda prvého odvážlivca: Na menej lokalizované trhy ešte neprišla konkurencia. Komunity jazykov dlhého chvosta predstavujú príležitosť a prístup k nevyužitým trhom.

2. Lokalizácia do nového jazyka otvára dvere k širšej komunite, ktorá hovorí tým istým jazykom.

3. Aj napriek tomu, že angličtina sa považuje za *lingua franca* dnešnej doby, podľa údajov CSA (Common Sense Advisory)¹² 60 % globálnych spotrebiteľov len zriedka alebo vôbec nenakupuje na stránkach dostupných len v angličtine. Keď sa teda spoločnosť rozhodne osloviť zákazníka v jeho rodnom jazyku, je pravdepodobnejšie, že jej zákazník bude rozumieť – a pravdepodobnejšie, že si produkt tejto spoločnosti kúpi.¹³

Ak teda postuláty o lokalizácii produktov a služieb do jazykov dlhého chvosta uplatníme aj širšie, nielen na samostatné jazyky, ale aj na ich teritoriálne variety, potom z tejto perspektívy môžeme nazerať na posledné snahy o zapojenie nárečia do propagácie produktov a služieb či jeho využitie v internetovom prostredí, ale i mimo neho na východnom Slovensku. S cieľom

¹⁰ Paginácia uvádzaná podľa Declercq, 2011. Dostupné na internete:

<https://www.researchgate.net/publication/296526200_Advertising_and_Localization> [Cit. 2020-13-07.].

¹¹ V origináli je slovo *providence*, ktoré možno preložiť ako *prozreteľnosť*, hoci významovo adekvátnejšie by v danom kontexte bolo možno slovo *proveniencia* (angl. *provenance*). Nie je jasné, či je to zámer autora alebo lapsus.

¹² *Common Sense Advisory*, teraz premenovaná na *CSA Research*, je organizácia, ktorá vykonáva nezávislý prieskum trhu pre jazykové služby a technologický priemysel. Dostupné na internete: <<https://www.linkedin.com/organization-guest/company/csa-research?challengeId=AQH65B3TxfwwtQAAAXNInw4LnhbCgaE6qNgxAnwJODjsh5aX-UsgEC1TB142MJoL9pKvyJsR38z5YEhKlaYlMZQeo2vDp-ELBA&submissionId=834c0eee-dc56-2116-b44b-0343d1b64f56>> [Cit. 2020-13-07.]

¹³ Porov. aj Mandelov výrok z úvodu tejto štúdie.

osloviť potenciálnych zákazníkov, ktorí by sa mohli stotožniť s regionálnou jazykovo-kultúrnou identitou obyvateľa východného Slovenska, sa výrobcovia alebo poskytovatelia služieb obracajú na cieľových konzumentov v (inter)dialekte.¹⁴

Na mieste je otázka, do akej miery je toto použitie dialektu/interdialektu vo verejnej komunikačnej sfére internetu apelom na regionálnu identitu obyvateľov východného Slovenska, do akej miery je to recesia, výraz expresivity či snaha zaujať. Pri otázke identity totiž treba pamätať na to, že komunikanti na internete často vytvárajú veľmi odlišný obraz vlastnej osobnosti i kultúrnej a spoločenskej identity než v reálnom svete, hoci tento obraz nemusí byť menej autentický (Pokorný, 2010, s. 316).

Pri zakomponovaní dialektu do obsahu týchto komunikátov sa využíva pretrvávajúca, hoci podľa nášho názoru už slabnúca **diglosia** či **dialektový bilingvizmus**¹⁵ na území Prešovského a Košického kraja. Kým **bilingvizmus** sa chápe ako ovládanie dvoch **komunikačne rovnocenných** kódov, termínom **diglosia** označujeme ovládanie kódov, z ktorých jeden je **funkčne obmedzený** (napr. spisovný jazyk a nárečie) (Sedláková, 2013, s. 69). Tradičná diglosia sa vyskytuje vo všetkých spoločnostiach, ktoré rozlišujú spisovný a nespisovný jazyk (Pokorný, 2010, s. 136). Prvý, nižší jazyk alebo dialekt (tzv. *L*, *low*) je každodenným alebo ľudovým jazykom komunity; druhý, vyšší (*H*, *high*) sa používa v takých doménach ako vzdelávanie či politika (Ferguson, 1959, s. 329). Nižšia varieta *L* má menšiu prestíž¹⁶ a inštitucionálnu podporu a používa sa v neformálnych oblastiach (op. cit., s. 330). Prestíž jednej či druhej variety môže byť zjavná i skrytá a vzájomné postavenie oboch variet sa môže časom zmeniť (Pokorný, 2010, s. 136). Ch. Ferguson spomína aj väčšiu štrukturálnu jednoduchosť nižšej variety *L* (Ferguson, 1959, s. 333–334), ale niektorí proti tomu razantne namietajú (Pokorný, 2010, s. 136).

Okrem termínov diglosia či dialektový bilingvizmus sa na označenie schopnosti aktívne či pasívne používať v komunikácii jednu alebo druhú varietu používa aj termín **individuálny bidialektizmus**, resp. **bivarietizmus** (Múcsková, 2008, s. 177). Bivarietizmus sa vyskytuje pri koexistencii variet (napr. spisovnej a nárečovej) v komunikácii jazykového spoločenstva a miera ovládania variet môže byť u členov spoločenstva rôzna (Múcsková, 2005, s. 225; Múcsková, 2008, s. 177). Termín **bivarietizmus** sa v slovenskom kontexte ukazuje ako priliehavejší než anglofónny termín **bidialektizmus**¹⁷. Kým totiž v anglofónnej lingvistike sa akákoľvek forma národného jazyka označuje termínom **dialect** (z pohľadu spoločenskej či stylistickej stratifikácie jazyka), u nás sa v tejto súvislosti etabloval termín **varieta** a termín **dialekt** je vyhradený len pre teritoriálne variety. Rovnako sa termín **bivarietizmus** považuje za vhodnejšie pomenovanie ako označenie **diglosia**, keďže pri diglosii nedochádza k takej výraznej vzájomnej interferencii variet, ako sa to deje v prípade komunikačnej situácie na (východnom) Slovensku (Múcsková, 2008, s. 177).

Keďže typologická charakteristika jazykovej variety použitej v skúmaných textoch nie je jednoznačná, pred samotnou analýzou komunikátov sa bližšie zameriame na chápanie dialektu (nárečia), ale aj iných variet, ktoré vznikli na podklade dialektu alebo obsahujú jeho prvky.

¹⁴ Keďže nemáme k dispozícii exaktné marketingové prieskumy o charaktere vplyvu takejto stratégie, ide o našu hypotézu.

¹⁵ F. Buffa (2007, s. 109) hovorí „o bilingvizme, ktorý sa odzrkadľuje v protiklade ‚po našom‘ a ‚po slovensky‘.“

¹⁶ Ch. Ferguson uvádza, že presvedčenie o tom, že vyšší jazyk či dialekt *H* je o čosi krajší, logickejší, schopnejší vyjadriť dôležité myšlienky, majú predovšetkým hovoriaci, ktorí dialekt/jazyk *H* ovládajú obmedzene“ (Ferguson, 1959, s. 330).

¹⁷ Pri termíne **individuálny bidialektizmus** G. Múcsková (2005, s. 225) odkazuje na prácu P. Trudgilla *Dialects in Contact* (1986).

Forma skúmaných komunikátov – dialekt, interdialekt, mestský dialekt

Nárečie (dialekt) sa definuje ako „územne a funkčne vymedzený štruktúrny jazykový útvar, ktorým spontánne komunikuje autochtónne obyvateľstvo istej oblasti“ (Ripka, 2002, s. 11). Tento územný variant má vlastnú normu a tvorí „komplexnú lingvistickú, historickú i sociologickú kategóriu“ (Ripka, 1999, s. 100). J. Kačala (1999, s. 106) vníma nárečie ako integrálnu súčasť národného jazyka, ako „súbor systémov tvoriacich súčasť supersystému, ktorým je národný jazyk.“

Vzhľadom na nedôslednosti, na ktoré v analýze poukážeme, by sme však pri väčšine skúmaných textov mali hovoriť nie o **dialekte**, ale skôr o **interdialekte**. Názory na interdialekt, jeho existenciu i podobu sú v lingvistickej obci rôznorodejšie ako pohľad na dialekt, bude preto užitočné pozrieť sa na ne bližšie.

J. Muránsky (1967, s. 35) považuje interdialekt za výsledok vzájomného pôsobenia:

1. dvoch alebo viacerých nárečí¹⁸;

2. priameho kontaktu spisovného jazyka a nárečí: „väčšie nárečové oblasti pod tlakom spisovného jazyka prijímajú tie zvukové, tvarové, syntaktické a lexikálne vlastnosti, ktoré najostrejšie kontrastujú s nárečovou podobou“, a menej výrazné rozdiely sa naďalej udržiavajú. Tento spôsob vzniku interdialektu sa vyhodnocuje ako živší a intenzívnejší (ibid.).

V rovnakom čase však na adresu interdialektu zaznievajú aj skeptické hlasy, podľa ktorých „interdialekt ako územne a vnútorne vymedzený útvar **vlastne neexistuje** práve tak, ako reálne neexistujú ani nárečové skupiny a v ich vnútri jednotlivé uzavreté nárečia“ (Štolc, 1967, s. 107). Aj J. Horecký síce predpokladá existenciu nadnárečovej formy, termín interdialekt však podľa neho „zakrýva prenikanie nenárečových prvkov do nárečovej formy“ (Horecký, 1976, s. 293).¹⁹

Naproti tomu s interdialektom už v 60. rokoch počítal F. Buffa, keď písal, že stredná generácia nárečových hovoriacich nahrádza „lokálne zvláštnosti okolitých nárečí znakmi typickými pre tamojší interdialekt (bežne používaný v mestách)“ (Buffa, 2007, s. 109)²⁰. O existencii interdialektu uvažuje aj I. Ripka; ten termínom interdialekt pomenúva „jazykový útvar, ktorý používajú príslušníci tej istej dialektovej skupiny (alebo niekoľkých dialektových skupín) pri vzájomnej komunikácii. Pomer medzi dialektom a interdialektom sa určuje dosť ťažko, pretože tu ide o dve vývinové fázy dialektu“ (Ripka, 1980, s. 229). Podľa I. Ripku interdialekt vzniká ako vyšší útvar pri vzájomnom styku hovoriacich s rôznymi dialektmi, keď mladšia generácia hovoriacich zanedbáva znaky typické pre jeden teritoriálny dialekt, a stierajú sa tak rozdiely medzi jednotlivými dialektmi. Kým dialekt má pevnú štruktúru, interdialekty, ktoré sa utvárajú na nárečovom podklade, túto stabilizovanosť strácajú a vznikajú ako väčšie či menšie celky, ktoré zemepisne nemožno presne ohraničiť (ibid.). I. Ripka zdôrazňuje, že „nárečové útvary (interdialekty a tradičné dialekty) majú pevné miesto v súbore útvarov národného jazyka. Mení sa ich funkčná pôsobnosť, no naďalej ostávajú základnou zložkou spontánnych jazykových prejavov vidieckeho obyvateľstva“ (op. cit., s. 231).

I. Ripka (nepriamo) podáva viaceré možnosti vzniku interdialektu; podľa neho tento nový (v zásade nárečový) útvar bud’:

1. charakterizujú nové znaky, ktoré nie sú ani v jednom teritoriálnom dialekte;

2. vznikol miešaním niektorých znakov nižších teritoriálnych dialektov;

3. znaky jedného dialektu s istým dominantným (centrálnym) postavením prešli do jazykových prejavov používaných pri každodennej komunikácii (Ripka, 1980, s. 229).

¹⁸ Uvádza tu príklad vzájomného vplyvu zemplínskeho a sotáckeho nárečia.

¹⁹ J. Horecký pri termíne interdialekt odkazuje na prácu D. Brozoviča (1970), ktorý podľa jeho názoru nedostatočne osvetlil vzťah medzi interdialektom a subštandardom (Horecký, 1976, s. 290).

²⁰ Buffov diskusný príspevok bol publikovaný v r. 2007, ale odznel ešte v roku 1965 na konferencii Hovorená podoba spisovnej slovenčiny a F. Buffa v ňom opisuje stav používania nárečia vo východoslovenských mestách v 60. rokoch 20. storočia.

Na rozdiel od Muránskeho (1967) I. Ripka explicitne neráta s vplyvom spisovného jazyka pri tvorbe interdialektu („nepredpokladá [sa] prenikanie nenárečových znakov do variantnej formy týchto útvarov“; Ripka, 1980). Interdialekt podľa neho netvorí jeden celok, skôr je to niekoľko väčších či menších celkov. Takto aj vyčleňuje východoslovenský interdialekt, ktorý sa vyznačuje o. i. prízvukom na penultime, nedostatkom kvantity, asibilovanými podobami (*dzeci*) a osobitnou výslovnosťou slabičného *l*, *r* (op. cit., s. 230). Ako vidno, I. Ripka charakterizuje východoslovenský interdialekt prevažne na výslovnostnom podklade. Azda aj preto G. Múcsková (2000, s. 187) síce pripúšťa existenciu interdialektu, no priznáva, že „príčiny či okolnosti tohto procesu sú pre nás často zreteľnejšie ako štruktúra a podoba interdialektu samotného“. Interdialekt označuje za vyšší vývinový stupeň regiolektu, ktorý sa na rozdiel od dialektu vyznačuje vysokou mierou variabilnosti (Múcsková, 2005, s. 226). Interdialekt, resp. jeho modifikovanú formu, považuje autorka za súčasť jadra jazykovej situácie na východnom Slovensku (Múcsková, 2014, s. 182).

Existenciu interdialektu, resp. **mestského dialektu**, niekedy nazývaného aj urbanolekt (Pärchišanu, 2014), naznačujú aj sociolingvistické zistenia, ktoré konštatujú, že v „prípade Prešova by sme už dali prednosť formulácii, že táto vrstva obyvateľstva hovorí skôr po prešovsky než po šarišsky, v Michalovciach po michalovsky skôr než po zemplínsky, v Košiciach skôr po košicky než po abovsky. Máme na mysli teda práve mestský jazyk, resp. mestský dialekt, ktorý sa vytvoril kombináciou, „živým stykom“ medzi spisovným jazykom, príslušnými nárečiami, príp. aj vplyvom iného jazyka, ak má na danú oblasť vplyv“ (Ondrejovič, 2000, s. 20). Aj D. Slančová a M. Sokolová (1995, s. 133) uvažujú o regionálnych/lokálnych variantoch štandardnej a subštandardnej formy slovenčiny, ktoré sa utvárajú vzájomným pôsobením spisovnej a teritoriálnej variety, „medzi ktorými sa formuje ťažisko bežnej (prevažne hovorenej) podoby komunikácie v meste“.

Ako ukážeme, skúmané komunikáty majú základ, resp. základné črty, nárečové, hoci sa v nich, aj vzhľadom na spracúvanú tematiku, vyskytujú aj spisovné prvky, resp. prvky, ktoré v nárečí nie sú celkom ústrojné, lebo ich pomenovanie nebolo v minulosti potrebné. Takisto v nich pozorujeme aj novší vplyv cudzích jazykov²¹ (angl. *mega*, nem. *gut*), ako sa to konštatuje o mestskom dialekte (Ondrejovič, 2000, s. 20). Nárečie sa teda v skúmaných komunikátoch vyskytuje len veľmi ojedinele v čistej, „ideálnej“ podobe, v akej ho poznáme z opisov tradičnej dialektológie. Preto možno tieto komunikáty označiť termínom *nárečové prejavy*, pomenúvajúc tak fakt, že majú „len“ prevládajúci nárečový charakter (Múcsková, 2005, s. 226).

Výsledkom nahrádzania dialektu interdialektom či mestským dialektom alebo prenikania spisovnej variety do nárečových prejavov je napokon fakt, že pri výskume nárečia (aj na Slovensku) sa dialektológia postupne musí zmierovať s faktom, že už pred sebou nemá autochtónneho používateľa dialektu, ale skôr komunikanta, pre ktorého je dialekt len jednou z viacerých vyjadrovacích možností. Aj v oblastiach, ktoré boli pôvodne vyhradené len pre nárečia a možno ešte pre jednu formu, spisovnú, totiž stúpa počet jazykov, s ktorými musia nárečia „súťažiť“ (Smakman – van der Meulen, 2018, s. 44–45). To vedie často k stavu, že „čoraz viac používateľov nárečia si môže vybrať, či bude hovoriť dialektom alebo ho odmietne, bude ho používať len ‚striedmo‘ alebo si jednoducho osvojí len niektoré identifikačné črty dialektu“ (op. cit., s. 45).

V slovenskom kontexte však tento argument z diachrónneho hľadiska príliš neobstojí a nezdá sa rozhodujúci. Aj v minulosti totiž na Slovensku najmä v mestách celé generácie vyrastali v bilingválnom či trilingválnom prostredí (napr. v kombinácii nemčina – maďarčina – spisovná slovenčina, resp. nárečie) a suverénne používali tieto jazykové kódy (medzi nimi aj

²¹ Vplyv iných jazykov zachytávame, samozrejme, aj v dialekte a aj skôr; tieto konkrétne výpožičky sú však novšieho charakteru.

nárečie) podľa potreby a konkrétnej komunikačnej situácie.²² Prečo aj napriek tomuto historicky priaznivému východisku je dialekt na východnom Slovensku dnes na ústupe?

Dialekt na východnom Slovensku v druhej polovici 20. storočia

Príčin, prečo dialekt na území východného Slovenska postupuje čoraz viac smerom k periférii jazykovej situácie, je niekoľko a v tomto texte ich ani nemáme ambíciu pomenovať komplexne a vyčerpávajúco; naznačíme však pár tendencií, ktoré k tomuto stavu viedli. V časoch, keď bol na Slovensku úradným jazykom cudzí jazyk, bol dialekt ako podoba domáceho jazyka najrozšírenejším prostriedkom bežnej hovorenej komunikácie obyvateľov Slovenska (Múcsková, 2012, s. 12). Potom, čo spisovný slovenský jazyk nadobúda štatút úradného a štátneho jazyka (t. j. po vzniku Československej republiky v r. 1918), dialekt ustupuje z hovorenej úradnej komunikácie (ibid.). Na **vidieku** je však do 50. rokov 20. storočia jeho rola v komunikácii nezastupiteľná, nárečie je pomerne stabilným a úplne prevládajúcim dorozumievacím prostriedkom. V zásade si veľmi dobre zachovávalo svoj pôvodný tvaroslovný i hláskoslovný systém a dosť širokú slovnú zásobu, ktorá súvisela s vtedajším poľnohospodárskym životom (Buffa, 1986, s. 4). V **mestskom** jazykovom prostredí na Slovensku musel dialekt konkurovať nielen spisovnej variete (ktorá sa čoraz viac začala etablovať na školách), ale aj ďalším jazykom, ako bola nemčina či maďarčina. Jeho rola však zostáva výrazná v komunikácii súkromného charakteru.²³ Od konca 2. svetovej vojny však dochádza pod vplyvom výrazných podnetov (urbanizácia, industrializácia, zmeny v skladbe obyvateľstva) k vytlačaniu miestneho nárečia z úradnej i bežnej verejnej komunikácie až do tej miery, že v súčasnosti ostáva komunikačnou doménou nárečia súkromné a neoficiálne prostredie (Múcsková, 2012, s. 12).

Tento proces vytlačania nárečia bol, samozrejme, postupný. Ešte v roku 1967 J. Muránsky skonštatoval, že „[ú]lohu jazykovej komunikácie v najširšom slova zmysle ešte pred dvadsiatimi rokmi plnili v najväčšej miere miestne nárečia“ (Muránsky, 1967, s. 34). Odkazoval tak na povojnové 40. roky 20. storočia. Neskôr počas obdobia komunistického režimu „sa z ideologických príčin neodporúčalo príliš poukazovať na národné fondy a uplatňovať ich v každodennej jazykovednej i kultúrnej praxi [...] bol zámer odviesť pozornosť od domácich jazykových fondov“ (Habovštiak, 1995, s. 56). To by totiž prekážalo oficiálne presadzovanej politickej línii zbližovania slovenčiny s češtinou a vnímalo by sa to ako folklorizácia slovenčiny (ibid.).²⁴ Takéto opatrenia vládnucej moci a jazykovej politiky potvrdzujú, že za zánikom mnohých jazykov (a dodávame, že aj nárečí) nestoja spoločenské a ekonomické aspirácie jeho nositeľov, ale najmä mimoriadne represívna štátna politika minulosti (Pokorný, 2010, s. 150–151). Prechod k spisovnej variete býva totiž motivovaný nielen ekonomickými alebo dorozumievacími potrebami, ale aj prestížou a kultúrnym významom jazyka, ktorý je cieľom jazykového prechodu (ibid.).

Tendencia prenikania spisovného jazyka do nárečového prostredia sa už dávnejšie považovala za „zákonitý a prirodzený dôsledok tej formy národného jazyka, ktorá má celospoločenskú platnosť“ (Muránsky, 1967, s. 36), takže postupná nivelizácia dialektov bola

²² Napr. v súvislosti s pôvodnou jazykovou situáciou v meste Gelnica G. Múcsková (2000, s. 193) spomína bilingválnu diglosiu (nemčina – mantácke nárečie, spisovná slovenčina – spišské nárečie).

²³ Na ilustráciu uvádzame skúsenosť A. Kalinovej (1924 – 2014), ktorá v 20. a 30. rokoch 20. storočia vyrastala v Prešove a jazykovú situáciu v tomto meste hodnotila takto: „Koncom 19. storočia, v časoch silného maďarizačného hnutia, mal Prešov ešte relatívne veľké percento nemecky hovoriaceho obyvateľstva, no maďarizačný tlak išiel proti všetkým menšinám – aj proti nemeckej. [...] Najneskôr od polovice dvadsiatych rokov aj v Prešove prevládala slovenčina, aj keď silno štepená pre mňa krásnym šarišským dialektom“ (Kalinová – Juráňová, 2012, s. 13). Na inom mieste dodáva: „Odkedy sme začali chodiť do školy, veľmi rýchlo sme prešli na slovenčinu. Na gymnáziu sa cez prestávku patrilo hovoriť nárečím, teda po šarišsky“ (op. cit., s. 29).

²⁴ Autor dodáva, že v období komunizmu sa vzťah spisovného jazyka a nárečí hodnotil ako politikum (ibid.).

„dlhodobý – a nie iba jednosmerný – proces“ (Ripka, 1980, s. 231). O niekoľko rokov neskôr však I. Ripka konštatuje, že existencia nárečia je odôvodnená komunikačnými situáciami, v ktorých je nenahraditeľné, preto sa jeho „zánik“ ešte nekoná (Ripka, 1995, s. 51). J. Bosák (1999, s. 228) sa naproti tomu domnieva, že „[v] dôsledku stále sa zmenšujúcej sociálnej základne svojich nositeľov územné nárečia postupne strácajú svoje predchádzajúce postavenie v komunikačných aktoch. Nie je to však priamočiary a rýchly proces.“ Nepopierateľným faktom, na ktorom sa citovaní autori viac-menej zhodujú, však je, že nárečia ustupujú z každodennej komunikácie a „sú dnes nie len regionálne, ale aj sociálne a komunikačne ohraničené, to znamená, že dochádza k zníženiu miery funkčno-komunikačnej zaťažnosti nárečí“ (Múcsková, 2014, s. 184).

A tak hoci sa v 90. rokoch 20. storočia skonštatovalo, že nielen starší, ale aj mladí medzi sebou „s úplnou samozrejmou používajú rodné nárečie, hoci už solídne ovládajú spis. jazyk“ (Buffa, 1995, s. 375), výskum hovorenej podoby komunikácie v Prešove v tom čase odhalil, že „nárečová forma sa vlastne u obyvateľov Prešova v čistej podobe nevyskytuje“ (Slančová – Sokolová, 1995, s. 133–134). Azda aj preto sa v bežnej komunikácii na východnom Slovensku vnímajú ako dominantné tie variety, v ktorých je dialekt prítomný, nie však v čistej, autochtónnej podobe. Ide konkrétne o východoslovenské nárečie v jeho súčasnej modifikovanej podobe, interdialekt a štandardnú varietu slovenčiny s východoslovenskými špecifikami (Múcsková, 2014, s. 183).

Nazdávame sa, že nahrádzanie dialektu interdialektom či mestským dialektom je odrazom dlhšie pretrvávajúcich tendencií v nárečovej komunikácii na území východného Slovenska. Ide o prejav konvergentných tendencií vo vývoji nárečia, ktoré vyústili do zblížovania jednotlivých nárečí a stierania rozdielov medzi nimi, i do zblížovania nárečia so štandardným jazykom (Múcsková, 2012, s. 13). Dôvodov konvergentného procesu je viacero (porov. *ibid.*); jedným z nich je však podľa nášho názoru aj pozorovaná averzia používať nárečie v komunikácii s deťmi od útleho veku (Slančová – Sokolová, 1994, s. 238),²⁵ čím sa narúša kontinuita a medzigeneračné odovzdávanie nárečia. Už starší výskum hovorenej komunikácie v Prešove (Muránsky, 1978) zistil, že v „rodinnom styku so školopovinnými deťmi sa rodičia väčšinou snažia používať spisovnú slovenčinu“ (op. cit., s. 40). Tým sa súčasne potvrdzuje, že hlavným faktorom prežitia jazyka nie je počet hovoriacich, ale to, či sa jazyk odovzdáva ďalšej generácii (Pokorný, 2010, s. 151).

Písomnosť a verejnosť ako určujúce črty skúmaných komunikátov

Na rozdiel od väčšiny citovaných výskumov, ktoré sa sústredili prevažne na ústnu podobu komunikácie, komunikáty skúmané v tejto štúdii možno definovať pomocou niekoľkých určujúcich parametrov: **písomnosť**, **neprítomnosť adresáta** v čase vzniku prejavu a **verejný** charakter.

1. Na **písomné** komunikáty s prvkami nárečia z verejnej komunikačnej sféry sa sústredili už niektoré parciálne výskumy. G. Múcsková (2014) si v nich všíma zmenu statusu nárečia z bežného komunikačného kódu na prostriedok ozvláštnenia. Táto tendencia, čiastočne aj spolu s elektronizáciou komunikácie (sic!) podľa autorky spôsobila, že sa nárečové prvky i nárečie ako celok začína viac uplatňovať aj v ďalších oblastiach verejnej komunikácie (2014, s. 184).

Písomnosť nárečových prejavov je príznaková, keďže nárečie má „výsostne hovorený charakter [...] V nárečiach sa zo štyroch základných jazykovokomunikačných činností primárne

²⁵ Autorky uvádzajú, že „aj tie vekové skupiny, ktoré vo vzťahu k rodičom preferujú nespisovné jazykové variety (hlavne nárečie), v komunikačnom styku s deťmi sa usilujú používať spisovný jazyk“ (*ibid.*). To korešponduje aj so staršími zisteniami J. Šikru (1991) o tendenciách v používaní spisovnej slovenčiny vz. nárečia na východnom Slovensku. J. Šikra pozoroval jasnú deliacu čiaru medzi konverzáciou so staršou generáciou (nárečie) a vlastnou, resp. mladšou generáciou (spisovná forma); dôvod takéhoto správania vidí vo väčšej polarizácii a výraznejšej diglosii na východnom Slovensku v porovnaní s jeho zvyšným územím (op. cit., s. 196).

uplatňujú iba dve, a to hovorenie a počúvanie“ (Ripka, 1999, s. 101). Menej typická písomná podoba súčasne prináša aj otázku dostupnosti a poznania normy zápisu písomných nárečových prejavov, ktorý je pri zápise skúmaných textov problematický. Hoci platí, že nárečia sa „spájajú s ústnou formou komunikácie, takže vo svojom vývoji a použití zvyčajne nie sú obmedzované písomnou normou“ (Smakman – van der Meulen, 2018, s. 37), predsa len i v nespisovných útvaroch, ako sú dialekty, „možno sledovať normatívne potencie“ (Patráš, 1991, s. 199).

Uvedomujeme si však, že analyzované komunikáty nemožno hodnotiť podľa ideálnej normy nárečí. Súčasná dialektológia sa totiž pri terénnych bádaniach nevenuje len „skúmaniu (či hľadaniu) tejto ideálnej normy, ale usiluje sa poznávať aj fungovanie nárečí v konkrétnych komunikačných aktoch“ (Ripka, 1996, s. 20). Ak teda v ďalšej analýze pomenujeme nedostatky v týchto písomných komunikátoch z pohľadu „nárečovej normy“, sme si vedomí toho, že sú len odrazom stavu ovládania dialektu v súčasnej (mladšej) populácii na východnom Slovensku. Rovnako je úroveň zápisu nárečia v týchto komunikátoch dôsledkom nepoznania zásad zápisu nárečových komunikátov laickou verejnosťou. Ako pripomína G. Múcsková (2014, s. 184) vo svojej analýze podobných nárečových komunikátov, „keďže ich autormi sú bežní ľudia bez dialektologických či filologických poznatkov, písaná podoba nárečových textov je veľmi variantná, spontánna a často odráža reflexívne uvažovanie o jazyku, spontánnu systemizáciu nárečovej normy a rôznu mieru uvedomovania/neuvedomovania si dištingtívnych jednotiek štandardnej a nárečovej variety“. Skúmané nárečové komunikáty sa navyše musia vyrovnávať so skutočnosťou, že teritoriálne nárečia „v súčasnosti nemôžu a nemusia plniť všetky spoločenské funkcie, ktoré prislúchajú plnohodnotnému jazykovému útvaru. Ich komunikačná kompetencia má prirodzene obmedzenia“ (Ripka, 1999, s. 104).

Chceme však zdôrazniť, že aj napriek nekonzistentnosti jazykovej formy hodnotíme väčšinu spomínaných projektov pozitívne, ako zámer komunikantov inovatívne uplatniť nárečie v nových komunikačných situáciách²⁶. Kladne treba hodnotiť pragmatický rozmer týchto komunikátov, keďže komunikácii v nárečí prisudzujú istú prestíž, ktorá sa zvyčajne nárečovej variete nepripisuje (Slančová – Sokolová, 1994, s. 238).

2. Ďalším špecifikom skúmaných textov je ich **verejnosť**, ktorá je v opozícii voči súkromnosti. Súkromnosť je typickou vlastnosťou nárečových prejavov, lebo „[p]o vzniku spisovného jazyka sa používanie nárečia definitívne funkčne obmedzilo na oblasť súkromného styku“ (Sedláková, 2013, s. 72). Použitie nárečia vo verejnej komunikačnej sfére je ďalším dôkazom toho, že „dialekty nadobúdajú novú regionálnu či interdialektickú tvár“ (Habovštiak, 1995, s. 54) a dostávajú sa do menej typických prejavov (divadlo, texty piesní, reklama)²⁷ (Ripka, 1995, s. 51).

²⁶ Špecifickosť týchto komunikátov vyplýva aj zo skutočnosti, že čítanie nárečového prejavu môže byť perцепčne náročnejšie ako čítanie textov v spisovnej variete.

²⁷ Tu treba spomenúť, že v písomnej podobe sa v súčasnosti dialekt používa v publicistickom štýle, v lokálnej tlači v podobe vtífov (ako komický výrazový prostriedok). Osobitné postavenie má dialekt v umeleckom štýle, najmä v dráme, ktorá je predisponovaná na použitie nárečia, keďže dramatické texty sa zvyčajne realizujú v ústnej podobe. Nárečie takto používajú napríklad členovia *Levočskej divadelnej spoločnosti* v produkcii *Džabaniny*. Viacero textov je výsledkom intralingválneho prekladu v smere spisovná varieta – nárečie, porov. napr. Tajovského *Ženský zákon* preložený do spišského a zemplínskeho nárečia. Dostupné na internete: <<https://kultura.sme.sk/c/7782338/altbude-raz-spisovna-aj-saristina-by-toten-kazdy-vychodnar-moh-hutoric.html>> [Cit. 2020-13-07.]. Divadlo Jonáša Záborského má na programe hru *Ľapákovci*, adaptáciu známeho románu B. Slančíkovej-Timravy, v nárečovej verzii od Silvestra Lavríka. V šarišskom nárečí je monodráma Milky Zimkovej *Neveľo nás idze, neveľo nám treba*. V zemplínskom nárečí má od r. 1999 v repertoári predstavenia *Kladzanske ľudové divadlo (KLUD)*, napr. *Dze je preceda?! Cel'novela, Vichodňarske beverľi atď.* Z prozaických textov možno ako príklad použitia nárečia na širšej ploche možno spomenúť knihu *Zemplínske rozprávky – povídky pre dzečocki* (Valal, 2012, v spolupráci s Jozefom Jenčom), román Antona Kreta *Ballabile spod Medzvedzej hlavy* (2015). Intralingválnym prekladom (zo spisovnej variety do spišského nárečia) je aj vydanie štyroch evanjelií – *Evanjelium Ježiša Krista v spišskom nárečí* (2011, preklad A. Kret). Rozsah i obsah týchto

3. Vlastnosť písomnosti súčasne znamená, že **adresát** (zvyčajne) **nie je prítomný** pri vzniku týchto prejavov, čo ich aj odlišuje od tradičnej nárečovej komunikácie (nesprostredkovanej technologickými alebo masovo-komunikačnými prostriedkami), ktorá má ústnu podobu a pri ktorej adresát prítomný je.

Pre neprítomnosť adresáta pri vzniku prejavu bude užitočné pri týchto prejavoch uvažovať o tzv. **referenčnej skupine**, s ktorou sa chce komunikant identifikovať a ktorá nie je prítomná. Komunikanti presúvajú svoju pozornosť z momentálne prítomnej na neprítomné osoby a dochádza k zámerným posunom štýlov (Wolfram – Schilling-Estes, 2005, s. 398). V našom prípade autori skúmaných textov v nárečí prispôsobujú svoj prejav tak, aby sa s ním identifikovala referenčná skupina používateľov nárečia, resp. interdialektu na východnom Slovensku (porov. aj ďalej koncept **štylistickej variácie**, resp. **variácie štýlov**).

Koncepcia akomodácie, striedania/prepínania kódov a ich funkcia v komunikácii

Pri hodnotení nasledujúcich komunikátov sa takisto ukazujú ako užitočné koncepty **prepínania kódov** (*code-switching*), **prechádzania** (*crossing*) a **prejdenia/prijatia** (*passing*)²⁸ (O'Donnell Christoffersen – Shin, 2018, s. 161–162). Kým **prepínanie kódov** sa chápe ako alternácia medzi dvoma alebo viacerými jazykmi v rámci tej istej výpovede alebo konverzácie; **prechádzanie** označuje „použitie jazykových variet, ktoré sú spájané so spoločenskými alebo etnickými skupinami, do ktorých hovoriaci za normálnych okolností nepatrí“ (Rampton, 1999, podľa op. cit., s. 162). Prechádzanie vzniká preto, že ľudia hovoria ako tí, ktorými by chceli byť (Hewitt, 1982, 1986; cit. ibid.). Naproti tomu **prejdenie/prijatie** (*passing*) je „schopnosť byť považovaný za člena inej spoločenskej kategórie, ako je tá vaša“ (porov. Bucholtz, 1995, cit. ibid.). Je to podobný fenomén ako **prechádzanie**, líši sa však tým, že vyžaduje potvrdenie zvonku (O'Donnell Christoffersen – Shin, 2018, s. 162). **Prejdenie/prijatie** je teda akoby vyšším stupňom prechádzania.

Javy v analyzovaných nárečových komunikátoch by sme mohli hodnotiť ako **prepínanie kódov** v smere nárečie → spisovná varieta alebo naopak.²⁹ Na druhej strane úroveň (ne)dodržania nárečovej normy v niektorých nárečových komunikátoch implikuje, že by mohlo ísť o **prechádzanie**, ale i o **prejdenie/prijatie**, keď tí, ktorí nárečie aktívne neovládajú, ho použijú v snahe ukázať svoju regionálnu príslušnosť či v túžbe byť považovaní za členov inej spoločenskej kategórie, ako je ich vlastná. Niekedy sa v tejto súvislosti rozlišuje medzi **prepínaním** a **miešaním kódov**, a to podľa intencnosti/zámernosti tejto zmeny; kým prepínanie kódov je intencné, miešanie je nezámerné (Pokorný, 2010, s. 128–129). Pri analyzovaných komunikátoch sa podľa nášho názoru vyskytujú oba procesy, prepínanie i miešanie kódov.

V tejto súvislosti treba spomenúť aj koncept **akomodácie**³⁰ v **bivarietnej jazykovej komunikácii**, v ktorej popri sebe koexistuje spisovná a nárečová varieta (Múcsková, 2008). Akomodácia nie je úplný prechod z jednej do druhej variety, resp. z jedného do druhého jazyka (ako pri **striedaní kódov**), iba sa pri nej nahrádzajú dištinktívne prvky jednej variety prvkami druhej variety. Kým **striedanie (prepínanie) kódov** sa vyskytuje skôr pri dvoch rôznych jazykoch v bilingválnej situácii, ak ide len o variety jedného národného jazyka v bivarietnej situácii, nastáva zvyčajne akomodácia, t. j. nahradenie výberu dištinktívnych prvkov, nie úplná zámena jedného systému druhým systémom. Podľa G. Múcskovej presná hranica medzi

umeleckých útvarov by vystačil na osobitnú štúdiu, preto sa im v tomto texte bližšie nevenujeme, upozorňujeme však na ich existenciu.

²⁸ Kým termín *prepínanie kódov* je relatívne ustálený, termíny *prechádzanie* a *prejdenie* sú naším vlastným prekladom. Prípadné iné ekvivalenty (*transfer*, *akceptácia* atď.) vnímame ako konotačne zaťažené na označenie akéhokoľvek prevodu (teda prekladu, tlmočenia, intralingválneho prevodu).

²⁹ Porov. ďalej najmä stránku <<https://robimnavychodze.sk>>

³⁰ G. Múcsková pri tomto koncepte odkazuje na prácu P. Trudgilla (1986).

akomodáciou a **striedaním kódu** nejestvuje, no striedanie sa vníma ako krajný typ akomodácie (op. cit., s. 182–183). K akomodácii dochádza pod vplyvom prostredia či osobnosti účastníkov komunikácie (op. cit., s. 176). Bivarietná kompetencia hovoriacich predpokladá akomodáciu rečového správania vo vzťahu k recipientovi a vzájomnú interferenciu oboch variet, čo vedie k zmenám podoby nárečia v prejavoch komunikantov (Múcsková, 2012, s. 13), aké zachytávame aj vo viacerých analyzovaných komunikátoch.

Funkcia skúmaných nárečových prejavov

Pri úvahe o funkcii (inter)dialektu v skúmaných prejavov sa ako potenciálne ponúkajú viaceré motivačné stimuly.

1. Z viacerých funkcií (referenčná, direktívna, expresívna, fatická, metalingvistická či poetická), ktoré má prepínanie kódov (Pokorný, 2010, s. 129), sú v analyzovaných komunikátoch najexponovanejšie:

a) referenčná funkcia, ktorá vyplýva z kompenzácie nedostatku pomenovania, ktoré v jazyku chýba alebo si naň hovoriaci nevie spomenúť; **b) expresívna** funkcia zdôrazňujúca vlastnú identitu; **c) fatická**, ktorá je motivovaná zmenou tónu konverzácie (porov. *ibid.*).

2. Prepnutie do dialektovej, resp. interdialektovej formy môže byť v týchto komunikátoch iniciované aj tzv. **štylistickou variáciou**, resp. **variáciou štýlov**, pri ktorej je určujúcim faktorom publikum, ku ktorému hovoriaci hovorí (Bell, 1984, 2001, 2014, cit. podľa Wolfram – Schilling-Estes, 2005, s. 397). Komunikant mení svoj štýl najmä ako reakciu na svoje publikum, ktoré zahŕňa nielen tých, ktorí sú priamo oslovení, ale aj rôznych ďalších účastníkov, ktorí sú oslovení nepriamo (*ibid.*). Najčastejším spôsobom jazykového prispôbenia sa publiku je konvergencia, keď sa jazyk hovoriaceho stáva podobným jazyku tých, ktorým je jeho prejav adresovaný (*ibid.*).

3. Úsilie jazykovo sa prispôbiť rečovým vzorcom, charakteristickým pre ich recipientov, môže byť motivované tým, že komunikanti túžia po **spoločenskom uznaní** recipientov a námaha spojená s takýmto jazykovým správaním je proporčne nižšia než predpokladaná odmena za takéto správanie (Beebe – Giles, 1984, s. 8, cit. podľa Wolfram – Schilling-Estes, 2005, s. 397).

4. Rovnako môže byť motiváciou snaha o **komunikačnú efektívnosť**, prípadne fakt, že spoločenské normy nediktujú iné rečové stratégie (Coupland, 1988, s. 109).

5. Dôvodom pre použitie nárečia v netradičných kontextoch a komunikačných situáciách môže byť tiež skutočnosť, že niektorí komunikanti „si priam pestujú a stále obnovujú **vzťah k rodnému nárečiu**, študujú ho a propagujú ho. Vidia v tom nielen utužovanie vzťahov s rodným krajom ako „užšou vlasťou“, ale aj návrat k starším, pôvodným hodnotám spojeným s obdobím detstva a formovaním základnej hodnotovej orientácie“ (Kačala, 1999, s. 108). Používanie nárečia môže tiež pôsobiť „ako výraz spoločenskej solidarity s rodinou, priateľmi a pod.“ (Ripka, 1995, s. 51).

Nech už sú motivačné stimuly týchto prejavov akékoľvek, vo verejnej komunikačnej sfére majú „spoločný cieľ – zdôraznenie osobitosti, odlišnosti od „prevládajúceho, väčšinového, normálneho...“ jazykového správania“ (Múcsková, 2014, s. 188). V nasledujúcich úvahách sa teda zameriame na konkrétne prejavy digitálnej jazykovej diverzity vo východoslovenskom jazykovom prostredí. Skúmané komunikáty sme rozdelili do dvoch základných okruhov podľa toho, či sa vyskytujú primárne vo virtuálnom alebo v nevirtuálnom priestore. Toto delenie však nemožno vnímať striktne, viaceré prejavy z nevirtuálneho sveta sa totiž, ako ukážeme, dostávajú aj do virtuálneho priestoru a stávajú sa virálnymi.

A. Nárečové komunikáty vo virtuálnom priestore

Vo virtuálnom priestore má dialekt rôznorodé použitie (napr. na sociálnych sieťach v osobnej i verejnej komunikácii používateľov). V tejto analýze sa sústredíme na použitie

dialektu pri tvorbe obsahu webstránky, čo pre teritoriálnu varietu na Slovensku nie je celkom typické prostredie výskytu. Okrajovo sa naše zistenia dotýkajú aj sociálnych sietí, keďže webstránky a firmy, ktorým patria, majú svoju podporu aj prostredníctvom profilov na Facebooku či Instagrame.

V oblasti tvorby webstránok sme nateraz vystopovali tri tendencie v použití dialektu, resp. interdialektu³¹:

1. webstránka má dve mutácie, je lokalizovaná do spisovnej i do nárečovej variety (napr. projekt kukaj.še);

2. webstránka je len v dialekte, resp. interdialekte (napr. stránky projektov Republika Východu a KLUD – Kladzanske ľudove d'ivadlo);

3. webstránka je v kombinovanej, hybridnej podobe: nárečie a spisovná varieta sa používajú kombinovane v rámci jedného rozhrania (porov. web Robim na vychodze spoločnosti DeutschMann).

1. Webstránka v dvoch mutáciách, spisovnej a nárečovej kukaj.še³²

Príkladov stránky s dvoma mutáciami, spisovnou a nárečovou, v prostredí východného Slovenska je projekt kukaj.še. Autori stránky svoj projekt charakterizujú takto: „Kukaj.še sme vimišľeli vof ITcity roku pana dvatišic-šidzemnasc. Ani nemušiš placic a možeš še cali dzeň kukac jak *l'itajú* motore po *dráhe* abo i jak stoja na mesce kedz je dakdze upchato. I na l'es a prirodu možeš kukac, že jak tu krasne na tim Vichodze abo či ambrelu netreba kedz idžeš vonka. Aľe ta hlavne še snažime informovac že *čo* še dzeje a kus i ukazac že jake šumne mesca tu mame. No a kameri furt *dajaké nové* šturime dze še da abo dze ľudze napišu že bi mohli bic.“³³

Aj keď lokalizácia webstránky nie je prototypické prostredie pre nárečie, autori stránky preložili do nárečovej mutácie aj formulky, ktoré tradične na webovej stránke navigujú, napr. v dotazníku:

- Na jake číslo še ci dovolame (v slovenskej mutácii: Vaše tel. číslo);
- Na jaki ímejł ci možeme napisac (v slovenskej mutácii: Vaša emailová adresa);
- Vitrim, čeka še za obrazkami. (v slov. Vydržte, obsah sa načítava, pri využití funkcie časozber).

Predpokladáme, že pri lokalizácii tejto stránky do nárečia bola východiskovou spisovná verzia jednotlivých konštrukcií, ktorá je zvyčajnou formou webstránok pre slovenských používateľov internetu. Pri prevode do teritoriálnej variety však autori stránky nepostupovali mechanicky: snažili sa síce o zachovanie sémantiky východiskových konštrukcií, ale použili kolokácie prirodzené pre cieľové nárečie.

Keďže podtitul stránky znie *Žive kameri zos Šariša*, predpokladáme, že nárečový text na stránke projektu kukaj.še byť v šarišskom nárečí. V snahe pomôcť pri tvorbe ďalších podobných projektov chceme upozorniť na nekonzistentnosť zápisu nárečia a nedôslednosti v nárečovej mutácii stránky, a to na viacerých jazykových rovinách (zvýraznené tučne aj v texte hore). Ide o chyby:

1. v **zápise** nárečového textu. Tieto chyby vznikli zrejme pod vplyvom ortografickej normy spisovnej slovenčiny. Keďže písomné nárečové komunikáty sú menej časté ako hovorené, komunikanti zväčša nepoznajú pravidlá ich zápisu:³⁴

- zachytávanie vokalickej kvantity (*dráha*; *dajaké nové* – správne *draha*, *dajake nove* bez vokalickej kvantity, ktorá v šarištine absentuje);

³¹ Skúmali sme len stránky východoslovenskej nárečovej proveniencie.

³² Dostupné na internete: <<https://www.kukaj.se/sa/>> [Cit. 2020-14-04.].

³³ Dostupné na internete: <<https://www.kukaj.se/sa/o-projekte/>> [Cit. 2020-14-04.].

³⁴ K dôvodom porov. aj Múcsková (2014, s. 184).

- nedôsledné zaznamenávanie mäkkosti konsonantov *d', t', ň, l'* pred vokálmi *e, i* (napr. *ani* namiesto správneho *aňi*),

- nerozlišovanie sykaviek, zadod'asnového *ś* a predod'asnového *š*, v zápise (*nemušiś* – správne *nemušiš*). Takáto ortografická unifikácia môže byť dôsledkom, resp. ďalším prehlbovaním javu tzv. depalatalizácie, ktorá sa odohráva v súčasnosti v šarišských nárečiach a predstavuje zmenu /ś, ź/ na /š, ž/ (Sedláková, 2020, s. 46).³⁵ Za nerozlišovaním by však mohla stáť aj snaha zvýšiť efektivitu čítania nárečového textu.

2. v **morfologických tvaroch** (pri **hoteli** Šariš, správne: *pri hotele*); tu sa takisto potvrdzuje, že tvaroslovné odchýlky svedčia „o výraznej tendencii upevňovania sa morfolologickej roviny spisovnej slovenčiny v komunikačnej praxi“ (Muránsky, 1978, s. 54).

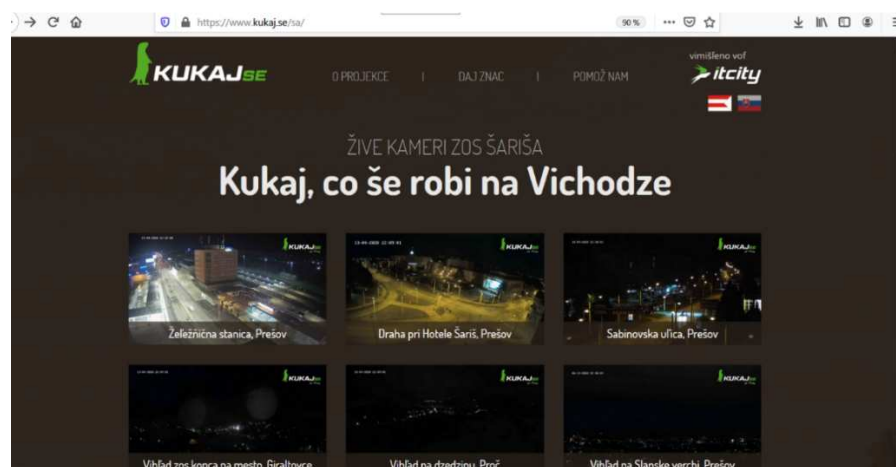
3. v **syntaxi** (*Dze je toto mesco?*, v šarištine je v tomto prípade častá elipsa spony (*Dze toto mesco?*);

4. v lexike, t. j. neústrojné **lexémy** (čo – správne v nárečí *co*), v typických kolokáciách (*A co je tam take fajнове?* – v slovenskej mutácii: *Prečo je toto miesto zaujímavé?*; v nárečí by mohlo byť napr. *Čom prave tam?*³⁶).

Nárečový text je v porovnaní so spisovnou mutáciou emocionálne a štylisticky príznakový. Keďže doménou nárečia je primárne ústna komunikácia, pre nárečové pendanty spisovných replík je charakteristická kolokviálnosť (porov. tabuľku 1). Aj napriek týmto lapsusom však možno pokus o nárečovú mutáciu tohto webu oceniť ako úspešnú lokalizáciu webstránky do (inter)dialektu.

Spisovný text na stránke projektu kukaj.še	Nárečový textu na stránke projektu kukaj.še
<i>Spolupráca</i>	<i>Daj znac</i>
<i>Vaša emailová adresa</i>	<i>Na jaki ímejl ci možeme napisac</i>
<i>V rámci tohto projektu ti bezplatne prinášame možnosť sledovať dopravnú situáciu na frekventovaných uzloch, pohľady na zaujímavé miesta v šarišskom regióne, ale aj informácie o aktuálnom počasí.</i>	<i>Ani nemušiś placic a môžeš še cali dzeň kukac jak l'itajú motore po dráhe abo i jak stoja na mesce kedz je dakdze upchato. I na ľes a prirodu môžeš kukac, že jak tu krasne na tim Vichodze abo či ambrelu netreba kedz idzeš vonka.</i>
<i>Počet online kamier neustále zvyšujeme aj na základe vašich tipov.</i>	<i>No a kameri furt dajaké nové šturime dze še da abo dze ľudze napišu že bi mohli bic.</i>

Tabuľka 1 Porovnanie ekvivalentných výpovedí v slovenskej a šarišskej mutácii projektu kukaj.še

Obrázok 1 Printscreen šarišskej mutácie stránky projektu kukaj.še

³⁵ A to aj napriek tomu, že v severošarišských nárečiach je vlastnosť predod'asnovosti a zadod'asnovosti dištinkatívna: *žid* (*zjedol*) – *Žid*; *perši* (*prvý*) – *perši* (*prsia*) (op. cit., s. 41).

³⁶ Išlo o návrhy na umiestnenie nových kamier.

2. Webstránka v (inter)dialekte

Republika Východu³⁷

Na rozdiel od webu projektu kukaj.še má košická kaviareň/reštaurácia Republika Východu stránku výlučne v (inter)dialekte. Autori stránky zdôvodňujú svoju motiváciu použiť dialekt vo virtuálnom prostredí, odkazujúc na spoločnú identitu komunity na východe Slovenska: „*Republika Vychodu nevznika z odporu k ostatnim ľuďom, ale z laski k Vichodu. Mi še zname najľepše, zname, co nam chuci, co šmešne za nas, čomu žijeme. Zato bude Republika virtualnim autonomnim uzemim pre šicke Vichodňare, ale aj ľudze dobrej vol'e. A jak še tota Republika Vichodňarom zabači, otvori Republika nove ambasadi v totich mestach vichodu.*”³⁸

Projekt deklaruje svoju pôsobnosť vo viacerých regiónoch východného Slovenska (porov. zvýraznené názvy krajov), zastrešujúc všetkých východniarov („*Republika Vychodu vznikla ta nedavno v róku 2013 a robi šebe uzémne naroki na totje kraje jak Abov, Spiš, Zemplín, Šariš a Gemer. Neška ma totu peršu a jednu ambasadu v Košicoch, kdze vita hosci z caleho švéta.*“). Používa však také morfológické tvary, ktoré vo východoslovenských nárečiach nenájdeme (*pre šicke Vichodňare [...] aj ľudze – správne pre šickich Vichodňaroch/Vichodňarou*³⁹ a *ľudzi; na ambasade – na ambasadze; mejsto*⁴⁰ – správne *mejsco/mesco; šebe – správne sebe*⁴¹; syntaktické lapsusy (*vznikla ta nedavno*). Ide možno o výsledok úsilia vytvoriť unifikujúci kód pre všetkých východniarov⁴², ktorý však potom – celkom pochopiteľne – nivelizuje typické prvky nárečia a text stráca svoju autenticitu vo vzťahu k vyššie spomínanej referenčnej skupine. A hoci platí, že „[m]iestské dialekty sú zvyčajne bližšie k širšej jazykovej norme než vidiecke dialekty” (Smakman – van der Meulen, 2018, s. 37), tvary ako *šebe, mejsto, pre vychodňare a ľudze* sú umelé a nemožno ich stotožniť ani s dialektom, ani so spisovnou varietou.⁴³ Takéto tvary, ktoré sa pôvodne nenachádzajú ani v jednej z variet, sa hodnotia ako **interferémy** a sú výsledkom vzájomného pôsobenia variet v komunikácii (Múcsková, 2008, s. 185). Najčastejšie ide o interferémy lexikálne (*šebe, mejsto*), ale objavujú sa aj morfológické (*pre vychodňare, ľudze*), morfosyntaktické (*vznikla ta nedavno*) či fonologické interferémy (porov. ďalej). Citované príklady potvrdzujú premisu, že zmeny v lexikálnom pláne nárečí bývajú najčastejšie, počnúc od jednosmerného rozširovania slovnej zásoby čerpaním zo spisovnej variety až po nahrádzanie (archaizáciu) nárečovej lexiky ekvivalentmi zo spisovnej variety (Múcsková, 2012, s. 14).

Výrazná prítomnosť interferém v projekte Republiky Východu je trochu paradoxom, keďže jazyk sa v tomto projekte vníma ako podstatný kreujúci prvok identity. Medzi „*Prava občana Republiky Vychodu*“ patrí totiž aj „*Pravo hutoric jak ci gemba narosla*“. Autori projektu si uvedomujú jazykovú rôznorodosť východoslovenského nárečového areálu, takže sami deklarujú nadnárečový, interdialektový charakter svojho jazyka: „*Mi zname, že Vichod to ňe homogenne krajina. I v totej Bracisláve ňeňi jedno, či šrac ľebo čaja zos Zemplína abo*

³⁷ Podoba názvu na samotnej stránke je výrazne rozkolísaná (*Republika Vychodu, Republika Východu* atď.), čo dokazujú aj uvádzané citáty zo stránky. V komentároch preto uvádzame tú najčastejšiu, *Republika Východu*. Dostupné na internete: <<https://www.republikavychodu.sk/>> [Cit. 2020-14-04.].

³⁸ V citátoch zo stránky zvýrazňujeme tučne lexémy, ktoré podľa nášho názoru nezodpovedajú norme žiadneho nárečia alebo na ktoré chceme významovo upozorniť.

³⁹ Uvádzame obidva tvary: *pre Vichodňaroch* (napr. Šariš) i *pre Vichodňarou* (východný Zemplín a územie východne od neho).

⁴⁰ Tvar *mejsto* pripomína hybrid medzi nárečovou (zemplínskou) formou *mejsco* a spisovnou formou *miesto*.

⁴¹ Tu možno uvažovať o mäkkostnej hypergeneralizácii (termín D. Slančovej, z emailovej konverzácie, jún 2020).

⁴² Na takúto podobu by bolo možné použiť aj termín *koiné*, ktorým sa niekedy označuje „jazyková varianta, ktorá slouží ako lingua franca medzi ľuďmi hovoriacimi blízkymi dialektami a ktorá postupne stiera nárečnité rozdiely“ (Pokorný, 2010, s. 137).

⁴³ Za inšpiratívne konzultácie k autenticosti nárečových tvarov chce autorka poďakovať dialektológom, doc. Petrovi Karpinskému, PhD. a Mgr. Veronike Perovskej, PhD.

Šariša. *Nasprik* rovnakému povodu *šebe* nemuseju rozumec! Naši *jazykovedcova hutáju*, jak zrobiec jazyk, chtori budze dobri pre šické regijóni. A zos toho dovódu zaklad spisovnej vichodňarčini *ňebudze* u konkrétnim narečju, bo *ňechceme* zrobiec rovnaki kiks jak Štur zos totim joho *ľiptovskim* narečim. Spisovna vichodňarčina budze mix šických narečí. A budze to koňečne jednoduchše: jabluko še hutori rovnako u spišskom, zempl'inskim i šarišskom narečju. To ľem u spisovnej slovenčine je "jablko"... Šak to *ňejdze* do piskoch aňi, i kedz idze o jabluko, chtore normalne do papuľi patri. Ale indze to budze vecej češke, bo taki brabeňak (pre Zapadňarov: *mrávec*) mož buc i *bramuška*, *mračka*, *ľebo* murjanka. Šaľenstvo!

Aj v tomto prípade to vyzerá na prinajmenšom pomyselný slovenský prototext, ktorého preklad je niekedy mechanický (porov. lexémy *nasprik*, *jazykovedcova hutáju*, *vecej češke*). Ide o výsledok javu, keď spisovné termíny z odbornej, kultúrnej či politickej oblasti nemajú svoj ekvivalent v nárečí a stávajú sa – po istej adaptácii na fonologickej úrovni – súčasťou nárečovej lexiky ako interferémy lexikálneho a morfológického charakteru (Múcsková, 2008, s. 185).

Súčasťou takejto adaptácie na fonologickej úrovni v projekte Republiky Východu je aj nenáležitá asibilácia tam, kde v nárečí nejestvuje (*Bracisláve*), pričom paradoxne tam, kde k asibilácii v nárečí dochádza, nie je zachytená (*ambasad'e*). V textoch stránky sa vyskytujú aj prvky mestského dialektu Košíc, resp. spisovnej slovenčiny (*dzivi*, *kiks*, *mix*), napr. *Ešči to budze kus trvac*⁴⁴, *ale do buducnosti chistame paradni vichodňarski dzivi slovnik!*

Autori projektu silno vnímajú aj etnolingvistický rozmer identity: „Republika daraz *ňema ešči prezidenta* abo vládu, no *na ambasad'e hosci unikatnimi jedzeňami vichodu šické Vichodňare*, bo to *najľepši spôsob, jak trimac u Vichodňarov rodni jazyk*“. Okrem jazyka sa v charakteristike projektu Republiky Východu pracuje s typickými teritoriálnymi stereotypmi pripisovanými východu Slovenska a tvoriacimi mediálny obraz východniara (nadmerná konzumácia alkoholu, pekné dievčatá, nedostatok pracovných príležitostí), čím sa autori tohto projektu snažia vytvárať vedomie lokálnej identity a regionálnej príslušnosti: „Republika vipatra jak tota reštauracija, no to *mejsto* pre stretavaňje Vichodňarov z calej Republiky, ta to utočišče pre kulturu Vichodu, *jak to je aj umeňje pic, jak zrobiec take šumne dzifčata ľem tak, abo jak žic v krajiňe, dze ňeňi robota, bo šicko porobeno*“. Komický efekt, ktorý má touto formuláciou zrejme vzniknúť, je vybudovaný na miernej hrubosti (*jak zrobiec take šumne dzifčata*), negatívnom stereotypu, negatívnom hodnotení častého opilstva i nižšej zamestnanosti na východe Slovenska v porovnaní s jeho zvyšným územím.

Obrázok 2 Interdialekt, resp. jeho imitácia na stránke Republiky Východu

⁴⁴ V (šarišskom) nárečí správne *trimac*.

Tak ako pri stránke projektu kukaj.še pri prihlásení sa na stránke Republiky Východu opäť vo formulári figuruje dialekt (*Jak ce volaju? Jak ce prezivaju? Kdže ši še narodzel*). Niektoré vyjadrenia formulára tak musia byť lokalizované bez toho, aby mali pôvodnú a autentickú oporu v dialekte, čo so sebou nie vždy prináša prirodzené výrazy a vedie pochopiteľne k doslovnému prevodu. Kognitívne funkcie totiž prevzala varieta s vyššou prestížou, t. j. spisovný jazyk (Ripka, 1997, s. 260). V nárečí totiž doposiaľ neexistovala potreba pomenovať isté koncepty a nárečie ani nedisponuje výrazovými prostriedkami, ktoré by v daných komunikačných situáciách vyzneli prirodzene.

Takto sa v texte o ústave Republiky Východu ako ekvivalent termínu *hlava* (vo význame „časť spisu“) používa *gebuľa* (zo spišského nárečia⁴⁵), čo vyznieva komicky; *rihaľi* vo význame „nevšímali si, kašľali“ (*Šicki kodifikatori slovenčini rihaľi na Vichodňarov*), hoci v nárečí sloveso *rihac* – „kašľať“ nemá kolokviálny význam „nestarať sa o“, ktorý má spisovné sloveso *kašľať na*. Podobne slovo *nasprík* (*Nasprík rovnakému povodu*) je použité v nenáležitom kontexte ako predložka, hoci v nárečí funguje len ako príslovka⁴⁶ (tu skôr správne v nárečí *choc* – napr. *choc pochadzaju...*); podobne *budze kus trvac* (správne *trimac*); podobne *hutaju* (správne *rozmišľaju, mišľa sebe*).

Nazdávame sa, že snaha o univerzálnosť a „panvýchodniarsky“ charakter jazyka Republiky Východu (porov. vyjadrenie *Spisovna vichodňarčina je zľepešina šickich originalnich vichodňarskych naréči*.) by nemali viesť k používaniu neústrojných slov a tvarov, ktoré nie sú východoslovenskej nárečovej proveniencie (*muže, šebe, naréči*), napr. „*Šickim Vichodňarom še zaruči sloboda slova aľe iba kedz hutoria spisovne po vichodňarsky. Jak šebe začnu inakše, muže še stac, že dostanu po papuli a ničto na Vichodze im nehelfňe*.“⁴⁷ Hoci medzi laickou verejnosťou existuje názor o existencii univerzálneho, „východoslovenského“ dialektu⁴⁸, nazdávame sa, že neprirodzené konštrukcie, ktoré nemajú oporu v reálnej komunikácii, môžu len ťažko spĺňať funkciu apelu na lokálnu identitu komunikantov.⁴⁹

Považujeme za symptomatické, že proti chybám v nárečovej norme sa komunikanti, ktorí dialekt aktívne ovládajú, ohradzujú. Napr. text facebookového statusu: „*Kedže fčerať šicke zapadňare emigrovali domu na vychod, ~~zabudli~~ daľi zme im zrobie bilbordi abi znaľi, že še ňemaju po mesce potulovac, aľe sebe domu objednac.* ♥ PS: Šraci davajce pozor pri objednaváňi abi sce ňenapisáli Bracislavsku adresu bo pridze jedzeňe **studzene**... □□👉“ používatelia komentovali a označili lexému *studzene* za nenáležitú, navrhujúc aj správne riešenie (*žimne*) (porov. obrázok 3).

Neústrojný a nepravidielný je v texte na stránke Republiky Východu takisto zápis nárečia. Najvýraznejšie sa to prejavuje na prítomnosti znamienka dĺžna, ktorým sa zrejme naznačuje prízvuk na penultime. Zjavne teda nejde o „relikt“ slovenskej kvantity či vplyv slovenčiny, pretože toto znamienko sa nachádza aj na miestach, kde sa v slovenčine nevyskytuje (*odpóru, žijéme, jak ce prezivaju, euróvskich, zazráčna, spisóvnu, Bernólak, Bracisláve, róku, švéta, uzémne, Gaľería* atď.). Predpokladáme, že jeho použitie môže skôr naznačovať snahu autorov projektu „prinútiť“ percipienta čítať/vnímať text s prízvukom na penultime, pričom pri dvojslabičných slovách je toto vyznačenie navyše redundantné.

⁴⁵ Porov. Ripka (1994, s. 487).

⁴⁶ Porov. Ripka (1994, s. 334). *Nasprík* sa používa vo význame „napriek“ v spojeniach „robiť niekomu napriek“.

⁴⁷ Nárečové slová sú v texte nahrádzané nielen spisovnými, ale aj slangovými slovami (*nehelfňe*).

⁴⁸ Porov. napr. anotáciu knihy rozprávok Vichodňarske rospavočki, „napísaných vo východoslovenskom dialekte“, pričom ide o zemplínske nárečie. Dostupné na internete: <<https://www.martinus.sk/?uItem=451515>> [Cit. 2020-06-12].

⁴⁹ V tejto súvislosti trochu alibisticky vyznieva obhajoba autorov projektu: „*Preto naj še ničto nehňeva, jak šebe duma, že to ňe joho rodne naréče. Radši naj nam napiše, aľebo dopeľni slovňik na internece, žebi zme maľi vecej slov do slovňika!*“

Chyby v tomto dialektovom materiáli môžu signalizovať, že jeho autor/autori nie sú rodení hovoriaci, čo znamená, že v tomto prípade ide o tzv. *crossing*, teda **prechádzanie**, ktoré sa definuje aj ako „prechod do iného dialektu (alebo jazyka), ako je váš vlastný“ (Rampton, 1995, 1999; cit. podľa Wolfram – Schilling-Estes, 2005, s. 388). Je takisto otázne, či pri tomto projekte ide o virtuálnu štylizáciu alebo o skutočný stav používania interdialektu v reáli. Ak by šlo len o verziu jazykového kódu prítomnú len vo virtuálnej sfére, nie v reálnej komunikácii v danej prevádzke reštaurácie, mohli by sme uvažovať aj o tzv. **digitálnej diglosii**. Tá sa od tradičnej diglosie líši v tom, že doména, v ktorej sa používa druhá jazyková varieta, je digitálne prostredie a nie reálny svet (Stoker, 2016).

Obrázok 3 Printscreen príspevku na facebookovom profile Republiky Východu s výhradami sledovateľov k použitému nárečovému tvaru

KLUD – Kladzanske ľudové divadlo⁵⁰

Ďalším projektom, ktorý má svoj web výlučne v dialekte, je divadlo KLUD – *Kladzanske ľudové divadlo*. Na rozdiel od projektu Republiky Východu, kde je použitý jazykový kód konštruktom, webstránka umeleckého zoskupenia KLUD má svoj obsah v zemplínskom nárečí.⁵¹ Keďže toto amatérske zoskupenie má v zemplínskom nárečí aj svoje divadelné predstavenia mimo virtuálnej reality, v tomto prípade ide o tradičnú, nie iba digitálnu diglosiu. Azda aj pre charakter diglosie má nárečie použité na tejto webstránke črty autenticity a autochtonnosti.

3. Webstránka v hybridnej, spisovno-nárečovej podobe Robim na vychodze⁵²

Tretím spôsobom využitia nárečia na webovej stránke je jeho kombinácia so spisovnou varietou v rámci jedného webového rozhrania, pričom vzniká hybridný komunikát. Takúto hybridnú, spisovno-nárečovú podobu, má väčšina textu na webe firmy DeutschMann v rámci projektu **Robim na vychodze**. Hybridnosť textu spočíva v tom, že časť informácií formálneho charakteru je v spisovnej podobe a text neformálneho či humorného charakteru je v nárečí,

⁵⁰ Dostupné na internete: <<http://www.klud.cc/>> [Cit. 2020-30-03.].

⁵¹ Svedčia o tom tvary G. sg. adjektív: *novoho* (Co novoho, z druhoho polcasu), tvary L. sg. a pl. s koncovkou -oj (o zmiznutim precedoj); L. sg. s predložkou u (*bohatic se u nej vezme*).

⁵² Dostupné na internete: <<https://robimnavychodze.sk/>> [Cit. 2020-30-03.].

v tomto prípade zemplínskom⁵³. Na tejto stránke v rámci jedného komunikačného aktu, ba aj v rámci jednej výpovede pozorujeme tzv. kontinuálne prepínanie, resp. akomodáciu, ktorá vedie k výraznej variabilite (Múcsková, 2005, s. 227).

V hybridnej podobe sa spoločnosť DeutschMann aj predstavuje: „Sme 100% slovenská špedičná firma s viac ako 140 zamestnancami. Sídlime v Trebišove a sme šercom Vychodňare.“ Hybridnosť textu ilustrujú aj formulácie dôvodov, prečo sa vo firme zamestnať. V spisovnej variete ostávajú tie, kde sa vyskytujú prevzaté slová a termíny; v nárečí sú zasa kódované formulácie, ktoré vyjadrujú všeobecnejšie informácie, porov.:

6 DÔVODOV ČOM U NÁS ROBIC⁵⁴

Ta bo tu ci každi rozumi.

Rodzina še pceši, že ši doma ne'em na Ježiška.

Etika, čestnosť a profesionalita definujú naše vzťahy s klientami⁵⁵, ale aj vnútri firmy.

Máme vlastnú akadémiu vzdelávania, vďaka ktorej napreduješ rýchlejšie.

Z pohľadu pragmatológie sa úsilie priblížiť sa cieľovému adresátovi, zaujať i pobaviť prejavuje aj tak, že k spisovným častiam textu sa pridávajú ustálené nárečové konštrukcie. Funkciou nárečových textov je vnášať do textu komiku a humornú tonalitu.

KOMPLETNÉ ZAŠKOLENIE. Šicko še da, kedz še sce. Tvoja osobnosť, chuť vzdelávať sa a nadšenie je to najdôležitejšie. Ostatné ťa naučíme.

KARIÉERNY RAST Na začiatku to budeš mať ťažké, **narobiš še jak...** Hodiny školení a vysoké nároky už od začiatku.

MODERNÉ PRACOVNÉ PROSTREDIE: „Veríme, že v príjemnom prostredí sa pracuje lepšie. V DeutschManne nájdeš špičkové vybavenie, aby si mohol pracovať čo najefektívnejšie. Vytvárame zázemie, do ktorého sa radi vraciame.“

U nas neplaci – jak še hutori, že čom na vychodze nit roboty? Bo tu už šicko porobene. U nas roboty bulo i budze, ta budzeš še mac šumne, naj še ci dobre robi.

Podobne aj:

1. Vyber si pozíciu disponenta alebo obchodníka, **na chtovej še už vidziš.**

2. Prečítaj si text a pod textom klikni na „Prihlásiť sa na pozíciu“ a zodpovedaj na otázky.

Poodhal' nam zo svojego života kto ši, my še furt cešime, kedz spozname novych ľudzi.

Prilož i životopis s fotku. My ne modelingova agentura, ta ce pitame, normalnu fotku daj, bo nas nezaujima, dze ši bul na dovolenke ani jake maš plavky.

3. Po pohovore ťa budeme kontaktovať, **či ši naš abo ne.**

Náborové slogany apelujú na lokálpatriotizmus potenciálnych uchádzačov o prácu (*Ta dze ši, ket možeš robic doma; VYCHODŇARE, VRACCE ŠE DOMU!*). Autori konceptu tejto špedičnej firmy a jej stránky si dobre uvedomujú lingvistický aspekt identity komunity (*Netrep še do tohto Rakuska, Nemecka, Anglicka.... Tam ci **nichto nerozumi, nešmeje še tvojim ftipom. Tu máš rodzinu, partiu, hybaj nazad!**, porov. aj obrázok 4).*

⁵³ K takémuto hodnoteniu nás vedú nasledujúce črty zemplínskeho nárečia (podľa Buffa, 1978), ktoré sme na stránke zachytili: systémové použitie predložky *u* v L. sg. (*ňešedziš u kuce, najkrajše obdobie u roku, u živoce*); hláska *o* za pôvodný *jer* v sufixoch substantív (*rozpravočki*); koncovka v G. sg. adjektív a zámen *-oho*: *od našoho blizkoho*, sporadicky aj lexikálne prvky (*inšak*).

⁵⁴ Aj nadpis celej rubriky je hybridnou kombináciou oboch variet (tu zvýraznené odlišným typom písma).

⁵⁵ Spisovný je tvar *klientmi*.

Obrázok 4 Náborový billboard firmy DeutschMann

V nárečí sú aj ďalšie motivačné slogany zo stránky (*SCEŠ ŠE PRIDAC DO DEUTSCHMANN PARTIE? SCEM ŠE STAC DEUTSCHMANŇÁKOM*), navigačné formuly (*SCEŠ ŠE NAS DACO OPYTAC ABO NAM DAC ZNAC?*). Ako podporné stránky má projekt aj vlastný Blog v nárečí⁵⁶ so sprievodným obrazovým materiálom (porov. obrázok 5) a videospoty,⁵⁷ čím sa dokumentuje, že nejde o jednorazovú, ale o systematickú aktivitu v prospech použitia nárečia ako prostriedku vyjadrenia identity komunity. Použitie nárečia na úkor spisovnej formy sa považuje za dôsledok dlhodobej tradície nárečí ako jedinej formy národného jazyka pri komunikácii, ktorá sa javí používateľom ako bezprostrednejšia a intímnejšia (Muránsky, 1967, s. 36). Preto komunikantom spisovná slovenčina na vyjadrenie niektorých emócií nestačí (Sedláková, 2013, s. 66).

V prípade hybridnej podoby webstránky projektu Robim na vychodze môžeme hovoriť o prepínaní, resp. striedaní kódov (tzv. *code-switching*), pri ktorom hovoriaci prepína medzi dialektmi jedného jazyka alebo medzi jazykmi (Wolfram – Schilling-Estes, 2005, s. 387; O’Donnell Christoffersen – Shin, 2018, s. 161–162, porov. aj vyššie). Prepína sa však nielen medzi varietami, ale menia sa aj registre, resp. štýly, prepína sa medzi hovorovým a odborným registrom.⁵⁸

Obrázok 5 a 6 Dialekt ako súčasť vizuálnych prvkov na blogu projektu Robim na vychodze firmy DeutschMann

Na podobnom princípe hybridnej podoby (spisovná varieta – nárečie) fungujú pravdepodobne aj ďalšie projekty a firmy, ktoré sme buď nezachytili, alebo ich pre totožnosť stratégie použitia nárečia nespomínáme podrobnejšie.⁵⁹

⁵⁶ Dostupné na internete: <<https://robimnavychodze.sk/blog/budzme-mi-same-darunkom-co-najvecej-pocesi/>> [Cit. 2020-30-03.].

⁵⁷ Videoukážka z pohovoru dostupná na internete: <<https://robimnavychodze.sk/pohovor/>> [Cit. 2020-08-09.].

⁵⁸ Rozdiel medzi dialektom a registrom pritom spočíva v tom, že kým „dialekt je jazykovou varietou, ktorá sa spája s konkrétnou skupinou hovoriacich, registre sa definujú ako variety, ktoré sa spájajú s konkrétnymi situáciami použitia“ (Wolfram – Schilling-Estes, 2005, s. 388).

⁵⁹ Jednou z nich je napr. realitná kancelária Benard, ktorá takisto zakomponovala dialekt v podobe heslovitých parentéz, vsuviek, vložených do textu na svojej webstránke <<https://www.benardreality.sk/>> a používa ho aj na

B. Nárečové komunikáty mimo virtuálneho priestoru

Prvky slovenských nárečí nie sú v tradičnej reklame žiadne novum a už skôr sa vnímali ako snaha „upozorniť na obsah netradičnou formou“ (Kralčák, 2008, s. 285). Použitie dialektu v nevirtuálnej reklame však v ostatnom čase nemožno striktne oddeliť od virtuálneho sveta, lebo mnohé prejavy z reálneho sveta sa dostávajú aj do virtuálnej reality, keď sa stávajú **virálnou reklamou** či **merčom**. Rozdiel medzi virálnou reklamou a merčom spočíva v (ne)intenčnosti. Merč je **zámerne** vytvorená séria výrobkov, prislúchajúcich k istej značke. Virálna reklama je per definitionem **neintenčná**, keď sa pôvodne nereklamný komunikát stáva populárnym v internetovom priestore⁶⁰. Dosah virálnej reklamy je ťažko odhadnuteľný, keďže virálny marketing „je ako jeden z mála on-line marketingových nástrojov ťažko merateľný. [...] Aj napriek tomu však pre veľa firiem predstavuje jednu z najnevypočítateľnejších, ale i najúčinnějších foriem on-line propagácie“ (Molnárová, 2011, s. 7).

V súvislosti s reklamnými komunikátmi firiem, ktoré používajú pri svojej prezentácii a propagácii (inter)dialekt, sa do popredia dostáva otázka orientácie týchto spoločností. Z tohto pohľadu sa rozlišuje medzi štyrmi typmi spoločností: **etnocentrická** (orientácia na vlastnú krajinu), **polycentrická** (orientovaná na cudziu krajinu), **regiocentrická** (s regionálnou orientáciou) a **geocentrická** (globálna orientácia). Predpokladá sa, že tieto postoje a orientácia odrážajú ciele a filozofiu spoločnosti a vedú k odlišným marketingovým stratégiám a odlišným plánovacím postupom (Wind et al., 1973, s. 14; cit. podľa Declercq, 2011, s. 7). Predstavené firmy a projekty, v ktorých sa využíva dialekt, majú najmä regiocentrickú, prípadne etnocentrickú orientáciu.

Nico caffè

Prešovská kaviareň **Nico caffè** na nárečových bonmotoch postavila koncepciu oslovovania zákazníkov. Vtipné výroky v (inter)dialekte sú umiestnené na tabuli pred kaviarňou a rovnako sú súčasťou nástennej výzdoby kaviarne. Niektoré sa stali až virálne a šíria sa po sociálnych sieťach, čím spĺňajú kritériá virálnej reklamy.⁶¹ Tá „musí obsahovať silné tvorivé elementy. Môže byť zábavná, šokujúca, alebo dokonca urážajúca. Princípom virálneho marketingu je spoliehanie sa na **samovolné šírenie** informácií medzi ľuďmi. Podstatou je správna forma, ktorá sama o sebe musí byť tak atraktívna, že ho **ľudia začnú sami od seba dobrovoľne šíriť**“⁶² (Molnárová, 2011, s. 7).

Pri týchto sloganoch sú v dialekte aj hashtagy, čo takisto posilňuje dosah teritoriálnej variety, keďže vytvorením konkrétneho hashtagu možno príspevok (fotografiu, video, článok...) zviditeľniť medzi ľuďmi, ktorí sa zaujímajú o podobný obsah⁶³. Slogany kaviarne Nico caffè nie vždy dodržiavajú nárečovú normu, najmä pokiaľ ide o zápis nárečia i lexikálne

reklamných billboardoch (porov. obrázok 13). Realitná kancelária má východoslovenské zázemie, predpokladáme teda, že dialektové prvky majú mať najbližšie k šarišskému nárečiu. Porov. nasledujúci text z úvodnej stránky:

„Martin: „*Nevieš za koľko by som mohol predat' byt?*“

Ošo z krčmy: „*Ta ja ne, aľe Feri budze znac.*“

Martin: „*Aký Feri?*“

Ošo: „*No šak neznaš, toten co sušidovi predaval dom. Taky šikovny. On ci sto percent pomože.*“

Vy ste už počuli o človeku, ktorý vŕadzi bul, šicke o nim čuli, šicko zna? Ked' nie, nevadí. Ste na najlepšom mieste to zmeniť. Ferimu nepovedia inak ako „prízrak“. **Východniarsky príznak!**“

⁶⁰ Použitie nárečia nie je novinkou ani v iných jazykových spoločenstvách; v nemecky hovoriacich krajinách sa nárečie už dávnejšie využívalo v rozhlasovej a televíznej reklame (Ripka, 1995, s. 52).

⁶¹ O dosahu týchto príspevkov svedčí vyjadrenie baristu kaviarne: „Podľa Viktora majú tieto nápisy úspech preto, lebo boli zamýšľané ľudsky, aby pobavili ľudí čiarka a nie komerčne. Príspevky na Facebooku mali spočiatku 200 – 300 like-ov, no tie najsilnejšie však mali aj 500 000 videní a 3 až 4 000 like-ov“ (Horváth, 2017).

⁶² V citátoch sekundárnej literatúry i v exemplifikáciách ponechávame aj chybné tvary, aby sme zachovali autenticitu a vernosť citovanému zdroju. Ani tu preto neopravujeme: *o sebe – osebe, tak – taká, sami – sami*.

⁶³ Dostupné na internete: <<https://www.ecommercebridge.sk/hashtag-nie-je-pre-kazdeho-kym-ho-pouzijete-porozmyslajte/>> [Cit. 2020-21-04.]

prvky spisovného jazyka (*nabuduce* – správne: *na druhí raz*, *nedokaže* – správne: *ñezna*, *ñeprijemne*, *zo šalki*), resp. subštandardu (*ñeñi*, *kavej*), ktoré sú síce sporadické, ale textu vtlačajú interdialektový charakter.

Ide o interferencie lexikálneho a morfológického charakteru, ktoré do nárečového prejavu vstupujú buď na pomenovanie obsahu, ktorý nárečie pôvodne nemuselo kódovať, alebo signalizujú nedostatočnú jazykovú kompetenciu v nárečí u autorov komunikátov. Potvrdzovalo by sa tak, že v nárečových prejavoch sa presadzujú aj spisovné tvary, ktoré síce majú aj nárečové pendanty, ale tie sa považujú za príliš príznakové (príliš nárečové a archaické), takže sa nahrádzajú spisovnými ekvivalentmi (Múcsková, 2012, s. 14).

Porov.:

*Bol'a ce oči, ket piješ kavejo? Ta sebe **nabuduce** viber ližku zo **šalki**. #Kukajco piješ
Ket chceš bic uspešni, ñestači ci mac& ajfon, ajmek... treba ajrobic. #kecñerobišcichobuc
Šefova mudrosc: Možeš mac nazor, al'e muj. #šefzašmudroval
Daktore l'udze su jak mraki. Ket odejdu, takoj je švet krajši. #ñekukajjakpukavipadñi
Ñeñi hañba sebe ñevipic fajne kavejo každi dzeñ, al'e je to **ñeprijemne**.
Žimna kava **nedokaže** opravic, co priroda dodžubala.
Naša kavej ci dzvihñe tlak vecej jak tvoja švekra.
Kavej ce ma rada i bez cukru.
Kavej še ce ñepita, dze ši bul, co ši robil fčera, kavej ci rozumi.
Z lasku, to jak s kavej, ket vichladñe, je po šickemu.*

Obrázok 7 Ukážka nárečového „sloganu“ umiestnená na tabuli pred kaviarňou Nico Caffé

Na rozdiel od jazykového materiálu v projekte Republiky Východu je však podoba (inter)dialektu v komunikácii kaviarne Nico caffè menej rozkolísaná vo vzťahu k nárečovej norme a interferencie spisovnej variety sú v nej skôr sporadické. Interdialekt je tu konzistentnejší a interferémy, aké sme zachytili v textoch Republiky Východu, sa tu nevyskytujú. Je to možno aj dôsledok toho, že projekt Nico caffè nedeklaruje svoju „jazykovú“ pôsobnosť na celý východoslovenský areál tak, ako ho deklaruje Republika Východu.

Lačni viľk

Ďalšou prevádzkou, ktorá dialekt používala mimo virtuálneho prostredia, bola prešovská reštaurácia **Lačni viľk**⁶⁴. Svoju motiváciu pomenovať zariadenie nárečovou lexémou vysvetľoval majiteľ takto: „Mojim úmyslom bolo humornou formou **prezentovať šarišské nárečie** a vytvoriť názov, s ktorým sa Prešovčan ľahko stotožní a značku, o pôvode, ktorej nemôžu byť žiadne pochyby“ (Hudačko, 2016). Aj tu intuitívne autor projektu poukazoval na dôležitosť používania nárečia vo verejných komunikátoch (*prezentovať šarišské nárečie*),

⁶⁴ Reštaurácia už svoju prevádzku ukončila.

pričom názov v nárečí vnímal ako súčasť lokálnej/regionálnej identity ([*názov*], s ktorým sa Prešovčan stotožní; o pôvode [*značky*] nemôžu byť žiadne pochyby).

Podnik propagoval svoju prevádzku desiatimi pravidlami, ktoré boli uvedené v exteriéri budovy, kde sa nachádzal (porov. obrázok 7). Bezchybnosť nárečových tvarov v tomto texte bola podľa nášho názoru dôkazom toho, že autor týchto pravidiel bol pravdepodobne autochtónny hovoriaci: „*Lačni Viľk je zos Prešova a na nič še ňebavi. Sme vichodňare a robime pre vichodňaroch toto, co šmakuje i nam samim.*“ Predpokladáme, že autormi takýchto komunikátov, ktoré nevykazujú znaky interferencie spisovnej variety či prítomnosť interferém, sú ľudia, ktorí si osvojili nárečie v rannom detstve, zväčša v rodinnom prostredí, a preto ich vyjadrovanie v rodnom nárečí je úplne zautomatizované a nevyžaduje od nich žiadnu námahu (Buffa, 1986, s. 7).

Úroveň zápisu nárečia bola v tomto nárečovom prejave takisto veľmi dobrá, zo všetkých analyzovaných projektov zapájajúcich nárečie ju hodnotíme ako najlepšiu. Zápis nárečových tvarov mal len drobné pochybenia v použití ypsilonu (*ňemame žadne mrazaky*), nerozlišovanie medzi zadod'asnovým *ś* a predod'asnovým *š* (*muša* – namiesto *muśa*)⁶⁵, či prepis diftongov (*višmiati* – správne: *višmjati*).

Obrázok 7 Pravidlá reštaurácie *Lačni viľk* zverejnené v exteriéri reštaurácie

Podobnými nárečovými reklamnými sloganmi sa snažia zákazníka osloviť aj ďalšie firmy; tieto prejavy však nemajú systematický, ale skôr okazionalný charakter, napr. *Vipi bo naľato – naľej bo vipito. Pijce ľudze, bo ňebudze* (firma Tokaj Macik); vo variácii *Price ľudze bo ňebudze* (Požičovňa lyží Košice); *Robim co možem. Nebuc šal'eni kopac sam. Co možeme, dovežeme. Robim co še da – i tak nesciham.* (nápis na autách prešovskej stavebnej firmy Ekoprim); *Ňešedz v motoru a hybaj na svah* (lyžiarske stredisko Drienica, porov. obrázok 14).

Merč

Osobitnou kategóriou marketingového využitia dialektu v nevirtuálnom priestore, s presahom do virtuálneho, je tzv. **merč**. Termínom merč (z angl. *merchandise* – tovar) sa označuje oblečenie a módne doplnky s vlastnou potlačou, ktoré youtuberi a influenceri predávajú svojim fanúšikom. Kúpou merču fanúšikovia vyjadrujú svoju náklonnosť k určitej veci, ku kapele, umelcovi, hercovi, značke či modelu tenisiek, aby sa tak odlišili od ostatných.⁶⁶ Merč teda jestvuje v podobe výrobkov istej „značky“ v nevirtuálnom svete, ale vyšiel z virtuálneho prostredia ako značka ľudí vplyvných aj prostredníctvom sledovateľov na sociálnych sieťach a má v ňom aj svoju propagáciu. Merč s prvkami dialektu je výrazom

⁶⁵ K nivelizácii dištinkcie medzi týmito konsonantmi v zápise porov. vyššie.

⁶⁶ Dostupné na internete: <<https://sneakerstenisky.cz/slovnicek-pojmu/co-je-merch/>> [Cit. 2020-24-02.].

kreativity jeho tvorcov a prispieva k budovaniu lingvistickej identity konkrétneho priestoru i tých, ktorí sa k nemu hlásia (porov. obrázok 8 – 12).

Obrázok 8 Merč kaviarne Nico Caffé

Obrázok 9 Detail merču youtuberky I3nik – šicko gut

Svoj merč v dialekte má už spomínaná prešovská kaviareň Nico caffè (nápis na tričkách *Tebe ani žimna kava nepomože*, *Rad sebe vipijem (kavejo)*, ktorá má aj vlastnú značku kávy s nárečovým názvom *Kavejo*. Prešovské noviny *Ta take town* majú merč s logom *Ajaševera*, ktorý pravdepodobne odkazuje na verš šarišskej piesne *A od Prešova* (konkrétne: *A ja še vera (ňevracim)*). Influencerka *I3nik* kombinuje vo svojom merči formy (košického mestského) dialektu (*dzivé, šicko*) s lexikálnymi prevzatiami (*Mega dzivé, Šicko gut*)⁶⁷. Ďalší z merčov s expresívnym sloganom *Dze še tu šika?* má projekt/kolekcia *HejRup*.⁶⁸ Svoj merč, založený na replikách postáv (*Každy dajaky; Východ, Láska, Peňeži; No co dzivčecu chybi, šak šicko ma.*; porov. obrázok 10), má aj film *Loli Paradička*, a to preto, že tento film je situovaný práve do prostredia východného Slovenska.

Obrázok 10 Merč filmu *Loli paradička*

Obrázok 11 Merč projektu *Ta take town*

⁶⁷ Dostupné na internete: <<https://www.i3nik.sk/sk/i3nik/>> [Cit. 2020-24-02.].

⁶⁸ Dostupné na internete: <https://fanzone.sk/kategoria-produktu/kolekcia-hejrup/page/1/?fbclid=IwAR0DLpaQMcmAJUZFmK8EzJ8EiKBFjWrFrGnRxHOsm7dwnj1Ba_JnLEBlkug> [Cit. 2020-24-02.].

Obrázok 12 šatka z merču HejRup

Obrázok 13 Reklama realitnej kancelárie Benard

Obrázok 14: Reklamný billboard lyžiarskeho strediska Drienica

Záver

Analýza vybraných nárečových prejavov ukazuje viacero trendov v diglosnej, resp. bivarietnej situácii na východe Slovenska. Predovšetkým popri už skôr zistenom ústupe dialektu z hovorenej formy komunikácie (Slančová – Sokolová, 1995, s. 133–134) dialekt výraznejšie preniká do verejných písomných komunikátov, teda do prostredia, ktoré bolo primárne vyhradené spisovnej variete. Motiváciou takéhoto procesu môže byť regiocentrická orientácia firiem a podnikateľov, úsilie o autentickosť či expresivizáciu prejavu. Kopíruje sa tak tendencia, ktorú zachytávame pri lokalizácii produktov a služieb do malých jazykov, resp. jazykov dlhého chvosta s cieľom osloviť referenčnú skupinu hovoriacich, ktorí (prípadne) pasívne) ovládajú nárečie. Vzniká tak situácia, že webové lokality, projekty či firmy východoslovenskej proveniencie vytvárajú digitálnu diglosiu, pri ktorej sa často vo virtuálnej sfére uprednostňuje (inter)dialekt a mimo virtuálneho priestoru zasa spisovná slovenčina.

Svojou povahou sú moderné spôsoby použitia foriem na podklade nárečia skôr hybridné, prejavy sú kódované buď vo forme interdialektu, resp. jeho imitácie, alebo v kombinácii nárečovej a spisovnej variety. Interdialektové podoby sú dôsledkom skutočnosti, že formálne čistý dialekt už väčšina mladšej, prípadne ani strednej generácie neovláda dôsledne, a to aj pre absenciu medzigeneračného odovzdávania dialektu. Jednotlivé komunikáty ilustrujú, ako dochádza k akomodácii, prepínaniu či striedaniu kódov (spisovná varieta vz. (inter)dialekt) v rámci jedného prejavu alebo v rámci diglosnej/bivarietnej situácie na východnom Slovensku. Dialektové formy v komunikátoch súčasne dokumentujú snahu hovoriacich o tzv. prechádzaní i prijatí/prejdení (do teritoriálnej variety), ktoré sa spája s prepínaním kódov.

Ak teda vo východoslovenskom jazykovom priestore je aktívna diglosia postupne na ústupe, sledované komunikáty sú prejavom i prostriedkom zvrátenia, resp. spomalenia tohto trendu. Potvrdzuje sa tak aj naša východisková premisa, že globalizácia a internetový priestor nemusia nevyhnutne znamenať nivelizáciu jazykovej diverzity, ale miestami a paradoxne aj jej spontánne a jazykovedcami neinštruované posilnenie. Dokazujú tiež, že internet nevzniká ako jazykovo homogénny priestor, ale paradoxne vytvára príležitosť uplatniť práve marginalizované jazykové kódy. Vďaka takýmto inovatívnym spôsobom použitia nárečia na východnom Slovensku bude azda aj v novom tisícročí platiť prorocké konštatovanie, že „[z]ánik dialektu a dialektológie nie je na obzore“ (Ripka, 1999, s. 104).

Literatúra:

- ANDERSON, Ch. (2004): Long tail. In: *Wired*. [Cit. 2020-07-03.] Dostupné na internete: <<https://www.wired.com/2004/10/tail/>>
- BOSÁK, J. (1999): Spisovný jazyk a nárečia – ambivalentnosť ich vzťahu. In: A. Ferenčíková (ed.): *Nárečia a národný jazyk*. Bratislava: Veda, s. 225–229.
- BUFFA, F. (1978): Východoslovenské nárečia. In: J. Mistrík (ed.): *Studia Academica Slovaca* 7. Bratislava: Alfa, s. 43–56.
- BUFFA, F. (1986): O súčasných zmenách v slovenských nárečiach. In: *Slovenská reč*, 51/1, s. 3–10.
- BUFFA, F. (1995): *Šarišské nárečia*. Bratislava: Veda.
- BUFFA, F. (2007): Diskusia k príspevku Eleny Kriakovej: Hovorená podoba slovenčiny v stredoslovenských mestách. In: S. Ondrejovič (ed.): *Hovorená podoba slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca* 6. Bratislava: Veda, s. 109–111.
- CARR, N. (2006): How large is the long tail? [Cit. 2020-01-07.] Dostupné na internete: <<http://www.rough.type.com/?p=475>>
- COUPLAND, N. (1988). *Dialect in use. Sociolinguistic Variation in Cardiff English*. Cardiff: University of Wales Press.
- CRONIN, M. (2003): *Translation and Globalisation*. London and New York: Routledge.
- CRYSTAL, D. (2001): *Language and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DECLERCQ, Ch. (2001): Advertising and Localization. In: K. Malmkjær – K. Windle (eds.): *The Oxford Handbook of Translation Studies*. [Cit. 2020-02-05.] Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/296526200_Advertising_and_Localization>
- EAKINS, S. – MALINOWSKI, K. (2020): Localizing Long-Tail Languages. [Cit. 2020-08-09.] Dostupné na internete: <<https://www.lionbridge.com/blog/translation-localization/localizing-long-tail-languages/>>
- FERGUSON, Ch. (1959): Diglossia. In: *Word*, 15 (2), s. 325–340.
- de GALBERT, P. (2019): My Favorite Nelson Mandela (mis)quote. [Cit. 2020-07-12.] Dostupné na internete: <<https://scholar.harvard.edu/pierredegalbert/node/632263>>
- GIRMANOVÁ, Z. (2012): Ako využiť v marketingu Long tail (Dlhý chvost). [Cit. 2020-01-07.] Dostupné na internete: <<http://perpetuumblog.blogspot.com/2012/03/ako-vyuzit-v-marketingu-long-tail-dlhly.html>>
- HABOVŠTIK, A. (1995): Spisovný jazyk a nárečia. In: M. Považaj (ed.): *Spisovná slovenčina a jazyková kultúra*. Bratislava: Veda, s. 53–57.
- HEINRICH, P. (2018): New presentation of self. In: R. Bassiouney (ed.): *Identity and Dialect Performance. A Study of Communities and Dialects*. Oxford and New York: Routledge, s. 210–225.
- HORECKÝ, J. (1976): Východiská k teórii spisovného jazyka. In: *Kultúra slova*, 10/9, s. 289–294.
- HORVÁTH, J. (2017): V prešovskej kaviarni majú najslávnejšiu tabuľu na Slovensku. Je známa aj za našimi hranicami. [Cit. 2020-01-04.] Dostupné na internete: <<https://sketcher.startitup.sk/v-presovskej-kaviarni-maju-najslavnejziu-tabulu-na-slovensku-je-znama-aj-za-nasimi-hranicami/>>
- HUDAČKO, L. (2016): V Prešove máme prevádzky, ktorých názov vás hneď chytí za srdce: Žiadna angličtina, ale pravá šariština! [Cit. 2020-07-03.] Dostupné na internete: <<https://presov.dnes24.sk/v-presove-mame-prevadzky-ktorych-nazov-vas-hned-chyti-za-srdce-ziadna-anglictina-ale-prava-saristina-232241>>

- JENČO, J. et al. (2012): *Zemplínske rozprávky – povídky pre deti*. Petrikovce: Východoslovenské združenie VALAL.
- KAČALA, J. (1999): Slovenské nárečia v novej jazykovej situácii. In: A. Ferencíková (ed.): *Nárečia a národný jazyk*. Bratislava: Veda, s. 105–112.
- KALINOVÁ, A. – JURÁŇOVÁ, J. (2012): *Mojich sedem životov. Agneša Kalinová v rozhovore s Janou Juráňovou*. Bratislava: Aspekt.
- KANDLER, A. – UNGER, R. – STEELE, J. (2010): Language shift, bilingualism and the future of Britain's Celtic languages. In: *Philosophical Transactions of the Royal Society. Series B*, 365/1559, s. 3855–3864. [Cit. 2020-03-05.] Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/47644503_Language_shift_bilingualism_and_the_future_of_Britain%27s_Celtic_languages>
- KRALČÁK, Ľ. (2008): K aktuálnej stratifikácii slovenského národného jazyka a jej dynamike. In: S. Mislovičová (ed.): *Jazyk a jazykoveda v pohybe*. Bratislava: Veda, s. 278–287.
- KRET, A. (2015): *Ballabile spod Medzvedzej hlavy. Román v spištine*. Levoča: Spišská knižnica a MTM
- KRET, A., zost. (2011): *Evanjelium Ježiša Krista v spišskom nárečí*. Bratislava: Karmelitánske nakladateľstvo.
- LENIHAN, A. (2017): “Long tail languages”: Investigating the revaluation of minority languages in new media“ Príspevok prednesený na 16. ročníku International Congress of Minority Languages. [Cit. 2020-07-04.] Dostupné na internete: <https://www.academia.edu/34474519/Presentation_Long_tail_languages_Investigating_the_revaluation_of_minority_languages_in_new_media>
- McLUHAN, M. (1962): *The Gutenberg Galaxy: The making of typographic man*. London: Routledge.
- MLEKODAJ, A. (2019): Vernacular Literature as a Widening Field of Study in Contemporary Dialectology (On the Example of Podhale Region in Poland) In: *Acta linguistica Lithuanica LXXX* 80, s. 45–56.
- MOLNÁROVÁ, L. (2011): *Virálny marketing – nová forma propagácie produktov*. Bakalárska práca. Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre. [Cit. 2020-05-05.] Dostupné na internete: <<http://crzp.uniag.sk/Prace/2011/M/A32F19A902464230A21F8007AEC0E142.pdf>>
- MÚČSKOVÁ, G. (2000): Mesto Gelnica a jeho jazyk. In: S. Ondrejovič (ed.): *Mesto a jeho jazyk. Sociolinguistica Slovaca* 5. Bratislava: Veda, s. 184–193.
- MÚČSKOVÁ, G. (2005): K otázke variantnosti a interferencie jazykových systémov nárečia a spisovného jazyka v komunikácii. In: J. Dolník (ed.): *Jazyk a komunikácia v súvislostiach*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 225–235
- MÚČSKOVÁ, G. (2008): Akomodácia v podmienkach bivarietnej jazykovej komunikácie. In: S. Mislovičová (ed.): *Jazyk a jazykoveda v pohybe*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 176–188.
- MÚČSKOVÁ, G. (2012): Nárečia ako dynamická varieta. In: G. Múčsková – K. Muziková – V. Wambach: *Praktická dialektológia. Vysokoškolská príručka na nárečovú interpretáciu*. Viedeň: Facultas Verlags- & Buchhandels AG Wien, s. 11–15.
- MÚČSKOVÁ, G. (2014): Vedomá aktualizácia nárečovej variety vo verejných komunikátoch. In: J. Kesselová – M. Imrichová – M. Ološtiak (eds.): *Registre jazyka a jazykovedy* (I). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 181–189.
- MURÁNSKY, J. (1967): Spisovný jazyk a nárečia. In: J. Ružička (ed.): *Kultúra spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, s. 34–40.
- MURÁNSKY, J. (1978): Osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v Prešove. In: M. Novák et al. (ed.): *Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach*. Roč. 13. Zv. 3. Slavistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, s. 37–55.
- ONDREJOVIČ, S. (2000): Výskum mestského jazyka – tradície, stav, perspektívy. In: S. Ondrejovič (ed.): *Mesto a jeho jazyk. Sociolinguistica Slovaca* 5. Bratislava: Veda, s. 13–27.
- O'DONNELL CHRISTOFFERSEN, K. – SHIN, N. L. (2018): “You live in the United States, you speak English,” Decían las Maestras. In: R. Bassiouney (ed.): *Identity and Dialect Performance. A Study of Communities and Dialects*. Oxford and New York: Routledge, s. 160–178.
- PÁRCHIŞANU, A. (2014): Urbanolekte in Deutschland. In: *Synergy*, 10/2, s. 310–316. [Cit. 2020-03-07.] Dostupné na internete: <<http://docplayer.org/74496762-Urbanolekte-in-deutschland.html>>

- PATRÁŠ, V. (1991): Exponovanie komunikačných noriem v hovorenej podobe slovenčiny. In: P. Odaloš – V. Patráš (eds.): *Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie*. 2. diel. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta, s. 198–205.
- POKORNÝ, J. (2010): *Lingvistická antropologie – jazyk, mysl a kultura*. Praha: Grada Publishing.
- RIPKA, I. (1980): Miesto dialektov v súbore útvarov národného jazyka. In: J. Ružička (ed.): *Jazykovedné štúdie XV. Horeckého zborník*. Bratislava: Veda, s. 227–231.
- RIPKA, I., red. (1994) *Slovník slovenských nářečí I. A – K*. Bratislava: Veda.
- RIPKA, I. (1995): Vzťah spisovnej slovenčiny a nárečí z aspektu jazykovej kultúry. In: M. Považaj (ed.): *Spisovná slovenčina a jazyková kultúra*. Bratislava: Veda, s. 46–52.
- RIPKA, I. (1996): Ďalšie smerovanie teritoriálne zameraných výskumov. In: S. Ondrejovič (ed.): *Sociolingvistika a areálová lingvistika. Sociolinguistica Slovaca 2*, s. 18–24.
- RIPKA, I. (1997): Kam smeruje dialektológia? In: *Kultúra slova*, 31/5, s. 257–261.
- RIPKA, I. (1999): Dialektika dialektológie. In: A. Ferenčíková (ed.): *Nárečia a národný jazyk*. Bratislava: Veda, s. 99–104.
- RIPKA, I. (2002): *Aspekty slovenskej dialektológie*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied.
- SEDLÁKOVÁ, M. (2013): Dialekt ako akceleračný a retardačný činiteľ komunikácie. In: I. Hajdučeková (ed.): *V priestoroch jazyka a literatúry*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, s. 63–73.
- SEDLÁKOVÁ, M. (2020): K aktuálnym fonologickým zmenám v šarišských nárečiach (miesto foném /š/ a /ž/ v konsonantickom subsysteme). In: P. Karpinský – V. Perovská (eds.): *Variety jazyka a jazykovedy. K východoslovenským nárečiam v minulosti a dnes*. Fintice: F.A.C.E., s. 38–50.
- SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M. (1994): Variety hovorenej podoby slovenčiny. In: J. Mlacek (ed.): *Studia Academica Slovaca*. 23. Bratislava: Stimul, s. 225–240.
- SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M. (1995): Výskum hovorenej podoby slovenčiny na východnom Slovensku. In: S. Ondrejovič – M. Šimková (eds.): *Sociolingvistické aspekty súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 1*. Bratislava: Veda, s. 134–143.
- SMAKMAN, D. – van der MEULEN, M. (2018): The elusive dialect border. In: R. Bassiouney (ed.): *Identity and Dialect Performance. A Study of Communities and Dialects*. Oxford and New York: Routledge, s. 35–48.
- STOKER, T. (2016): Talk to the Heart: Localizing Long-Tail Languages. [Cit. 2020-08-09.] Dostupné na internete: <<https://blog.taus.net/talk-to-the-heart-localizing-long-tail-languages>>
- ŠIKRA, J. (1991): Slovenčina v komunikácii v závislosti od sociálnych, situačných a jazykovezemepisných činiteľov. In: P. Odaloš – V. Patráš (eds.): *Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie*. 2. diel. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta, s. 188–198.
- ŠTOLC, J. (1967): Nárečia, interdialekty, mestský jazyk. In: J. Ružička (ed.): *Kultúra spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, s. 106–108.
- VAŇKOVÁ, I. (2007): *Nádoeba plná řeči*. Praha: Univerzita Karlova v Prahe.
- WOLFRAM, W. – SCHILLING-ESTES, N. (2005): *American English. Dialects and Variation*. 2nd edition. Blackwell Publishing.
- XU, M. – David, J. M. – KIM, S. H. (2018): The Fourth Industrial Revolution: Opportunities and Challenges. In: *International Journal of Financial Research*, 9/2.

Zdroje:

- <<https://www.benardreality.sk/>>
- <<https://www.desouttertools.sk/priemysel-4-0/novinky/538/priemyselna-revolucia-od-priemyslu-1-0-az-po-priemysel-4-0>>
- <<https://dolnyzemplin.korzar.sme.sk/c/6698819/zemplinske-rozpravki-v-nareci-sa-pacia-aj-studentom.html>>
- <<https://www.ecommercebridge.sk/hashtag-nie-je-pre-kazdeho-kym-ho-pouzijete-porozmyslajte/>>
- <<http://www.klud.cc/>>
- <<https://www.kukaj.se/sa/>>
- <<https://kultura.sme.sk/c/7782338/altbude-raz-spisovna-aj-saristina-by-toten-kazdy-vychodnar-moh-hutoric.html>>

<<https://www.linkedin.com/organization-guest/company/csa-research?challengeId=AQH65B3TxfwwtQAAAXNlnw4LnhbCgaE6qNgxAnwJODjsh5aX-UsgEC1TB142MJoL9pKvyJsR38z5YEhKIaYIMZQeo2vDp-ELBA&submissionId=834c0eee-dc56-2116-b44b-0343d1b64f56>>
<<https://www.martinus.sk/?uItem=451515>>
<<https://www.republikavychodu.sk/>>
<<https://robimnavychodze.sk/>>
<<https://sneakerstenisky.cz/slovnicek-pojmu/co-je-merch/>>
<<https://www.l3nik.sk/sk/l3nik/>>
<https://fanzone.sk/kategoria-produktu/kolekcia-hejrup/page/1/?fbclid=IwAR0DLpaQMcmAJUZFmK8EzJ8EiKBFjWrFrGnRxHOsm7dwnj1Ba_JnLEBlkug>

Summary

On dialect forms and their current function in Eastern Slovakia in the era of globalisation

The paper examines new ways of employing dialect in public domains in Eastern Slovakia, both on the internet (in terms of digital diglossia) and in small businesses off-line. It challenges the opinion that globalisation and digitalization have a negative impact on the use of small languages and dialects and gives numerous examples of eastern Slovakia dialects used in less traditional discourse, calling into play the theory of long tail languages and the principles of localization. The author also points out the tendency of people to abandon dialect in everyday private communication in favour of Standard Slovak and the weakening of traditional diglossia in the area. Referring to the concepts of language shift, code-switching, crossing and passing, it analyses the reasons as well as consequences of such language behaviour with dialect being often replaced by interdialect (koiné) or standard forms. It addresses the motivation behind using either dialect or koiné in such (con)texts, discussing whether it is the appeal to regional identity, both cultural and linguistic, or rather the means of adding higher expressivity and originality to the utterances. The author concludes that new public domains and written forms of usage might give dialect a fresh start and the hope that in Eastern Slovakia it will not disappear any time soon.

Štúdia vznikla v rámci projektu KEGA 010PU-4/2020 Interaktívna štylistika – analýzy a syntéza. Podnetom na vznik štúdie bola aj účasť na projekte ERASMUS+ Strategic Partnership: Legal Systems and the Evolution of the Profession: Translating and interpreting in diversity.

Rozkvet gréckej filológie a gramatiky v Rímskej ríši v dobe Marka Aurelia

Jana Grusková

Katedra klasickej a semitskej filológie, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava
jana.gruskova@uniba.sk

Kľúčové slová: starogrécky jazyk, grécka gramatika, grécka filológia, Marcus Aurelius, Rímska ríša, Apollónios Dyskolos, Ailios Héródianos

Key words: Ancient Greek, Greek Grammar, Greek Philology, Marcus Aurelius, Roman Empire, Apollonius Dyscolus, Aelius Herodianus

Hlbšie poznanie kultúrneho vývoja v rímskom impériu v 2. storočí po Kr. patrí do širšieho rámca našich kultúrnych dejín. Rímska ríša (Imperium Romanum) siahala vtedy až po územie dnešného Slovenska. Jej hranice (Limes Romanus) chránila na severe rieka Dunaj. K hraničným rímskym lokalitám patrili Petržalka, Rusovce (Gerulata) či rímsky vojenský tábor v Iži pri Komárne, opevnený bod na ľavej strane Dunaja.

Cisár Hadrianus (r. 117 – 138), vynikajúci vojvodca a štátnik, kládol dôraz na zabezpečenie hraníc ríše. Jeho nástupca, múdry a čestný Antoninus Pius (r. 138 – 161), v tom pokračoval. Počas jeho panovania žila Rímska ríša v mieri a prosperite. No pokojné časy vystriedalo obdobie vojen za vlády jeho adoptívneho syna a nástupcu Marka Aurelia Antonina (r. 161 – 180). Aj keď bytostne nerád, strávil tento filozof na tróne veľkú časť svojho života v bojoch na obranu hraníc ríše, predovšetkým proti vpádom germánskych kmeňov do impéria na Strednom Dunaji počas tzv. markomanských vojen, ktoré trvali približne v r. 166 – 180 po Kr. Tieto kmene – na území dnešného Slovenska Markomani a Kvádi – útočili na Rímsku ríšu zo severu a ničili jej územie a dôležité vojenské tábory. Cisár ich s pomocou niekoľkotisícovej armády odrazil späť za Dunaj, dokonca následne podnikol rozsiahlu ofenzívu a úspešne obsadil časti územia za Dunajom, čo viedlo k úvahám o vzniku nových provincií. Zámer však prekazili nepokoje v iných častiach ríše, mor v rímskom vojsku a smrť cisára, ktorý mu v roku 180 po Kr. podľahol.

Cisár Hadrianus bol veľkým milovníkom gréckej kultúry, skutočným filhelénom, čo sa prejavilo v množstve významných aktivít, ktoré vyvíjal na jej podporu v oblasti umenia, literatúry aj architektúry v Ríme aj v jeho provinciách. Antoninus Pius bol na rozdiel od svojho predchodcu na poli kultúrnej a náboženskej politiky skôr zástancom konzervatívneho prístupu a zdôrazňoval rímske tradície a rímsku kultúru. Nová vlna filhelénstva prichádza s Markom Aureliom (nar. 121 po Kr.). Aj pre neho, tak ako prv pre Hadriana, ktorého priazni sa od detstva tešil a ktorý ho určil za nástupcu svojho nasledovníka Antonina Pia, bolo kultúrne dedičstvo gréckej civilizácie predmetom obdivu a zdrojom veľkej inšpirácie. Marcus Aurelius mal pozoruhodné vzdelanie v gréckom jazyku a literatúre. Bol nadšeným stúpencom stoickej filozofie. Pre svoje filozofické úvahy, *Myšlienky k sebe samému* (*Tὰ εἰς ἑαυτόν*, 12 kn.), ktoré začal písať na území dnešného Slovenska – „v zemi Kvádov nad Granuou“, teda nad Hronom (ἐν Κουάδοις πρὸς τῇ Γρανούᾳ) –, si zvolil práve gréčtinu (gr. vyd. Dalfen, 1979, 2. vyd. 1987); Farquharson, 1944, repr. 1968; slov. preklad Okál, 1943). Kniha je považovaná za jedno z najvýznamnejších diel antickej gréckej literatúry.

Priaznivá atmosféra v Rímskej ríši v 2. storočí po Kr. zásadne prispela k rozvoju gréckej kultúry v tomto období. K oblastiam, ktoré vtedy dosiahli významný rozkvet, patrili aj grécka filológia, gramatika a jazykoveda (pozri Matthaios, 2015; Svoboda a kol., 1973). Ich vedecké počiatky siahajú hlboko do minulosti.

Prvé stopy nachádzame v úvahách raných gréckych filozofov. Tí sa najprv venovali teoretickým problémom jazyka, napr. či slová existujú od prírody (φύσει) ako prirodzený obraz vecí, alebo ich veciam dali ľudia na základe dohody (θέσει). Praktické gramatické otázky sa dostávajú do pozornosti až neskôr; prvé pokusy o ich riešenie sa spájajú predovšetkým s činnosťou sofistov v 5. storočí pred Kr. Tieto počiatočné úvahy a názory poznáme iba nepriamo, napr. prostredníctvom zmienok u Platóna, ktorého vlastné gramatické názory a výklady môžeme sledovať priamo v jeho dielach. Výrazný pokrok v mnohých oblastiach na poli bádania o jazyku urobil Platónov žiak Aristotelés. No k definitívnemu vyčleneniu gramatiky ako samostatného vedného odboru dochádza až v helenistickom období.

V helenistických centrách gréckej kultúry v 3. – 2. storočí pred Kr. narástla potreba analyzovať, vysvetľovať, komentovať a odborne interpretovať diela starej literatúry a ich jazyk (homérske eposy *Ilias* a *Odyseia*, diela lyrickej a dramatickej poézie a i.), čo viedlo k formovaniu filológie a jazykovedy. V tejto oblasti vynikli dve školy: škola v ptolemaiovskej Alexandrii v Egypte (Zénodotos z Efezu, Aristofanés z Byzantia, Aristarchos zo Samothráky) a škola v maloázijskom Pergame (Kratés z Mallu). Alexandrijská škola hlásala názor, že medzi obsahovými kategóriami myslenia a formálnymi kategóriami jazyka existuje izomorfizmus, že v jazyku vládne obsahovo-formálny paralelizmus, poriadok, *analógia*, zatiaľ čo stoici, u ktorých sa gramatika naďalej prelínala s filozofiou, vyzdvihovali skôr *anomáliu*, t. j. zastávali tézu, že v jazyku prevláda nepravidelnosť a nerovnomernosť (Chrysippos, Kratés z Mallu).¹ Zásadným bol ich prínos k vypracovaniu odbornej gramatickej terminológie (k problematike pozri u nás napr. Svoboda a kol., 1973; Ondruš, 1975; Marko, 2017).² V alexandrijskej škole vynikol Aristarchos zo Samothráky (asi 216 – 144 pred Kr.).

Uvedený spor sa odrazil v odborných spisoch. Analogisti sa usilovali bohatstvo jazykových foriem usporiadať do skloňovacích, časovacích a iných paradigmatických schém, a tak vypracovali pravidlá a vzory, zatiaľ čo anomalisti dokazovali, že pravidlá a vzory majú mnoho výnimiek. Oba prístupy boli prínosné a viedli k vypracovaniu komplexného opisu gréckeho jazyka. Tento opis potom slúžil ako model nielen v rímskom prostredí na opis gramatiky latinského jazyka, ale aj neskôr pri opise národných jazykov v Európe. Je preto nadmieru poľutovaniahodné, že sa väčšina diel gréckych gramatikov stratila. Kladné stránky bádania obidvoch škôl spojil vo svojom diele Aristarchov žiak Dionysios Thrax (Διονύσιος ὁ Θραξ, asi 180/170 – 90 pred Kr.), pôvodom pravdepodobne z Alexandrie, kde žil a pracoval. Vo svojom diele *Techné grammatiké* (Τέχνη γραμματική), *Náuka o gramatike*, predstavil učebnicu gramatiky, v ktorej sa pokúsil uviesť do systému vtedajšie poznatky o gréckom jazyku; sústredil sa najmä na učenie o písmenách, hláskach, slovných druhoch a flexii (ed. Uhlig, 1883; k autorstvu pozri Erbse, 1980; Muchnová, 2009). Dielo sa stalo štandardnou učebnicou gréčtiny na jeden a pol tisícročia a zároveň vzorom pre rímskych gramatikov. Gramatická terminológia Dionysia Thraka sa v zásade používa dodnes (pozri u nás napr. Šibal, 2014). Po úvodných výkladoch o rozdelení gramatiky sa výklad zameriaval na hláskoslovie a tvaroslovie, nie však na skladbu (syntax). Tá sa stala o dvesto rokov neskôr predmetom bádania iného alexandrijského gramatika, Apollónia Dyskola, práve v období rozkvetu gréckej filológie a jazykovedy v Rímskej ríši za vlády filhelénskych cisárov.

Apollónios Dyskolos žil a tvoril asi v prvej polovici 2. storočia po Kr. Na podklade prác predchádzajúcich generácií gramatikov ďalej rozvinul grécku jazykovedu, a to do neobyčajnej šírky a hĺbky, a významne prispel k systematizovaniu jej poznatkov (pozri Blank, 1993; Cohn, 1895; u nás napr. Ondruš, 1975). Zoznam diel, ktorý uvádza byzantský slovník Suda z 10.

¹ Tieto prístupy anticipovali teoreticko-metodologické problémy modernej jazykovedy.

² Vzácné sú informácie o učení stoikov a ich prínose do jazykovedy v diele Diogena Laertia (3. st. po Kr.), veľkú hodnotu majú aj sekundárne odkazy u rímskych gramatikov, napr. u Prisciana; doklady o Chrysippovi nachádzame napr. u Galéna (129 – cca. 216 po Kr.) (pozri Buzássyová, 2016).

storočia pod heslom *Apollónios z Alexandrie, nazvaný Dyskolos* (α 3422 Adler, 1928, I, s. 308–309), je do istej miery mäťúci. Uvádzajú sa v ňom totiž časti väčších diel ako samostatné spisy a nie je kompletný, keďže viaceré diela, ktoré sú doložené inde, ako aj tri kratšie zachované spisy tu chýbajú (Cohn, 1895, s. 136). Napriek tomu môže tento zoznam poslúžiť na ilustráciu tematického záberu a obsahovej pestrosti Apollóniovej vedeckej tvorby: *O rozdelení slovných druhov* (4 kn.); *O syntaxi slovných druhov* (4 kn.); *O slovese* (5 kn.); *O tvaroch slovies končiacich na -μι* (1 kn.); *O mene* (1 kn.); *O menách podľa dialektu*; *O nominatívne mien ženského rodu* (1 kn.); *O odvodených slovách*; *O komparatívoch a O dialektoch dórskom, iónskom, aiolskom a attickom*; *O homérskych figúrach*; *O lživom rozprávání*; *O zmenách slov*; *O nutných prízvukoch* (2 kn.); *O chybných prízvukoch* (1 kn.); *O prozódiiach (prízvukovaní)* (5 kn.); *O hláskach*; *O predložkách*; *O Didymovom diele o presvedčivých slovách* (?); *O skladaní slov*; *O dvojznačných výrazoch*; *O slove „τις“*; *O rodoch*; *O prídychoch*; *O privlastňovacích tvaroch*; *O konjugácii*. Mnohé z početných spisov Apollónia Dyskola sa stratili, veľká časť z nich pravdepodobne už pomerne skoro. Iba štyri diela sa zachovali vcelku alebo z väčšej časti: *O zámene*³; *O spojkách* (v neúplnej podobe a s interpoláciami); *O príslovkách* (v skrátenej a poškodennej podobe) a rozsiahle dielo *O syntaxi* (Περὶ συντάξεως; eds. Schneider – Uhlig, 1878, 1910 [= *Grammatici Graeci II*]).⁴ Z ostatných diel máme iba fragmenty alebo iba názvy, a tak zostáva nejasné, čo presne bolo ich obsahom. Cenné informácie poskytujú autorove odkazy na vlastné diela, dôležitým prameňom sú zmienky u neskorších gramatikov. Apollóniove spisy sa vyznačujú pomerne zložitým, miestami nejasným štýlom.

Apollóniova *Syntax* je jediným systematickým traktátom z obdobia antiky na danú tému, ktorého text poznáme. V prvej knihe stanovuje slovné druhy (τὰ μέρη τοῦ λόγου) a ich poradie, zdôrazňuje prednosť mena (ὄνομα) a slovesa (ῥῆμα) pred ostatnými slovnými druhmi, potom sa venuje syntaxi člena. Druhá kniha sa zaoberá syntaxou zámene. V tretej knihe Apollónios rozoberá náuku o jazykovej kongruencii a inkongruencii; nasleduje syntax slovesa. Obsahom štvrtej knihy je, či skôr bola, syntax predložiek, prísloviek a spojok; jej väčšia časť sa však nezachovala.

K mnohým otázkam priniesol Apollónios Dyskolos nové poznatky a pohľady (Blank, 1993; Ondruš, 1975, s. 84–85). V náuke o slovných druhoch pokladal za základné flektívne kritérium, t. j. delenie na ohybné a neohybné slová. Podal inú charakteristiku pádov ako tradícia pred ním. Pri výklade o slovese poukázal na to, že časové formy slovesa vyjadrujú aj aspekt, t. j. vid slovesného deja. Aj na jeho tvorbu mal silný vplyv stoicizmus a strácala sa v nej ostrá hranica medzi analogistami a anomalistami. Z historického hľadiska patrili jeho úvahy k prvým pokusom o riešenie problémov pomenovaním ich povahy a vytváraním prostriedkov na gramatickú analýzu (pozri u nás Marko, 2017).

Apollóniova *Syntax* sa zvykne pokladať za vrcholné dielo starogréckej gramatickej činnosti. Stala sa autoritou. Mala veľký vplyv na neskorších gramatikov ako gréckych, tak aj rímskych. Apollóniov systém dominoval počas celého stredoveku až do 15. storočia. Bol základom aj pre Prisciana (začiatok 6. st.) a jeho dielo *Institutiones grammaticae* (*Základy gramatiky*), ktoré predstavuje most medzi antickou a stredovekou vzdelanosťou (o jeho vzťahu ku gréckym vzorom pozri napr. Buzássyová, 2016, s. 219–220).

V usilovnom bádání na poli náuky o jazyku nezaostal za Apollóniom ani jeho syn Ailios Héródianos (pozri Schultz, 1912; Dyck, 1993, s. 772–794; Dickey, 2014). Podľa údajov anonymného životopisu, ktorý sa zachoval v niekoľkých verziách, sa Héródianos narodil

³ Veľmi vydarený pohľad do problematiky poskytuje v našom kultúrnom a jazykovom prostredí diplomová práca Jana Hřibala Apollónios Dyskolos a jeho spis Περὶ ἁντωνυμίας. Úvodní studie a komentovaný překlad části textu, která vznikla pod vedením doc. Dr. Dagmar Muchновой v Ústavu řeckých a latinských studií Filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze (pozri Hřibál, 2012).

⁴ Uvedené tri menšie spisy sa zachovali iba v jednom stredovekom rukopise, ktorý je aj pre spis *O syntaxi* hlavným svedkom rukopisnej tradície.

a vyrástol v Alexandrii, kde študoval u svojho otca. Apollónios bol prísny a náročným učiteľom. Neskôr, za vlády Marka Aurelia, odišiel Héródianos do Ríma. Podľa tohto časového údaja možno jeho život a tvorbu datovať do druhej polovice 2. storočia po Kr. V Ríme usilovne pracoval, a tak si získal pozornosť a priazeň cisára. Héródianos napísal najprv spisy o prozódii, t. j. náuke o prízvuku, homérskych eposov *Ilias* a *Odyseia* (Περὶ Ἰλιακῆς προσωδίας; Περὶ Ὀδυσσειακῆς προσωδίας) a o prozódii atičtiny (Περὶ Ἀττικῆς προσωδίας) a potom vytvoril rozsiahle dielo Περὶ καθολικῆς προσωδίας (*Všeobecná náuka o prízvuku*, lat. *De prosodia catholica*), v ktorom systematicky vyložil všeobecné pravidlá prízvukovania v gréčtine; pozornosť venoval aj ostatným javom súvisiacim so zvukovou podobou slov (ako prídych, dĺžka). Prinajmenšom vznik posledného spisu zrejme inicioval samotný Marcus Aurelius. Dielo, ktoré Héródianos venoval cisárovi, malo 20 kníh a obsahovalo popri pravidlách o kladení prízvuku a výnimkách aj veľké bohatstvo ďalších poznatkov. Jeho mohutný rozsah však narážal na problémy pri tradovaní textu (rozmnožovaní v podobe odpisov), a tak sa už pomerne skoro začali vytvárať kratšie znenia a výťahy, až sa napokon dielo celkom stratilo. Zachovalo sa iba prostredníctvom dvoch rozsiahlejších výťahov (gr. *epitomé*) a množstva fragmentov, citátov, excerptov, prepracovaní a poznámok u neskorších autorov (v scholiách a komentároch k antickým dielam, v etymologikách, lexikónoch a pod.). Východiskom pre rekonštrukciu tohto diela je *epitomé*, ktorá sa v odbornej literatúre spravidla uvádza pod menom Ps.-Arcadius (pozri najnovšie vydanie Roussou, 2018). Dôležitým je aj prepracovaný výťah od Ióanna Filopona z Alexandrie (6. st. po Kr.; ed. Xenis, 2015). Podobný osud mali takmer všetky Héródianove diela. Jediné, ktoré sa zachovalo celé, je spis *O nepravidelných (ojedinelých) slovách* z morfológického hľadiska (Περὶ μονήρους λέξεως; ed. Papazeti, 2008). Zároveň sa pod Héródianovým menom tradovalo množstvo spisov, ktoré sa dnes všeobecne nepovažujú za jeho vlastné; v niektorých prípadoch sa o autorstve stále ešte diskutuje (pozri Dickey, 2014).

Rekonštrukcia diela Ailia Héródiana je preto obzvlášť náročná. Snahy Augusta Lentza, ktorých výsledkom bola trojväzková edícia v *Grammatici Graeci* v rokoch 1867, 1868, 1870 (= GG III), napriek enormnému úsiliu a bohatej erudícii editora nepriniesli očakávané výsledky. Na jednej strane sa Lentz nemohol opierať o kvalitné vydania textov nepriamej tradície, na druhej strane sa mu na početných miestach nepodarilo dostatočne starostlivo vybrať z množstva komplikovaného a pomerne neprehľadného materiálu neskoršej gramatickej a výkladovej spisby to, čo by sa s istotou dalo prisúdiť Héródianovi. Svoje postupy nezdokumentoval vždy dostatočne transparentne, takže je používateľ nútený pátrať po zdrojových textoch a nanovo ich vyhodnotiť. Lentz do svojho vydania, ktoré napriek uvedeným nedostatkom stále predstavuje dôležité východisko pri skúmaní Héródianovho diela, zahrnul nasledujúce spisy. Ich prehľad môže poslúžiť na ilustráciu tematického záberu a obsahovej pestrosti Héródianovej vedeckej činnosti: *Všeobecná náuka o prízvuku (prozódii)*; *O vlastných menách, prídavných menách a všeobecných podstatných menách*; *O dvojakej kvantite*; *O prídychoch*; *O attickej prozódii (O prízvuku v attičtine)*; *O prozódii (prízvuku) u Homéra*; *O prozódii (prízvuku) v Iliade a O prozódii (prízvuku) v Odyseii*; *O zmenách slov*; *Komentár k Didymovmu spisu o zmenách slov*; *O skladaní hlások*; *O pravopise*; *O nevyslovovanom iota (t. j. iota mutum)*; *O menách*; *O skloňovaní mien*; *Komentár k Apollóniovmu spisu o rodoch*; *O slove ὥδωρ*; *O slove ζῶς*; *O konjugáciách*; *O tom, že sa nie všetky slovesá ohýbajú vo všetkých časoch*; *O participiách*; *O ἦν*; *O slovesách*; *O slovesách na -μι*; *O zámenách*; *O adverbiách*; *O figúrach*; *O odvođeninách od mien*; *O odvođeninách od slovies*; *O jednoslabičných menách*; *O manželstve a spolunažívaní*; *Symposion*; *Návrhy na riešenie problematických slov*; *K Apollóniovmu úvodu*; *O nepravidelných (ojedinelých) slovách*. Pod niektorými názvami sa v Lentzovom vydaní nachádza iba jeden-dva či niekoľko málo fragmentov.

Ailios Héródianos nanovo spracoval poznatky o fonetike, predovšetkým o prízvuku, a o flexii. Venoval sa otázkam tzv. pathológie (πάθη τοῦ λόγου), oblasti vedeckého bádania, ktorá zahŕňala javy hláskovej, morfológickej i nárečovej zmeny v slovách vychádzajúc zo základnej

formy, otázkam ortografie, menného a slovesného ohýbania, slovotvorby, fonológie a mnohým ďalším. Aj on vychádzal z prác predchádzajúcich gramatikov (napr. Filoxena, Tryfóna, svojho otca Apollónia Dyskola a iných), z ktorých čerpal a s ktorými vo svojich dielach nezriedka polemizoval. Vďaka Héródianovi sa nám mnohé výsledky vedeckého skúmania starších generácií zachovali aspoň nepriamo. Héródianos všetko opisoval jasne a vyčerpávajúcym spôsobom, takže sa prirodzene stal dôležitým prameňom pre nasledujúce storočia. Vďaka veľkému vplyvu na gramatickú, lexikografickú, výkladovú, ale aj inú literárnu produkciu neskoršieho obdobia sa zvykne pokladať za jedného z najväčších gréckych gramatikov. Treba však starostlivo skúmať, ktoré poznatky prevzal od starších autorov a aké stanovisko k nim zaujal, do akej miery pracoval a postupoval originálne, podľa pevných princípov vedeckého bádania a pod.

Nesmieme zabúdať na skutočnosť, že bolo všeobecnou tendenciou vo vývoji gramatiky v rímskom období usilovne zbierať to, čo vytvorili predchádzajúce generácie. Je preto dôležité bližšie spoznať a lepšie pochopiť prístupy gramatikov k selekcii poznatkov, jednotlivé procesy selekcie a postupy pri systematizácii poznatkov a stanoviť vzťahy medzi jednotlivými vrstvami a úrovňami textu. Gramatici pritom používali na ilustráciu javov príklady a citáty z literárnych diel, ako to môžeme sledovať u Ailia Héródiana. Ich práce mali totiž slúžiť v prvom rade na pochopenie literárnych textov, ktoré sa čítali. Nie je ľahké zistiť, akým spôsobom cirkulovali príklady a citáty, či, resp. do akej miery ich napr. Héródianos prevzal od svojich predchodcov a nakoľko boli výsledkom jeho vlastného štúdia. Je potrebné podrobnejšie skúmať motiváciu ich výberu z hľadiska tradície, sémantiky, gramatickej relevantnosti k téme a funkčnosti.⁵

Slabiny Lentzovej rekonštrukcie Héródianovho diela sa v oveľa jasnejšom svetle ukázali pred niekoľkými desaťročiami, keď klasický filológ a byzantológ Herbert Hunger v jednom gréckom rukopise z 10. storočia, uchovávanom v Rakúskej národnej knižnici vo Viedni, objavil fragmenty z troch kníh Héródianovho diela *Περὶ καθολικῆς προσῳδίας*, a to v znení, o ktorom bolo možné sa domnievať, že by mohlo predstavovať stratený grécky originál (Hunger, 1967, s. 30). Héródianov text bol na prelome 12. a 13. storočia zotretý a na pergamen bol napísaný text nový, čím vznikol palimpsest. Hunger vylúštil a vydal asi 15 – 20 % pôvodného textu. V súčasnosti pracuje tím odborníkov na odkrytí a analýze zostávajúcich častí. Očakávané výsledky výrazne prehĺbia naše poznanie o tomto gréckom gramatikovi.⁶

Diela Apollónia Dyskola a Ailia Héródiana sa stali kľúčovými pre celé nasledujúce obdobie. Apollónios sa stal autoritou v teoretických a syntaktických otázkach a jeho syn Héródianos v otázkach prozódie, t. j. náuky o prízvuku (pozri Probert, 2006), a v morfológii. Títo grécki učitelia z Alexandrie bývajú považovaní za posledných veľkých lingvistov staroveku. Na nich spočíva celá gramatická veda neskoršieho obdobia (Cohn, 1912).

V 2. storočí po Kr. pôsobili na poli gréckej gramatiky aj mnohí iní učitelia, no naše informácie o nich sú, okrem malých výnimiek, značne fragmentárne. V tomto období dosahuje vrchol tzv. atticizmus. Išlo o klasicistické hnutie v gréckej próze, ktoré sa začalo formovať asi od 1. storočia pred Kr. a ktoré hlásalo návrat k jazyku a slohu starých attických autorov 5. a 4. storočia pred Kr. (ako napr. Lysias, Démostenés, Isokratés, Thukydídés, Xenofón). S tým súvisel aj rozvoj lexikografie. V atticizme bolo viacero smerov.

⁵ Skúmaniu uvedených vedeckých otázok sa chce autorka tejto štúdie spolu s Barborou Machajdíkovou (Katedra klasickej a semitskej filológie FiF UK v Bratislave) venovať v rámci riešenia projektu Analýza procesov selekcie a systematizovania poznatkov v gréckej filológii počas jej rozkvetu v Ríme Marca Aurelia.

⁶ Autorka tejto štúdie je jedným z editorov viedenských fragmentov Héródianovho diela. Spolu s klasickými filológmi, špecialistami v danej oblasti, Klausom Alpersom (Hamburg), Oliverom Primavesim (Mníchov) a Nigelom Wilsonom (Oxford), roky pracuje (pod vedením Otta Krestena z Rakúskej akadémie vied) na postupnom odkrývaní vzácneho textu. Na zviditeľnenie zmazaného a prekrytého rukopisu sa pritom používajú najnovšie metódy multispektrálneho digitálneho snímání (pozri Grusková, 2012; Grusková, 2013).

K alexandrijským učencom patrili v 2. storočí po Kr. aj gramatik a metrik Héfaistión a (pravdepodobne v tomto období aj) gramatik Valerius Harpokration (Λέξεις τῶν δέκα ῥητόρων). Okolo roku 190 pôsobil v Aténach ako profesor rétoriky Iulius Pollux (Ιούλιος Πολυδεύκης), pôvodom z Naukratidy v Egypte, ktorého lexikón, tzv. *Onomastikon* (10 kn.), je cenným zdrojom informácií o živote v antike, ale aj o gréckom jazyku. Bol súčasníkom a protivníkom gramatika Frynicha z maloázijskej Bithynie, prísneho atticistu, ktorý tiež pôsobil v Aténach. Iulius Pollux oproti nemu uznával širší kánon klasických autorov a viac variantov, ktoré sa vyskytovali v literatúre. Z tohto obdobia pochádza aj dielo nazvané v modernej dobe *Antiatticista*, hoci ide o atticistický slovník. Jeho autor schvaľuje všetky tvary, ktoré používajú atticí autori. Učiteľom Marka Aurelia bol gramatik Alexandros z Kotyaeia (70/80 – cca. 150 po Kr.), autor diela o používaní attictiny. Aj u dobových vedcov zameraných na iné oblasti, napr. Galéna (129 – cca. 216 po Kr.) či Sexta Empeirika (koniec 2. st. po Kr.), nachádzame cenné informácie o jazyku a početné citáty a odkazy, ktoré pomáhajú zrekonštruovať staršie štádiá vedeckého bádania, najmä stoikov (pozri u nás Buzássyová, 2016, s. 56, 60 – 62, 66, 70, 77, 79).

Štúdia je prvým z príspevkov autorky, ktorých cieľom je uviesť do slovenského prostredia problematiku špecializovaného výskumu zameraného na dôkladnejšie spoznanie gréckej filológie a gréckej gramatiky v antike a na jej dedičstvo v našom kultúrnom priestore.

Literatúra:

- BLANK, D. L. (1993): Apollonius Dyscolus. In: *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt II: Principat*, Bd. 34/1. Berlin – New York: De Gruyter, s. 708–730.
- BUZÁSSYOVÁ, L. (2016): *Od hlasu k hláske. Z dejín antickej náuky o reči*. Bratislava: Vydavateľstvo UK.
- COHN, L. (1895): Apollonios 81. In: *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (RE), II, 1, stĺpce 136–139.
- DALFEN, J. (1979, 2. vyd. 1987): *Marci Aurelii Antonini ad se ipsum libri XII*. Leipzig: Teubner.
- DICKEY, E. (2014): A Catalogue of Works Attributed to the Grammarian Herodian. In: *Classical Philology*, 109/4, s. 325–345.
- DYCK, A. R. (1993): Aelius Herodian: Recent Studies and Prospects for Future Research. In: *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt II: Principat*, Bd. 34/1. Berlin – New York: De Gruyter, s. 772–794.
- ERBSE, H. (1980): Zur normativen Grammatik der Alexandriner. In: *Glotta*, 58/3–4, s. 236–258.
- FARQUHARSON, A. S. L. (1944, repr. 1968): *The Meditations of the Emperor Marcus Aurelius*. Oxford: Clarendon Press.
- GRUSKOVÁ, J. (2012): Further steps in revealing, editing and analyzing important Ancient Greek and Byzantine texts hidden in palimpsests. In: *Graecolatina et Orientalia*, 33–34, s. 69–82.
- GRUSKOVÁ, J. (2013): Aspekty moderného výskumu textovej tradície antických autorov. In: E. Borodňanská – E. Juríková – F. Šimon (eds.): *Hortus Graeco-Latinus Cassoviensis 1*, s. 58–67.
- HŘIBAL, J. (2012): *Apollónios Dyskolos a jeho spis Περί ἀντωνυμίας. Úvodní studie a komentovaný překlad části textu*. Diplomová práca. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- HUNGER, H. (1967): Palimpsest-Fragmente aus Herodians Καθολικὴ προσφῶδια, Buch 5–7, Cod. Vindob. Hist. gr. 10. In: *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft*, 16, s. 1–33.
- LENTZ, A. (1867, 1868, 1870): *Herodiani technici reliquiae* (Grammatici Graeci III). Vol. 1. Leipzig 1867; Vol. 2, Fasc. 1. Leipzig 1868; Vol. 2, Fasc. 2. Leipzig 1870.
- MARKO, V. (2017): *Štyri antické argumenty o budúcnosti náhodnostiach*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MATTHAIOS, S. (2015): Greek Scholarship in the Imperial Era and Late Antiquity. In: F. Montanari – S. Matthaios – A. Rengakos (eds.): *Brill's Companion to Ancient Greek Scholarship*, Brill, s. 184–296.
- MUCHNOVÁ, D. (2009): *Dionysios Thrax a jeho autorství Technē grammatikē*. In: M. Kulhánková – K. Loudová (eds.): *Epea pteroenta*. Brno: Host, s. 250–261.

- OKÁL, M. (1943): *Marcus Aurelius: Myšlienky k sebe samému*. Preložil M. Okál. Martin: Matica Slovenská (pozri aj *Marcus Aurelius: Myšlienky*. Preložil M. Okál. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1976; *Marcus Aurelius: Myšlienky k sebe*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2006).
- ONDRUŠ, Š. (1975): Kapitoly z dejín jazykovedy. I. Staroindická a starogrécka jazykoveda. In: *Jazykovedný časopis*, 26/1, s. 73–87.
- PAPAZETI, Ai. (2008): *Κριτική έκδοση και σχολιασμός του έργου Περί μονήρους λέξεως του γραμματικού Αιλίου Ἡρωδιανοῦ (2ος αι. μ. Χ.)*. Diss. Thessaloniki.
- PROBERT, Ph. (2006): *Ancient Greek Accentuation. Synchronic Patterns, Frequency Effects, and Prehistory*. Oxford: Oxford University Press.
- ROUSSOU, S. (2018): *Pseudo-Arcadius' Epitome of Herodian's De Prosodia Catholica. Edited with an Introduction and Commentary*. Oxford: Oxford University Press.
- SCHNEIDER, R. – UHLIG, G. (1878, 1910): *Apollonii Dyscoli quae supersunt* (Grammatici Graeci II). Vol. 1: *Apollonii scripta minora* (ed. R. Schneider). Leipzig 1878; Vol. 2: *De constructione libri quattuor* (ed. G. Uhlig). Leipzig 1910; Vol. 3: *Librorum Apollonii deperditorum fragmenta* (ed. R. Schneider). Leipzig 1910.
- SCHULTZ, H. (1912): Herodians 4. In: *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (RE), VIII, 1, stĺpce 959–973.
- SVOBODA, L. et al. (1973): Gramatika. In: L. Svoboda et al. (eds.), *Encyklopedie antiky*. Praha: Academia 1973, s. 217 – 218.
- ŠIBAL, M. (2014): Koncepcia slovotvorby v Τέχνη γραμματική Dionysia Thraka. In: *Sambucus*, 10, s. 23–31.
- UHLIG, G. (1883): *Dionysii Thracis Ars grammatica* (Grammatici Graeci I). Leipzig: Teubner.
- XENIS, G. (2015): *Iohannes Alexandrinus: Praecepta Tonica*. Berlin – Munich – Boston: De Gruyter.

Summary

The flourishing of Greek scholarship and grammar in the Roman Empire in the time of Marcus Aurelius

In the second century A.D., the Roman Empire stretched to the territory of present-day Slovakia, with the Danube forming its border in this region (Limes Romanus). Alongside the river, the Romans constructed a system of fortified points (e.g. Gerulata), and during wars against invading Germanic tribes under the emperor Marcus Aurelius (161 – 180 A.D.) they even penetrated, for a short time, into the areas on the left bank. For Marcus Aurelius, “a philosopher on the throne”, as well as the Roman emperor Hadrian (117 – 138 A.D.), the Greek cultural heritage was an object of admiration and a source of great inspiration. In this favourable atmosphere, various areas of Greek culture flourished, among them scholarship, grammar and linguistics. Especially, works of two grammarians from Alexandria, father and son, became crucial for the following centuries: Apollonius Dyscolus and Aelius Herodianus. They have been considered the last great linguists of antiquity. The article aims at bringing results of research focusing on Greek grammatical texts of this period to Slovak readers.

Štúdiá vznikla v rámci projektu VEGA 1/0733/18, Koncepcia antickej gramatiky v gramatografickej tradícii 17. – 18. storočia na území dnešného Slovenska a v širšom európskom kontexte (vedúca projektu L. Buzássyová) a projektu VEGA 1/0812/18, Latinská slabika v diachronickom a typologickom kontexte (vedúca projektu B. Machajdíkovej).

Les structures transformées réfléchies en slovaque et leurs équivalents français avec le pronom *on*

Katarína Chovancová – Lucia Ráčková

Université Matej Bel de Banská Bystrica

katarina.chovancova@umb.sk

lucia.rackova@yahoo.com

Mots-clés: valence verbale, position valencielle à gauche du verbe, verbes pronominaux, réflexivité, pronom personnel indéfini, pronom réfléchi, équivalence des structures transformées réfléchies

Key words: verbal valency, left valency position, pronominal verbs, reflexivity, personal indefinite pronoun, reflexive pronoun, equivalence of transformed reflexive verbal frames

Introduction

D'après Ivanová et al. (2014), les structures verbales transformées, ou „transformáty“ en slovaque, comprennent deux types de structures. Il s'agit soit des structures passives, par exemple *boli hrané* (ont été jouées en français) ou des structures réfléchies, par exemple *čaká sa* (on attend). Le présent article porte sur les structures transformées réfléchies en slovaque et sur leurs équivalents fonctionnels français construits avec le pronom *on*. Il ne s'agit pas des traductions des énoncés slovaques vers le français. Le concept d'équivalence fonctionnelle repose, à la suite de Švejcer (1988), sur la correspondance des emplois des structures en deux langues différentes dans des contextes communicatifs déterminés par des propriétés sémantiques et pragmatiques identiques. Or, il s'agit des structures parallèles qui, malgré la non-identité des types des éléments formels de la structure de surface, sont susceptibles de se doter des mêmes traits sémantiques et pragmatiques. Dans ce sens, Sokolová et al. (2005, p. 138) utilisent le terme d'„équivalence des constructions“ (*sémanticky ekvivalentné vetné štruktúry* ou *funkčne ekvivalentné spôsoby vyjadrenia*). Cette équivalence peut s'instaurer entre les énoncés dans deux langues différentes. La conception permet de juger de la substituabilité des structures et, également, de la pertinence des transformations grammaticales.

Dans le système pronominal du français, *on* (du lat. homo – l'homme) est un pronom personnel indéfini de la troisième personne du singulier qui renvoie toujours aux référents humains (= n'importe qui, tout le monde, les gens); il ne s'emploie que comme sujet (cf. Dubois – Lagane, 1973, p. 90). *On* peut être substitué, avec diverses valeurs de style, aux différents pronoms personnels sujets (Dubois – Lagane, 1973, p. 91). Grâce aux mécanismes sémantiques et pragmatiques, le *on* peut être interprété tantôt comme un pronom personnel, tantôt comme un indéfini (Rabatel, 2001, p. 28). *On* est indéfini par défaut lorsqu'il est corrélié à un verbe d'état à une valeur présentative (Rabatel, 2001, p. 31). Sa valeur de base (indéfinie) n'est jamais totalement supprimée (Rabatel, 2001, p. 32).

L'étude contrastive de la syntaxe du slovaque et celle du français montre l'universalité de *on* dans la mise en équivalence des structures prédicatives dans les deux langues. Nous avons pris pour l'objectif d'envisager plus en détail les correspondances entre les énoncés avec *on* en français et les structures verbales réfléchies en slovaque, en accentuant les spécificités de la réalisation du participant de gauche du verbe, en position syntaxique de sujet.

Cadre théorique

Pour désigner le constituant syntaxique qui fait ici l'objet de notre intérêt, on emploie, en linguistique slovaque, le terme de *ľavovalenčné doplnenie* (Nižníková – Sokolová et al., 1998;

Nižníková, 2001) et ses synonymes *l'avoalenčný participant* (Nižníková, 2001; Nižníková – Sokolová et al., 1998) ou *l'avoalenčný aktant* (Nižníková – Sokolová et al., 1998). Son équivalent français est *actant à gauche du verbe* (variante abrégée *actant de gauche*) qui est appelé aussi *prime actant* (Bossong, 1998) ou encore *agent* (Neveu, 2011). En adoptant la perspective sémantique vis-à-vis du verbe, la pensée linguistique slovaque distingue trois types d'actants placés à gauche du verbe: *agens* (pour les verbes d'action), *procesuál* (pour les verbes de processus) et *statuál* (pour les verbes statiques).

Rappelons que, en général, le verbe dans le cadre de sa structure transformée n'est accompagné que d'un seul participant à gauche, mais peut avoir plusieurs participants à droite. Le participant gauche est souvent représenté par le pronom personnel indéfini *on*; en revanche, ce pronom personnel indéfini est, par sa valeur référentielle, banni de la position à droite du verbe.

Les linguistes slovaques distinguent le terme de *valencia* (valence) et le terme de *intencia* (la valence sémantique du verbe en français, cf. Ibrahim – Křečková, 2018, p. 75). Tandis que le premier est employé au niveau de la forme, le second est employé au niveau du sens. La valence verbale désigne le nombre maximal des actants qu'un verbe contrôle ou encore, au sens plus large, la constellation nécessaire des actants du verbe: „La valence d'un verbe correspond au nombre de ses compléments pour construire un énoncé simple et complet. Ces compléments sont les actants du verbe, dits quelquefois compléments verbaux.“ (Ibrahim – Křečková, 2018, p. 78).

„Intencia“ se réfère, plus spécifiquement, aux réalisations du rapport entre l'agent et le patient: „La notion de 'intencia' définie par E. Pauliny (1943) comme une 'orientation' du procès de l'actant à gauche (agent ou acteur) en direction de l'actant à droite. Au niveau du sens, on définit l'agent qui réalise le procès, le procès lui-même et l'objet. Les catégories du verbe se distinguent, par la suite, par l'expression formelle de ces composantes sémantiques.“ (Ibrahim – Křečková, 2018, p. 76).

„Valencia“ (la valence verbale) est une notion plus large que „intencia“. „Intencia“ est le phénomène de la structure profonde qui se trouve entre la structure mentale et la structure linguistique. „En ce qui concerne 'intencia' du verbe on tient compte en plus de l'actant à gauche du verbe, d'un seul actant à droite du verbe; en ce qui concerne la valence, on tient compte de tous les actants obligatoires, et éventuellement des actants facultatifs. Le terme slovaque 'intencia' représente un phénomène de structure profonde qui se trouve entre la structure mentale et la structure linguistique.“ (Ibrahim – Křečková, 2018, p. 76)

C'est par ce fait que „intencia“ se distingue de la valence qui représente un phénomène de la structure de surface. Le concept de valence sémantique est opérationnel lorsqu'il s'agit de réfléchir sur les rôles sémantiques associés aux différents actants:

De ce fait, la notion de valence n'offre pas seulement une façon simple de classer les verbes d'une langue donnée, mais aussi une hypothèse sur la structure des phrases de la langue: si c'est le verbe qui détermine la structure de la phrase, la théorie de la valence doit être construite de telle sorte qu'elle permette l'élaboration d'une typologie de phrases en même temps qu'une analyse et une classification des verbes. Ce qu'il faut exiger d'une théorie de la valence, c'est donc qu'elle formule une hypothèse sur la structure des phrases – les schémas canoniques – c'est-à-dire qu'elle prédise quels types de phrase existent et quels types sont exclus par principe. (Herslund, 1994, p. 109).

Dans ce sens, nous nous rapprochons de la position théorique de Herslund:

Si les verbes dénotent des relations, les termes de ces relations, les arguments, sont caractérisés par des rôles sémantiques. [...] le rôle de la syntaxe semble justement être celui de généraliser ces rôles et de les convertir en configurations syntaxiques autour du verbe. (Herslund, 1994, p. 111).

En effet, selon les différentes réalisations du rapport entre le prime actant et le second actant, la théorie de la valence sémantique (Kačala, 1989; Ivanová et al., 2014 etc.) définit six types de verbes selon la valence sémantique. Parmi ces modèles, il y a certains dans lesquels la présence du participant de gauche s'affaiblit; c'est notamment le cas des verbes relevant du 3e type (les verbes transitifs impersonnels) et du 4e type (les verbes sans agent).

Notre analyse de la structure de valence sémantique se focalise, précisément, sur l'étude du participant gauche dans des énoncés transformés dans lesquels les verbes prédicatifs, par leurs valeurs, se rapprochent des verbes relevant du 3e type selon la valence sémantique. Dans la démarche analytique visant à identifier les structures fonctionnellement équivalentes en français, nous avons pu observer „un non-parallélisme des structures slovaques et françaises du fait de la présence, en français, en position à gauche du verbe, du pronom personnel *on*. Ainsi, par exemple, face à *hovori sa* (avec le pronom réfléchi *sa*), nous trouverons en français des exemples du type: 1. 'le média où l'on communique avec les autres'; 2. 'on parle d'autant plus haut et fort que...'; 3. 'ce que l'on nomme pudiquement le destin...'; 4. 'on parle le catalan et le castillan...'; 5. 'on a beaucoup parlé en 2010 de...' “ (Chovancová – Pognan et al., 2018).

Méthodologie

La méthode ici exploitée repose sur une analyse contrastive des propriétés syntaxiques et sémantiques des participants formant les cadres de valence des verbes choisis. Le choix de verbes a été fait à la base de leurs fréquences dans le corpus de travail. Un échantillon de 15 verbes slovaques les plus fréquents a été étudié ainsi que les verbes français ayant les mêmes significations. Pour chaque verbe slovaque, la structure syntaxique et sémantique proposée par Nižníková et Sokolová (1998) a été reprise sous l'angle contrastif slovaque-français. Cette première étape a abouti à l'identification des équivalents français ainsi que des structures syntaxiques et sémantiques liées aux différentes significations de ces équivalents. Les formules structurelles établies tenaient compte des positions des différents participants de droite et de gauche, de leur caractère (obligatoire, potentiel ou facultatif), des natures morphologiques de leurs différentes réalisations et des traits sémantiques associés aux participants suivant la méthodologie de Nižníková et Sokolová (1998). Dans la dernière étape, l'attention s'est portée, plus spécifiquement, sur la comparaison des propriétés du participant de gauche dans les structures transformées en slovaque et sur celles dont se dote le participant de gauche dans les structures françaises identifiées comme fonctionnellement équivalentes en français.

Une étude comparée du participant de gauche du verbe (ce terme est employé ici pour faire référence, dans la perspective tesnièreenne, au prime actant; en d'autres termes, pour faire référence au sujet de l'énoncé, qui est traditionnellement placé, en français et en slovaque, à gauche du verbe dans les énoncés neutres du point de vue de l'ordre, c'est-à-dire respectant l'ordre des mots non marqué) se situe, inévitablement, au carrefour de plusieurs disciplines, dont la morphologie, la syntaxe, la sémantique, la linguistique cognitive et la linguistique de corpus. Ce type d'étude peut s'avérer utile, dans ses prolongements, à la didactique du français langue étrangère ou à la traductologie où dans les deux cas les connaissances de la structure profonde de la phrase sont plus que bienvenues.

Notre intérêt linguistique porte sur l'équivalence des éléments slovaques et français dans la position valencielle à gauche du verbe. Nous nous limitons, dans cette étape, aux verbes figurant en premières positions dans la liste des fréquences des lexies verbales tirées des énoncés journalistiques slovaques rassemblés dans le corpus Sme2011 du corpus national slovaque et sur leurs équivalents sémantiques repérés dans le corpus des énoncés journalistiques français LeMonde0.3 (cf. Zázrivcová et al., 2016). Il est à supposer que, du point de vue fonctionnel, la structure avec le pronom *on* en français est partiellement équivalente avec la forme impersonnelle réfléchie en slovaque.

Pour voir les similitudes et les différences des structures slovaques et des structures françaises à gauche du verbe, nous utilisons une gamme de degrés de l'équivalence suivante, proposée par nous pour les besoins de la recherche contrastive réalisée (cf. Zázrivcová et al., 2016):

- une identité fonctionnelle totale des constituants de valence (degré 1) signifie que le cadre de valence du verbe slovaque et le cadre de valence du verbe français véhiculant le même sens sont formés d'un nombre égal de participants ayant les mêmes fonctions syntaxiques, véhiculant les mêmes traits sémantiques et relevant des mêmes types (obligatoires, potentiels et facultatifs);
- une identité fonctionnelle partielle des constituants de valence (degré 2), matérialisée sous forme du nombre de participants, de leurs fonctions et des traits sémantiques associés, ne concerne que les actants obligatoires du verbe; les participants facultatifs ne se correspondant pas;
- une identité fonctionnelle zéro des constituants de valence (degré 3) se réfère aux situations où les cadres de valences du verbe slovaque et du verbe français diffèrent par le nombre d'actants et/ou par leurs caractéristiques typologiques (actant obligatoire, actant potentiel).

Il est à présumer que, même si le slovaque et le français présentent un nombre non négligeable de similarités au niveau des structures des valences des verbes, parmi les degrés de l'équivalence exposés ci-dessus, l'identité fonctionnelle partielle (degré 2) des schémas de valence sera la plus fréquemment identifiée dans les cadres verbaux étudiés sous optique contrastive. Selon notre hypothèse, le caractère partiel du rapport d'équivalence résulte des différences des caractères (explicite en français et potentiellement implicite en slovaque) du participant de gauche du verbe ainsi que, accessoirement, de la nature morphologique de ce dernier.

Équivalence formelle des énoncés de corpus

Comme nous avons déjà constaté dans l'introduction, les structures transformées slovaques sont soit réfléchies soit passives. Nous nous sommes intéressées aux occurrences des structures réfléchies slovaques et à leurs équivalents fonctionnels français trouvés dans les corpus des textes journalistiques mentionnés ci-dessus.

Avant de présenter les différents cas des structures transformées, rappelons que les participants faisant partie des schémas de valence proposés, sont désignés selon Zázrivcová et al. (2016): S_n – substantif en cas nominatif en slovaque, VV_{ze} – proposition subordonnée introduite par la conjonction *že* en slovaque (conjonction de subordination *que* en français), S_d – substantif en cas datif en slovaque, S_l – substantif en cas prépositionnel de locatif introduit par la préposition *o* en slovaque¹, VV_{kor} – proposition subordonnée correspondante à un constituant nominal dans le même rôle, S_{COD} – substantif complément direct, INF – infinitif, PS_{que} – proposition subordonnée introduite par la conjonction *que* en français, $PRON_{pers, ind}$ – pronom personnel indéfini *on* en français, VF – verbe conjugué etc. Les verbes les plus fréquents du corpus slovaque nous ont servi de point de départ pour l'analyse. Il s'agit des verbes non réfléchis *tvrdiť*, *prichádzať*, *myslieť*, *čakať*, *rozhodnúť*, *nájsť*, *hrať*, *zahrať* susceptibles de figurer dans les structures transformées réfléchies.

Parmi les verbes français utilisés dans leurs équivalents structuraux il y a les suivants: *prétendre/affirmer*, *arriver*, *penser*, *attendre*, *décider*, *trouver*, *jouer*.

Quand la structure française, fonctionnellement (sémantiquement) équivalente à la structure slovaque, contient le pronom personnel *on* en position du participant de gauche, il n'y a jamais l'identité des éléments au niveau de la structure syntaxique de surface. Trois cas de

¹ Représenté en français par la structure verbe – préposition *de* – substantif en fonction de COI.

figure des structures transformées slovaques et de leurs équivalents fonctionnels français ont été attestés pour illustrer ce rapport.

Cas 1: les structures passives réfléchies en slovaque vs. les structures au pronom personnel indéfini *on* en français

La structure slovaque conforme au schéma valenciel $S_n/VV_{\text{že}} - VF_{\text{refl pas}} - (S_d) - (o S_i)$ telle que

(1) *Pritom sa tvrdí, že vaše vrcholné dielo ešte len príde.*²

a pour équivalent fonctionnel en langue française un énoncé construit selon le modèle $PRON_{\text{pers, ind}} - VF - SCOD/INF/PS_{\text{que}}$

(2) *Cela fait vingt ans qu'on affirme qu'il faut baisser les coûts du travail pour augmenter la part des investissements*

(3) *Xavier Musca est sans doute à l'Elysée le plus persuadé que l'Europe est au bord du gouffre. Et s'empporte lorsqu'on prétend que Nicolas Sarkozy met en scène la crise à des fins politiciennes.*

Ces énoncés représentent des cas typiques de l'équivalence des structures slovaques et françaises exprimant le même sens. Il est ici question d'une équivalence partielle des énoncés (degré 2). Le pronom réfléchi *sa*, antéposé ou postposé au verbe prédicatif, est un élément supplémentaire en slovaque par rapport à l'énoncé français. Au contraire, dans l'énoncé français, la structure avec *on* est présente là où, en slovaque, le sujet n'est pas exprimé de manière explicite (*zamlčaný podmet*).

Le pronom réfléchi *sa* a ceci de particulier: prenant le rôle de COD, il fait retourner l'action verbale de la phrase au sujet (Ružička, 1966). Or, les structures ici examinées sont similaires: ce qui est exprimé en slovaque par la forme réfléchie du verbe occasionnellement pronominal à l'origine (*zvrtná podoba nezvrtných slovies*), est exprimé par le pronom personnel indéfini *on* en français. Si ce pronom apparaît au sein d'une proposition subordonnée, il s'agit le plus souvent, dans le corpus de presse analysé, d'une complétive COD introduite par *que* ou d'une temporelle introduite par *lorsque*. En slovaque, la conjonction de subordination *že* est le plus fréquemment observée, introduisant la complétive.

Cas 2: les structures impersonnelles réfléchies dé-agentives en slovaque vs. les structures au pronom personnel indéfini *on* en français

Un rapport d'équivalence similaire à celui exposé dans le cas 1 peut être établi entre les énoncés à *on* en français et les structures impersonnelles réfléchies dé-agentives en slovaque $VF_{\text{refl, imp}} - (ADV_{\text{dir3}})$:

(4) *Prichádza sa váhavo, s očakávaním, odchádza sa napochytre, bez pozdravu.*

L'équivalent structurel français de l'énoncé (4) est $S_s/PRON_{\text{pers, ind}} - VF - \text{à } (ADV_{\text{loc}}) - (ADV_{\text{mod}})$:

(5) *Quand on arrive en retard...*

² Le pronom réfléchi slovaque *sa* se caractérise par une mobilité autour du verbe. Par rapport au verbe, il peut être placé tantôt à gauche, tantôt à droite.

(6) *Lorsqu'on arrive à Paris, il faut enfiler le costume.*

(7) *On en descend quand on est arrivé à destination.*

Comme dans l'exemple précédent, le verbe slovaque *prichádzať* n'est pas le verbe réfléchi par sa nature mais il le devient grâce au pronom réfléchi *sa*. En français, son équivalent fonctionnel est, de nouveau, la structure avec le pronom personnel indéfini *on*.

Il est de nouveau question de l'équivalence partielle des schémas de valence (le degré de l'équivalence 2) articulé comme la non-correspondance des participants à gauche du verbe par leur caractère (implicite en slovaque et explicite en français) et, au contraire, la correspondance fonctionnelle entre deux types de pronoms (le pronom réfléchi en slovaque et le pronom personnel indéfini en français). Ce même lien est aussi à observer entre la structure à *on* en français et les structures suivantes qui représentent des variantes structurelles du verbe impersonnel réfléchi slovaque, différenciées par la présence et par la nature des participants à droite du verbe:

VF_{refl, imp} – na S_a

(8) *Účinná technika sa skôr myslela na ústavy v zastavanej časti, kde potrebujeme iné zbrane, redukované strelivo, aby dolet našich zbraní nebol 3 až 3,5 kilometra.*

PRON_{pers ind}/S_s – VF – à S_{COI} – de (S_n)/(PS_{que})/(à INF)

(9) *On pense au frère de Napoléon, Lucien Bonaparte: élu à 28 ans, il fut radié après avoir été proscrit à la Restauration par l'ordonnance du 21 mars 1816.*

L'identité fonctionnelle partielle des participants de gauche (degré 2) est aussi présente dans les énoncés suivants:

VF_{refl, imp} – na S_a/VV_{kor}

(10) *Čaká sa na nové prepočty.*

PRON_{pers ind} – VF – S_{COD}

(11) *Dans le centre, on attendait l'eau comme un ennemi invisible, probable mais lent à dévoiler sa menace.*

(12) *Or, pendant les quatre ans qu'elle a passés à Bercy, on a peu entendu Mme Lagarde articuler sa vision sur les grands déséquilibres financiers internationaux, sur la politique de change chinoise, ou sûr les contrôles des flux de capitaux – des exemples types des problèmes sur lesquels on attend le chef du FMI.*

Dans cette structure-là, le sens porté par le verbe *čakať* dans sa forme réfléchie est exprimé par le pronom indéfini *on* suivi par le verbe conjugué en français.

Cas 3: les structures impersonnelles réfléchies agentives vs. les structures au pronom indéfini *on* suivi par le verbe conjugué en français

L'identité fonctionnelle 0 des participants (degré 3) est présente dans la structure avec le schéma de valence **S_n – VF_{refl pas} – ADV_{loc} – ADV_{temp}** illustré par l'énoncé slovaque

- (13) *Našlo sa tam bližšie nešpecifikované technické zariadenie spôsobilé pravdepodobne na odpočúvanie dosť pumpárov, ktorí časť vládnych opatrení preniesli na svoje plecia.*

Dans cet énoncé slovaque, relevé dans le corpus SME2011, la partie à droite du verbe ne se réalise pas pleinement. De deux circonstants (participants facultatifs), un seul est réalisé (ADV_{loc}). Le corpus étudié ne contient aucune occurrence de pleine réalisation de ce schéma de valence. En français, le modèle correspondant est le suivant: **PRON_{pers, ind} – VF – ADV_{loc} – ADV_{temp}**, non réalisé pleinement non plus en français. À droite du verbe *trouver*, il manque le ADV_{temp}. De nouveau, la circonstance temporelle ne se réalise pas.

- (14) *Difficile de nier qu'on trouve dans le parti un camp conservateur, et libéral.*

La comparaison des énoncés 13 et 14 montre que le sens véhiculé par l'énoncé slovaque construit autour du verbe *nájsť*, sous forme réfléchie, est encore transposé vers le français par le pronom indéfini *on* suivi par le verbe conjugué en français.

Si on envisage, à la suite de Zázrivcová et al. (2016), le concept d'équivalence fonctionnelle interlinguistique au niveau de la syntaxe en termes de la typologie des participants entrant dans la composition des schémas valenciels (nous pensons notamment ici aux parallèles possibles en slovaque et en français entre les participants obligatoires, les participants potentiels et les participants facultatifs dans les parties droites des schémas de valence verbale), on constate que ce concept nécessite une réflexion approfondie quand il vient à la position à gauche du verbe en slovaque et en français. Il ne suffit pas ici de prendre en considération la présence ou absence du participant de gauche. Tandis qu'en français le prime actant est obligatoire et explicite, sa présence en slovaque ne repose pas nécessairement sur les marques explicites, occupant une position à part dans la linéarité de l'énoncé. L'actant à gauche peut être présent implicitement et cette présence peut se lire à partir de la présence du trait de réflexivité du verbe.

En guise de conclusion

Nous constatons que la structure française à *on* est partiellement équivalente avec la forme impersonnelle réfléchie en slovaque. La présence du pronom personnel *on* en français et la présence du pronom réfléchi en slovaque entraînent une non-identité formelle mais un parallélisme fonctionnel des structures slovaques et françaises. Dans les énoncés slovaques où la présence du participant de gauche en slovaque est implicite, il n'est possible de parler que d'une équivalence fonctionnelle partielle avec les structures françaises à *on*.

Le lien d'équivalence fonctionnelle entre la forme réfléchie dé-agentive en slovaque et la structure à *on* en français est d'un intérêt particulier. En même temps, elle n'est pas souvent étudiée dans les grammaires contextualisées ni dans la pratique d'enseignement. Les deux structures sont dé-agentives, c'est-à-dire qu'elles affaiblissent la capacité de l'agent de prendre la position du sujet. En slovaque comme en français, le caractère dé-agentif se réalise à travers des éléments pronominaux (le pronom réfléchi *sa* en slovaque et le pronom personnel indéfini *on* en français). Malgré le fait qu'ils appartiennent à des sous-catégories différentes des pronoms dans les deux langues, ces éléments ont plusieurs propriétés communes. Parmi elles, la capacité d'introduire un agent général, non identifiable. Les deux imposent des restrictions à la forme verbale, appelant une troisième personne du singulier ou une forme impersonnelle similaire quant à la forme. Naturellement, les éléments pronominaux *sa* et *on* occupent des positions différentes dans la linéarité syntaxique. *On* figure à gauche du verbe *sa* est mobile dans les limites du cadre de la valence verbale.

L'analyse des schémas de valence, basée ici sur les exemples tirés des corpus des textes journalistiques LeMonde0.3 et Sme2011, permet de découvrir plusieurs parallèles subtiles entre

la langue slovaque en tant qu'une langue slave flexionnelle et le français en tant qu'une langue romane analytique. La découverte de ces liens représente un terrain pour les prochaines recherches menées dans la perspective comparée et contrastive.

Références bibliographiques:

- BOSSONG, G. (1998): Le marquage différentiel de l'objet dans les langues d'Europe. In : Feuillet, J. (ed.): *Actance et valence dans les langues de l'Europe*. Berlin: Mouton de Gruyter, p. 193–258.
- CHOVANCOVÁ, K. – RÁČKOVÁ, L. – ZÁZRIVCOVÁ, M. – VESELÁ, D. (2017): Valency potential of Slovak and French verbs in contrast. In: *Jazykovedný časopis*, 68/2, p. 156–168.
- CHOVANCOVA, K. – POGNAN, P. et al. (2018): *Conception d'une nouvelle grammaire slovaque pour les francophones. Système linguistique et valence verbale*. Paris: Éditions des archives contemporaines.
- DUBOIS, J. – LAGANE, R. (1973): *La nouvelle grammaire du français*. Paris: Larousse.
- HERSLUND, M. (1994) Valence et relations grammaticales. *Linguistica*, 34/1, p. 109–117.
- IBRAHM, A.H. – KŘEČKOVÁ, V. (2018): Spécificités des terminologies française et slovaque de la valence des verbes. In: CHOVANCOVÁ, K. – POGNAN, P. et al.: *Conception d'une nouvelle grammaire slovaque pour les francophones. Système linguistique et valence verbale*. Paris: Éditions des archives contemporaines, p. 73–79.
- IVANOVÁ, M. – SOKOLOVÁ, M. – KYSEĽOVÁ, M. – PEROVSKÁ, V. (2014): *Valenčný slovník slovenských slovies na korpusovom základe*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- NEVEU, F. (2011): *Dictionnaire des sciences du langage*. Paris: Armand Colin.
- NIŽNÍKOVÁ, J. – SOKOLOVÁ, M. et al. (1998): *Valenčný slovník slovenských slovies*, Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Slovacontact.
- NIŽNÍKOVÁ, J. (2001): *Vetné modely v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- PAULINY, E. (1943): *Štruktúra slovenského slovesa*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení.
- POGNAN, P. (2018): La valence verbale dans les traditions linguistiques françaises et slaves. In: CHOVANCOVÁ, K. – POGNAN, P. et al.: *Conception d'une nouvelle grammaire slovaque pour les francophones. Système linguistique et valence verbale*. Paris: Éditions des archives contemporaines, p. 80–104.
- RABATEL, A. (2001): La valeur de « on » pronom indéfini/pronom personnel dans les perceptions représentées. *L'Information grammaticale*, 88, p. 28–32.
- RÁČKOVÁ, L. – CHOVANCOVÁ, K. (2020): Transformed reflexive verbal frames in a French-Slovak contrastive perspective. In: *Ad Alta*, 10/1, p. 238–242.
- RUŽIČKA, J. et al. (1966): *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- SOKOLOVÁ, M. – MUSILOVÁ, K. – SLANČOVÁ, D. (2005): *Slovenčina a čeština. Synchrónne porovnanie s cvičeniami*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ŠVEJCER, A. D. (1988): *Teoria perevoda*. Moskva: Nauka.
- ZÁZRIVCOVÁ, M. – CHOVANCOVÁ, K. – RÁČKOVÁ, L. – VESELÁ, D. – KŘEČKOVÁ, V. – KLIMOVÁ, K. – OČENÁŠ, I. (2016): *Valenčné potencie slovies v kontraste*. Banská Bystrica: Belianum.

Summary

Transformed reflexive verbal frames in Slovak and their French equivalents with *on*

The paper focuses on the first actant of the verb, also called “l'actant de gauche” in French. Presumably less explored in comparative linguistics than actants on the right, it becomes a legitimate object of study, conceived as a follow-up of previous research on verbal valency in French and in Slovak. The study of the first actant is based on the LeMonde 0.3 corpus for the French and Sme2011 corpus for the Slovak. The authors look at utterances containing transformed reflexive verbal frames in Slovak and their French functional equivalents containing the personal pronoun *on*. The degree of equivalence between Slovak

and French utterances is questioned. The authors point out at similarities between the two languages in spite of their different genetical features.

Gramatika príbehu v rozprávaní detí predškolského veku

Svetlana Kapalková – Monika Nemcová

Katedra logopédie, Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava

kapalkova@fedu.uniba.sk

nemcova70@uniba.sk

Kľúčové slová: naratívna schopnosť, dieťa v predškolskom veku, nástroj LITMUS MAIN, makroštruktúra, gramatika príbehu

Key words: narrative skill, pre-school aged child, LITMUS MAIN instrument, macrostructure, story grammar

Úvod

Vývin reči prebieha kontinuálne počas celého života jedinca. Najdynamickejší vývin jeho jazykových schopností však pozorujeme v ranom a predškolskom veku. Vo veku od 3 do 6 rokov dieťa začína ucelenejšie vyjadrovať udalosti, objavujú sa prvé dekontextové monológy, v ktorých sa dieťa viacerými výpoveďami vyjadruje k jednej téme (Owens, 2016). V rámci detského monológu sa vývinom vnútorne postupne zdokonaľuje nadväznosť a pokračovanie v tom, čo už povedalo dieťa samo pred chvíľou (Lahey, 1988). Zároveň svoje rozprávanie postupne začína prispôbovať aj navonok komunikačnému partnerovi, ktorý dieťa počúva. Spoločne zdieľaná informácia medzi dieťaťom a komunikačným partnerom výrazne ovplyvňuje detailnosť detského rozprávania (Gagarina et al., 2019). Konkrétne zdieľaná perspektíva toho, čo dieťa a komunikačný partner vidia, počujú alebo zažili či poznajú, vedie k častejšiemu vypúšťaniu, verbálnemu nevyjadreniu – elipse informácie vo výpovedi. V zásade však vždy platí, že čím je dieťa staršie, tým viac dokáže odhadnúť a reflektovať úroveň tohto poznania o téme u svojho komunikačného partnera a prispôbiť sa tejto situácii tak, aby rozprávanie bolo pre iných zrozumiteľné a zaujímavé.

Naratívum¹ je teda zrkadlo, ktoré odráža viacero dôležitých informácií o dieťati a jeho vývinových schopnostiach, ale aj o jeho osobnosti. Výstižne to pripomína McCabeová (1997) v charakteristike detského naratíva ako jazykovej križovatke kultúry, kognície a emócií dieťaťa, kde zároveň rozprávanie príbehu plní dvojsmernú funkciu: na jednej strane sebareprezentáciu dieťaťa v reálnom svete a na strane druhej sebavnímanie dieťaťa v spoločnosti. Detské naratíva preto môžeme skúmať a posudzovať cez objektív rôznych vedných disciplín, kde si môžeme všimnúť rôzne premenné participujúce v detskom rozprávaní príbehov. V tejto štúdii by sme sa chceli zamerať len na jednu konkrétnu premennú, ktorou je mentálna os detského rozprávania príbehu. Mentálna kostra, respektíve kognitívna schéma je všeobecne daný počet vyjadrených jednotiek, ktoré, ak ich dieťa v rozprávaní vyjadrí, výrazne prispievajú k porozumeniu detského príbehu komunikačným partnerom. Predpokladá sa, že tieto komponenty predstavujú zovšeobecnenie kognitívnej schémy, a preto je možné ich identifikovať v akomkoľvek naratíve dieťaťa. Často sa jednotky gramatiky príbehu uvádzajú aj ako makroštruktúrne komponenty a gramatika príbehu sa často označuje aj ako makroštruktúra príbehu. Definovanie vnútornej gramatiky príbehu ako mentálnej schémy po prvýkrát ucelene uviedli vo svojej práci Stein a Glenn (1978). V práci vychádzajú predovšetkým z dvoch základných predpokladov. Prvým je skutočnosť, že príbehový materiál má svoju vnútornú štruktúru, veľmi podobne ako štruktúra vety. Zároveň príbeh môže byť charakterizovaný hierarchickou sieťou kategórií a logických väzieb medzi týmito kategóriami. To, ako je príbeh organizovaný, potom do určitej miery súvisí s informáciami o týchto kategóriách. O tento model sa teoreticky opiera aj práca Natalie Gagariny a jej kolegov (Gagarina et al., 2015; Gagarina et al., 2019), ktorí vytvorili relatívne komplexný hodnotiaci nástroj, ktorým sa gramatika príbehu dá objektívne posúdiť. V ďalšej časti podrobnejšie predstavíme práve tento hodnotiaci prístup.

¹ Naratívum v texte vnímame ako synonymum označenia žánra rozprávania príbehov deťmi.

Materiál a metódy hodnotenia naratív

Hodnotenie naratívneho diskurzu je veľkou výzvou, pretože komplexnosť informácií v detskom rozprávaní je ťažké postihnúť v plnom rozsahu len jedným spôsobom hodnotenia. V rámci medzinárodného výskumného európskeho projektu COST s názvom Jazykové narušenie v multilingválnej spoločnosti: jazykové schémy a cesta k hodnoteniu² riešeného v rokoch 2009 – 2013 sa o to pokúsila pracovná skupina skúmajúca naratíva a diskurz pod vedením Natalie Gagariny a Joela Waltersa. Výsledkom sa stala pracovná verzia nástroja na hodnotenie naratív s názvom Hodnotenie naratívnych schopností pre multilingválne deti (The Multilingual Assessment Instrument for Narratives) s používanou skratkou MAIN (Gagarina et al., 2015; Gagarina et al., 2019). Nástroj na hodnotenie naratív je zároveň len jedným z viacerých výstupov projektu, pre ktoré sa používa spoločné označenie Testovanie jazykového narušenia v multilingválnych podmienkach (Language Impairment Testing in Multilingual Settings) s používanou skratkou LITMUS (Armon-Lotem – de Jong, 2015). Pracovná verzia slovenskej adaptácie nástroja MAIN bola v minulých rokoch pilotovaná na malej vzorke monolingválnych detí (Pyšná – Kapalková, 2012), následne boli skúmané i naratíva bilingválnych slovensko-anglických detí (Kapalková et al., 2016) a zároveň bola realizovaná aj kazuistika rómsko-slovenského dieťaťa (Samko – Kapalková, 2015). Pilotne sa slovenská verzia nástroja MAIN začala výskumne používať aj na hodnotenie naratív bilingválnych detí v rámci stimulácie jazykových schopností jazyka L2 u rómsko-slovenských detí (Zacharová, 2019), ako aj v rámci longitudinálneho sledovania jazykových schopností detí v priebehu prvých dvoch rokov ich zaškolenia, v rámci overovania efektivity novovytvorenej metodiky výučby slovenského jazyka (Vencelová – Kapalková, 2014). Po získaní pilotných dát a revidovaní pracovnej verzie sa v tlači nachádza konečná verzia nástroja so zapracovanými zmenami slovenskej adaptácie (Kapalková et al., 2020; Kapalková – Nemcová, 2020)³.

Obsahovo nástroj LITMUS MAIN tvoria štyri základné príbehy (Vtáčiky, Koza, Mačka, Pes) s ich rozkreslenou obrázkovou osnovou. Súčasťou nástroja je posudzovanie nielen produkcie, ale aj porozumenia tých istých hovorených príbehov. Formálne každý príbeh obsahuje 6 obrázkov spojených do sekvencie, pričom každá sekvencia sa dá zložiť a roztrhnúť ako leporelo. Všetky štyri príbehy sú takmer paralelné z pohľadu počtu zvieracích postáv v príbehu (vždy 3 postavy), gramatiky príbehu (rovnaký počet možných makroštruktúrnych komponentov, ktoré dieťa môže v jednom príbehu vyjadriť), ako aj jazykovej komplexnosti a dĺžky príbehu meranej vo vetách, slovách⁴. Metodológia elicitácie naratív použitá v našej štúdii bola založená na rozprávaní len jedného príbehu dieťaťom. Administrátor sedel vždy oproti dieťaťu, položil pred dieťa obálky, v ktorých boli zložené príbehové osnovy a poprosil dieťa, aby si jednu obálku vybralo. Po zvolení obálky následne administrátor požiadal dieťa, aby vybralo príbeh z obálky, prezrelo si ho, ale zároveň ho neukázalo administrátorovi. Dieťa si osnovu rozložilo smerom k sebe, administrátor sa pozeral len na zadnú stranu rozloženej osnovy. Po prezretí celého príbehu administrátor požiadal dieťa, aby mu daný príbeh porozprávalo čo najpodrobnejšie, čo najlepšie, lebo on ten príbeh nepozná – ešte ho nevidel. Naratíva jednotlivých detí boli nahrávané na audiozáznam a neskôr prepísané transkripčným kódovacím systémom CHILDES. Následne prebehlo skórovanie, v rámci každého príbehu boli udelené body za vyjadrenie makroštruktúrnych komponentov. Každý príbeh pozostáva z troch epizód a v každej z nich mohlo dieťa vypovedať päť makroštruktúrnych komponentov – **mentálny stav postavy ako počiatočnú udalosť, cieľ, pokus, záver a mentálny stav postavy ako reakciu**. Za každý správne vyjadrený komponent získalo dieťa 1 bod, čo tvorí súčet 15 bodov. V úvode rozprávania príbehu sa hodnotil navyše komponent **scény** (miesto a čas deja), za ktorý boli udelené 2 body, ak dieťa vyjadrilo čas aj miesto. Jeden bod bol pridelený, ak dieťa vyjadrilo buď čas, alebo

² Preložené z originálneho názvu projektu Language Impairment in a Multilingual Society: Linguistic Patterns and the Road to Assessment.

³ Podrobnejšie informácie o nástroji LITMUS MAIN sú dostupné na internete: < <http://main.leibniz-zas.de> >

⁴ Každý príbeh je zapísaný vo forme skriptu, ktorý slúži v prípade potreby odborníkovi na elicitáciu detských naratív metódou prerozprávania alebo hodnotenia len porozumenia vypočutého príbehu (metóda modelového príbehu).

miesto. Žiadny bod sme nepridelili, ak dieťa nedokázalo vyjadriť ani jednu z týchto informácií. Z toho vyplýva, že celkový počet bodov, ktoré mohlo dieťa získať, predstavuje maximálnu hodnotu 17 bodov. V nasledujúcej tabuľke uvádzame príklad hodnotenia komponentov makroštruktúry vo vzťahu k jednotlivým epizódam v príbehu Vtáčiky.

	VTÁČIKY	KOCÚR	PES
Scéna	raz/na strome (cez deň/v parku)... 1 + 1 bod = 2 body		
MSP ako počiatočná udalosť	vtáčiky boli hladné 1 bod	kocúr uvidel/dostal chuť na vtáčikov 1 bod	pes videl, že vtáčiky sú v nebezpečí 1 bod
Cieľ	mama ich chcela nakŕmiť 1 bod	kocúr chcel zožrať vtáčikov 1 bod	pes sa rozhodol/chce zachrániť/pomôcť 1 bod
Pokus	mama odletela hľadať jedlo 1 bod	kocúr liezol/ šplhal sa na strom 1 bod	pes ťahal/uhryzol kocúra za chvost 1 bod
Záver	mama priniesla červíka/jedlo 1 bod	kocúr už/ takmer chytil vtáčika 1 bod	pes odohnal kocúra preč 1 bod
MSP ako reakcia	deti už neboli hladné/boli šťastné 1 bod	deti sa báli/kričali 1 bod	pes bol hrdý/ šťastný, že zachránil vtáčiky 1 bod

Tabuľka 1 Príklad vyjadrenia komponentov makroštruktúry v príbehu Vtáčiky a spôsob ich skórovania

V našej štúdii sme sa snažili nájsť odpoveď na výskumnú otázku, či sa s narastajúcim fyzickým vekom bude štatisticky významne zvyšovať aj počet vyjadrených makroštruktúrnych komponentov v príbehu u detí vo veku 3 – 6 rokov. Zároveň nás zaujímalo, aké komponenty deti vyjadrovali najčastejšie a ktoré boli, naopak, vyjadrované deťmi zriedkavejšie.

Vzorka

Do výskumu boli zapojené monolingválne, slovensky hovoriace deti (n = 103) vo veku od 3 do 6 rokov. Išlo o skupinu intaktných, normálne sa vyvíjajúcich detí, ktoré pochádzali z rôznych oblastí Slovenska, a to z Bratislavského kraja (n = 41), Žilinského kraja (n = 25) Košického a Prešovského kraja (n = 34) a 3 deti zo vzorky žili v Trnavskom kraji. Všetky deti navštevovali materskú školu, kde najčastejšie aj prebiehalo samotné hodnotenie. Keďže naším cieľom bolo preskúmať potenciál nástroja MAIN zachytávať vývinové zmeny v oblasti makroštruktúry u detí predškolského veku, výskumnú vzorku sme rozdelili do troch vekových skupín. Prvá veková skupina pozostávala z detí vo veku od 3 do 4 rokov (n = 18), druhá veková skupina z detí medzi 4. a 5. rokom života (n = 33) a poslednú, najstaršiu skupinu tvorili deti 5- až 6-ročné (n = 52). V tabuľke 2 uvádzame charakteristiku týchto troch vekových skupín z hľadiska veku.

Veková skupina	N	Priemer	SD	Min	Max
36 – 47 mesiacov	18	42,72	4,39	37	48
48 – 59 mesiacov	33	56,52	2,69	51	60
60 – 75 mesiacov	52	67,94	4,08	61	75

Tabuľka 2 Deskriptívna štatistika troch vekových skupín z hľadiska veku, vek je uvedený v mesiacoch

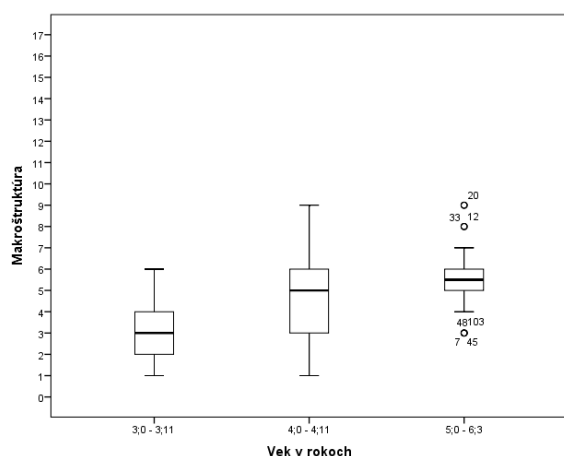
Výsledky výskumu

Cieľom štúdie bolo priňať vývinový pohľad na gramatiku príbehu – oblasť makroštruktúry – globálnej organizácie naratív u detí v predškolskom veku. Každé dieťa zo vzorky rozprávalo len jeden zo štyroch možných príbehov nástroja MAIN, pričom výber príbehov bol randomizovaný, tak ako to odporúčajú Gagarina et al., 2012. Výsledky všetkých troch vekových skupín v oblasti makroštruktúry uvádzame v nasledujúcej tabuľke 2 a ilustrujeme v grafe 1.

Veková skupina	N	Medián	Priemer	SD	Min	Max
36 – 47 mesiacov	18	3	3,33	1,57	1	6
48 – 59 mesiacov	33	5	4,61	1,77	1	9
60 – 75 mesiacov	52	5,5	5,62	1,52	3	9

Tabuľka 3 Deskriptívna štatistika výkonov detí v oblasti počtu vyjadrených makroštruktúrnych komponentov

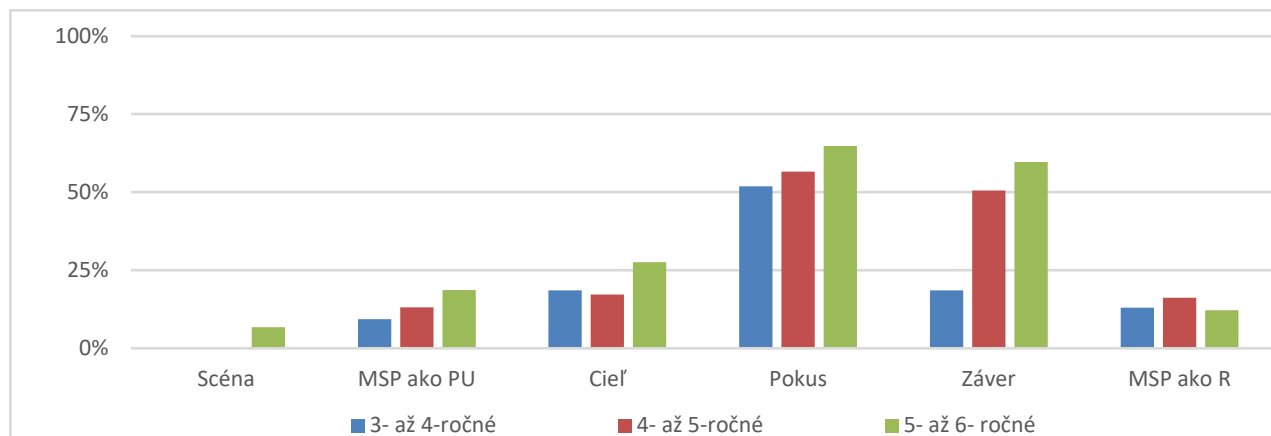
Deti vo veku 3 rokov priemerne vyjadrovali tri komponenty, v 4 rokoch štyri komponenty a v piatich rokoch 5 komponentov príbehu. Signifikantnosť tohto vývinového trendu sme sa rozhodli overiť aj štatisticky.

Graf 1 Vyjadrenie makroštruktúrnych komponentov u detí v predškolskom veku

V prvom kroku sme overili normalitu rozloženia dát. Na testovanie normality rozloženia dát sme použili Kolmogorov-Smirnovov test, ktorého výsledky preukázali, že dáta 3- až 4-ročných detí majú normálne rozloženie $D(18) = 0.915$, $p > .05$, avšak dáta 4- až 5-ročných detí $D(33) = 0.164$, $p < .05$ a dáta 5- až 6-ročných detí $D(52) = 0.170$, $p < .05$ majú non-normálne rozloženie. Z tohto dôvodu sme následne porovnávali dané skupiny detí neparametrickou štatistickou metódou, Kruskalovým-Wallisovým testom. Jeho výsledky dokazujú, že vekové skupiny sa od seba štatisticky významne líšia v danej premennej $H(3) = 20.76$, $p < .001$. Následne sme overovali Mannovým-Whitneyho U testom, či sa tri vekové skupiny detí líšia v danej premennej vzájomne medzi sebou. Ukázalo sa, že najmladšie deti (3- až 4-ročné) vyjadrili signifikantne menej makroštruktúrnych komponentov ako 4- až 5-ročné deti ($U = 177$, $r = -0.336$) a 4- až 5-ročné deti produkovali signifikantne menej komponentov makroštruktúry ako najstaršie deti medzi 5. a 6. rokom života ($U = 592$, $r = -266$). Bonferroniho korekcia preukázala, že rozdiely medzi skupinami sú signifikantné na hladine významnosti $p < .05$. Na základe týchto zistení môžeme konštatovať, že nástroj MAIN má potenciál zachytávať vývinové zmeny v oblasti makroštruktúry u detí v predškolskom veku, keďže výsledky poukazujú na fakt, že s pribúdajúcim vekom pribúda aj množstvo makroštruktúrnych komponentov, ktoré sú deti schopné vo svojich naratívach vyjadriť.

Kvantitatívne je teda zrejmé, že s narastajúcim fyzickým vekom pribúda i počet vyjadrených makroštruktúrnych komponentov v rozprávaní detí. Z pohľadu kognitívnej, ale aj jazykovej náročnosti však komponenty nie sú medzi sebou rovnocenné a už vôbec nie náhodne deťmi vyjadrované. Nasledujúci graf 2 ilustruje produkciu jednotlivých konkrétnych komponentov z pohľadu skúmaných vekových skupín.

Graf 2 Výskyt makroštruktúrnych komponentov v rozprávaní detí (scéna, MSP ako PU – mentálny stav postavy ako počiatočná udalosť, cieľ, pokus, záver a MSP ako R – mentálny stav postavy ako reakcia)

Medzi najmenej náročné, už od tretieho roka prítomné a vyjadrované vo viac ako polovici skúmaných detí, aj u štvor- a päťročných detí, patrí jednoznačne vonkajší opis konania postavy v príbehu. Ide o povrchové rozprávanie o konaní postavy, ktoré označujeme ako pokus. Kognitívne dieťa opisuje, čo na obrázku vidí, a jazykovo môže byť pokus často vyjadrený len slovesom v prítomnom čase, resp. minulom čase, prípadne jednoduchou rozvitou vetou bez vyjadrenia kauzality. Nižšie uvedieme konkrétne príklady prehovorov detí z jedného príbehu Vtáčiky⁵.

Príklad vyjadrenia makroštruktúrneho komponentu **pokus**:

*DIE: *maminka šla hľadať vtáčikom papať.*

*DIE: *mama išla naloviť.*

*DIE: *pes ju (mačku/kocúra) zatiahol za chvost.*

Druhým najčastejším komponentom následne býva vyjadrený záver. Deti v rámci neho vyjadrujú ukončenie konania postavy. Opäť veľmi podobne, ako pri pokuse, nie je problematické rozprávať o deji, ktorý vidia na obrázkovej osnove. Jazykovo ho vyjadria často minulým časom a jednoduchou alebo rozvitou výpoveďou.

Príklad vyjadrenia makroštruktúrneho komponentu **záver**:

*DIE: *mačka utiekla.*

*DIE: *jedno vtáčatko chytila mačka.*

*DIE: *mama dala im (vtáčatkám) jesť.*

Oba komponenty vyjadrujú z pohľadu rozprávania príbehu dynamické okolnosti, ktoré sú pre dieťa relatívne ľahko percipovateľné, pozoruje tu zásadnú vonkajšiu fyzickú zmenu v pohybe postáv.

⁵ V príbehu Vtáčiky vystupujú tri základné postavy: vtáčia mama so svojimi deťmi (vtáčikmi), kocúr a pes. Vtáčia mama odlieta priniesť jedlo pre svoje hladné deti. Situáciu využíva kocúr, ktorý sa snaží vyliezť na strom a jedno malé vtáča zjesť. Vidí to však pes, ktorý potiahnutím kocúra za chvost bráni zjedeniu vtáčika. Nakoniec pes kocúra odoženie a vtáčia mama je späť, kŕmi svoje deti.

Presne na opačnom konci sa nachádzajú komponenty, pri ktorých je nutné opísanie východiska deja a zároveň ide o komponenty statické. Opísanie scény v zmysle vyjadrenia času a identifikácie miesta, kde sa príbeh odohráva, je jedným z najnáročnejších komponentov v tomto zmysle a len v minimálnej miere sa prejavilo aj u najstarších detí v našej vzorke.

Príklad vyjadrenia makroštruktúrneho komponentu **scéna**:

*DIE: *boli raz jedny vtáčiky.*

*DIE: *kde bolo tam bolo za siedmimi horami dolami bol jeden strom.*

*DIE: *v druhom hniezde.*

Samostatnú kategóriu tvoria tri makroštruktúrne komponenty, ktoré vyžadujú pochopenie informácie, ktorá nemusí byť na prvý pohľad z ilustrácie zjavná a vyžaduje si hlbšie porozumenie perspektívy, prežívania, pocitov postáv. Ide o komponenty **mentálneho stavu postavy ako východiska príbehu**, definovanie **cieľa** konania postavy a **mentálny stav postavy ako reakcia**. Mentálny stav postavy je zároveň nutné jazykovo vhodne vyjadriť predovšetkým adekvátnou slovnou zásobou. Tá často reflektuje metajazykové alebo metakognitívne procesy, ktoré má dieťa pomenovať.

Záver

Gramatika príbehu ako mentálna schéma rozprávania sa s narastajúcim vekom signifikantne zlepšuje. Trojročné deti dokážu vyjadriť len minimum komponentov príbehu, najčastejšie ide o vyjadrenie pokusu a záveru. V rámci našej vzorky sa jednoznačne ako najťažší komponent javilo vyjadrenie času a priestoru v príbehu. Podobné výsledky frekvencie vyjadrovania komponentov boli publikované aj u 5- až 6-ročných slovensko-anglicky hovoriacich detí predškolského veku (Kapalková et al., 2016). Rovnaká náročnosť a postupnosť vo vyjadrovaní komponentov v rámci nástroja LITMUS MAIN sa paralelne u týchto detí ukázala pri rozprávaní tak v slovenskom, ako i anglickom jazyku.

Vzhľadom na dôležitosť a komplexnosť naratívnej schopnosti detí v rámci celkového vývinu dieťaťa je veľmi žiaduce v praxi dokázať objektívne posúdiť ich úroveň. Nástroj LITMUS MAIN je preto veľmi vítanou možnosťou, ktorá sa dá využiť v bežnej logopedickej, psychologickej, ale i pedagogickej praxi. Možnosti používania nie sú obmedzené, ale vzhľadom na zatiaľ neexistujúce psychometrické vlastnosti tohto nástroja sa odporúča využívať nástroj zatiaľ kvalitatívne, respektíve v rámci rôznych výskumných projektov (Gagarina et al., 2019).

Literatúra:

- ARMON-LOTEM, Sh. – DE JONG, J. (2015): Introduction. In: Sh. Armon-Lotem – J. de Jong – N. Meir (eds.): *Assessing multilingual children: Disentangling Bilingualism from Language Impairment*. Bristol: Multilingual Matters, s. 1–22.
- GAGARINA, N. – KLOP, D. – KUNNARI, S. – TANTELE, K. – VÄLIMAA, T. – BALČIUNIENE, I. – BOHNACKER, U. – WALTERS, J. (2015): Assessment of Narrative Abilities in Bilingual Children. In: Sh. Armon-Lotem – J. de Jong – N. Meir (eds.): *Assessing Multilingual Children: Disentangling Bilingualism from Language Impairment*. Bristol: Multilingual Matters, s. 243–276.
- GAGARINA, N. – KLOP, D. – KUNNARI, S. – TANTELE, K. – VÄLIMAA, T. – BALČIUNIENE, I. – BOHNACKER, U. – WALTERS, J. (2019): MAIN: Multilingual Assessment Instrument for Narratives. Revised version. In: *ZAS Papers in Linguistics*, 63.
- KAPALKOVÁ, S. – NEMCOVÁ, M. (2020): MAIN: Slovak version and pilot data. In: *ZAS Papers in Linguistics*, 64, s. 199–205.
- KAPALKOVÁ, S. – POLIŠENSKÁ, K. – MARKOVÁ, L. – FENTON, J. (2016): Narrative abilities in early successive bilingual Slovak-English children a cross-language comparison. In: *Applied Psycholinguistics*, 37/1, s. 145–164.
- KAPALKOVÁ, S. – SLANČOVÁ, D. – NEMCOVÁ, M. (2020): The multilingual Assessment Instrument for Narratives (MAIN): Slovak version. In: *ZAS Papers in Linguistics*, 64, 199–205.

- LAHEY, M. (1988): *Language disorders and language development*. London: Collier Macmillan.
- McCABE, A. (1997): Developmental and Cross-Cultural Aspects of Children's Narration. In: M. Bamberg (ed.): *Narrative Development Six Approaches*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, s. 137–174.
- OWENS, J. R. – ROBERT, E. (2016): *Language Development: An Introduction*. 9th edition. Boston: Pearson.
- PYŠNÁ, A. – KAPALKOVÁ, S. (2012): Porovnanie hodnotenia naratívnych schopností slovensky hovoriacich detí vo veku 6 – 7 rokov metódou rozprávania a prerozprávania. In: *Jazyk a kultúra*, 3/10, s. 1–13.
- SAMKO, M. – KAPALKOVÁ, S. (2015): Analýza naratívnej schopnosti rómskeho dieťaťa v rómčine a slovenčine. In: *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 48/3-4, s. 372–384.
- STEIN, N. L. – GLENN, C. G. (1978): An analysis of story comprehension in elementary school children. In: R. Freedle (ed.): *Discourse Processing: Multidisciplinary Perspectives*. Norwood, NJ: Ablex, s. 53–120.
- VENČELOVÁ, L. – KAPALKOVÁ, S. (2014): Východiská tvorby novej inovatívnej metodiky výučby slovenského jazyka v 1. ročníku základnej školy. In: *Logopaedica*, 17/1, s. 105–117.
- ZACHAROVÁ, Z. (2019): *Naratívny formát v škole od metódy k výskumu Podpora naratívnej kompetencie v slovenskom jazyku u detí z marginalizovaného jazykového prostredia*. Bratislava: Havava.

Summary

Story Grammar in pre-school child narration

The study describes the analysis of grammar stories based on Slovak adaptation of the LITMUS MAIN instrument. The sample consists of 103 pre-school aged Slovak speaking children from 3 to 6-years old. The data statistically proved to raise of macrostructure elements production along with the age of children. The attempt and the outcome were the most often expressed by children in the story. In opposite, the setting appeared only in the oldest group of 5-years-old children.

Štúdia vznikla v rámci riešenia grantového projektu UK/191/2020 Mapovanie naratívnej schopnosti detí v predškolskom veku na základe obrázkovej osnovy.

Отрицательная аксиологическая значимость некоторых неологизмов англоязычного делового дискурса

Вероника Викторовна Катермина – Татьяна Сергеевна Микитанова

Кубанский государственный университет

katermina_v@mail.ru

tmikky@mail.ru

Ключевые слова: аксиология, ценности, неологизмы, англоязычный деловой дискурс, картина мира, оценочность

Keywords: axiology, values, neologisms, English business discourse, picture of the world, evaluation

Введение

Языковая деятельность индивида немыслима вне социума как естественной среды существования людей и, соответственно, вне сложившейся идеологической системы общественной морали, науки, искусства и религии. В свою очередь, язык-речь, объективирующий общественно значимые смыслы, обладает безусловной социальной властью (Слышкин, 2001).

Среди ценностей человеческого опыта – природного и культурного – фигурируют ценности познавательные, утилитарные, этические, эстетические и др., а также ценности самой языковой системы – лингвистические. При посредстве языка говорящий субъект сам ориентируется в мире своих ценностей и ориентирует других субъектов, оказывая регулирующее влияние на их последующие состояния и действия.

Ценности конкретного народа определяются культурой в самом широком понимании этого слова и являются продуктами культуры (Буряковская, 2014, с. 99).

Одним из аспектов взаимодействия человека и действительности является оценка, которая отражается в языке, в его семантике. Как категория языка одной стороной она обращена к мышлению, когнитивной деятельности человека, другой стороной – к его практической деятельности, социальной, культурной реальности. Н. Д. Арутюнова отмечает, что «связь языка со структурой мышления ярко проявляет себя в формировании предложения и производных от него значений; связь с жизнью и психологией человека ярко проявляет себя в формировании модальных и оценочных значений» (Арутюнова, 1988, с. 4).

Неослабевающее внимание исследователей к проблемам неологии обусловлено значительной ролью новых слов как зеркала языкового развития, которое ярко отражает адаптацию языка к изменяющимся условиям его функционирования под влиянием экстралингвистических факторов. Потребность в номинации новых понятий перманентна, поскольку «эта потребность является естественным, имманентным свойством самого языка как функционирующей системы» (Катлинская, 2003, с. 105). Появление в языке новых номинативных единиц – обязательный спутник нового в области культуры общества, будь то материальное производство, духовная или общественная жизнь, экономическая сфера, взаимоотношения между людьми разных социальных групп и профессий и между государствами.

Цель и методы исследования

Целью статьи является анализ ценностного подхода в изучении неологизмов делового дискурса в английском языке.

Неологизмы английского языка представлены примерами онлайн-словарей Collins Dictionary, Cambridge Dictionary, Macmillan Buzzword Dictionary, Urban Dictionary.

Цель настоящего исследования обусловила использование в работе эмпирического метода, представляющего собой наблюдение и классификацию исследуемого материала и контекстуально-семантического метода, при котором рассматриваемая единица анализируется в составе фрагмента текста, являющегося коммуникативным событием, необходимым для декодирования. В исследовании также использовался интерпретативный метод.

Результаты и дискуссия

«Идентификация индивида с той или иной социальной группой или общностью феноменологически выступает как ассимиляция им коллективного опыта и коллективной психологии этой группы, наиболее концентрированным выражением которых выступают групповые ценности» (Леонтьев, 2009, с. 6). При этом «через потребности человек переживает свои отношения с миром «один на один», через ценности он переживает свою принадлежность к социальному целому; в своих потребностях человек всегда одинок, в ценностях, напротив, он всегда не один» (Там же, с. 9).

В любом языке и культуре существуют понятия, выражающие ценностные доминанты данной культуры – «ключевые слова культуры», «слова особенно важные и показательные для отдельно взятой культуры» (Жеребило, 2010, с. 282). «Ключевые слова культуры» должны отвечать определенным требованиям, чтобы являться таковыми: во-первых, они должны быть общеупотребительными, т.е. они должны часто использоваться в определенной сфере, во-вторых, ключевые слова культуры должны являться некоторыми центральными точками, «вокруг которых организованы целые области культуры» и которые могут помочь нам выяснить основные ценности и установки, выражаемые с помощью этих слов (Там же, с. 284).

Образование новых слов, появление новых значений обусловлено неустанной креативной работой человеческого сознания, бесконечным познавательным процессом, детерминированным предметно-практической и интеллектуальной деятельностью человека. Появление неологизмов знаменует собой важный этап в постижении объективной реальности, представляя вершину процесса обновления когнитивно-дискурсивного потенциала языка, важный этап дискурсивного освоения номинируемых предметов и явлений действительности, их признаков, важных для жизнедеятельности человека. Возникновение новых номинаций является своеобразным ответом на социальный запрос, результатом когнитивно-дискурсивного освоения и интерпретации действительности (Катермина, 2019).

В данном исследовании мы рассматриваем английский деловой дискурс. Ключевым словом и даже концептом данного направления является “business”. В настоящий момент в современном мире слово «бизнес» соответствует вышеприведенным критериям: 1) является широкоупотребительным; 2) выступает ядром делового дискурса.

В ходе исследования неологизмов делового дискурса мы выделили несколько групп, представители которых находятся на стадии внедрения в язык, некоторые из них используются в макрогруппах. Итак, мы разделили неологизмы на следующие ценностные группы: *personalia in business*, *types of business*, *online business*, *business strategy*, *business activities*, *business state and idioms and phrases on business*. Все эти группы объединяет общее ядро – во всех примерах дефиниции построены на принципе семантики слова “business”.

Более того, так как мы рассматриваем западный деловой дискурс, то в большинстве неологических единиц присутствует культурологический концепт «Американская мечта», то есть желание обладать всем, завышать цену, быть успешным, расширять и развивать свою отрасль и т.д.

Англичане и американцы руководствуются следующими ценностными ориентирами: индивидуализм, равенство, самостоятельность, самоутверждение, успех, достижения, прагматичность, жадность. Среди их ценностных установок возникают следующие: “God helps those who help themselves”; “If you don’t look up for yourself, no one else will”. Эти аспекты являются важными при анализе делового дискурса английского языка (Булыгина, 1997).

Рассмотрим вышеприведенные ценности на конкретных примерах из англоязычного делового дискурса.

Итак, наиболее распространенными ценностными ориентирами являются «успех», «развитие». Они встречаются во многих единицах делового дискурса в английском языке, например: *built-to-flip – denotes a business that was set up with the intention of being bought out by a bigger business, or ‘flipped’ (обозначает бизнес, который был создан с намерением быть выкупленным более крупным бизнесом, или «перевернутым»); scale-up – a smaller business which wants to expand in terms of market access, income, number of employees, etc. (малый бизнес, который хочет расшириться с точки зрения доступа к рынку, дохода, количества сотрудников и т. д.); Amazon effect – the increase in e-commerce and the resulting closure of many physical shops, named after the online retailer Amazon, the success of which has had a significant influence on shopping habits (рост интернет-коммерции и последовавшее за этим закрытие многих физических магазинов, названных в честь интернет-ритейлера Amazon, успех которого оказал значительное влияние на торговые привычки).*

Как ранее было замечено, в данной аксиологической группе присутствует западный культурный компонент «Американская мечта»: желание быть успешным, богатым. О данной коннотации свидетельствуют такие лексемы, как *intention – something that you want and plan to do; to expand – to become greater in size, number or importance; to make something greater in size, number or importance; income – the money that a person, a region, a country, etc. earns from work, from investing money, from business, etc.; success – the fact of becoming rich or famous or of getting a high social position; significant influence – important power that somebody/something has to make somebody/something behave in a particular way.* Все они имеют положительную эмоциональную окраску. Интересно заметить, что данная группа является амбивалентной: она направлена как на сам бизнес, так и на потребителей.

На следующем месте стоят «материальные» ценности: *elephant deal – an extremely large business deal, typically worth more than £20 million (чрезвычайно крупная деловая сделка, обычно стоящая более 20 миллионов фунтов стерлингов); for-profit – a for-profit business or organization aims to make a profit (некоммерческий бизнес или организация, которая стремится получить прибыль); flash sale – an e-commerce business model in which a product is offered at a substantial discount for a very limited period. Potential takers register as members of the website and receive online offers (бизнес-модель электронной коммерции, в которой продукт предлагается с существенной скидкой в течение очень ограниченного периода времени. Потенциальные покупатели регистрируются в качестве участников веб-сайта и получают онлайн-предложения).*

В настоящее время в западной культуре идет процветание капитализма. Деньги являются для некоторых смыслом жизни, соответственно, материальные ценности выходят на первый план, поэтому обратим внимание на следующие единицы из вышеприведенных определений: *extremely large – a very high degree of, big in size or*

quantity; million – a very large amount; profit – the money that you make in business or by selling things, especially after paying the costs involved.

Для англоязычного дискурса также важна «самостоятельность». Рассмотрим данную ценность на следующих примерах: *platform capitalism – a way of doing business that involves recruiting large numbers of people who work for themselves using the company's platform, as used by companies such as Uber, Deliveroo* (способ ведения бизнеса, который включает в себя набор большого количества людей, которые работают на себя, используя платформу компании, как это используется такими компаниями, как Uber, Deliveroo); *stealth mode – a company's temporary state of secretiveness, usually undertaken to avoid alerting competitors to a pending product launch or other business initiative* (временное состояние секретности компании, обычно предпринимаемое для того, чтобы не предупреждать конкурентов о предстоящем запуске продукта или другой деловой инициативе).

Исторически сложилось, что самостоятельность – доминирующий критерий в западной культуре как в личной жизни, так и в более масштабных аспектах. Например, в бизнесе. Такие фразы, как “work for yourself – to have your own company and work there”; “state of secretiveness – the condition that hides your thoughts, feelings, actions, etc. from other people” тому подтверждение.

Также следует выделить единицы с семой «жадность», «соперничество», «индивидуализм»: *ghost gazumping – when selling a house, the practice of insisting on a higher price after the deal (and price) has been agreed, even though there are no rival bidders* (при продаже дома существует практика настаивать на более высокой цене после того, как сделка (и цена) была согласована, даже если нет конкурирующих участников торгов); *sharewashing – a marketing strategy which deceives people by trying to suggest that a business is motivated by principles of sharing rather than conventional profits* (маркетинговая стратегия, которая обманывает людей, пытаясь предположить, что бизнес мотивирован принципами совместного использования, а не обычной прибыли); *rainbow ceiling – business practices and prejudices that create an unseen and unofficial barrier to personal advancement for gay employees* (деловая практика и предрассудки, которые создают невидимый и неофициальный барьер для личного продвижения сотрудников-геев).

Западная ментальность и тем более культура бизнеса построена на деньгах, причем, как видно из примеров, не всегда честных. Соответственно, данная группа содержит «уловки» в сфере маркетинга, обман, предрассудки, стремление к «легким» деньгам. Следующие единицы с отрицательной коннотацией иллюстрируют это: *insisting on a higher price – demanding to make a customer pay much more money than agreed*; *to deceive – to make somebody believe something that is not true*; *prejudice – an unreasonable dislike of or preference for a person, group, custom, etc., especially when it is based on their race, religion, sex, etc.*; *barrier – an object like a fence that prevents people from moving forward from one place to another.*

Проанализировав ряд неологизмов, можно выделить группу неологизмов, семантика которых входит в противоречие с ценностями западного делового дискурса – это ценности «преемственности» и «гуманности»: *dadpreneur – a man who creates a business connected with fatherhood* (человек, который создает бизнес, связанный с отцовством); *headtrepreneur – a headteacher who looks for and develops opportunities to raise money to provide funds for their school* (главный учитель, который ищет и развивает возможности для сбора денег, чтобы обеспечить средства для своей школы); *cash mob – a group of people who descend on a retail business and spend money as a gesture of support for that business* (группа людей, которые приходят в розничный бизнес и тратят деньги в качестве жеста поддержки этого бизнеса); *zebra – a new*

company that aims to improve society as well as to make a profit (новая компания, которая стремится улучшить общество, а также получить прибыль).

Основополагающие ценности передаются из поколения в поколение, оставаясь неизменными. Во многом ценностная специфика определяется национальной принадлежностью члена социума, менталитетом, этносом.

Оценке соответствует комплекс элементов: субъект, объект, характер и основание оценки, семантика которых формирует ценностное отношение говорящего. Этот комплекс выражает прагматический аспект слова и высказывания – стремление воздействовать на окружающий мир путём познания своего места в нём и определения системности его объектов «с точки зрения социального стандарта коллектива и собственного мнения» (Маркелова, 1993, с. 13).

Заключение

Сложные интеграционные процессы, происходящие в жизни современного общества, послужили причиной серьезных преобразований финансово-экономического ландшафта, выразившихся в глобализации деловой жизни и неуклонном росте числа международных деловых контактов на английском языке. Бизнес-коммуникация стала одним из самых массовых видов социального общения.

Одним из очевидных следствий языковых контактов, процессов глобализации и международного функционирования английского языка можно назвать динамичное развитие и подвижность последнего.

Изменения языка связывают, прежде всего, с лексико-семантическим ярусом языка, поскольку непосредственно лексические единицы участвуют в номинации объектов реального мира, идентифицируя и кодифицируя их, а также аккумулируют знания об окружающей действительности. Через появление новой лексики осуществляется уточнение имеющихся знаний, возникновение новых понятий, фиксация социально-культурных, политических, экономических и т.д. изменений (Меркулова, 2019, с. 107).

Во всех проанализированных единицах и их определениях присутствует компонент “business” или любой другой компонент из его семантического поля: entrepreneur (предприниматель), market (рынок), income (доход), commerce (торговля), retailer (розничный торговец), price (цена), company (компания), product (продукт), purchase (покупка). В дефинициях же присутствуют лексемы, которые определяют ценностные ориентиры западной культуры в деловом дискурсе: to start business (открыть бизнес), to expand (расширяться), the increase (увеличение), significant influence (существенное влияние), rival bidders (конкуренты), pretending (претворяющийся), secretiveness (скрытность). Эти лексемы можно разделить на положительно и отрицательно окрашенные.

Оценочность как лингвистическая категория служит отражению картины мира человека, основываясь на речемыслительной операции оценки. Она тесно связана со сложившимися в языковом коллективе представлениями о ценности объекта и отличается социально-исторической обусловленностью. Человек во всей непредсказуемости его жизни, опыте взаимодействия с обществом и окружающим миром оказывается одновременно и субъектом и объектом оценки, выражая «свое ценностное отношение к миру с помощью языкового фонда оценочных средств» (Маркелова, 1993, с. 5).

Литература:

- Cambridge Dictionaries Online Blog*. © 2016 Cambridge University [Цит. 2020-05-20.] Режим доступа: <<http://dictionaryblog.cambridge.org/tag/neologisms>>
- Collins Dictionary*. © Collins 2020 [Цит. 2020-05-20.]
Режим доступа: <<https://www.collinsdictionary.com/>>
- HALL, E. T. (1990): *The Hidden Dimension*. New York: Anchor.
- Macmillan Buzzword Dictionary*. © Macmillan Education Limited 2009–2020 [Цит. 2020-05-20.]
Режим доступа: <<http://www.macmillandictionary.com/>>
- Oxfordlearnersdictionaries*. © 2020 Oxford University Press [Цит. 2020-05-20.] Режим доступа: <<http://www.oxfordlearnersdictionaries.com>>
- Urban Dictionary*. © 1999-2020 Urban Dictionary ® [Цит. 2020-05-20.] Режим доступа: <<http://www.urbandictionary.com/>>
- Wordspy*. © 2020 Logophilia Limited [Цит. 2020-05-20.]
Режим доступа: <<http://www.wordspy.com>>
- АРУТЮНОВА, Н. Д. (1988): *Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт*. Москва: Наука.
- БУЛЫГИНА, Т. В. – ШМЕЛЕВ, А. Д. (1997): *Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики)*. Москва: Издательский дом ЯСК.
- БУРЯКОВСКАЯ, В. А. (2014): *Коммуникативные характеристики массовой культуры в медийном дискурсе (на материале русского и английского языков)*. Волгоград: Изд-во ВГСПУ Перемена.
- ЖЕРЕБИЛО, Т. В. (2010): *Словарь лингвистических терминов*. Назрань: ООО Пилигрим.
- КАТЕРМИНА, В. В. (2019): Концептуальные смыслы в системе англоязычных (англо-американских) номинаций как способ воплощения ценностных ориентиров в языковом менталитете. In: *Язык и культура в эпоху интеграции научного знания и профессионализации образования. Материалы III международной научно-практической конференции в 2-х ч.* Пятигорск: Пятигорский государственный университет, с. 29–35.
- КАТЛИНСКАЯ, Л. П. (2003): Проблема слова и словообразование. In: *Филологические науки*. Москва: Наука, с. 102–110.
- ЛЕОНТЬЕВ, Д. А. (2009): Лабиринт идентичностей: не человек для идентичности, а идентичность для человека. In: *Философские науки*, 9/10. Москва: Гуманитарий, с. 5–10.
- МАРКЕЛОВА, Т. В. (1993): *Семантика оценки и средства ее выражения в русском языке: Учебное пособие по спецкурсу*. Москва: МПУ.
- МЕРКУЛОВА, Н. Е. (2019): *Новая лексика для номинации английского языка как международного (на материале одноязычных электронных словарей): дис. [...] канд. филол. наук*. Иваново: Ивановский государственный университет.
- СЛЫШКИН, Г. Г. (2001): Аксиология языковой личности и сфера активной лингвистики. In: *Социальная власть: сб. науч. тр.* Воронеж: Изд-во ВГУ, с. 53–64.

Summary

Negative axiological significance of some neologisms of English business discourse

The article is devoted to the study of the values of the English-language business discourse on the example of neologisms. The question about the nature of axiology as well as neology in the modern picture of the world is raised. The following values of the business sphere are considered: success, money, independence, greed, competition, and continuity. For each type of value examples are given, comments on them are given too, and an estimated analysis of these units is provided.

Evaluation in anglophone and Czech academic book reviews. A case study

Jana Kozubíková Šandová

Department of English Studies, Faculty of Arts, University of South Bohemia in České Budějovice, Czech Republic
sandova@ff.jcu.cz

Key words: academic discourse, book review article, evaluation, Anglophone academic style, Czech academic style, rhetorical strategies

1 Introduction

Evaluation is an integral part of all academic review genres, whose function is to assess the quality of research and work written by other academics. These genres include, for example, book reviews, review articles, book review articles, book blurbs, or literature reviews (Hyland – Diani, 2009, p. 1). Even though important, review genres have been somewhat neglected in the Applied Linguistics literature. Nevertheless, academic review genres play an important role in academia because of being “crucial sites of engagement where writers argue their viewpoints, signal their allegiances and display their credibility” (Hyland – Diani, 2009, p. 1). Furthermore, academic review genres serve as a “discussion forum in which new contributions to a particular discipline are evaluated by experts and professional writers” (Gea Valor, 2000, p. 9). Thus, they are more interactive than other academic genres since review articles are tightly connected with specific texts and their authors. In other words, “[...] the book review reflects, in an exceptionally clear manner, the functioning of the interaction between its participants: the reviewer and the reviewee” (Gea Valor, 2000, pp. 9–10). We can therefore say that this interpersonal relationship between the reviewer and the reviewee is decisive for the formation of this genre as a whole. While authors usually avoid critical comments in research articles, book reviews are explicitly evaluative. This is connected with a possible conflict between the author of the reviewed book and the reviewer, who may be an academic colleague. Criticism represents a potentially face-threatening act, therefore, it is frequently combined with praise to maintain solidarity with the book author.

As Gea Valor (2000) points out, the book review article involves information, description, and evaluation. It introduces new studies in a particular discipline and in this way it provides information about how these publications may be beneficial to the progress of a given field. The reviewer describes the structure and content of the book and evaluates it from different points of view, such as “adequate treatment of the subject, usefulness for the prospective reader and possible future applications” (Gea Valor – del Saz Rubio, 2000–2001, p. 166). This function of the book review may be called *ideational*, in case we apply Halliday’s (1994) functional approach to language. It is related to the other function, *interpersonal*, dealing with “the complex interpersonal relationships involved in disseminating information and views” (Etaywe, 2017, p. 24) and with an attempt of reviewers to achieve a balance between positive and negative evaluative acts.

The evaluation of positive and negative aspects of the book under review is a key characteristic of the book review article; however, it is presented merely as a discussion to engage in a dialogue with the author of the reviewed book and other experts in the field, as

Hyland – Diani (2009) point out. Such a debate “allows the reviewer to create a ‘research space’ for his or her own views, exploiting the reviewed authors’ reported opinions to construct a ‘niche’ for his or her claims on the topic” (Hyland – Diani, 2009, p. 3).

A typical characteristic of book reviews is that they are valuable sources of novelties and progress in the given field, as mentioned above. However, the employment of critical comments in book review articles is not conventionalised. It depends not only on the text of the review itself but also on other factors exceeding it, such as the linguistic context and the disciplinary community of the reviewer, or their position in relation to the disciplinary community of the reviewee. Hence, when attempting to explain rhetorical strategies used by reviewers, it is important to take into account both linguistic and cultural context of the review. Therefore, the aim of this paper is to explore whether reviewers of one and the same disciplinary community but of different linguistic and cultural contexts adopt identical rhetorical strategies to convey evaluation. For this purpose, Czech and Anglophone Linguistics book review articles are analysed with the aim to explore how positive and negative critical comments are distributed across the particular rhetorical moves and with what frequency they occur. A possible variation in the distribution of evaluative acts seems to be connected with the language culture. A comprehensive study of the genre of the book review article may contribute not only to a more fine-grained definition of its communicative purpose but also to determine “to what extent it mirrors the interpersonal relationship established between its communicative participants” (Gea Valor, 2000, p. 11–12).

The structure of the paper is as follows: Section 2 explicates the concept of evaluation and how it is understood in academic discourse. Also, it focuses on its linguistic and grammatical realisation. At the end of this section, a brief delimitation of critical comments is offered. Section 3 describes material under analysis and introduces the theoretical framework together with methodology employed in this study. Section 4 discusses the results of both quantitative and qualitative analysis. The discussion is supported by a number of illustrative examples from both sub-corpora. Conclusions are drawn in the final section of the paper.

2 Evaluation in academic discourse

Evaluation is a complex term commonly used when referring to language expressing opinion and attitude, covering a range of not only linguistic but also textual phenomena. Yet what may pose a problem is, firstly, the plethora of designations denoting it and, secondly, disagreement among scholars about how to identify and delimit evaluation in text. The terminology employed in the literature to denote evaluation is, for instance, *evidentiality* (Chafe – Nichols, 1986), *affect* (Besnier, 1990), *attitude* (Halliday, 1994), *stance* (Conrad – Biber, 2000), *appraisal* (Martin – White, 2005), and *metadiscourse* (Hyland – Tse, 2004). Even though these terms may have a different focus and are not entirely synonymous, they all emphasise the perspective adopted by Stubbs that “whenever speakers (or writers) say anything, they encode their attitude towards it” (Stubbs, 1996, p. 197), i.e. they relate to the perspective of the language user.

The topic of *evaluation* has a long tradition in linguistics. Hunston and Thompson define it as “the expression of the speaker or writer’s attitude or stance towards, viewpoint on, or feelings about the entities or propositions that he or she is talking about. That attitude may relate to certainty or obligation or desirability or any of a number of other sets of values” (Hunston – Thompson, 2000, p. 5). At the same time, they are conscious of the elusiveness of the concept and explain that it is sometimes utilised “in a more restricted sense in analysing lexical expressions of the speaker or writer’s emotional attitude” (2000, p. 5). This narrower viewpoint is then very close to Martin – White’s (2005) theory of appraisal. Nevertheless,

Hunston – Thompson’s preference for using the term *evaluation* is on grounds of its user-orientation and because it enables to “talk about the *values* ascribed to the entities and propositions which are *evaluated*” (2000, p. 5, italics in original).

As Hyland – Diani (2009, p. 5) maintain, evaluation involves speaker assessment of both value-indicating statements and epistemic/evidential statements. The former are close to opinions along a “good-bad axis” (the so-called *affective opinion*), the latter are associated with “judgements of probability” (i.e. *epistemic opinion*). Hyland – Diani regard these two types of opinion as subcategories of evaluation for the reason that both of them share similar structural means of expression. In this connection, Conrad – Biber (2000, p. 57) speak of *stance*, which is divided into *epistemic stance*, indicating the degree of certainty and trustworthiness of a statement, together with the source of information, *attitudinal stance*, indicating speaker’s (or writer’s) feelings and value judgements, and, finally, *style stance*, relating to the way the information is presented. Epistemic stance corresponds to the above-mentioned epistemic/evidential statements and also roughly to what Halliday terms *modalization*, which relates to probability. Instead of using the term epistemic stance, Thompson – Hunston (2000, p. 20) utilise the designation *modal evaluation* and state that it usually relates to propositions. Attitudinal stance correlates with value-indicating comments and also roughly with the concept of *appraisal* defined by Martin – White (2005). It has been termed *affective evaluation* by Thompson – Hunston (2000, p. 20) and tends to be connected with entities.

Evaluation in review genres is invariably associated with judgemental criteria. When a reviewer assesses a book, they compare it with what is regarded as standard within a particular academic community. “These norms are constructed from the community’s bodies of knowledge and epistemic understandings, what counts as appropriate methodologies, relevant literature, robust theories and effective practices” (Hyland – Diani, 2009, p. 7). These standards and values of an academic community enable writers “to position themselves and their work in relation to other members of their groups, negotiating and confirming their membership of particular communities” (Hyland – Diani, 2009, p. 7).

Evaluation in academic discourse fulfils three main functions, which are not mutually exclusive. The central function of evaluation is expressing the writer’s opinion of something associated with reflecting and constructing the value-system of the evaluator and their discourse community. In this connection, Hunston – Thompson correctly point out that “identifying what the writer thinks reveals the ideology of the society that has produced the text” (2000, p. 6). The second function of evaluation is establishing and maintaining a relationship between the reviewer and the reader. This relationship may be of different nature, namely manipulation, hedging, and politeness (cf. Hoey, 1983; Carter – Nash, 1990; Hunston – Thompson, 2000). From these concepts, especially hedging has been thoroughly studied in academic discourse (see e.g. Myers, 1989; Crompton, 1997; Hyland, 1998; Kozubíková Šandová, 2017a, 2017b, i. a.). The third function of evaluation is connected with organising the discourse, i.e. the writer does not only convey opinions and values but they also structure the text in usual ways. Sinclair (1987) points out that evaluation appears at specific places in discourse, usually at boundaries of text units, for instance towards the end of a paragraph.

According to Hunston – Thompson (2000), evaluation may be identified conceptually and linguistically. The conceptual identification of evaluation is connected with “signals of comparison, subjectivity, and social value” (2000, p. 13). In case of comparison, evaluation “consists of anything which is compared to or contrasts with the norm” (2000, p. 13). Subjectivity is associated with the expression of speaker’s assessment or attitude. Finally, the

value-laden nature of evaluation may be defined, as Hunston (1985) argues, with respect to goal-achievement. Generally, something evaluated as good “helps to achieve a goal, while something that is bad prevents or hinders the achievement of a goal” (Hunston – Thompson, 2000, p. 14).

Linguistically, Hunston – Thompson determine three defining features of evaluation: lexis, grammar, and text (2000, p. 14ff.). There are lexical items in language whose primary function is evaluative, for instance, adjectives such as *lovely*, *gorgeous*, *horrible*, adverbs like *unfortunately*, *incredibly*, *interestingly*, nouns such as *genius*, *idiot*, *loser*, or verbs, for example, *win*, *lose*, *succeed*. Some expressions gain evaluative meanings only in specific contexts. In this connection, Martin (2000) discusses the difference between *inscribed appraisal*, i.e. explicitly expressed, and *evoked appraisal*, i.e. appraisal conveying evaluation “based on what is conventionally valued” (Hyland – Diani, 2009, p. 6). Regarding inscribed appraisal, it is not that common in review genres. Reviewers do not always express themselves explicitly, especially when they convey a negative attitude. Criticism may pose a challenge to the writer whose book is under review. Implicit evaluation occurs in review genres more frequently since writers very often look for linguistic means weakening criticism and express themselves more indirectly.

Apart from being expressed lexically, evaluation may be expressed grammatically (the second defining feature of evaluation) in that it is incorporated in the grammatical structure of a sentence, such as *there is not much evidence to claim that*. One of the earliest approaches focusing on the relationship of grammar and evaluative language is Labov’s analysis of the narrative. When discussing deviations from the basic narrative syntax, Labov (1972, p. 378) points to the fact that these departures “have a marked evaluative force” and divides them into four major groups: *intensifiers* (e.g. gestures, quantifiers, repetition), *comparators* (e.g. negatives, modals, quasimodals, questions, comparatives, superlatives), *correlatives* (e.g. progressives, double appositives, attributives), and *explicatives* (clauses introduced by conjunctions such as *since*, *because*, or *while*) (for a more detailed description of these linguistic means see Labov, 1972, p. 378ff.).

Stubbs (1986, p. 1) proposes to study language expressing personal attitudes and opinions, agreement and disagreement, making social allegiances, remaining vague, etc. Stubbs summarises all these phenomena under the concept of *modal grammar*. Nevertheless, we may also speak of aspects of evaluation since Stubbs includes, for instance, expressions indicating the source of propositions, vague expressions, expressions indicating explicitness, logical connectors, modal meanings of the so-called private verbs, i.e. verbs expressing intellectual states, attitudes, or thoughts.

Focusing briefly on the third defining feature of evaluation, which is text, Hunston – Thompson state (2000, p. 19) that evaluation can usually be traced all through a text, not being limited to one particular part of the text. This may be supported by my research since linguistic means of evaluation are present throughout all parts of book review articles, with a higher occurrence in some specific sections.

As we can see from the description above, Thompson – Hunston’s conception of evaluation is very broad covering various lexical, grammatical, and textual patterns, which express attitudinal, communicative (or pragmatic), and discourse-organising functions. Thompson – Hunston see the main advantage of understanding evaluation conceptually in that “it does not restrict what can be counted as evaluation” (2000, p. 14), but at the same time they confess the disadvantage of the conceptual approach, which is the fact that “the argument for what constitutes evaluation becomes circular” (2000, p. 14).

2.1 Critical comments

Focusing now on critical comments, previously researched e.g. by Hyland (2000), Carvalho (2001), Giannoni (2006), Moreno – Suárez (2008a, 2008b, 2009), they may be defined as “positive or negative appreciations of a given aspect or sub-aspect of the book under review. They are identified, interpreted and measured in a way that takes the co-text and the rhetorical context into account, irrespective of their lexico-grammatical realisation” (Moreno – Suárez, 2008c, p. 1). A positive appreciation may be defined “as an act which attributes credit to another for some characteristic, attribute, skill, etc., which is positively valued by the writer” (Hyland, 2000, p. 44). A negative appreciation is, on the contrary, an act demonstrating a different attitude or opinion of the book author and the reviewer.

Both positive and negative evaluative acts are integral parts of a quality book review. Readers expect these types to be present in the review since these evaluative acts may provide them with helpful guidelines for forming an opinion about the quality of the reviewed book. However, as already briefly mentioned in the introduction, negative critical comments may be understood as face-threatening acts potentially leading to interpersonal tension between the author of the book and the reviewer. An important question of the reviewer may then be how many critical comments should occur in the review in order to be critical enough. As Moreno – Suárez (2009, p. 162) point out, the type and amount of critical comments are contingent, for instance, on these factors: “the quality of each book, its intended purpose, audience and argument, the interest that the reviewer feels, the reviewer’s academic background, and so on.” From this it follows that there are always more factors at play influencing the amount of evaluative acts in the reviews.

3 Corpus compilation and methodology

The corpus compiled for the purpose of this case study comprises altogether 40 Linguistics book review articles, 20 reviews are written in English by Anglophone scholars and 20 reviews are written in Czech by Czech academics. All reviews were published in prestigious linguistic journals (*Applied Linguistics*, *Journal of English for Academic Purposes*, *Journal of Pragmatics*, *International Journal of English Studies*, *Journal of Linguistics Časopis pro moderní filologii*, and *Slovo a slovesnost*). All reviews are single-authored, referring to exactly one book (a monograph), and written by different reviewers.

Regarding the Anglophone sub-corpus, it is composed of reviews written solely by British English native speakers since it is not possible to consider the culture in different English speaking countries to be one homogenous cultural community. In addition, evaluation is culture-specific and therefore, there are differences in the way it is expressed, by native speakers of, for instance, British and American English. As for the differences based on gender, age, or the professional experience of the writers, these were not taken into consideration in the analysis because it was beyond the scope of the present study to focus also on these features. However, they could be the subject of a future, more detailed investigation.

Both Anglophone and Czech reviews were published between 2015 and 2018. The whole corpus reaches the extent of 80,237 words. The Anglophone sub-corpus contains 40,176 running words, the Czech sub-corpus totals 40,061 running words. This almost identical size of both sub-corpora makes them well comparable. Even though the extent of the whole corpus is rather small, in my opinion, it is sufficient for the purpose of this case study. As pointed out by Flowerdew (2004, p. 18), smaller and more specialized corpora are more appropriate for performing a more fine-grained and contextually-informed analysis than general corpora.

Since the present study investigates rhetorical strategies expressing evaluation used by reviewers of two different writing traditions and cultural contexts, both quantitative and qualitative analysis of evaluative acts in both sub-corpora was explored. All reviews were analysed manually to detect critical comments, which were then tagged as positive or negative. It is important to emphasise that not only a single expression but also a phrase or a short stretch of text may express positive or negative appreciation. Thus, each evaluative act was identified as a functional unit, regardless of its lexico-grammatical structure. Linguistic means expressing either positive or negative evaluation are varied, including evaluative adjectives and adverbs. Adjectives assessing the quality of various aspects of the book under review are, for example, *detailed*, *substantial*, *thought-provoking*, *unique*, *excellent*, or *ground-breaking* in English, *zajímavý* [interesting], *vynikající* [outstanding], *pečlivý* [careful], *cenný* [valuable], or *výjimečný* [exceptional] in Czech. Reviewers also use superlative adjectives referring to the quality of the reviewed book (e.g. *the most interesting*, *the best*, *the clearest*, *největší* [the largest], *nejrozsáhlejší* [the most extensive], *nejucelenější* [the most comprehensive]). Other language means point to the degree to which that particular quality occurs. These means are realised by adverbs such as *fully*, *immensely*, *extremely*, *very*, *particularly*, *slightly*, *velmi/velice* [very], *trochu* [to some extent], or *nesmírně* [immensely].

A common attribute of rhetorical moves is various attitude markers co-occurring with critical comments. They belong to the most personal evaluative expressions and may be found in the final parts of the review. These attitude markers are realised by the first person singular or plural cognitive verbs such as *I/we believe*, *I/we think*.

Evaluative comments were identified in particular rhetorical moves of the reviews, therefore, a modified version of Motta-Roth's (1995) classification of rhetorical sub-functions was used as the theoretical framework for this study. Her taxonomy consists of four moves and their sub-functions. Even though typically evaluative are Move 3 (*Highlighting parts of the book*) and Move 4 (*Providing closing evaluation of the book*), evaluative acts may also occur in Move 1 (*Introducing the book*) and Move 2 (*Outlining the book*), which belong primarily to descriptive moves. The original sub-functions of Move 4 (*Definitely recommending/disqualifying the book* and *Recommending the book despite indicated shortcomings*) defined by Motta-Roth were adapted in order to differentiate between the categories of *evaluation* and *recommendation* more clearly. The latter category thus constitutes a separate move (for a schematic description see Figure 1 below).

Move 1 Introducing the book

Sub-function 1 Defining the general topic of the book	and / or
Sub-function 2 Informing about potential readership	and / or
Sub-function 3 Informing about the author	and / or
Sub-function 4 Making topic generalizations	and / or
Sub-function 5 Inserting book in the field	

Move 2 Outlining the book

Sub-function 6 Providing general view of the organization of the book	and / or
Sub-function 7 Stating the topic of each chapter	and / or
Sub-function 8 Citing extra-textual material	

Move 3 Highlighting parts of the book

Sub-function 9 Providing focused evaluation	
---	--

Move 4 Closing evaluation

Sub-function 10 Completely positive evaluation	or
Sub-function 11 Positive evaluation with aspects to improve	or

Sub-function 12 Completely negative evaluation

Move 5 Recommendation

Sub-function 13 Definitely recommending the book

or

Sub-function 14 Recommending the book despite indicated shortcomings

or

Sub-function 15 Not recommending the book

Figure 1 A modified version of Motta-Roth's taxonomy of rhetorical sub-functions in book reviews

Move 1 is introductory and focuses on a brief description of the book under review, on informing about potential readership and about the author (sub-functions 1-3). In the next sub-function, *Making topic generalisations*, the reviewed book is related to disciplinary knowledge. The last sub-function within Move 1 places the book under review in the context of previously published books in a particular discipline. Move 2 consists of three sub-functions connected with outlining the book. At first, the reviewer explains how the book is organised, then they describe the topics of individual chapters, and finally, additional material such as tables, graphs, or illustrations, is mentioned. Move 3 is the first truly evaluative move. It has only one sub-function highlighting positive and negative aspects of particular chapters or parts of the book under review. Finally, Move 4 provides closing evaluation of the reviewed book as a whole.

As already mentioned above, Motta-Roth's taxonomy identifies two sub-functions within Move 4. However, at this point the taxonomy had to be modified because we understand *evaluation* and *recommendation* as two separate rhetorical functions. Hence, they cannot belong under one joint category. When the reviewer evaluates a book, they highlight its positive and negative aspects. When the reviewer recommends a book, they encourage the reader to buy it, borrow or read it, etc., in short, to act somehow. For this reason, Move 4 (*Evaluation*) in my taxonomy consists of three sub-functions, namely *Completely positive evaluation* (sub-function 10), *Positive evaluation with aspects to improve* (sub-function 11), and *Completely negative evaluation* (sub-function 12). Move 5 (*Recommendation*) also consists of three sub-functions: *Definitely recommending the book* (sub-function 13), which is a direct recommendation of the book, *Recommending the book despite indicated shortcomings* (sub-function 14), in which the reviewer recommends the book but at the same time, they highlight certain negative aspects, and *Not recommending the book* (sub-function 15), which is, as the name suggests, a downright rejection of the book.

Finally, it must be emphasised that not all of the moves and sub-functions described here are a compulsory part of the book review article. On the contrary, it happens very frequently that some sub-functions are missing, especially in Move 1. Sometimes Move 5 is missing as well.

4 Results and discussion

In this section of the paper, we will analyse the distribution of evaluative comments occurring in particular rhetorical moves of the book review articles. The aim is to find out whether reviewers of one disciplinary community but of different linguistic and cultural contexts employ the same rhetorical strategies to communicate evaluation. In other words, we will focus on any cross-cultural and cross-linguistic variation in rhetorical strategies of Anglophone and Czech reviewers conveying evaluation. The occurrence of evaluative acts in both sub-corpora is summarised in Table 1¹ below.

¹ M1 refers to Move 1, M2 refers to M2, etc. BRs means book reviews, and CCs refers to critical comments.

		M1, SF1	M1, SF2	M2, SF6	M2, SF7	M3, SF9	M4, SF10	M4, SF11	M5, SF13	M5, SF14	TOTAL
English BRs	positive CCs	33	0	8	19	127	116	0	1	0	304
	negative CCs	1	0	1	0	79	0	34	0	0	115
Czech BRs	positive CCs	46	0	1	0	139	162	0	1	0	349
	negative CCs	2	1	0	0	161	0	59	0	1	224

Table 1 The occurrence of critical comments (CCs) in English and Czech book review articles (BRs)

The results of the critical comments analysis suggest that both groups of reviewers make the reviews evaluative to a similar degree (particular differences will be discussed below). Positive evaluations outnumber the negative ones in both corpora, as apparent from the figures in Table 1. This is connected with the aim of reviewers to express affinity with authors of the books under review and not to threaten authors' reputation. However, as Hyland – Diani (2009, p. 8–9) correctly point out, “not only can criticisms undermine a hearer's ‘positive face’, the desire to be approved of, but compliments also carry risks, for not everyone is entitled to compliment and conveying praise implies an authority to appraise and make public one's judgements”, which means that both praise and criticism should be strategies carefully employed in review genres. What may also be found in both corpora is a tendency to make positive comments not only in central moves of the review but also in Move 1, but the majority of negative comments occur in central moves and are connected with criticising specific aspects of the book, not the book as a whole. Therefore, the course of evaluation is generally not much different in both academic cultures.

The critical comments analysis has also revealed that the move with the highest frequency of occurrence of evaluative acts is Move 3 in both corpora, followed by Move 4. This fact points to the tendency to place the majority of evaluative comments in central moves or towards the end of the reviews. As already mentioned in the previous paragraph, critical comments may also be found in Move 1, even though with a much lower frequency compared to Moves 3 and 4. The lowest number of both positive and negative evaluations appears in Move 2, again in both corpora. This distribution of critical comments is logical and quite predictable since in opening moves the reviewers introduce the book briefly and add general evaluative comments, which are in the overwhelming majority positive. Then, in Move 2, reviewers focus solely on the description of the organisation of the book and its parts, any inclusion of critical comments is very scarce. The most relevant place for offering praise or criticism is thus Moves 3 and 4, which bring the review to the end. Move 5 is sometimes omitted from the review but when present, it may consist of a short recommendation of the book under review; however, it mostly does not contain any explicit evaluative comments.

Regarding cross-cultural variation, an interesting intercultural difference may be noticed in the occurrence of critical comments in Move 2, sub-function 7 (*Stating the topic of each chapter*). In the Anglophone sub-corpus 19 positive comments occur, whereas not a single critical comment with this sub-function appears in the Czech sub-corpus. Czech reviewers probably focus on presenting the content of each chapter matter-of-factly excluding any evaluation, while Anglophone reviewers sometimes include critical comments also in

this section in order to anticipate the quality of the book or for the reader to take a positive view of the assessed book.

The results nevertheless indicate that overall, Czech reviewers employ more evaluative acts compared to their Anglophone counterparts. In the Czech sub-corpus 573 critical comments occur altogether, while in the Anglophone sub-corpus 419 critical comments were found. Regarding positive comments, the difference between both corpora is not that striking (348 positive comments in Czech reviews vs. 304 positive comments in Anglophone reviews); however, focusing on negative critical comments we can see that Czech reviewers tend to be more negative in their evaluation than Anglophone reviewers (224 : 115). The explanation of this finding is not that straightforward if we consider a certain degree of subjectivity reviewers bring into their assessments, even though they strive for objective evaluation of the book. Czech reviewers may have aimed at offering a balanced attitude towards the assessment of the books, which was applied especially in Move 3, as apparent from Table 1. Anglophone reviewers focus more on highlighting positive features of the book, negative aspects are not that frequent and mentioned only when providing focused evaluation.

5 Evaluative acts in particular moves

Focusing now on the distribution of critical comments in particular moves, their occurrence in Move 1 (*Introducing the book*) indicates the tendency of both groups of reviewers to start the review with positive evaluations, negative evaluations occur only scarcely. This serves as motivation for the recipient to continue reading the whole review and to gain a positive attitude to the book under review. Critical comments in Move 1 occur only when reviewers describe the general topic of the book (sub-function 1), in the Czech sub-corpus also when informing about potential readership (sub-function 2). Several examples of positive comments excerpted from both sub-corpora occurring in Move 1 follow:

(1) *This volume offers a **fresh** approach to the study of intercultural communication [...].* [ER8]

(2) *This is one more reason why the present collection, edited by Jonathan Webster, is **particularly important and valuable**.* [ER11]

(3) *Nová monografie Libuše Duškové, první dámy a doyenky d'age pražské univerzitní jazykovědné anglistiky, patří k **prominentním** titulům [...]. [...(it) belongs to prominent titles]* [CR8]

(4) *[...] představuje vydání této knihy **poměrně důležitou** [particularly important] událost vzhledem k tomu, že takto **podrobný a aktuální** popis [a thorough and topical (description)] mluvnické stavby portugalštiny na českém trhu citelně chybí.* [CR2]

The only negative comment occurring in Move 1 in the Anglophone sub-corpus is the following:

(5) *[...], **the volume varies substantially in terms of quality, content and writing style and may have benefitted from greater editorial involvement.*** [ER12]

In the Czech sub-corpus, two negative critical comments were found in Move 1, here is one of them:

(6) ***Jednou z jejích hlavních slabin je absence originálního přístupu při probírání konkrétních problémů.*** [One of its main weaknesses is the absence of an original approach] [CR13]

As we can see, evaluation is expressed lexically, mostly by evaluative adjectives (e.g. *fresh*, *valuable*, *comprehensive*, *prominentní* [prominent], *podrobný* [comprehensive], *aktuální* [topical]), which may be emphasised by evaluative adverbs (e.g. *particularly*,

mimořádně [extraordinarily]). Nouns are sometimes used in evaluative environment, e.g. *důležitost* [importance], *šíře* [width], expressing positive evaluation, or *slabina* [weakness], *absence* [absence, lack], which express negative evaluation. Negative critical comment in (5) is expressed grammatically by employing the modal verb *may* functioning pragmatically as a hedge to soften criticism and weaken negative evaluation.

Regarding the frequency of occurrence, Move 2 (*Outlining the book*) contains the lowest amount of critical comments in both sub-corpora. Here we can notice a cross-cultural difference since in the Czech sub-corpus a mere one incidence of a critical comment appears, compared to 28 instances found in the Anglophone sub-corpus. Czech reviewers focus solely on outlining the structure of the reviewed book in this move, whereas Anglophone reviewers make their evaluations also in this section (sub-functions 6 and 7). Critical comments made here are up to one all positive. To illustrate, consider Examples (7) – (9) below. As apparent, (7) and (8) contain positive evaluations emphasising the value of the research and the most useful attitude to treating phonological segments, respectively. Example (9) shows an instance of a negative and positive comment in one sentence. Sometimes, criticism precedes praise, in other cases it follows praise. The situation when both types of critical comments are present in one and the same sentence is not uncommon in both sub-corpora.

(7) *The chapters in the volume address these issues in several respects and thus contribute **substantially** to research that does not limit itself to formal aspects of coherence at the level of language surface [...].* [ER17]

(8) *Chapter 6 presents perhaps **the most positive** appraisal of segments in the first section of this volume, [...].* [ER9]

(9) *The book is organised into four parts [...]. **While this organisation at times seems arbitrary as many of the themes overlap, it does provide coherence and is useful for prospective readers [...].*** [ER2]

The only critical comment present in Move 2 in the Czech sub-corpus is this one below:

(10) *Kniha je přehledně strukturována. [clearly (structured)]* [CR12]

Concerning linguistic means signalling evaluation in Move 2, they are both lexical and grammatical. Lexical items employed in this move are again evaluative adjectives and adverbs (e.g. *accessible*, *useful*, *intriguing*, *convincing*, *substantially*, *nicely*, *richly*, *přehledně* [clearly], etc.), and evaluative nouns (e.g. *strength*, *interest*, *importance*). Grammatically, evaluation is expressed by comparative adjectives and adverbs (*clearer*, *more significantly*), and by the superlative adjectives (*the most positive*, *the best*).

The highest number of critical comments occurs in Move 3 (*Highlighting parts of the book*) in both sub-corpora, which is not surprising since this move, together with Move 4, belong to the most evaluative ones, as already mentioned above. Nevertheless, interesting cross-cultural differences may be observed in Move 3. One difference relates to the incidence of positive and negative comments in this move. Anglophone reviewers show a more positive attitude when providing focused evaluation than their Czech counterparts, who adopt a more negative stance. Thus, positive comments outnumber negative comments in Move 3 in the Anglophone sub-corpus (127 positive evaluations vs 79 negative evaluations), while in the Czech sub-corpus negative comments prevail (161 negative vs 139 positive evaluations). This prevalence of positive critical comments in the Anglophone sub-corpus indicates a higher degree of responsibility Anglophone reviewers take for their assertions in order to find enough support for their claims than in case of negative comments. This effort mirrors the competitive nature of Anglophone academic discourse community. Czech reviewers, in spite of being rather critical when it comes to evaluating specific parts of the book, tend to be more

positive when providing a closing evaluation. The reason is they attempt to avoid potential conflict with other members of a not so numerous Czech linguistic community.

The other variation observed in this move is connected with the ratio of positive to negative critical comments in both sub-corpora. From this perspective, the Czech sub-corpus appears to be a little more balanced than the Anglophone sub-corpus where a difference between positive and negative critical comments is higher. Even though both groups of reviewers may strive for a balanced review, Czech reviewers apply this “balance principle” more strictly. Several illustrative examples of critical comments occurring in Move 3 may be found below:

(11) *Each chapter is based on **very extensive research and scholarship** [...] and although **easy to read**, it is also **densely packed** with information and ideas, so that in addition to telling its readers **a great deal** about food, its history and role in cultural identity, it also **persuasively** tells them **a great deal** about the power of linguistics.* [ER16]

(12) *Zvláštní pozornost zasluží [special attention should be paid] příspěvek sice krátký rozsahem [...], ale který je **pozoruhodný** [remarkable] už svým námětem a **zásadní** [essential] svým obsahem. Dušková v něm opět **prokazuje svou schopnost brilantní analýzy** [(she) proves her ability to carry out a brilliant analysis] [...].* [CR8]

Examples (11) and (12) above contain positive critical comments, Examples (13) – (16) below contain negative evaluations. All these comments refer to the evaluation of specific parts of the book under review, most frequently to its particular chapters, not to the book as a whole, which is the main difference from Move 4, in which the whole book is assessed.

(13) ***Disappointingly**, the two remaining chapters in this section **do not quite deliver the goods**.* [ER19]

(14) [...], *percentages based on small raw numbers **can be misleading**, [...]. Buchstaller makes passing comments about small raw numbers for quotatives go and be like among older Tyneside English speakers in the 1990s, **but overall this problem is not adequately addressed**.* [ER18]

(15) *V kapitole o paralelních korpusech v systému Manatee/Bonito na s. 252 **autor zcela pomíjí** [the author completely leaves out] ihned se nabízející otázky, jak propojit (alignovat) paralelní texty [...].* [CR14]

(16) *Text je bohužel [unfortunately] zrovna v této zásadní kapitole mnohdy **ne úplně přesný** [not exactly accurate], přičemž **některé podstatné informace chybějí**. [some essential information is missing]* [CR16]

Linguistically, lexical means expressing evaluation in Move 3 are similar to those applied in the previous moves; however, they are much more varied. Reviewers use a wide array of evaluative adjectives such as *excellent*, *convincing*, *insightful*, *great*, *promising*, *thorough*, *disappointing*, *misleading*, *problematic*, *limited*, *překvapivý* [surprising], *pestrý* [diverse], *nepostradatelný* [indispensable], *bohatý* [rich], *důkladný* [thorough], *cenný* [valuable], *zavádějící* [misleading], *sporný* [questionable], *zastaralý* [outdated], etc. Furthermore, evaluative adverbs are used, for example *clearly*, *convincingly*, *richly*, *effectively*, *creatively*, *disappointingly*, *bohužel* [unfortunately], *komplexně* [comprehensively], *pregnantně* [precisely], etc. Nouns expressing positive or negative evaluation utilised in Move 3 are *shortcoming*, *weakness*, *problem*, *simplification*, *strength*, *erudition*, *zásluha* [merit], *přednost* [asset], *slabina* [weakness], *nedostatek* [drawback], etc. Verbs with either positive or negative evaluative function are *broaden*, *lack*, *překračovat* [exceed], *podařit se* [succeed], *zaujmout* [attract attention], *chybět* [lack].

Reviewers very often make use of boosters to emphasise a specific, in most cases positive, feature of the book they assess such as *particularly* (*important/powerful/relevant*),

extremely (influential/interesting), fundamentally (different) naprosto (zásadní) [absolutely (fundamental)], mimořádně (důležitý) [extremely (important)], velice (vhodně) [very (suitable)], ryze (spekulativní) [purely (speculative)], etc. When reviewers aim at mitigating the force of their criticism, they utilise hedges, either lexical or grammatical (modal verbs): slightly (disappointing), a somewhat (unnecessary discussion), lehce (problematický) [slightly (problematic)], do jisté míry (matoucí) [to some extent (misleading)], poněkud (odbytý) [rather (sloppy)], should be treated cautiously, can be misleading, one would have expected, readers might wonder, these would have merited systematic discussion, poměrně (nejasný) [rather (unclear)], pomohlo by [it would help], spíše bychom očekávali [we would rather expect], etc.

Apart from modal verbs, other grammatical means used as evaluative expressions in Move 3 are comparative and superlative adjectives (e.g. *clearer, more accessible, the most satisfying, the most accessible, příhodnější* [more convenient], *problematictější* [more problematic], *největší* [the biggest], *nejrozsáhlejší* [the most extensive], *nejlepší* [the best]).

What is interesting in this move is the use of metaphors as another lexical means expressing evaluation. These metaphors express positive evaluation, such as *a forward-looking topic, a fresh approach, an illuminating way (of further exploring the linguistic outcome), his findings could be fruitfully complemented, and I found the whole thing to be a page-turner.*

Similarly to Move 3, Move 4 also comprises numerous evaluative acts, both positive and negative. These comments refer to the book as a whole and are placed at the end of the review. In both sub-corpora, positive comments prevail over negative ones dramatically. The reason is that both groups of reviewers tend to finish their reviews in a positive note and aim to stress the positive aspects of the book under review. Negative critical comments appear in both sub-corpora in Move 4 as well but with much lower incidence, compared to their frequency in Move 3. Below are examples illustrating critical comments found in Move 4.

(17) *In general, this volume raises a number of thought-provoking questions for the impoliteness researcher, regarding methodology, analysis, and theoretical implications.* [ER6]

(18) *In summary, the book represents a welcome contribution to the growing body of literature on grammaticalisation.* [ER10]

(19) *As is common with edited volumes with several contributors, there is no clear, unifying thread to follow throughout the book. Moreover, the logic underlying this volume's organisation is not very apparent, which adds to a sense of incongruity between sections [...].* [ER15]

(20) *Celkově lze konstatovat, že kniha Vývoj portugalského jazyka naplňuje veškeré cíle,* [Overall, the book *The development of the Portuguese language* fulfills all the objectives] *kteřé si autor vytyčuje, [...].* [CR12]

(21) *Závěrem můžeme konstatovat, že třídílná gramatika portugalského jazyka Ivy Svobodové představuje dílo zdařilé a také velmi potřebné* [Finally, we can state that the three-part grammar of the Portuguese language by Iva Svobodová represents a successful and very useful work] *vzhledem k absenci podobného textu v České republice.* [CR2]

(22) *[...] a v těchto ohledech publikace zůstává pod svými možnostmi.* [beyond its capabilities] [CR13]

Regarding linguistic means expressing evaluation in Move 4, they are the same or very similar to those utilised in the previous moves, i.e. evaluative adjectives, evaluative adverbs, evaluative nouns and verbs, the modal verbs *may, might, can* used as hedges, comparative and superlative adjectives. In some cases, the force of evaluative adjectives, adverbs, and

verbs is either intensified by boosters or mitigated by hedges, a strategy employed by both groups of reviewers either to emphasise praise or weaken criticism. Metaphors are not that common, however, a very nice example of it is used in one of the Anglophone reviews:

(23) *With clinical clarity, they diagnose the sick state of the profession, and prescribe what may be an effective – though inescapably painful – cure.* [ER3]

Within Move 5, I identified two sub-functions, namely *Definitely recommending the book* (sub-function 13) and *Recommending the book despite indicated shortcomings* (sub-function 14). In both sub-corpora, an explicit recommendation occurs only in four book reviews altogether, in two Anglophone reviews and in two Czech reviews. Critical comments appear in three out of these four reviews. Examples (24) and (25) below illustrate sub-function 13, Example (26) demonstrates sub-function 14. Linguistic means of recommendation are not that rich compared to evaluative expressions employed in the previous moves. Positive evaluation is expressed by the adverbs *wholeheartedly* and *vřele* [heartily], which intensify the verb *to recommend*. Negative evaluation in Example (26) is indicated by the adjective *problematický* [problematic] and the noun phrase *značné rezervy* [major limitations]. In this example, the prepositional phrase *s nemalými výhradami* [with considerable reservations] co-occurring with the verb *to recommend* functions as a mitigating device to weaken the force of the criticism.

(24) *So I recommend it wholeheartedly to the readership of this journal.* [ER16]

(25) *Práce zaplňuje prostor synchronní lingvistické komparistiky velmi účinně a lingvisticky zajímavě. Je bezesporu přínosná v mnoha ohledech [...]. Lze ji proto věle doporučit* [We may thus heartily recommend it] *každému vážnému zájemci o tuto jazykovou oblast a problematiku.* [CR3]

(26) *Kniha Soni Schneiderové však – jak jsem se snažil ukázat – vykazuje množství problematických aspektů* [a number of problematic aspects], *a v zaplňování onoho prázdného místa má proto značné rezervy* [major limitations], *doporučit ji tedy lze jen s nemalými výhradami.* [CR13]

6 Conclusion

Evaluative acts are an inseparable part of any book review article. Their occurrence throughout the text varies depending on discipline and academic writing tradition. This paper has focused on a quantitative and qualitative analysis of rhetorical strategies of Anglophone and Czech reviewers employed in Linguistics book review articles. At this place it must be emphasised that the results of this study are limited due to a rather small extent of the corpus examined and also due to the focus on only one discipline. Therefore, it is better to understand the outcomes of the study as certain tendencies only.

What is common to both sub-corpora is the practice of reviewers to close the reviews with positive comments in order to draw the reader's attention to the most remarkable features of the book under review. Reviewers aim at balancing the positive and negative aspects of the review and therefore the majority of negative critical comments in both corpora occur in Move 3, not in Move 4. Both Anglophone and Czech reviewers consider closing the reviews in a favourable tone important, which is apparent from the occurrence of a higher amount of positive evaluative acts in Move 4. Both groups of reviewers point out positive aspects of the book in order to weaken the impact of negative critical comments possibly occurring earlier in the reviews. It is sometimes felt that what occurs at the end of the review is the most important. Furthermore, extensive criticism may influence the writer-author relationship negatively since it may be perceived as irreverent towards the book author. In small academic traditions like the Czech one, it is possible that the book author and the

review author know each other. Inserting a higher number of positive comments at the end of the review may avoid a potential discord between them. Infrequent negative comments occurring in concluding parts of the review may be a sign of consistency with other parts of the review the assessors attempt to maintain. In order to weaken criticism, both Anglophone and Czech reviewers employ various hedging strategies, which also contribute to maintain solidarity with the author of the book under review and to minimise imposition on them.

Apart from the similarities mentioned above, there are also obvious differences between both academic writing traditions confirming the fact that the use of evaluative acts in the genre of book review article depends not only on the text of the review but also on the academic culture of the reviewer, i.e. the variation in the distribution of evaluation is a factor of language culture. It is thus important to consider both linguistic and cultural aspects of the review. This finding has been supported by other studies examining critical comments in book reviews. For example, Moreno – Suárez (2008a) in their investigation into English and Spanish academic book reviews of literature demonstrate that Spanish reviewers employ fewer critical remarks than Anglophone reviewers and that their comments are in great majority positive. On the contrary, English reviews are more balanced in this respect. From this it follows that there are different rhetorical strategies across disciplines and cultures on how to solve potential discord between review genre requirements on one side and author-reviewer interpersonal relationship on the other. In this connection Moreno – Suárez (2008b, p. 162) emphasise that “it might therefore be strategically convenient for novice reviewers to take into account the book reviewing critical practices that are preferred in their own disciplinary contexts.”

An interesting cross-cultural variation appears in Move 2, sub-function 7 (*Stating the topic of each chapter*), Move 3, sub-function 9 (*Providing focused evaluation*), and in Move 4, sub-function 10 (*Completely positive evaluation*) and sub-function 11 (*Positive evaluation with aspects to improve*). Czech reviewers do not include any critical comments in Move 2, sub-function 7. This move generally belongs to purely descriptive moves in Czech review articles and evaluative acts are concentrated towards the end of the reviews. In Move 3, critical comments highlighting both positives and negatives of the book occurring in Czech reviews are more balanced than critical comments appearing in the Anglophone sub-corpus. This “balance principle” mirrors the way reviewers understand the purpose of this academic genre. Czech reviewers attempt to provide as objective and informed assessment of the book as possible, whereas their Anglophone counterparts, apart from this, focus on building up a relationship with the book author. In this connection, we can cite Shaw (2009, p. 217), who claims that the book review is a “disinterested genre” since in order to be credible, it must contain “evaluations with both positive and negative polarity”.

Neither Anglophone nor Czech book review articles contain information about the reviewer’s professional background or publications. Only their name occurs at the end of the review together with the reviewer’s affiliation. A reference to the reviewer’s expertise and qualifications could contribute to their position as a scientific authority, an expert in the field, and a renowned member of the academic community. All these could support the credibility of critical comments presented in the review.

It was beyond the scope of this study to investigate interpersonal metadiscourse features, which occurred in both sub-corpora quite frequently. They were included in the research only in case they contained evaluative comments; however, it would be useful to focus on them in a separate study since they play an important role in writer-reader interaction.

Bibliography:

- BESNIER, N. (1990): Language and affect. In: *Annual Review of Anthropology*, 19/1, p. 419–451.
- CARTER, R. – NASH, W. (1990): *Seeing through Language: A Guide to Styles of English Writing*. Oxford: Blackwell.
- CHAFE, W. L. – NICHOLS, J. (1986): *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*. Norwood, NJ: Ablex.
- CONRAD, S. – BIBER, D. (2000): Adverbial marking of stance in speech and writing. In: S. Hunston – G. Thompson (eds.): *Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse*. Oxford: Oxford University Press, p. 56–73.
- CROMPTON, P. (1997): Hedging in academic writing: Some theoretical problems. In: *English for Specific Purposes*, 16/4, p. 271–287.
- DE CARVALHO, G. (2001): Rhetorical patterns of academic book reviews written in Portuguese and in English. In: *Proceedings of the 2nd International Linguistics Conference*. Rio de Janeiro: Universidade do Estado do Rio de Janeiro, p. 261–268.
- ETAYWE, A. S. (2017): A genre-based study of Arabic academic book reviews across soft disciplines: Rhetorical structure and potential variations. In: *Linguistica ONLINE* 19. [Cit. 2019-18-08.] Available at: <<http://www.phil.muni.cz/linguistica/art/etaywe/eta-001.pdf>>
- FLOWERDEW, L. (2004): The argument for using English specialised corpora to understand academic and professional language. In: U. Connor – T. Upton (eds.): *Discourse in the Professions*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, p. 11–33.
- GEA VALOR, M. L. (2000): *A Pragmatic Approach to Politeness and Modality in Book Review Articles*. SELL Monograph. València: Universitat de València.
- GEA VALOR, M. L. – DEL SAZ RUBIO, M. M. (2000–2001): The coding of linguistic politeness in the academia book review. In: *Pragmalingüística*, 8–9, p. 165–178.
- GIANNONI, D. S. (2006): Expressing praise and criticism in economic discourse: A comparative analysis of English/Italian book reviews. In: G. Del Lungo Camiciotti – M. Dossena (eds.): *Variation in Business and Economics Discourse: Diachronic and Genre Perspectives*. Rome: Officina Edizioni, p. 126–138.
- HALLIDAY, M. A. K. (1994): *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- HOEY, M. (1983): *On the Surface of Discourse*. London: George Allen and Unwin.
- HUNSTON, S. – THOMPSON, G. (2000): *Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse*. Oxford: Oxford University Press.
- HUNSTON, S. (1985): Text in world and world in text: Goals and models of scientific writing. In: *Nottingham Linguistic Circular*, 14, p. 25–40.
- HYLAND, K. (1998): Boosting, hedging and the negotiation of academic knowledge. In: *Text*, 18/3, p. 349–382.
- HYLAND, K. (2000): *Disciplinary Discourses: Social Interactions in Academic Writing*. London: Longman.
- HYLAND, K. – TSE, P. (2004): Metadiscourse in academic writing: A reappraisal. In: *Applied Linguistics*, 25, p. 156–177.
- HYLAND, K. – DIANI, G., eds. (2009): *Academic Evaluation: Review Genres in University Settings*. London: Palgrave-MacMillan.
- KOZUBÍKOVÁ ŠANDOVÁ, J. (2017a): ...and our study might therefore have been slightly underpowered: A cross-linguistic analysis of hedging in English and Czech medical research articles. In: *Acta Universitatis Carolinae Philologica 1, Prague Studies in English*, p. 115–130.
- KOZUBÍKOVÁ ŠANDOVÁ, J. (2017b): Hedging expressions in different sections of English and Czech medical research articles. A comparative study. In: *Ostrava Journal of English Philology*, 9/1, p. 7–21.
- LABOV, W. (1972): *Language in the Inner City. Studies in the Black English Vernacular*. University of Pennsylvania Press: Philadelphia.

- MARTIN, J. R. (2000): Beyond exchange: APPRAISAL systems in English. In: S. Hunston – G. Thompson (eds.): *Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse*. Oxford: Oxford University Press, p. 142–175.
- MARTIN, J. R. – WHITE, P. R. R. (2005): *The Language of Evaluation: Appraisal in English*. New York: Palgrave MacMillan.
- MORENO, A. I. – SUÁREZ, L. (2008a): A study of critical attitude across English and Spanish academic book reviews. In: *Journal of English for Academic Purposes*, 7, p. 15–26.
- MORENO, A. I. – SUÁREZ, L. (2008b): A framework for comparing evaluation resources across academic texts. In: *Text & Talk*, 28/6, p. 749–769.
- MORENO, A. I. – SUÁREZ, L. (2008c): Managing academic conflict in English and Spanish academic book reviews: An intercultural rhetoric study. *The InterLAE Conference, Universidad de Zaragoza (Spain) Departamento de Filología Inglesa y Alemana*, JACA 11-13 December 2008, p. 1–16.
- MORENO, A. I. – SUÁREZ, L. (2009): Academic Book Reviews in English and Spanish: Critical Comments and Rhetorical Structure. In: K. Hyland – G. Diani (eds.): *Academic Evaluation: Review Genres in University Settings*. London: Palgrave-MacMillan, p. 161–178.
- MOTTA-ROTH, D. (1995): *Rhetorical Features and Disciplinary Cultures: A Genre-Based Study of Academic Book Reviews in Linguistics, Chemistry, and Economics*. Florianópolis: UFSC.
- MYERS, G. (1989): The pragmatics of politeness in scientific articles. In: *Applied Linguistics*, 10, p. 1–35.
- SHAW, P. (2009): The lexis and grammar of explicit evaluation in academic book reviews, 1913 and 1993. In: K. Hyland – G. Diani (eds.): *Academic Evaluation: Review Genres in University Settings*. London: Palgrave-MacMillan, p. 217–235.
- SINCLAIR J. M. (1987): *Mirror for a Text*. MS, University of Birmingham.
- STUBBS, M. (1986): A matter of prolonged field work: Notes towards a modal grammar of English. *Applied Linguistics*, 7/1, p. 1–25.
- STUBBS, M. (1996): *Text and Corpus Analysis: Computer-Assisted Studies of Language and Culture*. Oxford: Blackwell.

Sources:

- Applied Linguistics* (2015), 36 (1). [AL1]
Applied Linguistics (2016), 37 (1). [AL2]
Časopis pro moderní filologii (2015), 97 (1). [CMF1]
Časopis pro moderní filologii (2015), 97 (2). [CMF2]
Časopis pro moderní filologii (2016), 98 (1). [CMF3]
Časopis pro moderní filologii (2016), 98 (2). [CMF4]
Časopis pro moderní filologii (2017), 99 (1). [CMF5]
Časopis pro moderní filologii (2017), 99 (2). [CMF6]
International Journal of English Studies (2016), 16 (1). [IJES1]
International Journal of English Studies (2017), 17 (1). [IJES2]
Journal of English for Academic Purposes (2018), 31. [JEAP1]
Journal of Linguistics (2015), 51. [JL1]
Journal of Linguistics (2016), 52. [JL2]
Journal of Linguistics (2017), 53. [JL3]
Journal of Pragmatics (2016), 103. [JP1]
Journal of Pragmatics (2016), 98. [JP2]
Journal of Pragmatics (2018), 123. [JP3]
Slovo a slovesnost (2016), 77 (1). [SS1]
Slovo a slovesnost (2017), 78 (2). [SS2]
Slovo a slovesnost (2017), 78 (3). [SS3]
Slovo a slovesnost (2017), 78 (4). [SS4]

Summary

Evaluation in anglophone and Czech academic book reviews. A case study.

The present paper analyses linguistic-rhetorical strategies conveying evaluation that are utilised by Anglophone and Czech reviewers of academic books from the field of Linguistics. The aim is to explore whether reviewers of one and the same disciplinary community but of different linguistic and cultural contexts adopt identical rhetorical strategies to convey evaluation. For this purpose, both positive and negative evaluative acts were identified in a corpus of 20 English and 20 Czech academic book review articles. The quantitative and qualitative analysis revealed that the variation in the distribution of evaluative acts may be connected with the particular language culture. Furthermore, the results indicate that both groups of reviewers use hedging strategies not only to weaken criticism but also to maintain solidarity with authors of the reviewed books.

Ženské identity v reklamách na parfumy. Fenomén femme universelle – ženy, ktorá dokáže všetko

Karina Ledecká

karina.ledecka@gmail.com

Kľúčové slová: výrazová koncepcia štýlu, emocionalita, reklama, ženské stereotypy v reklamách, parfumy pre ženy, identita, reklama v online prostredí

Key words: expressive concept of style, emotionality, advertisement, women's advertising stereotypes, women's perfumes, identity, online advertising

Úvod

Legendárny francúzsky módný návrhár Christian Dior kedysi povedal, že *parfum je značkou identity ženy a finálnym dotykom jej štýlu* (Serras, 2020). S týmto tvrdením sa vo svete marketingu a parfumov pracuje aj dnes. Do ozdobných flakónov sa spolu s parfumovanými vodami vkladajú túžby žien a ich predstavy o sebe samých. Alebo sú to túžby tvorcov parfumov a predstavy marketingových pracovníkov o ich ideálnych nositeľkách, a teda kupujúcich? Nech už je to akokoľvek, jeden z popredných internetových predajcov parfumov na Slovensku notino.sk si na identitách zakladá pri opise každej vône. Predávať parfumy bez možnosti toho najdôležitejšieho, a to privoňať si k nim, nie je jednoduché, a preto si tvorcovia/predajcovia musia pomáhať inými prostriedkami. Emóciu, akú by zákazníčka zažila v parfumérii bezprostredne po privoňaní, musí internetový predajca sprostredkovať inými, jemu dostupnými spôsobmi. Patria k nim fotografie či videá priamo od tvorcov parfumov, ale veľmi dôležitým prostriedkom pri vyvolávaní emócií je jazyk. Prostredníctvom jazykových prostriedkov, akými sú personifikácia či metafora, získava parfum svoju persónu, opisujú sa jeho zložky a príbeh vône, ktorým sa zákazníčke sprostredkujú zážitky. Práve tie sú kľúčovou esenciou marketingových textov. Tvorcovia reklám (nielen) na parfumy si uvedomujú, že pri kúpe nie je, paradoxne, najdôležitejší samotný produkt. Ľudia si totiž spolu s voňavým flakónom kupujú príbehy a rôzne, inak nedosiahnuteľné, abstraktné asociácie, ktoré v nich majú vyvolať pozitívne emócie spájajúce sa so zážitkami. Keďže tieto emócie nevychádzajú z reality, ale z fiktívneho dokonalého sveta reklamy, rýchlo vyprchajú. V kupujúcom tak ostane prázdne miesto prahnúce po ďalšom zážitku, ktoré sa na krátky moment zaplní pri ďalšej realizovanej kúpe. Podobne ako diváci pri sledovaní filmov aj príjemcovia reklám majú tendenciu stotožniť sa s účinkujúcimi postavami a ich identitami. Identita vystupujúcej osoby by sa pritom mala zhodovať s identitou parfumu a v neposlednom rade aj s osobnosťou samotnej nositeľky, respektíve s jej predstavou o sebe samej. V momente vytvárania identít v textoch sa, samozrejme, uplatňuje rodová stereotypizácia, ktorá sa vyjadruje v opisoch na pozadí lexému. To, akými spôsobmi sú identity v reklamách reprezentované, sme analyzovali v bakalárskej práci *Mediálne reprezentácie identít (ženy v reklame)* (Ledecká, 2018), kde sme sa zameriavali na vizuálnu stránku reprezentácie žien. V diplomovej práci *Emocionalnosť ako výrazová kategória štýlu (v reklamách na parfumy pre ženy v online prostredí)* (Ledecká, 2020) sme tieto poznatky rozšírili a zamerali sa pritom na reprezentácie identít žien a parfumov v jazyku. Poznatky a výsledky výskumu diplomovej práce sú východiskom tvorby tohto príspevku.

1 Motivácie a ciele výskumu

Cieľom nášho výskumu je primárne zistiť, ako sa emocionalita ako výrazová kategória štýlu vyjadruje v súvislosti so ženskými reklamnými stereotypmi v reklamných textoch na parfumy, ktoré sú určené ženám. Východiskové pojmy, o ktoré sa pri výskume opierame, sú

rozdelené do dvoch odlišných, no pri výskume neoddeliteľných kategórií: štylistika a marketingová stratégia cielená na pohlavie. Vybrané pojmy zo štylistiky, s ktorými pritom pracujeme, sú: (reklamný) štýl, výrazové kategórie štýlu a emocionálnosť ako výrazová kategória štýlu. V rámci marketingovo orientovanej kategórie chceme priblížiť to, aký emocionálny význam majú identity v reklamných textoch, ako sa pri tvorbe textov odráža cieľové publikum reklamy a akú úlohu zohráva pri tvorbe identít v reklamách rodová stereotypizácia so zreteľom na ženské stereotypy. Výskum pozostáva z obsahovej a sémantickej analýzy textov, tzv. popisov produktov (parfumových vôd).¹

2 Teoretické východiská

V štylistike sa pod pojmom štýl obvykle myslí jednotný spôsob prejavu, ktorý je tvorený cieľavedomým výberom a následným usporiadaním jednotlivých jazykových i mimojazykových prostriedkov (Mistrík, 1997). V komunikačnej praxi sa nezriedka stretávame s istou formou hybridizácie štýlov, respektíve vzájomného prekrývania viacerých štýlov. Medzi ne patria takzvané sekundárne štýly, pričom dôležitým sekundárnym štýlom je pre tento príspevok práve reklamný štýl používaný v reklamných textoch. Podľa Mistríka (1997, s. 560) je reklamný štýl neustále aktualizovaný a prispôbovaný súčasnému jazyku vrátane komunikačných prostriedkov, ktoré odkazujú na určité významy. Na to, aby konkrétny reklamný text dokázal ovplyvniť potenciálneho zákazníka pri kúpe, využíva vybrané jazykové prostriedky, takzvané prostriedky reklamnej štylizácie, ako napríklad príslovia, metafory a trópy (Vopálenská, 2011). Na jazyk reklamných textov vyplýva samotný produkt (téma), komunikačný kanál (konkrétne médium) a predovšetkým cieľové publikum, ktorému sa texty snažia jazykovo prispôbiť, aby na neho zapôsobili, pričom cieľom je presvedčiť ho o kúpe. To, ako výsledný (reklamný) text pôsobí, teda takzvaná akosť textu, je dané konkrétnymi výrazovými kategóriami (Plesník et. al., 2011).

Výrazové kategórie sa vymedzujú na základe opozícií, pričom medzi základné opozície patria operatívnosť a ikonickosť textu, subjektívnosť a objektívnosť, zážitkovosť a pojmovosť, faktickosť a abstraktnosť (Miko – Popovič, 1978). Najčastejšími formami výrazových kategórií v bežnej hovorovej reči² sú príslovky, prídavné mená a podstatné mená (Plesník et al., 2011, s. 17). Vo výskume kladieme dôraz najmä na emocionálnosť výrazu, ktorá sa často spája so zážitkovosťou, keďže citový výraz je značne zážitkový (Miko – Popovič, 1978, s. 169) a, ako sme poznamenali už v úvode, vyvolať v príjemcovi reklamy zážitok je priamym kľúčom k predaju. To, či lexikálne jednotky pôsobia emocionálne, závisí od toho, ako ich vníma daná kultúra. Jej členovia si znalosti o tom, ako identifikovať a vyjadriť emócie jazykom, osvojujú v procese socializácie (Dolník, 2010). „Emocionálnosť výrazu je najvyšším stupňom subjektívnosti výrazu spočívajúci vo vyjadrení citov v reči“ (Miko – Popovič, 1978, s. 169), pričom konkrétna lexikálna jednotka nadobúda príznak expresívnosti alebo emocionálnosti nielen samotnou formálno-sémantickou štruktúrou, ale aj vtedy, ak je dosadená do iného než pre ňu typického kontextu. Týka sa to napríklad aj výskytu na prvý pohľad neočakávaného hovorového výrazu v reklamnom štýle, ktorý súvisí s prispôbením textu cieľovej skupine. Pri analýze textov sa teda budeme sústreďovať najmä na kontext, v akom sa slová nachádzajú, pretože aj nociónálne lexémy môžu byť nositeľmi emocionálnosti (Bohunická – Orgoňová, 2011, s. 54).

¹ Za popisy produktov považujeme články, ktoré bližšie opisujú vlastnosti parfumov (napríklad zloženie vône, príbeh vône atď.). Na skúmanej internetovej stránke je uvedené pomenovanie „popis produktu“, nie opis. Preto budeme v rámci príspevku pracovať s pojmom „popis“. Na emocionálnosť v textoch budeme nahliadať z hľadiska kvantít, pričom emocionálne pôsobiace lexémy budeme ďalej interpretovať.

² Výskum vychádza z predpokladu, že aj reklamná komunikácia často obsahuje prvky hovorovosti, a preto sa budeme sústreďovať na analýzu vybraných slovných druhov (podstatné mená a prídavné mená).

Vychádzame z tvrdenia, že reklamné texty chcú príjemcom sprostredkovať zážitky z používania produktu prostredníctvom personifikácie parfumov a opisom ideálnych nositeľiek, ktoré sú „hrdinkami“ vlastných príbehov súvisiacich s parfumami. Aj zo samotných voňaviek sa neraz stávajú osoby, ktoré vystupujú ako *verné priateľky*, *ideálne spoločníčky na cesty* či *podmanivé krásy zo sveta flóry*. Vďaka personifikácii ako druhu metafory, ktorá prisudzuje predmetom či abstraktným pojmom vlastnosti a schopnosti ľudí, sa z produktov v reklamách stávajú nositelia ľudských vlastností, s ktorými je jednoduchšie stotožniť sa (Vopálenská, 2011). Zákazník si s kúpou produktu teda kupuje aj jeho identitu v domnienke, že bude disponovať vlastnosťami produktu personifikovanými v reklame. Podľa Kotlera et al. (2007) zákazník kúpou parfumu luxusnej značky vyjadruje nielen svoj vkus či vysoké ekonomické postavenie v spoločnosti, ale aj svoju osobnosť, respektíve predstavu o sebe samom. Parfumy sa teda stávajú nielen nositeľmi vlastností či dokonca kompletnej identity, ale môžu slúžiť aj ako rolové modely či vzorce správania, ktorými sa má zákazník po kúpe riadiť. Identity a s nimi súvisiace rolové modely sú pre potreby reklamy do značnej miery stereotypizované.

Ak je tvorba reklamy ovplyvnená cílením, ktoré sa primárne zameriava na kategóriu pohlavia, zvyčajne obsahuje rodové stereotypy. Tie vychádzajú zo zaužívaných kultúrnych praktík a predpokladov, ktoré majú priamy vplyv na správanie žien a mužov v spoločnosti. Jedným zo špecifik ženských stereotypov je, že v reklamných textoch je častejšie kladený dôraz na ich emocionálnu stránku ako na kognitívne schopnosti. Inteligencia žien je vo väčšine reklamných textoch spájaná skôr so schopnosťou manipulácie opačného pohlavia, a to najmä prostredníctvom vonkajšieho vzhľadu, aktivít a prejavov, ktoré v konečnom dôsledku súvisia s vyjadrením emotionality. Daný stereotyp označujeme za *femme fatale*, respektíve za *zvodkyňu*. Ďalšie ženské stereotypy, ktoré sa vyskytujú v reklamách na parfumy, sú: *nezávislá žena/rebelka*, *bábika/teenagerka*, *prirodzená žena*, *dáma v rokoch* a *objekt túžby* (Ledecká, 2018). *Nezávislá žena* je často spájaná či zamieňaná so stereotypom mladšej, uvoľnenej a zábavnej *rebelky*, ktorej hlavným záujmom je porušovať pravidlá, prípadne vytvárať si vlastné. Ich spoločnými znakmi sú túžba po slobode, úspechu a finančnej i duševnej nezávislosti (od muža). *Bábika* je mladšou, „nevinnejšou“ verziou *zvodkyne*, ktorá mužom motá hlavu svojou mladosťou, jemnosťou a naivitou. Pre *prirodzenú ženu* a *dámu v rokoch* je typické byť *prirodzene krásna, zdravá, vyrovnaná a spokojná sama so sebou* (Bútorová, 2016). Stereotyp *objekt túžby* sa využíva častejšie v reklamných textoch, ktoré sú určené mužom, a preto nebude predmetom skúmania. Kvôli lepšiemu prehľadu v stereotypoch sme vytvorili tabuľku 1, kde sme zhrnuli najvýstižnejšie substantíva a adjektíva týkajúce sa vlastností stereotypizovaných identít, ktoré budú predmetom výskumu. Pri charakterizujúcich adjektívach sme vychádzali z poznatkov z vlastnej bakalárskej práce, ktoré boli voľne spracované podľa E. Bútorovej (2016).

Názov stereotypu	Charakterizujúce adjektíva
zvodkyňa femme fatale, kočka, kráľovná, dáma, kráska, čarodejníca, „mrška“	dráždivá, zvodná, nezabudnuteľná, osudová, tajomná, sexy, žiaduca, atraktívna, nádherná, nedostupná, vzdialená, príťažlivá, magnetická, uhrančivá, vplyvná, ženská, temperamentná, kúzelná, zmyselná, omamná
nezávislá žena karieristka, žena dobrodruhu	slobodná, výnimočná, sebavedomá, úspešná, samostatná, cieľavedomá, ambiciózná, sofistikovaná, elegantná, ženská, jemná, silná, nezávislá, dobrodružná, nežná, originálna, inšpirujúca, svieža
rebelka ³ divoška, teenagerka, provokatérka	divoká, svojhlavá, dobrodružná, rebelujúca, nepoddajná, neposlušná, iná, mladá, mladistvá, uvoľnená, výrazná, zábavná, slobodná, neviazaná, provokatívna, svieža, energická, spontánna
prirodzená žena skutočná žena, reálna žena	prirodzená, prírodná, jemná, nežná, romantická, krásna, krehká, sebavedomá, zdravá, čistá, vyrovnaná, slobodná, spokojná, pokojná, nenalícená, skutočná, pravá, obyčajná, vnútorná

Tabuľka 1 Prehľad substantív a adjektív vystihujúcich charaktery vybraných ženských reklamných stereotypov

3 Metodológia

Výskumom chceme prísť na to, ktoré podstatné a prídavné mená vo vybraných reklamných textoch pôsobia emocionálne nielen samy osebe, ale aj vyplývajú z kontextu. Rozhodli sme sa skúmať reklamné texty na parfumsy pre ženy, a preto nás bude zaujímať aj to, ako sa emocionálnosť výrazov spája so ženskými reklamnými stereotypmi. V reklamných textoch, ktoré sú cieľené na ženské publikum, sa častejšie vyskytujú emocionálne apely oproti racionálnym, pretože marketingoví tvorcovia vychádzajú zo zaužívaného názoru, že ženy sú emocionálnejšie ako muži a ich emocionálnosť spôsobuje nielen ľahšiu ovplyvniteľnosť reklamou, ale aj jej celkovú vnímavosť. Ženy sa o produkty viac zaujímajú a zisťujú si o nich podrobné informácie, hľadajú skryté významy v reklamných textoch, vytvárajú si medzi nimi vzťahy a rady pozorujú príbehy značiek (Stříteský, 2015). Zámerom analýzy reklamných textov, ktoré sme označili ako tzv. *popisy produktov*, je zhodnotiť mieru zastúpenia emocionálne pôsobiacich adjektív a substantív v texte, ktoré sa v kontexte spájajú s jednou z dvoch identít prezentovaných na webovej stránke *notino.sk*, a to s identitou **ženy** a identitou samotného **parfumu**.

Na zistenie stanovených cieľov sme sa rozhodli aplikovať dve metódy výskumu: obsahovú a sémantickú analýzu. Obsahová analýza je používaná na spracovanie pomerne veľkého množstva mediálnych textov a jej typickými vlastnosťami sú vysoká miera štruktúrovanosti a s ňou spojený vysoký stupeň overiteľnosti výskumu (Trampota – Vojtěchovská, 2010). Analýzu doplníme o interpretáciu významov daných frekventovaných lexém v rámci kontextu, pričom sa snažíme nájsť odkazy na kultúrne a rodové stereotypy použitím sémantickej analýzy. Konkrétne výrazy použité v kontextoch budeme považovať za znaky, ktoré odkazujú na určité významy v kultúre.

³ Rebelka je často stotožňovaná aj s nezávislou ženou a ich charakteristiky sa môžu do istej miery zhodovať, preto sa pri identifikácii budeme sústreďovať najmä na to, či slová opisujúce rebelku prevládajú nad nezávislou ženou.

V analýze sa zameriavame nielen na adjektíva, ktoré sú nositeľmi emocionálnosti ako kategórie štýlu, ale berieme do úvahy aj to, že mnohé z nich sú zároveň nositeľmi určitého významu, respektíve významov (lexií). Aj prostredníctvom adjektív sa uplatňujú rôzne kultúrne intertextuálne odkazy na rodové stereotypy. Preto skúmame, ako sa v analyzovaných textoch adjektívami či substantívami odkazuje na ženské reklamné stereotypy. Adjektívum samo osebe (na denotatívnej úrovni označovania) pritom nemusí pôsobiť rodovo stereotypne, ale jeho význam sa prejavuje až v kontexte, v súčinnosti s ostatnými adjektívami a ďalšími slovnými druhmi, ktoré istý subjekt v texte opisujú a hodnotia. Ich výber a usporiadanie vplývajú na to, ako text (ako celok) pôsobí na príjemcu. Uvedomujeme si, že význam textu priamo nadväzuje na to, ako ho vníma príjemca, v danom prípade príjemkyňa, a na to, ako na reklamu reaguje (v ideálnom prípade kúpou).

Za východisko výskumu považujeme našu hypotézu, ktorá tvrdí, že identita ženy aj identita parfumov v skúmaných textoch predstavujú kategórie, na ktoré sa navrstvujú isté prívlastky s emocionálnym potenciálom. Podľa Ološtiaka (2011, s. 26) predstavuje lexia elementárnejšiu a konkrétnejšiu jednotku ako lexéma. Je to práve lexia, na ktorú sa viaže určovanie motivačných typov a na úrovni jej významu sa uskutočňuje sémantická motivácia, ktorá je pre náš výskum kľúčová. Lexémy samy osebe môžu, ale nemusia mať emocionálny potenciál, ale ak sa v kontexte viažu na stereotypizovanú identitu ženy alebo parfumu, tak predpokladáme, že sa v textoch realizujú také významy lexém, ktoré pôsobia emocionálne.

Pri vyberaní výskumného materiálu sme sa zameriavali na dámske parfumsy známych značiek (napr. Yves Saint Laurent), ktoré sú považované za luxusné a investujú značný kapitál do svojich reklamných kampaní, pričom si dávajú obzvlášť záležať na identite svojich produktov a jednotlivých slovách, ktoré ich opisujú. Na internetovej stránke notino.sk sme si za výskumný materiál **obsahovej analýzy** zvolili 30 tzv. *popisov*⁴ *parfumov*, pričom sme predpokladali, že materiál svojím počtom postačuje na to, aby sme splnili ciele výskumu. Proces výberu prešiel viacerými filtrami, ktorý vzorku zúžil tak, aby bola jasne špecifikovaná. Vybrali sme si kategóriu *parfumsy*, a keďže sme sa rozhodli zamerať sa na značkové parfumsy, zvolili sme podkategóriu *dámske parfumové vody*, ktoré sme považovali za produkty z vyššej, no stále dostupnej cenovej⁵ kategórie. Parfumové vody sme následne zoradili podľa *najpredávanejších*. Predpokladali sme, že to budú práve tie, ktoré majú najvýraznejšiu marketingovú stratégiu⁶.

Cieľom analýzy bolo zistiť počet lexém, na pozadí ktorých sa vyjadruje emocionalita a ktoré opisujú niektorý z vybraných reklamných ženských stereotypov prostredníctvom adjektív alebo substantív, pričom nás zaujíma, aké lexie sú v rámci kontextov používané. Z analýzy sme vylúčili názvy značiek a slová *popis*, *parfum*, *vôňa*, *zloženie*, *príbeh*, *srdce*, *základ* a *hlava*⁷. Myslíme si totiž, že články špecifikujúce produkty potrebujú mať čo najvyššiu frekvenciu týchto slov aj z technického dôvodu, a to kvôli ich zaradeniu do vyššej pozície v internetovom vyhľadávачi. Predpokladali sme, že najfrekventovanejším lexikálne vyjadreným ženským reklamným stereotypom je *nezávislá žena*, prípadne niektorá z jej podkategórií (napríklad *rebelka*). Okrem toho sme si v popisoch produktov všímali aj jazykové prostriedky, na pozadí ktorých sa vyjadruje emocionalita, a to najmä metafory, personifikácie či epitetá.

⁴ Popisy sa zobrazia pri každom prekliknutí na akýkoľvek produkt nachádzajúci sa na stránke. K všeobecnému popisu sú priložené aj informácie o zložení produktov. Dĺžka textov k popisom je individuálna.

⁵ Cenu sme nepovažovali za relevantnú kategóriu vzhľadom na neustále prebiehajúce akcie, rôzne ceny podľa počtu mililitrov parfumov či rozdiely v cenách medzi stránkou notino.sk a konkurenčnými stránkami.

⁶ Za výraznú marketingovú stratégiu považujeme takú, v rámci ktorej tvorcovia poskytujú väčšie množstvo doplňujúcich informácií o produktoch, ktoré sa nachádzajú nielen v tzv. Príbehoch parfumov, ale aj v časti Články, respektíve blogy.

⁷ Hlava, srdce a základ predstavujú 3 základné zložky parfumu, ktoré sa líšia svojou intenzitou a trvaním.

4 Analýza popisov produktov

Popisy produktov hodnotíme ako primárne reklamné texty, ktorých dĺžka je postačujúca na to, aby v nich boli identity nielen spomenuté, ale aj bližšie špecifikované. Podľa našich predpokladov sa v nich budú vyskytovať 3 kľúčové identity: **parfum**, **žena** (nositeľka parfumu alebo potenciálna zákazníčka) a **značka**. Pre našu analýzu sú dôležitými identitami práve žena a parfum, pretože si myslíme, že ich opis sa bude často prekrývať vplyvom personalizácie parfumu, ktorá bude vyjadrená najmä personifikáciou. Pri kvantitatívnej analýze budeme musieť prihliadať aj na kontext, v ktorom sa adjektíva či substantíva budú vyskytovať, aby sme vedeli, na ktorú z identít sú zamerané, respektíve ktorú z nich reprezentujú.

Zaujíma nás pritom, či budú parfumy a ženy vyjadrené aj tými istými lexémami a aké ženské reklamné stereotypy budú reprezentované. Presný postup pri vyberaní výskumného materiálu sa riadil filtermi: *parfumy – dámske parfumy – parfumové vody – najpredávanejšie*. V nasledujúcej tabuľke 2 je podľa poradia zoradených 30 najpredávanejších dámskych parfumových vôd z dňa konania výskumu⁸:

Názov parfumu		Značka	Názov parfumu		Značka
1	La vie est belle	Lancôme	16	Mon Paris	Yves Saint Laurent
2	Coco Mademoiselle	Chanel	17	Dark Purple	Montale
3	Black Opium	Yves Saint Laurent	18	Eternity	Calvin Klein
4	Chloé	Chloé	19	Boss The Scent	Hugo Boss
5	Women	Calvin Klein	20	Sí Passione	Armani
6	Good Girl	Carolina Herrera	21	Oud Wood	Tom Ford ⁹
7	Nomade	Chloé	22	Olympéa	Paco Rabanne
8	Karl Lagerfeld for Her	Karl Lagerfeld	23	Narciso	Narciso Rodriguez
9	Marry me!	Lanvin	24	Sí	Armani
10	Libre	Yves Saint Laurent	25	Gabrielle	Chanel
11	Gucci Bloom	Gucci	26	Angel	Mugler
12	Scandal	Jean Paul Gaultier	27	Intense Cafe	Montale
13	Aqua di Gioia	Armani	28	Be Delicious	DKNY
14	Lady Million	Paco Rabane	29	The One	Dolce & Gabbana
15	La nuit Trésor	Lancôme	30	Guilty Intense	Gucci

Tabuľka 2 Prehľad 30 najpredávanejších parfumovaných vôd na stránke notino.sk

⁸ Výskumný materiál sme vybrali 25. 4. 2020.

⁹ Zaujímavosťou je, že medzi najpredávanejšími 30 parfumami sa nachádzali aj takzvané unisex parfumy, ktoré sú určené mužom aj ženám. Sú to parfumy: Oud Café Wood značky Tom Ford a Intense značky Montale.

4.1 Reprezentácie identity ženy v popisoch produktov

Z celkového počtu slov 7419¹⁰ boli najfrekventovanejšími slovami v textoch tie, ktorých koreňová morféma bola **žen-**, a to v počte 83. Substantívum žena bolo v rôznych pádoch a číslach použité 64-krát, adjektívum *ženský/ženská* sa v textoch nachádzalo 9-krát a substantívum *ženskosť* bolo vyjadrené 8-krát. V texte sa nachádzali aj 2 príslovky *žensky*, ale tie nie sú predmetom výskumu. Za synonymá ženy podľa Synonymického slovníka slovenčiny (Pisarčíková et al., 2004) sa pokladajú aj slová **dáma**, **dievča** a **dievčina**. Slovo *dáma* sa v textoch nachádzalo 5-krát, pričom adjektívum *dámsky/dámska* 9-krát a substantíva *dievča* a *dáma* boli v textoch spomenuté každé raz, rovnako ako vyjadrenie *zástupkyňa nežného pohlavia*. V nasledujúcej tabuľke 3 sme zhrnuli najčastejšie adjektíva¹¹, s ktorými bola identita ženy prepojená priamo (napr. *silná žena*) alebo na ňu bolo odkazované v kontexte (napr. *dvojitá osobnosť ženy*, *penikavý ženský pohľad*):

adjektívum	počet
silná	9
ženská	8
sebavedomá	6
nezávislá	6
moderná	5
elegantná	3
sebaistá	3
odvážna	3
jedinečná	3
odvážna	3
romantická	2
slobodomyselná	2
slobodná	2
šik	2
nekonečná	2
okúzľujúca	2
emancipovaná	1
drzá	1
dvojitá	1
rafinovaná	1
energická	1
dokonalá	1
milujúca	1
skutočná	1
penikavá	1
úspešná	1
ladná	1

¹⁰ Číslo 7419 vyjadruje celkový počet slov z 30 popisov produktov.

¹¹ Adjektíva uvádzame v nominatíve singuláru v ženskom rode, keďže sa vzťahujú na identitu ženy.

seriózna	1
autentická	1
tajomná	1
štýlová	1
charizmatická	1
výrazná	1
nežná	1
jemná	1
neodolateľná	1
zvodná	1
dominantná	1

Tabuľka 3 Prehľad frekvencie adjektív vzťahujúcich sa na identitu ženy

Najfrekventovanejšie¹² adjektíva, ktoré priamo alebo v rámci kontextu rozvíjali substantívum žena¹³ alebo v kontexte odkazovali na identitu ženy, boli: *silná* (9), *ženská* (8), *sebavedomá* (6), *nezávislá* (6) a *moderná* (5). Význam lexémy *ženská* v kontexte naviazanom na identitu ženy považujeme za vyjadrenie vlastností, ktoré sa spájajú v spoločnosti s feminitou. Adjektívum *ženská* sa vzťahuje na niečo, čo „patrí žene, súvisí so ženou, týka sa ženy (žien)“ (Peciar et al., 1965). Použitie práve tejto lexémy môže súvisieť s ešte väčším zdôraznením *feminínnych vlastností*. Napríklad v texte opisujúcom parfumovú vodu Lancôme Idôle sa nachádzalo adjektívum *ženská* v tomto kontexte: *Parfumovaná voda Lancôme Idôle vám dodá istotu a plné vedomie o svojej ženskej dokonalosti, ktorá nemá hranice. Ženská dokonalosť čitateľky, teda ženy, nemá hranice*. V danom kontexte teda môžeme hovoriť o akejsi *absolútnej feminite*, teda o vlastnostiach, ktoré sa typicky stereotypne vzťahujú na ženu a robia ju *dokonalou*. Text k parfumovej vode Carolina Herrera Good Girl zase o hovorí o tom, že parfumová voda vždy *podčiarkne vašu ženskú stránku. Tú, ktorú chcete. Tú, ktorá sa vám práve hodí*. Identita ženy je podľa tohto textu zložená z viacerých stránok¹⁴, respektíve *ženská stránka* je uceleným súborom istých vlastností, z ktorých si žena vyberá podľa vlastného uváženia tie, ktoré sa jej *práve hodia*. Jednou z vlastností teda môže byť aj *sila*, ktorá sa paradoxne v našej kultúre spája skôr s identitou muža. Adjektívum *silná* odkazovalo v skúmaných textoch na ženskú identitu najčastejšie, a to v tomto význame: (človek) „schopný životnou alebo mravnou silou prekonať prekážky; húževnatý“ (Peciar et al., 1964). Príkladom je text k parfumovej vode Dolce & Gabbana The One, ktorá: *podčiarkne vašu zmyselnosť aj sexappeal a premení vás na emancipovanú a silnú ženu, ktorá hravo prekonáva prekážky života s úsmevom na perách a gráciou sebe vlastnou*. Identita ženy v skúmaných textoch nie je silná fyzicky, ale duševne. Na ďalšie vnútorné charakteristiky ženy odkazujú aj ďalšie frekventované adjektíva.

Ďalšími frekventovanými adjektívami sú *sebavedomá* a *nezávislá*. Podľa Peciar et al., (1964) je za sebavedomého považovaný „človek, ktorý si je vedomý vlastnej hodnoty, sily, dôležitosti, je hrdý a sebaistý“, a adjektívum *nezávislý/-á* je opísané ako (človek), „ktorý nie je v stave závislosti, samostatný, slobodný“ (Kačala et al., 2003). Parfumová voda Armani Sí Passione je *vhodná pre sebavedomé a nezávislé ženy*. Význam daných slov je veľmi príbuzný, pretože sebavedomie sa priamo odvíja od nezávislosti či dôvery vo vlastnú silu. Adjektíva, ktoré sú radené za sebou a zároveň sú synonymami, majú v reklamných textoch často zdôrazňujúcu funkciu a tento nástroj štylizácie sa nazýva *perisológia* (Vopálenská, 2011). Za

¹² Za frekventované považujeme tie adjektíva, ktoré sa v textoch vyskytovali viac ako 5-krát.

¹³ Do úvahy berieme nielen samotné substantívum žena, ale aj zámená, prostredníctvom ktorých sa na substantívom odkazovalo.

¹⁴ Parfumová voda Carolina Herrera je v texte opísaná ako vyjadrenie *duality* ženy.

příklady perisológie v analyzovaných textoch považujeme aj spojenia *silná nezávislá žena* (Gucci Guilty Intense), *silná a sebavedomá žena* (Yves Saint Laurent Libre) či *emancipovaná a silná žena* (Dolce & Gabbana The One).

Sebavedomá žena opísaná v reklamných textoch teda verí vo svoju vlastnú *silu* či vnútorné schopnosti, pretože je *nezávislou*, teda nie je nikomu podriadenou. Zároveň je však *moderná*, čiže „zodpovedá súčasným požiadavkám, je primeraná dnešku, súčasná“ (Kačala et al., 2003). Adjektívum *moderná* je svojím spôsobom protikladným k adjektívu *nezávislá*, pretože *moderná* žena je *závislá* od súčasných trendov. Napriek svojej sile a nezávislosti, ktoré by sme mohli považovať za maskulínne atribúty, ostáva žena *ženská*, teda *feminínna*, čo znamená, že stále disponuje vlastnosťami stereotypne *typickými* pre svoj rod, ako napríklad citlivosť či jemnosť. Z toho vyplýva, že skúmané reklamné texty ženu považujú *nezávislú* od všetkého a všetkých okrem módných trendov, čo je vo svojej podstate logické, keďže ich cieľom je predaj produktov. Adjektíva *silná*, *nezávislá* a *sebavedomá* opisujú aj reklamný stereotyp *nezávislej* ženy. Môžeme teda konštatovať, že z hľadiska najčastejšie sa opakujúcich adjektív *silná*, *nezávislá*, *sebavedomá*, *ženská* a *moderná* je identita ženy v skúmaných textoch dominantne vyjadrená na pozadí reklamného stereotypu *nezávislej* ženy.

V tabuľke 4 sú podľa najvyššej frekvencie zoradené substantíva opisujúce identitu ženy priamo (napr. *bohyňa*), opisne (napr. *žena milujúca módu*) alebo sa nimi poukazuje na charakter ženy (*dualita ženy*, *zvádzanie ženy*). Pri zostavovaní tabuľky 4 sme brali do úvahy substantíva týkajúce sa ďalšieho substantíva ženy, ale aj ďalších výrazov, ktorými sa na ženu ako na identitu odkazuje. Medzi nimi napríklad aj adjektívum *ženská* (napr. *ženská elegancia*) a zámena odkazujúce nielen na samostatné substantívum *žena*, ale aj na ženu – čitateľku (napr. *vaša zmyselnosť*):

substantívum	počet
silá	6
ženskosť	4
zmyselnosť	3
elegancia	3
osobnosť	2
ikona	2
dualita	2
charakter	2
krása	2
sloboda	2
štýl	2
bohyňa	2
ikona	2
zvádzanie	2
sebavedomie	1
temperament	1
provokatívnosť	1
móda	1
nápaditosť	1
spolupatričnosť	1
pohľad	1

odvaha	1
zvodnosť	1
záhada	1
protiklady	1
dievča	1
inšpirácia	1
dokonalosť	1
hodnota	1
rola	1
tvár	1
neha	1
pôvab	1
šarm	1
citlivosť	1
moc	1
zástupkyňa nežného pohlavia	1
jedinečnosť	1
sexappeal	1
dievčina	1

Tabuľka 4 Prehľad frekvencie substantív vzťahujúcich sa na identitu ženy

Z tabuľky 4 vyplýva, že najčastejšie¹⁵ pomenovania spájajúce sa s identitou ženy v skúmaných textoch sú: *sila* (6), *ženskosť* (4), *zmyselnosť* (3) a *elegancia* (3). Podľa Peciaru et al. (1965) predstavuje výraz *ženskosť* „súhrn vlastností, znakov typických pre ženu (najmä jemnosť, citovosť, pôvab)“. *Pôvab* i *citovosť* sa skutočne v textoch spájajú s identitou ženy, avšak oba výrazy sa nachádzali v 30 textoch iba raz. Najčastejšie sa v súvislosti so ženou spomínajú *sila*, *zmyselnosť* a *elegancia*. Výrazy sú usporadúvané aj za sebou, napríklad ako v texte opisujúcom parfumovú vodu Karl Lagerfeld, ktorá má *zvýrazniť vašu ženskosť, vaše sebavedomie, vašu zmyselnosť*. Z kontextu vyplýva, že danými vlastnosťami žena, v tomto prípade čitateľka alebo potenciálna zákazníčka, disponuje a parfum ich má *len zdôrazniť*. *Zmyselnosť* je pritom pomenovaním označujúcim „erotiku, pôžitkárstvo“ (Pisárčiková et al., 2004) a môže sa ním odkazovať aj na reklamný ženský stereotyp *zvodkyňa*. Parfumová voda Chloé Chloé *vyjadruje cit pre štýl dokonalej ženy milujúcej módu, eleganciu a nápaditosť*. *Eleganciou* sa myslí „vyberaný vkus v obliekaní, správaní, úprave niečoho ap., uhladenosť, elegantnosť“ (Kačala et al., 2003). V danom kontexte sa uplatňuje význam slova *elegancia* najmä v súvislosti s módou, ktorú *dokonalá žena miluje*.

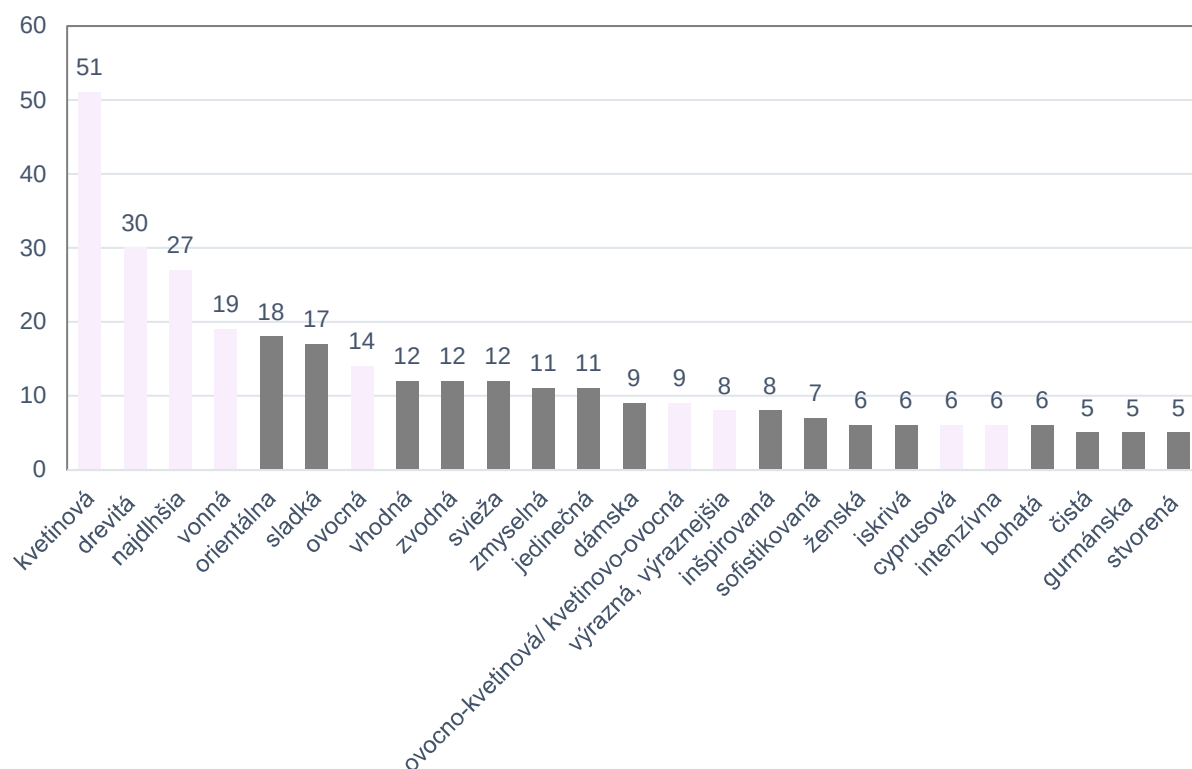
Identita ženy je v skúmaných textoch reprezentovaná najmä pomenovaniami: *sila/silná*, *ženskosť/ženská*, *sebavedomá*, *nezávislá*, *moderná* a substantívami *zmyselnosť* a *elegancia*. Dané pomenovania zároveň reprezentujú reklamný stereotyp *nezávislej ženy*, ktorý je obohatený o *zmyselnosť*, *modernosť* a *eleganciu*, čím sa poukazuje aj na istú všestrannosť ženy. Pomenovania vyvolávajú v čitateľkách kladné emócie, lichotia im, respektíve vytvárajú obraz ženy, na ktorú by sa chceli podobat', čo je v reklamných textoch pomerne častým javom. Texty presvedčajú potenciálnu zákazníčku o tom, že je dosť *silná*, *sebavedomá* a *nezávislá* na to, aby si mohla kúpiť parfum, a byť tak *dokonalou ženou milujúcou módu*. Spoločne výrazy

¹⁵ Za frekventované lexémy považujeme tie, ktorých počet je 3 a viac.

vyvolávajú predstavu mimoriadne kladných hodnôt (napr. *dokonalosť, bohyňa, krásna, sloboda* či *jedinečná, okúzľujúca, šik žena*), vyjadrujú idealitu (Plesník et al., 2011).

4.2 Reprezentácie identít parfumov v popisoch produktov

Dalšiu reprezentovanú identitu v skúmaných textoch predstavovali samotné parfumy. Vnímanie parfumov ako identít vystupujúcich v reklamných textoch možno už samo osebe brať ako personifikáciu, avšak pri skúmaní sme vnímali rozdiely medzi slovami odkazujúcimi na vnútorné a vonkajšie *zložky* parfumu (napr. *kvetinová, ovocná vôňa, flakón* atď.) a slovami, ktoré odkazujú na ich *ľudské vlastnosti* (napr. *sofistikovaná, iskrivá, bohatá, jedinečná vôňa* atď.). V grafe 1 sme tento fakt zohľadnili a zvýraznili sivou farbou tie adjektíva, ktoré poukazujú na ľudské vlastnosti produktov, teda na tie, prostredníctvom ktorých sú parfumy personifikované. Tabuľku 6 sme následne zoradili podľa najčastejšie opakujúcich sa adjektív odkazujúcich na identitu parfumov v rámci kontextov. Parfumy boli v textoch vyjadrované aj prostredníctvom ďalších substantív: *vôňa, parfumovaná voda, aróma*. Adjektíva uvádzame v ženskom rode, pretože najčastejším pomenovaním parfumu bolo substantívum v ženskom rode *vôňa*¹⁶ (v počte 145-krát). Celkový počet rôznych adjektív, ktoré odkazovali na identitu parfumu, tvorí 125 rôznych pomenovaní. Do grafu 1 sme sa pre tento vysoký počet rozhodli uviesť iba tie, ktorých počet bol vyšší alebo rovný číslu 5, aby sme graf sprehľadnili. Medzi adjektívami, ktorých počet bol nižší ako 5, sú napríklad aj: *tajomná, nežná, rýdza, ideálna, absolútna, zemitá, moderná, nadčasová, vášnivá, úchvatná, jemná, exkluzívna, chypre, levanduľová*. Bližšie budeme analyzovať iba vybrané adjektíva.

Graf 1 Prehľad najfrekvencovanejších adjektív spájaných s identitou parfumu

¹⁶ Na porovnanie pomenovanie parfumu alebo parfumovaná voda sa vyskytlo v skúmaných textoch 64-krát.

Najfrekventovanejším adjektívom spájaným s identitou parfumu je *kvetinová* (vôňa), a to v počte 51-krát. Nasledujú *drevitá* (30), *najdlhšia* (27) a *vonná* (19). Tieto lexémy sa vzťahujú na zloženie parfumov ako produktov a nehodnotíme ich ako lexémy s emocionálnym potenciálom. *Kvetinová* je prídavné meno „vzťahujúce sa na kvetinu, kvet; (niečo) tvorené kvetinami, kvetmi (Jarošová – Buzássyová et al., 2011). *Drevitá* predstavuje niečo (parfum) „majúce ráz dreva“ (Buzássyová – Jarošová et al., 2006) a podobne aj *ovocná* (14) je „vyrobená, pochádzajúca z ovocia“ (Peciar et al., 1960). Tretí stupeň adjektíva *dlhý* (čiže *najdlhší*) predstavuje parfum „majúci veľký rozmer v čase, trvajúci dlho“ (Kačala et al., 2003) a *vonná* je synonymom adjektíva voňavý (Kačala et al., 2003). Dané lexémy sú v kontextoch uplatňované v spomenutých významoch. Každý text, ktorý bol označený ako *popis parfumu*, obsahoval informáciu o presnom zložení vône. Napríklad v prvých odsekoch textu opisujúceho parfumovanú vodu Calvin Klein Women je uvedené, že ide o *kvetinovo-drevitú vôňu*, a teda v zložení v závere textu sú opísané jej zložky, medzi ktorými je napríklad borievka virgínska patriaca medzi ihličnaté dreviny. Podobne aj vône označené ako *kvetinové* majú svoj základ, hlavu alebo srdce z mirabelky (Chloé Nomade), jazmínu (napr. Lancôme La Vie Est Belle), ruže (napr. Lancôme Idôle) atď.

Aj adjektívum *orientálna* opisuje zloženie vône rovnako, no napriek tomu pôsobí inak ako adjektíva *kvetinová*, *ovocná* či *drevitá*. *Orientálna* predstavuje niečo „vyrábané podľa orientálnych receptov“ (Petráčková – Kraus et al., 2005), „týkajúce sa Orientu, t. j. krajín ležiacich v oblasti Blízkeho, Stredného a Ďalekého východu (Pisarčíková et al., 2004). Za orientálnu je v texte považovaná napríklad vôňa Yves Saint Laurent Black Opium, ktorej základ tvoria *vanilka, céder, pačuli*, hlavu tvoria *ružové korenie, kvet pomarančovníka a hruška* a srdce obsahuje *kávu a jazmín*. Je teda otázne, či sa orientálny charakter vône vzťahuje na rastlinu pačuli, na céder, ktorý má niekoľko druhov (medzi nimi napríklad aj libanonský), alebo na ružové korenie, ktoré síce má pôvod v Brazílii, ale koreniny zvyknú podliehať kultúrnym stereotypom a sú označované za *poklady Blízkeho východu*. Na stránke notino.sk je uvedený text, ktorý charakterizuje orientálne vône, takto: „kombinujú orientálne tóny ambry, vanilky, myrhy, vzácnych driev, sušeného ovocia či taifských a tureckých ruží. Evokujú predstavy piesku, trhu s koreninami, orientálnych sladkostí či vonných tyčiniek. Orientálne vône sú zahalené tajomstvom a sú vhodné predovšetkým ako vône na večerné príležitosti“ (Notino, 2020c). Už samotný popis orientálnej vône je v texte nielen personifikovaný, ale aj mystifikovaný (orientálne vône sú *zahalené tajomstvom*), a preto adjektívum *orientálna* vnímame inak ako *kvetinová* či *drevitá*. Výraz evokuje istú záhadnosť, tajomnosť.

Podobne je to s ďalším frekventovaným adjektívom: *sladká*. V textoch sa uplatňujú dva významy adjektíva, prvým je: „majúci chuť ako cukor; obsahujúci cukor“ (Kačala et al., 2003) a druhým je význam „príjemný, milý“ (Kačala et al., 2003). Parfumovaná voda Jean Paul Gaultier Scandal je *sladká vôňa s kvetinovými podtónmi pre odvážne ženy*. Po vyprchaní vône gardénie *sa začne prejavovať sladkosť kľúčovej ingrediencie tejto pôsobivej vône – medu*. V textoch sú uplatnené oba významy, keďže med obsahuje cukor a jeho vôňa môže evokovať sladkosť, zároveň sa domnievame, že *sladká vôňa* je v rámci kontextov považovaná za príjemnú. Adjektívum *sladká* často opisuje jednotlivé zložky parfumu, ako napríklad: *sladká hruška, sladká vanilka, sladké pomarančové kvety* atď. *Sladká* nepatrí na stránke notino.sk medzi druh vône, ako napríklad *kvetinová, ovocná* či *orientálna*, a domnievame sa, že použitie tohto adjektíva súvisí skôr so zmyslovosťou výrazu, ktorým sa snažia tvorcovia textov vyvolať zmyslový zážitok.

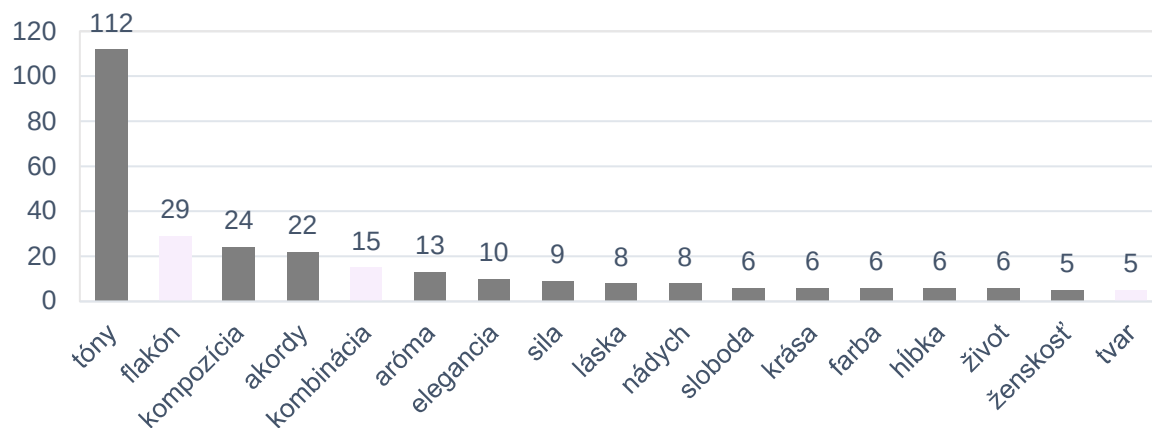
Kvalita zmyselnosť, ba až erotickosť sa spája s adjektívom *zmyselná* (11), ktoré označuje niekoho, kto „má záľubu v erotike, v sexualite, erotický; svedčiaci o takomto založení“ (Kačala et al., 2003), či *zvodná* (12) „svojou krásou, príťažlivosťou, pôvabom ap. zvädza, vábi; vyvolávajúci, vzbudzujúci v niekom erotické, ľúbostné túžby alebo pocity, dráždiaci zmysly, príťažlivý, pôvabný“ (Peciar et al., 1965). Podľa Plesníka et al. (2011) má v sebe zmyselnosť

eroticko-sexuálny náboj. V textoch sa zmyselnosť v spojení s parfumovanou vodou vyskytla napríklad v tomto kontexte: *Parfumovaná voda Yves Saint Laurent Opium vás okúzli svojou zmyselnosťou a ženskosťou*. Zmyselnosť je spojená s kúzelníckymi schopnosťami a zrejme odkazuje aj na samotný názov parfumu *Opium*, ktorý vychádza z názvu známej omamnej látky získanej z nedozretých makovíc, ópium. Oproti otupovaniu zmyslov stojí adjektívum *svieža*, teda (niekto) „plný energie, na vzhľad mladistvý, čulý, čerstvý“, a v druhom význame aj „pôsobiaci príjemne, osviežujúci, čerstvý“ (Kačala et al., 2003). *Sviežu vodnú vôňu* predstavuje napríklad parfumovaná voda Armani Acqua di Gioia. V texte opisujúcom túto vôňu sa uvádza aj tvrdenie, že *vd'aka mäkkým tónom bielych kvetov jazmínu sa poveziete na nekonečne dlhej vlne sviežosti*, pričom *vlna sviežosti*, podobne ako kúzlo odkazovalo na vôňu *Opium*, odkazuje vlna na názov parfumovanej vody – Acqua di Gioia (v preklade *voda radosti*). 11-krát sa v skúmaných textoch v súvislosti s identitou parfumu vyskytlo aj adjektívum *jedinečná*, teda „vyskytujúca sa ako jediná svojho druhu; mimoriadna, osobitná“ (Kačala et al., 2003). Za *jedinečné* sú v textoch považované napríklad parfumové vody Dolce & Gabbana The One, Tom Ford Oud Wood či Calvin Klein Women, pričom jedinečnými majú byť aj jednotlivé zložky parfumu ako *jedinečné tonka bôby* (Lancôme La Vie Est Belle) či *jedinečný flakón v tvare dámskej lodičky* (Carolina Herrera Good Girl).

Podobne ako pri opise identity ženy, aj pri opise identity parfumu sa spomína *ženská* (6) a *dámska* (9) vôňa. Lexéma *dámsky* znamená nielen to, že je parfum „určený pre ženy“, ale aj to, že je „typický pre dámu, kultivovanú ženu; charakterizujúci ženu kultivovaného zovňajšku a správania“ (Buzássyová – Jarošová et al., 2006). Vychádzame z predpokladu, že ide o istú podobu snobizmu výrazu a poukazuje sa ním na finančnú situáciu ženy – potenciálnej zákazníčky. Financie sa spájajú aj s vyššou vrstvou spoločnosti, ktorá je *kultivovaná*.

Cieľom reprezentácie identít parfumu prostredníctvom adjektív bolo podobne ako v prípade identít žien vyvolať pozitívne emócie v súvislosti s produktom. Príkladom je aj *neobyčajne ženská a iskrivá aróma* Chanel Gabrielle, pričom dominantným významom lexémy *iskrivá* v kontextoch je „svedčiaci o pozitívnych pocitoch, žiarivý, radostný“ (Jarošová – Buzássyová et al., 2011). Predpokladáme, že pozitívne emócie sa budú vyjadrovať aj prostredníctvom substantív. V grafe 2 sme zoradili substantíva vyjadrujúce identitu parfumu podľa toho, ako frekventovane sa v analyzovaných textoch vyskytli. V súvislosti s identitami parfumu sa v textoch objavilo značné množstvo rôznych substantív (v počte 135), a preto sme sa rozhodli tabuľku sprehľadniť a skrátili sme ju po výrazy, ktorých počet je vyšší alebo rovný 5.

Za najfrekventovanejšie substantívum považujeme lexému *tóny* (112), ktoré sme nechali v pôvodnom množnom čísle. Nasledujú lexémy *flakón* (29), *kompozícia* (24), *akordy* (22), *kombinácia* (15) a *aróma* (23). Substantívum *aróma* je iným vyjadrením vône a flakón je opisovaný ako *zovňajšok* parfumu, a preto predpokladáme, že za ich vysoký počet môže predovšetkým snaha tvorcov textov byť na vyššej pozícii vo vyhľadávачi pri vyhľadávaní parfumu a iných kľúčových slov, akými môžu byť aj práve *aróma* či *flakón*. Podobne ako pri adjektívach, ktoré reprezentujú identity parfumu, aj v prípade substantív sme sa rozhodli zvýrazniť v tabuľke tmavšou farbou tie lexémy, ktoré sú v kontexte nositeľmi emocionálneho významu:

Graf 2 Prehľad najfrekvencovanejších substantív spájaných s identitou parfumu

Tóny (112), kompozícia (24) a akordy (22) majú hudobné konotácie a môžeme ich považovať za kvality týkajúce sa sluchovej zmyslovosti, čo je svojím spôsobom paradoxom, keďže vôňa (zachytávaná čuchovým zmyslom) je sprostredkovaná vizuálne, a to prostredníctvom slov, ktoré apelujú na sluchový zmysel. Vzniká tak vysoko senzuálny reklamný text, ktorý má predpoklad na to, aby oslovil *srdce zákazníka*, teda jeho emócie (Vysekalová et al., 2014). Pri opise parfumov prostredníctvom substantív sa opakujú lexémy opisujúce aj identitu ženy v predošlej časti kapitoly. Sú to napríklad lexémy: *sila*, *elegancia*, *ženskosť*, *sloboda*, *krása*. Identity parfumov sú v textoch stotožňované s identitami žien. Príkladmi sú opisy parfumov Armani Sí (*Vôňa je výrazná, ale napriek tomu jemná a nežná. Rovnako ako mnoho žien.*), Chanel Mademoiselle (*Podstatu odváženej a slobodnej dámy dokonale a s noblesou vystihla parfumovaná voda pre ženy Chanel Coco Mademoiselle*) či Narciso Rodriguez Narciso (*Bola inšpirovaná silou, ktorú v sebe ukrýva zvädzanie ženy*). Parfumy sú personalizované a v mnohých prípadoch reprezentujú práve identitu ženy. Sú *stelesnením* potenciálnej zákazníčky či akejsi ideálnej ženy – nositeľky parfumu (napr. *žena – bohyňa*, na ktorú odkazuje parfum Paco Rabanne Olympéa). Reprezentujú aj ľudské pôžitky, ako napríklad: *Vôňa Mon Paris* (Yves Saint Laurent) *stelesňuje vášnivú milostnú aféru*. Kúpou produktu sa kupuje zážitok (*milostná aféra, tajomná cesta* – Chloé Nomade, *dobrodružná cesta* Tom Ford Oud Wood), zmyslový pôžitok (*dokonalý čuchový zážitok* Armani Sí) či užitočný pomocník, ktorý *vás premení na emancipovanú a silnú ženu* (Dolce & Gabbana The One), *stane sa vašim tajným pomocníkom pre zvädzanie* (Hugo Boss The Scent) alebo *okamžite vykúzlí úsmev na perách* (Lancôme La Vie Est Belle).

Popisy parfumov, ktoré sme analyzovali, obsahovali, podobne ako iné reklamné texty, prostriedky reklamnej štylizácie zvyšujúce emotívnosť a poetickosť. Medzi prostriedky reklamnej štylizácie patria aj trópy (nepriame obrazné pomenovania). V reklamách sa vyskytujú najčastejšie tieto trópy: metafora, hyperbola, symbol, synekdocha, prirovnanie, metonymia, metafora, epiteton a personifikácia. Recipientku alebo recipienta majú zaujať a ich výhodou je, že reklamný text vďaka nim nepôsobí natoľko *nátlakovo* ako pri používaní priamočiarych konvenčných apelov. Trópy sa využívajú najmä preto, aby sa zvýšila emotívnosť a poetickosť komunikácie a aby určitým spôsobom tvorcovia textov *znepresnili* výpovede, ktorými opisujú konkrétne produkty. Znepresňujúcimi výpoveďami sa vyvoláva predstavivosť o benefitoch produktov (Vopálenská, 2011, s. 82). Na záver analýzy sme sa rozhodli vytvoriť tabuľku 5 s prehľadom trófov vzťahujúcich sa na identity parfumov, ktoré sme spozorovali. Zameriavali sme sa pritom najmä na prirovnania, metafory, epiteta a personifikácie. Z 30

popisov parfumov sme si vybrali 25 výpovedí, ku ktorým sme v tabuľke 5 priradili príslušný tróp.

Výpoveď	Popis parfumu	Tróp
(flakón) oslnivý, ako je samotná láska	Lancôme La Nuit Trésor	prirovnanie
oslňujúca parfumová voda	Yves Saint Laurent Mon Paris	metafora
(parfum ako) hymna na oslavu lásky	Calvin Klein Eternity	metafora
rozvíja sa ako kytica nádherných kvetín	Calvin Klein Eternity	prirovnanie
nový spôsob, ako mužom zamotať hlavu	Narciso Rodriguez Narciso	metafora
bohatá a tajuplná ženská vôňa	Lancôme La Nuit Trésor	epiteton
je interpretáciou milostnej romancy	Calvin Klein Eternity	metafora
dokonalá definícia podstaty talianskeho vkusu	Armani Sí	personifikácia
je stelesnením radosti zo života, iskrivého stredomorského štýlu	Dolce & Gabbana Light Blue	personifikácia
dokonalý čuchový zážitok	Armani Sí	personifikácia
absolútna dokonalosť	Karl Lagerfeld Karl Lagerfeld for Her	epiteton
v jednoduchosti je sila	Lancôme Idôle	príslovie
sloboda je zvodná	Yves Saint Laurent Libre	personifikácia
kráľovná z ríše flóry (ruža)	Lancôme Idôle	metafora
rebelské srdce	Chanel Gabrielle	epiteton
kvetinové vyjadrenie ženy	Lancôme Idole	metafora
dotyk malín	Paco Rabanne Lady Million	personifikácia
hravé maliny	Yves Saint Laurent Mon Paris	personifikácia
(parfum ako) závoj hviezdnej noci	Lancôme La Nuit Trésor	metafora
pútavá aura v úvode vône	Yves Saint Laurent Mon Paris	metafora
vôňa evokujúca tajomný svet svetla a tieňov, pokušenia a zvädzania	Dolce & Gabbana The One Desire	personifikácia
vd'aka tejto vôni sa pod vami zatrasie zem a muž vášho života klesne pred vami na kolená	Paco Rabanne Olympéa	personifikácia (vôňa) + metafora (zatrasie sa zem, muž klesne na kolená)
desing flakónu pripomína hviezdnu nočnú oblohu za iskrivých vlhých letných večerov	Mugler Angel	metonymia
gurmánsky lahodné srdce vonnej kompozície	Jean Paul Gaultier Scandal	metafora
skrýva v sebe vyváženú kombináciu krásy a sily	Lancôme La Vie Est Belle	personifikácia

Tabuľka 5 Prehľad tróпов použitých na opis vybraných parfumov

5 Výsledky výskumu

Výskumom sa nám podarilo zistiť, akými spôsobmi sú reprezentované identity parfumov a žien vo vybraných textoch, ktoré boli zamerané na propagáciu parfumov pre ženy.

Zameriavali sme sa pritom aj na to, aké významy jednotlivých lexém sú v textoch uplatňované, a teda ako vďaka nim texty pôsobia. Skúmali sme emocionálne pôsobiace substantíva, adjektíva, ale aj jazykové prostriedky, ktoré sú typické pre reklamnú štylizáciu (napr. personifikácia). Aby sme odhalili emocionálne pôsobenie konkrétnej skúmanej lexémy, nahliadali sme aj na kontext, v ktorom sa nachádza.

Zaoberali sme sa tridsiatimi *popismi produktov*, respektíve parfumových vôd. Zistili sme, že z kvantitatívneho hľadiska boli dominantnými výrazmi vo všetkých textoch celkovo tie, ktorých koreňová morféma bola **žen-**, a to substantívum žena (64), ženskosť (8) a ženský/ženská (9). Pri skúmaní sme si lexémy rozdelili podľa toho, či sa v kontexte týkajú identity parfumu alebo identity ženy. Začali sme skúmaním reprezentácie identít žien, a to v podkapitole *Reprezentácie identít žien v popisoch produktov*. Najfrekvencovanejšími adjektívami, ktoré v kontexte odkazovali na identitu ženy, boli: *silná* (9), *ženská* (8), *sebavedomá* (6), *nezávislá* (6) a *moderná* (6). Zo substantív to boli: *sila* (6), *ženskosť* (4), *zmyselnosť* (3) a *elegancia* (3). Spozorovali sme aj perisológiu, a to napríklad v spojeniach, ktoré práve vďaka nej pôsobia tak trochu ako klišé: *silná nezávislá žena* (Gucci Guilty Intense), *silná a sebavedomá žena* (Yves Saint Laurent Libre) či *emancipovaná a silná žena* (Dolce & Gabbana The One). Zaujímavé je, že danými vlastnosťami žena podľa niektorých textov už sama disponuje a parfum má byť „osobou“, ktorá jej ich *pomôže vyjadriť*. Napríklad vôňa Karl Lagerfeld For Her má *zvýrazniť vašu ženskosť, vaše sebavedomie, vašu zmyselnosť* a vďaka parfumovej vode Coco Mademoiselle *prekvapte samu seba dvojitou osobnosťou a nájdite temperament, zmyselnosť a ľahkú provokatívnosť so štýlovou francúzskou vôňou*. Lexémy *sila/silná, nezávislá, sebavedomá* v kontextoch odkazujú na reklamný stereotyp *nezávislej ženy*, ktorý, ako sme predpokladali, sa v súvislosti s reprezentáciou identity ženy v reklamných textoch zameraných na parfumy pre ženy vyskytoval najčastejšie. Skúmané popisy parfumov teda ženu považujú za nezávislú od všetkého a všetkých, samozrejme, okrem módných trendov a s nimi súvisiacich parfumov.

Pri analýze popisov parfumov sme ďalej v podkapitole *Reprezentácie identít parfumov* v popisoch produktov skúmali aj prostriedky reprezentácie identít samotných parfumov, pričom nás zaujímalo, či sa identity parfumov a žien budú zhodovať. Najčastejšie adjektíva, ktoré sme zhodnotili ako emocionálne pôsobiace vzhľadom na kontext, boli: *orientálna* (18), *sladká* (17), *vhodná* (12), *zvodná* (12), *svieža* (12), *zmyselná* (11) *jedinečná* (11) a *dámska* (11). Za frekvencovane emocionálne pôsobiace substantíva¹⁷ považujeme v kontextoch lexémy *tóny* (112), *kompozícia* (24), *akordy* (22), *aróma* (23), *elegancia* (10), *sila* (9), *láska* (8), *nádych* (8), *sloboda* (6) či *krása* (6). Lexémy *tóny, kompozícia* či *akordy* majú hudobné konotácie, a súvisia teda so sluchovým zmyslom. Časté používanie daných lexém má vplyv na senzuálnosť textov, pričom je paradoxom, že vôňa je sprostredkovaná vizuálne a verbálne slovami, ktoré apelujú práve na sluchový zmysel, akoby mali čitateľky *vôňu počuť*¹⁸. Lexémy vyjadrujúce identity parfumov sa vo viacerých prípadoch zhodujú s tými, ktoré reprezentujú identity žien. Ide o lexémy: *sila, elegancia, sloboda* či *krása*. Okrem toho sú parfumy personalizované a v niektorých prípadoch sú priamymi zastupiteľmi žien, ako napríklad vôňa Armani Sí, ktorá je *výrazná, ale napriek tomu jemná a nežná. Rovnako ako mnoho žien*. Vône reprezentujú ľudské pôžitky ako vôňa *Mon Paris* (Yves Saint Laurent), *stelesňuje vášnivú milostnú aféru, sú tajnými pomocníkmi pre zvádzanie* (Hugo Boss The Scent), sú kúzelníkmi, ktorí *vás premenia na emancipovanú a silnú ženu* (Dolce & Gabbana The One) či vernými priateľmi alebo priateľkami, ktoré *okamžite vykúzlia úsmev na perách* (Lancôme La Vie Est Belle).

¹⁷ Za emocionálne pôsobiace ich považujeme v súvislosti s kontextom, ktorý je spájaný s parfumom. Napríklad substantívum *tóny* v súvislosti s tónmi parfumu je pomenovanie, ktoré odkazuje na kvalitu senzuálnosť a jej cieľom je vyvolať zážitok, dojem v čitateľke.

¹⁸ Hovorí sa, že niektorí hudobní veľikáni vnímali hudobné tóny ako farby, takže vnímanie vôní ako tónov je len kúsok od tejto „superschopnosti“.

Použitie prostriedkov reklamnej štylizácie, akými sú metafora, epiteton či personifikácia, ktorými chceli tvorcovia textov umocniť zážitkovosť, a zapôsobiť tak na emócie čitateľiek, nás neprekvapilo. Stretli sme sa s vyjadreniami ako *kráľovná z ríše flóry* (Lancôme Idôle), *dokonalý čuchový zážitok* (Armani Sí) či s *flakómom oslnivým, ako je samotná láska* (Lancôme La Nuit Trésor). Najviac nás zaujala metafora *kvetinové vyjadrenie ženy* (Lancôme Idole) opisujúca ružu. Odkazuje pritom na zľudovený kultúrny stereotyp spájajúci ženy s kvetmi, najčastejšie práve s ružou¹⁹. Ženy sú prirovnávané ku kvetom na základe ich spoločných stereotypizovaných *vlastností*, akými sú jemnosť, krása či krehkosť. Aj adjektívum, ktoré sa s popisom parfumov spájalo najčastejšie, bolo *kvetinová*, a to v počte 51. Vďaka realizovanému výskumu sa nazdávame, že emocionálne pôsobiace slová a ich kontexty sú kľúčovými prostriedkami pri tvorbe marketingových textov, ktorých cieľom je predaj produktov.

Záver

V príspevku sme sa zameriavali na svet reklamy a spôsoby, akými reprezentuje a zároveň tvorí realitu. Svet je v reklame skresľovaný a často aj idealizovaný. Z toho dôvodu sú v reklamných textoch vytvárané a reprezentované rôzne identity. Jedným z azda najviditeľnejších spôsobov, akým sa identity vytvárajú, je stereotypizácia, ktorá ich vlastnosti zjednodušuje a kategorizuje. Myslíme si, že pri tvorbe reklamných textov je rodová stereotypizácia využívaná pomerne často, a to najmä pri propagácii produktov, ktorých cieľová skupina je určená primárne na základe pohlavia. Z výskumnej vzorky vyplynulo, že najčastejšie reprezentovaných reklamným stereotypom bola žena – *zvodkyňa*. Redukovať ženskú identitu len na tento aspekt z celého spektra jej identít považujeme za výrazne zjednodušené a tento spôsob zobrazovania žien prispieva k celkovému skreslenému chápaniu ženskej identity v kultúre ako takej. Mediálna realita vytváraná marketingovými pracovníkmi môže do značnej miery ovplyvňovať názory a následne aj správanie prijímateľov, teda *skutočných ľudí*.

Vďaka realizovanému výskumu sme dospeli k zisteniu, že v súvislosti s analyzovanými ženskými reklamnými stereotypmi, ktoré sú vyjadrené v jazyku, sa uplatňuje aj stereotyp takzvanej *všestrannej ženy*, ktorá si z každého stereotypu vyberá určité dominantné prvky – napr. zmyselnosť od *zvodkyne*, dobrodružnosť od *nezávislej ženy*, svojhlavosť od *rebelky*. Tento fenomén zrejme súvisí so súčasnou spoločenskou situáciou a vnímaním ženy na pozadí viacerých sociálnych rolí (milienka, cestovateľka...) a snahou žien o *dokonalosť* v každej sfére života, na ktorú apeloval aj jazyk samotných skúmaných reklamných textov. Stereotyp *všestrannej ženy* je tak príkladom opačného extrému – nevyberá si iba reprezentáciu jedného aspektu identity ženy ako *zvodkyne* či *nezávislej ženy*, ale spája viacero idealizovaných a nedosiahnuteľných charakteristík. Práve tento fenomén tvorí ešte skreslenejší mediálny a reklamný obraz ženy a vytvára na ženy ďalší tlak smerujúci na spôsob ich vyjadrovania sa a správanie. V konečnom dôsledku to môže viesť nielen k neúspešnému predaju parfumov, ale aj k frustrácii žien a ich prípadnému zavrhnutiu konkrétnej značky. Odpor je totiž minimálne rovnako intenzívna emócia ako nadšenie (ak nie viac).

Literatúra:

- BOHUNICKÁ, A. – ORGOŇOVÁ, O. (2011): *Lexikológia slovenčiny. Učebné texty a cvičenia*. Bratislava: Stimul. [Cit. 2020-04-21.]
Dostupné na internete:
<https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksj/publikacie/OOAB_lexikologia.pdf>
BÚTOROVÁ, E. (2016): *Rodová stereotypizácia v reklame*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta.

- BUZÁSSYOVÁ, K. – JAROŠOVÁ, A. et al. (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka A – G*. Bratislava: Veda.
- CVIKOVÁ, J. – JURÁŇOVÁ, J. (2003): *Ružový a modrý svet (rodové stereotypy a ich dôsledky)*. Bratislava: Aspekt, Občan a demokracia.
- DOLNÍK, J. (2010): *Jazyk, človek, kultúra*. Bratislava: Kaligram.
- JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K. et al. (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. Bratislava: Veda.
- KAČALA, J. – PISARČÍKOVÁ, M. – POVAŽAJ, M. et al. (2003): *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava: Veda.
- KOTLER, P. et al. (2007): *Moderní marketing*. Praha: Grada.
- LEDECKÁ, K. (2018): *Mediálne reprezentácie identít. Ženy v reklame*. Bakalárska práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. [Cit. 2020-02-20.] Dostupné na internete: <<https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioForm&sid=51FFF7148B917EBCE961A760FA97>>
- LEDECKÁ, K. (2020): *Emocionálnosť ako výrazová kategória štýlu (v reklamách pre ženy v online prostredí)*. Diplomová práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. [Cit. 2020-09-20.] Dostupné na internete: <<https://opac.crzp.sk/?fn=docviewChild000A5867>>
- MIKO, F. – POPOVIČ, A. (1978): *Tvorba a recepcia*. Bratislava: Tatran.
- MISTRÍK, J. (1997): *Štylistika*. 3., upravené vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- OLOŠTIAK, M. (2011): *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- PECIAR, Š. et al. (1960): *Slovník slovenského jazyka. IV. L – O*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- PECIAR, Š. et al. (1964): *Slovník slovenského jazyka. IV. S – U*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- PECIAR, Š. et al. (1965): *Slovník slovenského jazyka. V. V – Ž*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- PETRÁČKOVÁ, V. – KRAUS J. et al. (2005): *Slovník cudzích slov (akademický)*. 2., doplnené a prepracované vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá.
- PISARČÍKOVÁ, M. et al. (2004): *Synonymický slovník slovenčiny*. 3., nezm. vyd. Bratislava: Veda.
- PLESNÍK, Ľ. et al. (2011): *Tezaurus estetických výrazových kvalít*. 2., doplnené vydanie. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- SERRAS, L. (2020): *30 Perfume Quotes to Hang On Your Mirror*. [Cit. 2020-05-02.] Dostupné na internete: <<https://www.fragrancex.com/blog/perfume-quotes/>>
- STRÍTESKÝ, V. (2015): *Diference ve spotřebním chování mužů a žen: Význam kritéria pohlaví v segmentaci spotřebních trhů*. Zlín: Radim Bačuvčík – VeRBuM.
- TRAMPOTA, T. – VOJĚCHOVSKÁ, M. (2010): *Metody výskumu médií*. Praha: Portál.
- VOPÁLENSKÁ, E. (2011): *Jazyk a štýl reklamy 2*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. Filozofická Fakulta. Katedra marketingovej komunikácie. [Cit. 2020-04-10.] Dostupné na internete: <<https://fphil.uniba.sk/uploads/media/Jazyk-a-styl-reklamy-2.pdf>>
- VYSEKALOVÁ, J. et al. (2014): *Emoce v marketingu. Jak oslovit srdce zákazníka*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing.

Zoznam internetových zdrojov NOTINO:

- NOTINO. (2020a): *O nás*. [Cit. 2020-04-26.] Dostupné na internete: <<https://www.notino.sk/o-nas/>>
- NOTINO. (2020b): *Dámske parfémy*. [Cit. 2020-04-26.] Dostupné na internete: <<https://www.notino.sk/parfemy-zeny/?f=1-9-55544-55545-55555>>
- NOTINO. (2020c): *Orientálne vône*. [Cit. 2020-04-26.] Dostupné na internete: <<https://www.notino.sk/orientalne-vone/>>

Summary

Women's identities in perfume advertising. The phenomena of femme universalle: the woman, who can do anything

The paper is focused on analysis of emotionality in selected advertising texts focusing on sale of perfumes for women, which are published on the e-shop notino.sk. Our main aim was to find out through which language means is emotionality as an expressive category of style expressed in the context of women's advertising stereotypes. We connect the relationships between the language of advertising and the identities that appear in selected advertising texts and we describe the forms of representation of women's advertising stereotypes in perfume ads.

Žánrová skladba slovenských ženských časopisov

Terézia Rončáková - Ivana Vaněková

Katolícka univerzita v Ružomberku; Univerzitná nemocnica L. Pasteura v Košiciach

terezia.roncakova@ku.sk

ivka.staskova@gmail.com

Kľúčové slová: žánre, ženské časopisy, spoločenské týždenníky, subjektívnosť, skrytá reklama

Key words: genre, women's magazine, social weekly, subjectivity, hidden advertising

1 Úvod a stav problematiky

Ženské časopisy slúžia ako pomerne obľúbený objekt výskumu, a to v rôznych odboroch a ich prienikoch: mediálnych, psychologických, lingvistických, sociologických, medicínskych. Ženské časopisy sa považujú za komunitotvorné (Tomášková, 2009), s výrazným vplyvom na kult ženskosti, vzory ženskosti a ženskej sociálnej identity (Winship, 1987, s. 35). Usilujú sa byť svojim čitateľkám priateľmi, radcami a inštruktormi v zvládaní úlohy „byť modernou ženou“ (Ferguson, 1983), preto zámerne pestujú priateľský jazyk a štýl (Ballaster et al., 1991; Hermes 1995). V rámci časopiseckých typológií sa zaraďujú medzi tie masovejšie, ľudovejšie médiá s menším spoločensko-politickým presahom a s dôrazom na témy (manželskej, materskej, gazdinkovskej) každodennosti, pričom toto zacielenie im bolo vlastné už od počiatkov tohto typu tlače v 18. storočí (Večeřa, 2015, s. 79). Pomerne široká pozornosť sa venovala práve jazykovým špecifikám týchto časopisov (Caldas-Coulthard, 1996; Figueiredo, 2009), prípadne konkrétne ich príznačnej lexike (Teso-Craviotto, 2006; Hermes, 1995).

Ukazuje sa, že ženské časopisy slúžia ako výskumný materiál najmä pri výskumoch s mimolingvistickými presahmi, zameraných viac na obsah než formu. Patria medzi ne predovšetkým práce na tému rodových stereotypov a rodovej identity; sexuálnej identity a sexuálnych postojov žien; ideálu krásy; postoja k vlastnému telu a stravovacích porúch. Guotsos a Fragaki (2009) napr. konštatujú, že lexikálne prvky tvorby rodovej identity sú v textoch adresovaných ženám odlišné od ostatných (všeobecných) textov. Podľa Haiderovej (2009) zasa pakistanské ženské časopisy svojou prezentáciou pozície ženy prispievajú k marginalizácii jej roly v spoločnosti. Almansa-Martínez a Gómez de Travesedo-Rojas (2017) ukázali, že pod vplyvom finančnej krízy prešli ženské časopisy v Španielsku v prezentácii ženských stereotypov od archetypu superženy k novému modelu pôvabnej, elegantnej ženy, ktorá sa zaujíma o módu, spojenú aj s luxusom a exkluzivitou. Ďalšie rodovo orientované výskumy sa zameriavajú napr. na stereotypy v zobrazovaní módy (Marillonnet, 2014), na pôrodné príbehy celebrit a v nich obsiahnuté napätie medzi prácou a úlohou ženy v domácnosti (Feasey, 2017) či na stereotypy v zobrazovaní žien v reklame (Lindner, 2004). V súvislosti so sexuálnou identitou Kim a Ward (2012) zistili, že ženské časopisy prezentujú v porovnaní s inými sex ako menej riskantný a viac povzbudzujú ženy k asertivite a preferovaniu vlastných túžob a potrieb pred mužovými. Gresaker (2016) skúmala prezentáciu šťastia plynúceho z heterosexuálneho vzťahu v horoskopoch publikovaných v nórskom ženskom magazíne a zaznamenala posun od konceptu jednoduchého a pasívneho šťastia k postfeministickému konceptu významnejšej ženskej úlohy a námahy vo vzťahovom procese. Ženské časopisy sú vďačným objektom výskumu ženského ideálu krásy v celosvetovom meradle (Yan – Bissell, 2014), pričom sa konštatuje napr. „pornifikácia“ súčasnej vizuálnej kultúry (Gibson, 2014), preferencia „bielosti“ v ázijských krajinách (McLoughlin, 2013) alebo vplyv reklamy na sebahodnotenie čitateľiek (Hogg – Bruce – Hough, 2015). Moderný ideál telesných proporcií prezentovaný v ženských časopisoch má priamy vplyv aj na stravovacie návyky, resp. priamo

stravovacie poruchy mladých ľudí (Levine – Smolak – Hayden, 1994; Thomsen, 2002; Wang, 2010; Botta, 2003). Pre americké prostredie sú typické aj výskumy vplyvu ženských časopisov na rasové a rodové predsudky (Rooks, 2004; Plous – Neptune, 1997). Obsahovou analýzou ženských časopisov sa zároveň skúmajú prezentované postoje na najrôznejšie témy, napr. na alkoholizmus mužov (otcov a manželov) a žien (matiek a manželiek; Törrönen – Simonen – Tigerstedt, 2015) alebo na menopauzu (Sedu – Diah, 2015).

Žánrová skladba ženských časopisov však zostáva pomerne neprebádaná. Môžeme dokonca hovoriť o istom odbornom zmätku, keďže istá časť výskumníkov považuje za žánr samotné ženské časopisy ako také (Haider, 2009; Kim – Ward, 2012; Törrönen – Simonen – Tigerstedt, 2015; Gresaker, 2016), kým iní podrobne skúmajú konkrétny žánr publikovaný v tomto type periodík. Takúto pozornosť si vyslúžil napr. žánr „osobnej výpovede“ (personal account), typický pre ženské časopisy, ktorému sa venovali viacerí výskumníci. Nazývajú ho aj rozprávanie alebo osobné rozprávanie (narrative, personal narrative; Caldas-Coulthard, 1996; Segal, 2007). Rétorické stratégie a výrazné jazykové črty týchto emotívnych skutočných ženských príbehov predstavila Kryzhanivska (2017). V našom kultúrnom a jazykovom prostredí by sme mohli hovoriť o žánri svedectiev (Rončáková, 2016, s. 142–159). V slovenskom kontexte treba spomenúť aj svojho druhu ojedinelé podrobné štúdie J. Klingovej na tému editoriálu v ženskej tlači (2014a, 2014b, 2019).

Žánr sa vo všeobecnosti chápe ako model, vzor, schéma, ktorá funguje v určitom historickom, kultúrnom a jazykovom prostredí v povedomí tvorcov i adresátov komunikačných prejavov a uľahčuje ich čo najfunkčnejšie kódovanie aj dekódovanie (Rončáková, 2019, s. 25–26; Yakhontova, 1997, s. 85). Okrem formálnych znakov žánru zdôrazňujú teoretici význam pragmatickej zložky, komunikačnej funkcie, ktorá je pre výber témy a štýlu určujúca (Swales, 1990, s. 58). V súvislosti so žánrológiou sa dnes azda viac ako dosiaľ zdôrazňuje dynamika vývoja, čo zvädza až ku skepse vo vzťahu k akýmkoľvek žánrovým modelom a definíciám. Výrazné pohyby a zmeny sa týkajú, samozrejme, najmä žánrov v onlinových médiách (Čuřík, 2014, s. 23–26; Ondrášik, 2010, s. 309–317; Višňovský, 2015, s. 277–278), kde treba pomenúvať a opisovať aj úplne nové formy. V tradičných elektronických a printových médiách sa zväčša konštatujú tendencie k zábavnosti (Postman, 2010; Rusnák, 2014a, s. 44; Rusnák, 2014b, s. 48) a k hybridizácii (Chudinová, 2010, s. 227; Gladiš, 2015, s. 104; Hanáčková, 2012, s. 103–104). Tieto aktuálne pohyby sa teoretici i praktici usilujú zachytiť napr. akceptovaním niektorých modelov zo zahraničných žánrológií – takto sa v našom printovom prostredí (slovenskom a českom) ujíma napr. longform text, diár či investigatíva ako svojbytné žánre (Burgr, 2012, s. 73–81; Keeble, 2006, s. 241; Smetana, 2008; Follrichová, 2011, s. 33–48). Zároveň sa však objavujú aj pokusy o prehodnotenie zaužívaných žánrových modelov a klasifikácií, v rámci ktorých sa objavujú aj úplne nové žánre. V slovenskom prostredí patrí medzi také počiny práca T. Rončákovej (2016), o ktorú sa opierame v tomto príspevku.

Rončákovej koncepcia vychádza z tvrdenia, že kým spomedzi tzv. tradičných žánrov (Kubínyi, 2014, s. 154–159) už viaceré atrofovali, čiže stratili spojenie so súčasnou novinárskou realitou (Mistrík, 1975, s. 55), v médiách sa etablovali viaceré formy pomerne vykryštalizovaných tvarov, ktoré sú síce známe v redakčných i medziredakčných žargónoch, ostávajú však teoreticky nepodchytené. Vo svojich prácach na túto tému T. Rončáková (2016, 2019) definuje a kategorizuje žánre súčasných všeobecných spoločenských týždenníkov. Okrem úplne alebo čiastočne nových žánrov prehodnocuje alebo dopĺňa aj niektoré staré, súhrnne sa teda venuje 16 + 7 žánrom v 3 + 1 kategóriách – pozri tabuľku 1.

veľkoformátové žánre	maloformátové žánre	lifestylové žánre	tradičné žánre
hard longform text	týždenníková správa	fenomén	úvodník
soft longform text	aktualita	klebety ¹	ohlasy čitateľov
analýza	zápisník	dobré rady	recenzia
investigatíva	svedectvo	poradňa	rozhovor
populárno-náučný text		upútavky	reportáž
príbeh			fotoreportáž
portrét			esej

Tabuľka 1 Rozdelenie žánrov

2 Metodológia

Do obsahovej analýzy, na ktorej postavila svoju koncepciu súčasných žurnalistických žánrov v spoločenských týždenníkoch, zahrnula T. Rončáková všetky všeobecno-spoločenské týždenníky na Slovensku, čiže *.týždeň*, *Plus 7 dní*, *Život a Slovenku*.² Následne tieto týždenníky podrobila aj kvantitatívnej analýze výskytu jednotlivých žánrov (Rončáková, 2017; Rončáková – Môcová, 2020). Pre ďalší žánrový výskum je zaujímavé porovnávať s týmito zisteniami iné druhy periodík. V predloženej štúdii takej komparácii vystavujeme slovenské ženské časopisy, konkrétne mesačníky *Eva*, *Madam Eva* a *Evita*. Naším prvoradým výskumným cieľom bolo určenie žánrovej skladby tohto typu periodík. K tomu sa pridružujú podradené ciele: 1. overiť funkčnosť žánrovej koncepcie T. Rončákovej na konkrétnom type periodík (miera využitia ňou definovaných žánrov a ich dostatočnosť na pokrytie konkrétnej žánrovej skladby) a 2. porovnať žánrovú skladbu týchto časopisov s doterajšími zisteniami o iných typoch periodík.

V záujme čo najlepšieho porovnania s predchádzajúcimi zisteniami sme si v jednotlivých textoch všimli okrem samotného žánrového zaradenia aj prítomnosť autorského postoja, 1. slovesnej osoby a (nepripranej) reklamy. Možno teda hovoriť o štyroch výskumných otázkach:

1. Do akej miery sa jednotlivé žánre v skúmaných mesačníkoch využívajú?³
2. V koľkých a ktorých textoch (ako konkrétnych realizáciách abstraktných žánrových modelov) je prítomný osobný autorský názor?
3. V koľkých a ktorých textoch sa používa 1. slovesná osoba ako znak subjektívneho autorského prístupu?
4. V koľkých a ktorých textoch je prítomná (nepripraná) reklama?

Posledná otázka reflektuje prekvapivé zistenie základného výskumu T. Rončákovej, a to, že niektoré publikované texty nesú jasné znaky komerčnej funkcie.

Konceptuálne sme svoj výskum zasadili do rámca kvantitatívno-kvalitatívnej obsahovej analýzy (Gunter, 2000, s. 83–88; Hornig-Priest, 1996, s. 114), pričom sme sa pri vyhodnocovaní jednotlivých textov a ich priradzovaní ku konkrétnym žánrom sústredili na žánrotrvorné kritériá. Na účely tohto výskumu sme si osvojili päťicu žánrotrvorných kritérií, ktoré sa s určitými terminologickými odtienkami opakujú u mnohých teoretikov. D. Slančová ich pomenúva výrazmi funkcia, téma, forma, kompozícia, jazyk (1996, s. 116–117). S. Skwarczyńska používa v tomto kontexte termín „štruktúrne polia“ (1965, s. 135–149), ktoré rozlišuje v troch základných konfiguráciách: sémantickej, pragmatickej a štylistickej. Toto rozdelenie sa prakticky zhoduje so Slančovej kritériami, pričom pod štylistiku možno zaradiť posledné tri (formu, jazyk a kompozíciu). M. Wojtková zasa hovorí o „komponentoch žánrového vzorca“ (2004, s. 17), ktoré určuje zo štyroch aspektov: štruktúrneho, pragmatického, poznávacieho a štylistického. I tu nachádzame súzvuk s vyššie prezentovanými piatimi kritériami, pričom

¹ Plurálovú formu majú názvy žánrov, pre ktoré je typický výskyt v sériách a mozaikové spracovanie.

² Tento rozsiahly výskum nie je predmetom nášho príspevku a bolo by nadbytočné podrobne predstavovať jeho metodológiu, ktorá je opísaná v citovanej monografii *Súčasný žurnalistický žánr* (Rončáková, 2016).

³ Táto otázka zahŕňa aj následné overenie funkčnosti žánrovej koncepcie T. Rončákovej a porovnanie s doterajšími analýzami iných typov periodík.

poznávacie možno stotožniť s témou, pragmatické s funkciou, štrukturálne s kompozíciou a štylistické s formou a jazykom. Metodologicky sme sa tak prepojili s predchádzajúcim výskumom T. Rončákovej, na ktorý nadväzujeme.

Naša výskumná vzorka obsahovala po tri čísla jednotlivých časopisov, konkrétne za mesiace apríl, máj a september 2019. Spolu sme preskúmali 424 textov, z toho 406 novinárskych – pozri tabuľku 2.

	počet novinárskych textov	počet nenovinárskych textov	počet textov spolu
Eva	156	6	162
Madam Eva	122	6	128
Evita	128	6	134
Spolu	406	18	424

Tabuľka 2 Výskumná vzorka

Objem novinárskych a nenovinárskych materiálov aj reklamy sme prepočítali na plochu čísla a porovnali so všeobecnými spoločensko-politickými časopismi – pozri tabuľku 3.

	všeobecné časopisy	ženské časopisy
novinárske materiály	66,49 %	82,81 %
nenovinárske materiály	18,41 %	2,26 %
zvyšok (reklama)	15,10 %	14,93 %
	100,00 %	100,00 %

Tabuľka 3 Podiel jednotlivých druhov materiálov na ploche čísla

Je teda zrejmé, že kým v objeme (priznanej, označenej) reklamy sa ženské časopisy vyrovnali tým všeobecno-spoločenským, zásadne sa od nich odlišujú v množstve publikovaných nenovinárskych materiálov. Do tejto kategórie v týždenníkoch spadali napr. detská rubrika, horoskop, krížovky, recepty, súťaž, televízny program, text, vtipy.⁴ V ženských časopisoch sa spomedzi týchto materiálov uplatnili výlučne horoskopy, ktoré uverejňoval každý zo sledovaných titulov. Okrem horoskopov sme do tejto kategórie zaraďovali už iba obsah čísla.

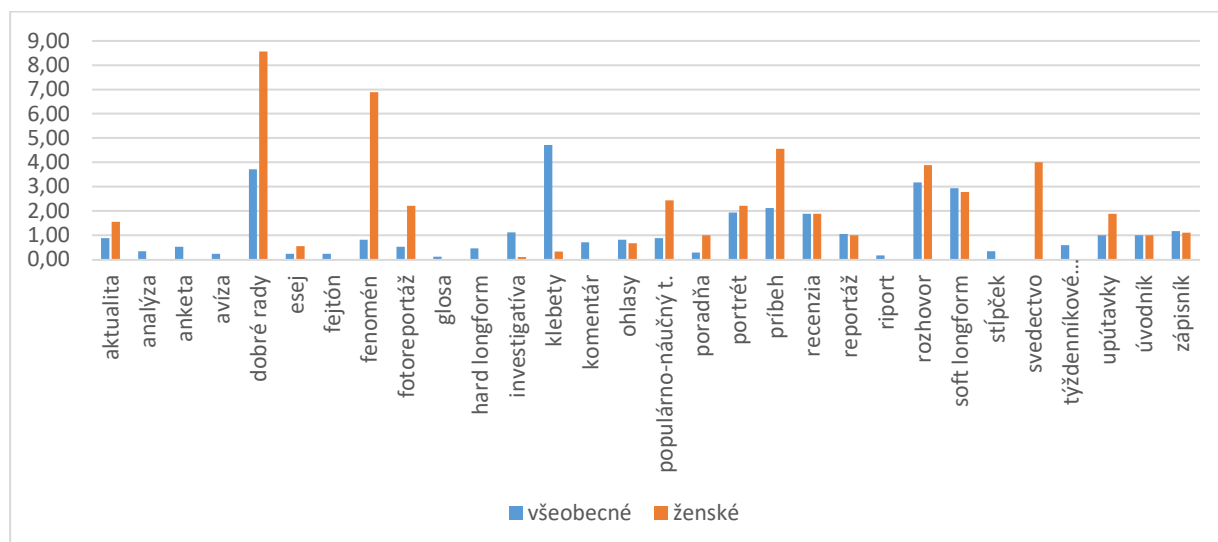
V objeme inzercie sa spomedzi troch sledovaných časopisov vymykala *Madam Eva* s nápadne menšou plochou venovanou reklame – iba 9,36 % v porovnaní s 15,66 % v *Eve* a 18,85 % v *Evite*. Aj preto je celkový priemer nižší ako 15 % a mierne nižší ako v spoločenských časopisoch.

3 Zistenia

3.1 Výskyt žánrov

Pre žánrovú príslušnosť textov ženských časopisov bola typická výrazná hybridizácia, vyrovnávali sme sa teda s pomerne náročným (nie však nemožným) hľadaním žánrovej dominanty. Častou príčinou tejto žánrovej neurčitosti bola nízka štylistická úroveň textov, ktoré boli jednak veľmi stručné a jednak akoby vytrhnuté z kontextu. Ich autori sa neusilovali sformulovať ucelenú, vypointovanú výpoveď, ale uspokojili sa s nesúrodým textom, pričom nad originalitou výrazu prevládalo klišé. Ukazuje sa, že v tomto type časopisov sa menej kladie dôraz na text a viac na mimojazykové vyjadrovacie prostriedky (obrazové).

⁴ V tejto súvislosti hodno zaznamenať výraznú disproporciu medzi .týždňom a ostatnými týždenníkmi: kým ony dosahovali podiel nenovinárskych materiálov priemerne 22,50 %, v .týždni to bolo 0 %.

Obrázok 1 Priemerný počet žánrov na jedno číslo

Ženské časopisy očividne svoj obsah stavajú predovšetkým na dobrých radách a fenoménoch. S odstupom nasledujú príbehy, rozhovory, svedectvá a soft longformy – všetko typické časopisecké žánre. Nulový výskyt sme zaznamenali v prípade textov so spoločenským presahom a s vyššími nárokmi na žurnalistickú prácu, ako sú hard longformy, analýzy, komentáre a spravodajstvo⁵. To isté sa týkalo štylisticky náročných textov z „výkladnej skrine“ publicistického štýlu, ako sú fejtóny, glosy či stĺpčky. V porovnaní so spoločenskými týždenníkmi je pozoruhodný podstatne nižší výskyt klebiet (týkajúcich sa kuriozít či celebrit), ktoré v týždenníkoch fungujú ako ťažiskový žánr. V ženských mesačníkoch sa vyskytovali v zanedbateľnom množstve. Naopak, väčšiu pozornosť venovali skúmané mesačníky populárno-náučným textom.

Pozornosť môže vzbudzovať výskyt eseje považovanej za náročný žánr typický pre elitné periodiká⁶. Umelecky hodnotné texty tohto druhu pravidelne tvorila pre *Madam Evu* spisovateľka Eva Borušovičová.

3.2 Prítomnosť názoru

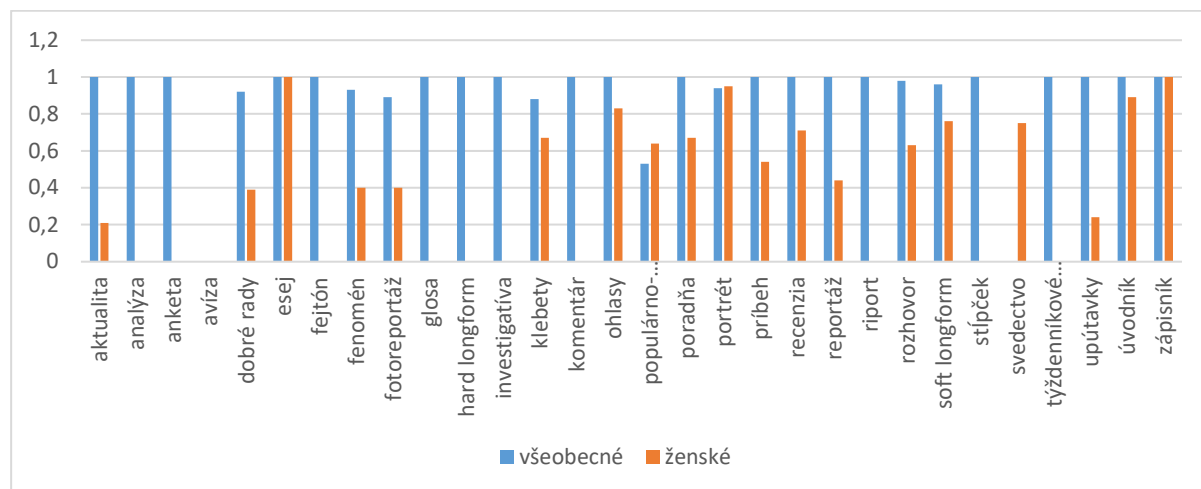
Prítomnosť autorovho názoru v texte sme zaznamenávali priradením čísla 0 (neprítomný) alebo 1 (prítomný). Následne sme pre každý žánr vypočítali priemernú prítomnosť názoru. Prítomnosť subjektívneho autorského postoja k udalosti/javu predstavuje v novinárskej žánrológii tradičnú deliacu čiaru medzi spravodajstvom (bez názoru) a publicistikou (s názorom) (Repková, 2004, s. 132; Rončáková, 2019, s. 94). V publicistike je žiaduca, napriek tomu však nie vždy uplatňovaná. V našej vzorke sme sledovali iba samotnú prítomnosť/neprítomnosť názoru, nie intenzitu či hĺbku názoru, čo by bolo metodologicky podstatne zložitejšie. Zaznamenávaním prítomnosti názoru sme merali schopnosť autorov daného periodika zaujať k udalostiam a javom vlastný postoj. Táto autorská zaangažovanosť v téme sa ukázala vo všetkých skúmaných časopisoch pomerne rovnomerná.

Priemerná miera prítomnosti názoru vo všetkých časopisoch dosiahla hodnotu 0,54. Priemer výraznejšie znížila *Evita* s koeficientom 0,48. Prítomnosť a neprítomnosť autorského postoja v textoch ženských magazínov má teda viac-menej vyrovnané skóre 1 : 1.

⁵ Myslí sa tzv. týždenníkové spravodajstvo, ktoré sa od klasického denníkového odlišuje špecifickými črtami (na čele s glosátorským prístupom a neskrývanou snahou vyjadriť názor). T. Rončáková zaviedla výraz „týždenníkové spravodajstvo“, avšak v tomto prípade by bolo presnejšie hovoriť o časopiseckom spravodajstve, keďže sa skúmajú mesačníky.

⁶ Pojem prevzatý z typológie britskej tlače (Vojtek, 2015, s. 18–19).

V spoločenských časopisoch sme boli svedkami zásadne odlišnej situácie – pri priemernom koeficiente 0,95 sa medzi „názorovo pozitívne“ texty zaraďovali takmer všetky príspevky; občasné výnimky sa týkali najmä lifestyleových textov (dobré rady, fenomény, klebety).

Obrázok 2 Priemerný koeficient prítomnosti názoru

Veľmi nízka názorová zaangažovanosť autorov bola v ženských časopisoch typická pre oba najčastejšie publikované typy textov – dobré rady aj fenomény. Paradoxne pôsobí pomerne vysoká miera názorovosti v populárno-náučných textoch, ktoré vo všeobecno-spoločenských časopisoch dosahovali najnižší koeficient prítomnosti názoru. Naopak, zníženú mieru autorského postoja sme zaznamenali napr. v recenziách, či dokonca aj v úvodníkoch. Svedčí to o povrchovejšom charaktere týchto textov, zameraných skôr informačne alebo opisne než výkladovo či persuzívne.

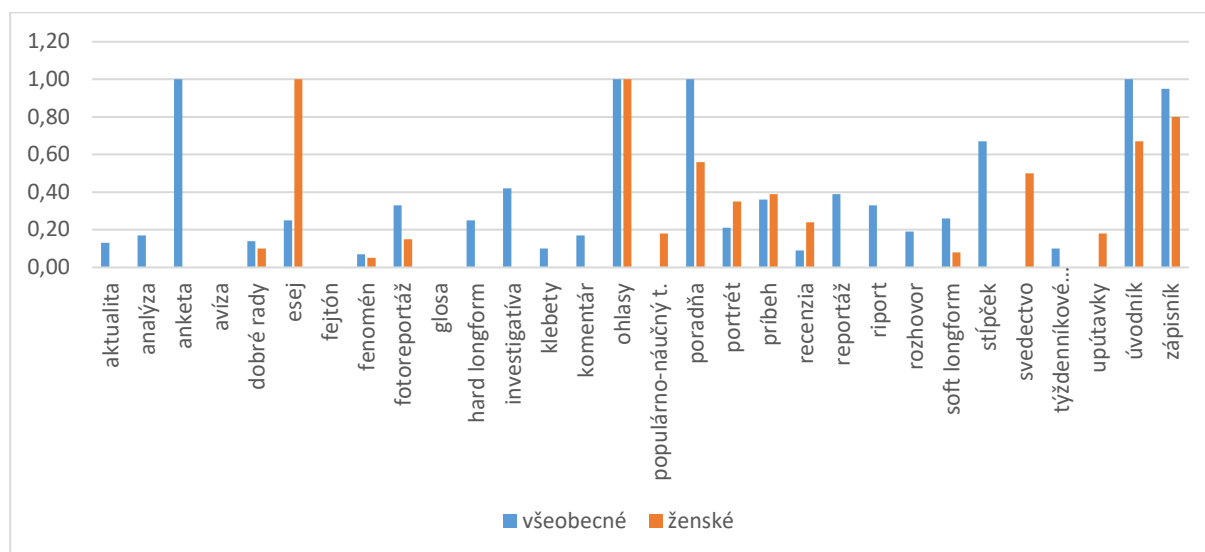
3.3 Prítomnosť 1. slovesnej osoby

Prítomnosť 1. slovesnej osoby jednotného čísla je zaujímavá z hľadiska miery subjektívnosti textu.⁷ V publicistickom štýle sa takýto spôsob autorskej angažovanosti považuje vo všeobecnosti za nežiaduci a tradičné pravidlá tvorby názorových žánrov (vrátane komentárov, reportáží a pod.) ponúkajú pestrú škálu iných stylistických možností na vyjadrenie postoja. Rovnako sa posudzuje priame oslovenie publika v 2. osobe množného čísla (porov. Rončáková, 2009, s. 129, 130).⁸ S týmito tvarmi slovies (v 1. alebo 2. osobe) pracuje publicistický štýl striedmo a funkčne, čiže siaha po nich výlučne v situáciách, keď významne podporia funkciu textu – napr. v niektorých fejtonoch či reportážach na zdôraznenie autenticity a vierohodnosti.

V súčasnosti však zaznamenávame – aj pod vplyvom onlinej (najmä blogovej) komunikačnej sféry – zvýšený výskyt vyjadrovania sa v 1. osobe. Rozhodli sme sa preto zaradiť túto premennú aj do svojho výskumu. V spoločenských týždenníkoch dosahoval jej výskyt priemer 0,28; pričom najvyšší bol v *.týždni* (0,41), kým v ostatných časopisoch sa pohyboval pomerne rovnomerne nad úrovňou 0,2. V ženských mesačníkoch bol výskyt 1. slovesnej osoby nižší – dosiahol priemer 0,2, pričom sme zaznamenali určitú disproporciu medzi *Evou* a *Madam Evou* (koeficienty 0,17 a 0,15) a *Evitou* (0,29).

⁷ Naším cieľom nebolo merať mieru subjektívnosti textu, čo je široká kategória zahŕňajúca podstatne viac faktorov ako prítomnosť prvej slovesnej osoby. Zaznamenávali sme len prítomnosť prvej slovesnej osoby, ktorá je zaujímavá vzhľadom na aktuálne trendy v publicistickom štýle a jeho premeny, pričom predstavuje len jeden z (viditeľných) znakov subjektívnosti textu.

⁸ J. Mistrík v tejto súvislosti konštatuje zhodu publicistického a náučného štýlu, ktoré nevyužívajú konverzačné slovesné osoby, ale prevažne 3. osobu (1997, s. 461).

Obrázok 3 Priemerný koeficient prítomnosti 1. osoby

V porovnaní so všeobecno-spoločenskými týždenníkmi bol v ženských časopisoch výskyt 1. osoby – pochopiteľne – takmer vo všetkých žánroch nižší. Okrem eseje, recenzie, príbehu, portréta a populárno-náučného textu. Eva Borušovičová očividne poňala esej osobnejšie ako esejisti *.týždňa*, ktorý spomedzi spoločenských týždenníkov jediný esej prinášal. Zväčša ich autori stvárňovali ako umelecky podfarbený argumentačný text – kým v *Madam Eve* ide skôr o duchaplné postrehy zo života, napríklad na tému ženskej krásy očami dieťaťa. Písať v 1. osobe recenziu znamená tlmočiť predovšetkým vlastný dojem z diela a menej sa sústrediť na odborné objektívne hodnotenie. Podobnú úlohu plní 1. slovesná osoba v portréte. V populárno-náučných textoch býva jej výskyt takmer vylúčený (v spoločenských týždenníkoch bol nulový), takže takýto prejav subjektivismu v tomto type príspevkov svedčí o príklone k ich „populárnej“ stránke na úkor „náučnej“.

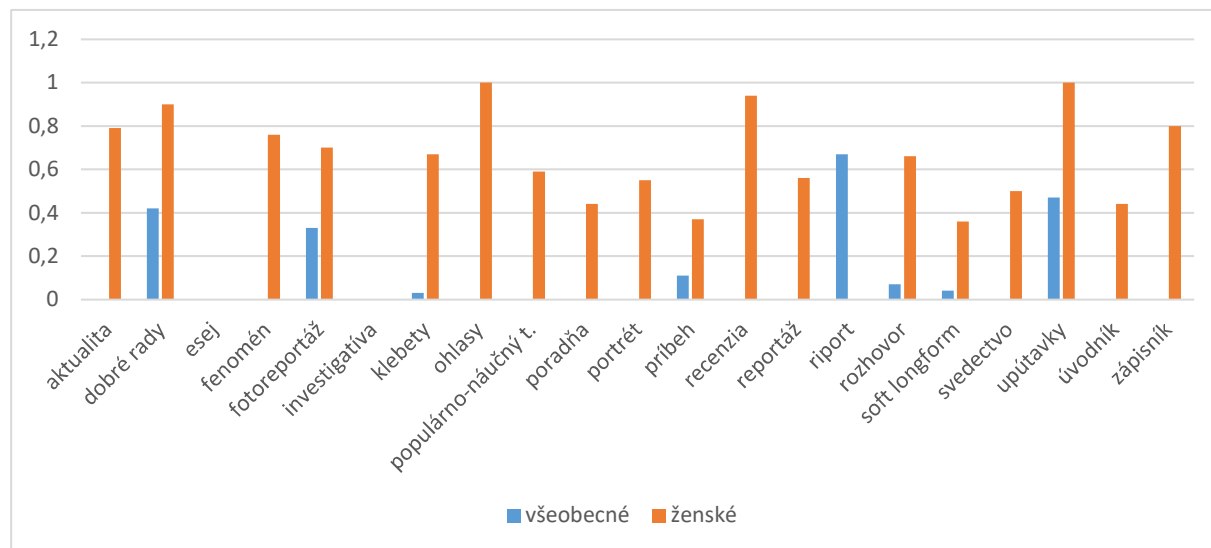
3.4 Prítomnosť reklamy

Prítomnosť nepriznanej inzercie v novinárskom texte je vo všeobecnosti považovaná za neetickú. Všimli sme si výlučne reklamu bez inzertného čísla, či už vyslovene „skrytú“ (v rámci etických kategórií), alebo natoľko okatú, že sa ani za skrytú považovať nemohla (napr. reklamné rozhovory), stále však bez akéhokoľvek označenia či upozornenia. I tu sme pri každom texte zaznačovali prítomnosť (1) alebo neprítomnosť (0) takejto reklamy a následne sme vypočítali priemery pre jednotlivé žánre a časopisy.

Výsledok veľmi pregnantne poukazuje na rozdielnosť všeobecných spoločensko-politických a ženských časopisov v danej oblasti. Pretože kým v spoločenských týždenníkoch bol výskyt takýchto textov nulový (*.týždeň*) alebo blízky nule (*Život*, *Plus 7 dní*) a na výsledných 0,10 zdvihla priemer iba *Slovenka* (0,31) – v ženských časopisoch sme namerali priemerný koeficient až 0,68. Trojštvrťinovým (!) podielom skrytej reklamy prispela do tohto priemeru *Eva* (0,74), mierne nižšie čísla dosahovali *Madam Eva* (0,66) a *Evita* (0,63). Ukazuje sa teda, že ženské časopisy akceptujú túto „doplňkovú zárobkovú činnosť“ ako prirodzenú súčasť svojho fungovania a svojho biznis modelu, nedbajúc na etické zásady žurnalistiky.⁹

⁹ Táto „funkcia“ časopisov venovaných ženám, móde a kráse sa už presadzuje aj v ich teoretickom uchopení (Wolf, 2000, s. 91) – avšak ostáva v zásadnom rozpore s tradične chápanou funkciou žurnalistiky „informovať a interpretovať a tak pomáhať stávať sa lepšími občanmi“ (Rončáková, 2010, s. 130). Nastoluje sa tým otázka hodná osobitného výskumu: nakoľko sú časopisy tohto druhu novinárskym a nakoľko marketingovým a reklamným produktom.

To do istej miery vysvetľuje aj vysoký podiel takejto reklamy na obsahu *Slovenky*, ktorá má spomedzi spoločenských týždenníkov k ženským magazínom najbližšie.

Obrázok 4 Priemerný koeficient prítomnosti reklamy

Ako nosič skrytej reklamy poslúžili takmer všetky žánre, okrem eseje a investigatívy. Menej ako polovičný výskyt takej reklamy sme zaznamenali len v soft longformoch, príbehoch, svedectvách, poradni a úvodníkoch. Ako najlepšie využiteľné sa na tento účel ukazujú dobré rady, recenzie, zápisníky, fenomény, fotoreportáže a dokonca aj aktuality.

4 Diskusia a záver

Ak sa pri žánrovej skladbe všeobecno-spoločenských časopisov konštatuje zanedbávanie tradičných foriem v prospech nových, platí to aj pre skúmané ženské magazíny. V našom výskume sa potvrdili doterajšie zistenia o hybridizácii mediálnych žánrov (Chudinová, 2010; Gladiš, 2015; Hanáčková, 2012). Ťažisko žánrovej skladby ženských časopisov tvoria dobré rady a fenomény (oba z kategórie lifestylových žánrov), pomerne cudzie sú im však (tiež lifestylové) klebety. Môžeme teda konštatovať zhodu s poznatkami o priateľskom, poradnom charaktere tohto typu tlače (Ferguson, 1983). Potvrdila sa aj obľúbenosť typických časopiseckých žánrov, ako sú soft longformy, príbehy, rozhovory a populárno-náučné texty, pričom sme však zaznamenali pomerne masívne využívanie svedectiev (z kategórie maloformátových žánrov), ktoré sa v týždenníkoch vyskytovali skôr výnimočne. Zdá sa, že práve v ženských časopisoch nachádza tento žáner svoje domovské prostredie, takže náš výskum vykazuje súzvuk s prácou H. Kryzhanivskej, detailne rozoberajúcou žáner osobnej výpovede (personal account) v tomto type periodík. V súlade s poznatkami, že žánrové modely fungujú v historicko-kultúrno-jazykových rámcoch (Rončáková, 2019; Yakhontova, 1997), môžeme tento žáner stotožniť s frekventovanými svedectvami a príbehmi v našej výskumnej vzorke a načrtnúť (navrhnuť) možnú diskusiu o potenciálnom terminologickom a definičnom zjednotení týchto dvoch (resp. viacerých) modelov.

V súvislosti s našou prvou výskumnou otázkou môžeme teda konštatovať životaschopnosť žánrovej klasifikácie T. Rončákovvej.

Pre ženské časopisy je typická podstatne nižšia – v porovnaní so spoločenskými týždenníkmi takmer polovičná – miera autorského názoru, čo možno interpretovať ako prejav nižšej ambície týchto periodík orientovať, prípadne presviedčať svojich čitateľov. Súvisí to jednak s ich minimálnym spoločenským presahom (komentáre, glosy, časopisecké interpretujúce spravodajstvo, nehovoriac o hard longformoch, tu nenájdeme) a jednak

s osobnostným profilom redaktorov (redaktoriek), ktorých si tieto časopisy nevyberajú na základe schopnosti analyzovať a posudzovať spoločensko-politické dianie. Ženské časopisy nie sú určené „občanom“, ale „konzumentom“. Ukazuje sa tak jednoznačná zhoda s doterajšími konštatovaniami o menšom spoločensko-politickom presahu tohto typu tlače (Večeřa, 2015). Súčasne to signalizuje súvis s konštatovaniami o „zozábavňovaní“ súčasných médií a s čoraz väčším dôrazom na emocionálne pôsobenie na úkor racionálneho (Postman, 2010; Rusnák, 2014a, 2014b), na čo poukazuje aj naše zistenie o dominantnej funkcii obrazových komunikačných prostriedkov na úkor jazykových (a na úkor jazykovej úrovne a štylistiky).

S tým môže súvisieť aj znížená miera využívania 1. slovesnej osoby, a teda autorskej zaangažovanosti. Tá patrila v spoločenských týždenníkoch medzi výrazné odlišujúce znaky „elitných“ a „masových“ periodík: v elitnom *.týždni* bola oproti ostatným až dvojnásobná. Možno ju interpretovať aj ako prejav autorského sebavedomia a kompetencie (napr. v komentároch, stĺpčekoch, zápisníkoch, reportážach). Zároveň však platí, že v niektorých žánroch znamená subjektívny autorský prístup odľahčenie témy na úkor objektívnosti a analytickej hĺbky (napr. v populárno-náučných textoch, portrétoch, recenziách). Tento jav sme zaznamenali aj v ženských časopisoch a môžeme ho interpretovať ako prvok súladu s tvrdeniami o tendencii týchto časopisov k blízkemu, priateľskému jazyku a štýlu (Ballaster et al., 1991; Hermes, 1995) a ku komunitotvornosti (Tomášková, 2009) a každodennosti (Večeřa, 2015) – čiže k preferovaniu „internej“ komunikácie pred záujmom o „externé“ dianie a orientáciu v ňom.

Za azda najvýraznejšie zistenie svojho výskumu však môžeme označiť nečakane vysoký výskyt nepriznanej reklamy. Kým v spoločenských týždenníkoch sa blížil nule (okrem *Slovenky*, ktorá je obsahovo blízka ženským časopisom), v našej vzorke sme zaznamenali dvojtretinovú až trojštvrťinovú prítomnosť skrytej reklamy v textoch. Tento jednoznačný a výrazný rozpor s pravidlami žurnalistiky poukazuje na rezignáciu týchto časopisov na „žurnalistiku“ ako službu občanom, ktorým sa poskytujú informácie o spoločenskom dianí a názory naň. Novinársky štýl a novinárske formy sa tu využívajú skôr ako marketingový nástroj pri umiestňovaní produktov na trhu. Čo nás opätovne odkazuje na masový, komerčný charakter tohto typu tlače (Večeřa, 2015).

V nadväznosti na naše výskumné otázky môžeme teda zhrnúť, že v ženských časopisoch sme zaznamenali nadmernú neprítomnosť autorského názoru a publicistického formačného úsilia; potvrdili sme komunitný, blízky, priateľský charakter tohto segmentu tlače; aj jeho výraznú biznis orientáciu na zisk.

Literatúra:

- ALMANSA-MARTÍNEZ, A. – GÓMEZ de TRAVESEDO-ROJAS, R. (2017): El estereotipo de mujer en las revistas femeninas españolas de alta gama durante la crisis. In: *Revista Latina de Comunicación Social*, 19/72, s. 608–628.
- BALLASTER, R. et al. (1991): *Women's Worlds*. London: Macmillan.
- BOTTA, R. A. (2003): For Your Health? The Relationship Between Magazine Reading and Adolescents' Body Image and Eating Disturbances. In: *Sex Roles*, 48/9-10, s. 389–399.
- BURGR, R. (2012): Vybrané aspekty vývoje české publicistiky po roce 1989. In: ČUŘÍK, J. et al.: *Nové trendy v médiích I*. Brno: Masarykova univerzita, s. 57–88.
- CALDAS-COULTHARD, C. (1996): "Women who pay for sex. And enjoy it": Transgression versus morality in women's magazines. In: C. R. Caldas-Coulthard, M. Coulthard (eds.): *Text and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis*. London: Routledge, s. 250–270.
- ČUŘÍK, J. (2014): *Zpravodajské žánry v tištěných a online médiích*. Brno: Masarykova univerzita.
- FEASEY, R. (2017): The hierarchy of celebrity childbirth stories. In: *Celebrity Studies*, 8/2, s. 278–293.
- FERGUSON, M. (1983): *Forever Feminine: Women's Magazines and the Cult of Femininity*. London: Heinemann.

- FIGUEIREDO, D. (2009): Narrative and identity formation: an analysis of media personal accounts from patients of cosmetic plastic surgery. In: Ch. Bazerman, A. Bonini, D. Figueiredo (eds.): *Genre in a Changing World*. Fort Collins, CO: WAC Clearinghouse, s. 255–276.
- FOLLRICHOVÁ, M. (2011): Investigatívna žurnalistika – žurnalistický žáner i metóda žurnalistickej tvorby? In: M. Horváth (ed.): *Žurnalistika, médiá, spoločnosť I*. Bratislava: Stimul, s. 33–48.
- GIBSON, P. C. (2014): Pornostyle: Sexualized dress and the fracturing of feminism. In: *Fashion Theory – Journal of Dress Body and Culture*, 18/2, s. 189–206.
- GLADIŠ, M. (2015): *Žáner v prostredí masových médií*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.
- GRESAKER, A. K. (2017): If your life feels empty, perhaps it's time to find a partner? Constructions of heterosexual coupledness and femininity through astrological advice in a Norwegian women's magazine. In: *Journal of Gender Studies*, 26/5, s. 517–531.
- GUNTER, B. (2000): *Media research methods*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE.
- GUOTSOS, D. – FRAGAKI, G. (2009): Lexical choices of gender identity in Greek genres. The view from corpora. In: *Pragmatics*, 19/3, s. 317–340.
- HAIDER, S. (2009): Semiotics Ideology and Femininity in Popular Pakistani Women's Magazine. In: *Hawwa*, 7/3, s. 229–248.
- HANÁČKOVÁ, A. (2012): Nové trendy ve tvorbě autorů rozhlasových dokumentů a feature. In: MOTAL J. et al.: *Nové trendy v médiích II*. Brno: Masarykova univerzita, s. 103–120.
- HERMES, J. (1995): *Reading Women's Magazines*. Cambridge: Polity Press.
- HOGG, M. K. – BRUCE, M. – HOUGH, K. (2015): Female images in advertising: the implications of social comparison for marketing. In: *International Journal of Advertising*, 18/4, s. 445–473.
- HORNIG PRIEST, S. (1996): *Doing media research. An introduction*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE.
- CHUDINOVÁ, E. (2010): Televízna tvorba. In: TUŠER A. et al.: *Praktikum mediálnej tvorby*. Bratislava: Eurokódex, s. 189–258.
- IZRAEL, P. (2009): Bulvarizácia a terminologizácia v slovenských mienkotvorných periodikách. In: B. Slobodová, J. Višňovský (eds.): *Quo Vadis Mass Media*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, s. 401–410.
- KEEBLE, R. (2006): *The Newspapers Handbook*. London: Routledge, New York: Taylor&Francis.
- KIM, J. L. – WARD, L. M. (2012): Striving for Pleasure Without Fear: Short-Term Effects of Reading a Women's Magazine on Women's Sexual Attitudes. In: *Psychology of Women Quarterly*, 36/3, s. 326–336.
- KLINGOVÁ, J. (2014a): Editoriál v slovenskej ženskej tlači. In: J. Rusnák – L. Regrutová (eds.): *Médiá a text 4*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 60–73.
- KLINGOVÁ, J. (2014b): Komunikačné stereotypy editoriaľu v slovenskej ženskej tlači. In: M. Ološtiak (ed.): *9. študentská vedecká konferencia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 385–391.
- KLINGOVÁ, J. (2019): Pomenovanie žena v editoriaľi mesačníka Evita (so zameraním na výrazovú kvalitu emocionálnosť). In: *Jazyk a kultúra*, 10/39-40, s. 57–73.
- KRYZHANIVSKA, H. (2017): The media genre of the personal account: rhetorical and linguistic construction of the socio-cultural setting. In: *Brno studies in English*, 43/1, s. 33–52.
- KUBÍNYI, P. (2014): Fejtón – žáner minulosti? In: M. Horváth (ed.): *Žurnalistika, médiá, spoločnosť 3 – 4*. Bratislava: Stimul, s. 154–159.
- LEVINE, M. P. – SMOLAK, L. – HAYDEN, H. (1994): The Relation of Sociocultural Factors to Eating Attitudes and Behaviors among Middle School Girls. In: *The Journal of Early Adolescence*, 14/4, 471–490.
- LINDNER, K. (2004): Images of Women in General Interest and Fashion Magazine Advertisements from 1955 to 2002. In: *Sex Roles*, 51/7-8, s. 409–421.
- MARILLONNET, J. (2014): Fashion pictures and women pictures in french women magazine: Normatives parades or strategic masquerade? In: *Essachess – Journal for Communication Studies*, 7/2, s. 133–143.
- McLOUGHLIN, L. (2013): Crystal clear: Paler skin equals beauty – a multimodal analysis of *Asiana* magazine. In: *South Asian Popular Culture*, 11/1, s. 15–29.
- MISTRÍK, J. (1975): *Žánre vecnej literatúry*. Bratislava: SPN.

- MISTRÍK, J. (1997): *Štylistika*. 3. vyd. Bratislava: SPN.
- ONDRÁŠIK, B. (2010): Internetová tvorba (online). In: TUŠER, A. et al.: *Praktikum mediálnej tvorby*. Bratislava: Eurokódex, s. 305–342.
- PLOUS, S. – NEPTUNE, D. (1997): Racial and Gender Biases in Magazine Advertising: A Content-Analytic Study. In: *Psychology of Women Quarterly*, 22/4, s. 627–644.
- POSTMAN, N. (2010): *Ubavit se k smrti. Veřejná komunikace ve věku zábavy*. Praha: Mladá fronta.
- REPKOVÁ, T. (2004): *Ako robiť profesionálne noviny*. Bratislava: OSF, Logos.
- RONČÁKOVÁ, T. – MÔCOVÁ, L. (2020): *New journalistic genres in Slovak social weeklies: statistical probe*. Rukopis v recenznom konaní.
- RONČÁKOVÁ, T. (2010): *Ako cirkev hovorí mediálnym jazykom? Prienik náboženského a publicistického štýlu II*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku.
- RONČÁKOVÁ, T. (2010): *Môže cirkev hovoriť mediálnym jazykom? Prienik náboženského a publicistického štýlu III*. Praha: Paulínky.
- RONČÁKOVÁ, T. (2016): *Súčasný žurnalistický žáner*. Ružomberok: Verbum.
- RONČÁKOVÁ, T. (2017): *Súčasný žurnalistický žáner: výskyt v spoločenských týždenníkoch*. In: P. Kravčák, J. Považan (eds.): *Komunikačné paradigmy v lingvistike a v žurnalistike*. Ružomberok: Verbum (v tlači).
- RONČÁKOVÁ, T. (2019): *Žurnalistický žáner. Vysokoškolská učebnica*. Ružomberok: Verbum.
- ROOKS, N. M. (2004): *Ladies' pages: African American womens' magazines and the culture that made them*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- RUSNÁK, J. (2014a): Žánrové špecifiká rozhlasového a televízneho textu. In: CENKOVÁ, R. et al.: *Tvorba a recepcia rozhlasového a televízneho textu*. Prešov, Košice: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, s. 46–74.
- RUSNÁK, J. (2014b): Semiotické poznámky o fungovaní rozhlasového a televízneho textu. In: CENKOVÁ, R. et al.: *Tvorba a recepcia rozhlasového a televízneho textu*. Prešov, Košice: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, s. 28–45.
- SEDU, N. – DIAH, N. M. (2015): Images and Representations of Menopause in a Malaysian Woman Magazine: An Analysis of MIDI. In: *Asian Social Science*, 11/22, s. 76–80.
- SEGAL, J. (2007): Breast cancer narratives as public rhetoric: Genre itself and the maintenance of ignorance. In: *Linguistics and the Human Sciences*, 3/1, s. 3–23.
- SKWARCZYŃSKA, S. (1965): *Wstęp do nauki o literaturze*. 3. zv. Instytut Wydawniczy Pax: Warszawa.
- SLANČOVÁ, D. (1996): *Praktická štylistika*. 2. vyd. Prešov: Slovacontact.
- SMETANA, J. (2008): *Sobotní zápisník v regionální příloze Jižní Morava Mladé fronty Dnes*. [Bakalárska práca]. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity.
- SWALES, J. (1990): *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TESO-CRAVIOTTO, M. del (2006): Words that matter: Lexical choice and gender ideologies in women's magazines. In: *Journal of Pragmatics*, 30/38, s. 2003–2021.
- THOMSEN, S. R. (2002): Health and Beauty Magazine Reading and Body Shape Concerns among a Group of College Women. In: *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 79/4, s. 988–1007.
- TOMÁŠKOVÁ, R. (2009): Communication Strategies in Women's and Men's magazines. In: HOPKINSON, Ch. et al.: *Communication Strategies in Texts and Talk*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravskej univerzity, s. 75–129.
- TÖRRÖNEN, J. – SIMONEN, J. – TIGERSTEDT, Ch. (2015): "Disease" of the Nation, Family and Individual: Three Moral Discourses of Alcohol Problems in Finnish Women's Magazines from the 1960s to the 2000s. In: *Substance use & Misuse*, 50/4, s. 454–467.
- VEČEŘA, P. (2015): Úvod do dějin tištěných médií. Praha: Grada.
- VIŠŇOVSKÝ, J. (2015): (Nielen) denníky idú na internet. In: VOJTEK, J. et al.: *Teoreticko-historické aspekty moderných britských novín*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta masmediálnej komunikácie, s. 256–296.
- VOJTEK, J. (2015): Tlač pre elitu. In: VOJTEK, J. et al.: *Teoreticko-historické aspekty moderných britských novín*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta masmediálnej komunikácie, s. 18–25.

- WANG, X. (2010): More Than Just Anorexia and Steroid Abuse: Effects of Media Exposure on Attitudes Toward Body Image and Self-Efficacy. In: *Atlantic Journal of Communication*, 18/1, s. 50–62.
- WHINSHIP, J. (1987): *Inside Women's Magazines*. London: Routledge.
- WOJTAK, M. (2004): *Gatunki prasowe*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej: Lublin.
- WOLF, N. (2000): *Mýtus krásy*. Bratislava: Aspekt.
- YAKHONTOVA, T. (1997): Bakhtin at home and abroad. In: *JAC: A Journal of Composition Theory* 17/1, s. 83–94.
- YAN, Y. – BISSELL, K. (2014): The Globalization of Beauty: How is Ideal Beauty Influenced by Globally Published Fashion and Beauty Magazines? In: *Journal of Intercultural Communication Research*, 43/3, s. 194–214.

Summary

Genre composition of Slovak women's magazines

The study presents the results of research into the genre composition of three Slovak female fashion magazines (*Eva*, *Madam Eva*, *Evita*). It is based on the categorization of contemporary journal genres by T. Rončáková, which includes both new and traditional genre models. In addition to the genre composition itself, the authors analyzed the presence of the author's opinion, the presence of the first verb and the presence of hidden advertising in the texts. They compared the results with the genre statistics of general-weekly social magazines, which allowed them to more clearly define the position of women's fashion magazines in the media field.

K některým slovenským a českým prezentacím metafor

Karel Sekvent

k.sekvent@gmail.com

Klíčová slova: metafora lexikalizovaná, stylistická, polysémická, synonymická, příznakové, nepříznačové, konvenční, invenční; přenos významu, přenos pojmenování

Key words: metaphors – lexicalized, stylistic, polysemic, synonymic, marked, neutral, conventional, inventive; transfer of meaning, transfer of denomination

1 Úvod

Jazykovědně zaměřená část filologie dospěla, po více než dvou tisících let bádání různých oborů (vypočítává je Z. Vašíček, 2003, s. 159: poetika, stylistika, rétorika, sémantika, sémiotika, filosofie; nově lze připojit i kognitivní lingvistiku)¹, k rozlišování dvou typů metafor: metafor lexikalizovaných (lexikálních, uzuálních, konvenčních, někdy, problematicky, i sémantických) a metafor – s použitím souhrnného označení – stylistických (literárních, básnických, řečnických, aktuálních, obrazných, ozdobných, invenčních, afektivních, odborných, publicistických...)². Toto dělení uvádí např. *Encyklopédia jazykovedy* (1993, heslo metafora), v níž se rozlišuje básnická a lexikalizovaná metafora, a encyklopedie *Le langage* (1973, heslo métaphore), která rozlišuje metaforu v klasické rétorice (chápe ji jako zkrácené, kondenzované porovnání) a lexikální metaforu (přenos významu; podle encyklopedie pouze použití konkrétního za abstraktum anebo naopak). Termín metafora se tedy používá pro označení dvou, případně i více³ různých jevů, jak o tom svědčí i řada dalších lingvistických prací, výkladové slovníky, slovníky cizích slov a studie směřující k jejich jemnějšímu třídění.⁴ Instruktivní přehled rozličných pojetí a klasifikací metafor podává Zázrivcová (2011).

V následujícím textu se dotkneme některých přetrvávajících nejasností a rozporů souvisejících s vymezením a nedůsledným rozlišováním obou typů metafor, s technologií metaforizačního postupu a s exemplifikací a tříděním metafor v slovenské a české jazykovědné produkci. Přidržíme se vžitých termínů metafora lexikalizovaná a metafora stylistická přes jejich vágní ohraničenost. Ta vyplývá z toho, že některé lexikalizované mají stylistickou funkci a některé stylistické jsou lexikalizované.

2 Typy a definice metafor

K odstranění dvojznačnosti termínu v odborných textech přispívá mimo jiné i obsahové zaměření textů: lexikologické práce se orientují přednostně na lexikalizované metaforu⁵ a práce z oblasti stylistiky (poetiky, rétoriky) zase na metaforu stylistické.

¹ Uvádí rovněž, že souborná bibliografie vědeckých prací o metaforách vydaná v roce 1971 má rozsah 414 stran. Od té doby přibýly mnohé další práce, nověji např. Bonnier – Ferry (2019).

² Srov. Sekvent, 2006.

³ Ondruš – Sabol, 1981, s. 232, zaznamenávají, že někteří lingvisté (V. Machek, J. Mistrík) pokládají i metonymii za druh metafor. Tento názor sahá až k Aristotelovi (Z. Vašíček, 2003, s. 160) a je již překonaný.

⁴ Zejména stylistickým, leč s určitým přesahem i lexikálním metaforám se podrobně věnuje Bečka (1971).

⁵ Z francouzské lingvistiky lze uvést jako příklad *Précis de lexicologie française* J. Picochové (1977). Podle autorky (s. 86–99) se však metafora neopírá o konotaci, nýbrž o tzv. potenciální označované obsahující vedle souboru stabilních nociónálních komponentů (sémů) i ostatní významotvorné prvky. Neuvažuje se zde o úloze podobnosti denotátů (věcí, jevů), myšlenkových asociací a expresivity, resp. se tyto prvky technologie metafor chápou jako integrální součást potenciálního označovaného. K pojetím metafor u některých dalších francouzských autorů Sekvent, 2006.

Např. *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia* (Ondrus – Horecký – Furdík 1980, s. 164–165) se zabývá výhradně lexikalizovanými metaforami. P. Ondrus, shrneme-li, je vysvětluje jako přenos pojmenování na základě shodných vnějších vlastností předmětů... jablko „ovoce“ – jablko v koleně..., který má nominativní funkci; pojmenovává se nový pojem starým, známým významem (?) slova. Otazník za slovo významem jsme umístili proto, že není reálné pojmenovat (!) v jazyku nový pojem (tedy přibližně význam) starým významem. Pojmenovat lze tvarem, formou, označujícím, designátorem. Píše se zde přece, že jde o přenos pojmenování. Pojetí P. Ondruse je velmi zužující: bere v úvahu jen pojmenování nových pojmů (jevů, skutečností), nepomýšlí na alternativní pojmenování jevů již pojmenovaných. Taková pojmenování se rovněž lexikalizují.

D. Slančová v *Základoch praktickej rétoriky* (2001, s. 106, heslo metafora) charakterizuje metaforu jako „prenášanie významu z jedného javu na iný jav na základe ich vzájomnej (vonkajšej) podobnosti: Kto len trochu pootvoril veľkú a temnú knihu histórie, ...“.

Tato charakteristika a uvedený příklad nejsou v souladu. Z příkladu totiž nelze odvodit a identifikovat v něm „jeden jav“ a „iný jav“. Základní, přímo vyjádřená myšlenka, která se dá formulovat jako „kdo se jen zběžně seznámil s velkou a temnou historií“, dostává v metafoře jiné, stylisticky motivované vyjádření, aniž jde o vyjádření vztahující se původně na jiný jev. Jev zůstává tentýž, srov. *Krátky slovník slovenského jazyka* (1997), heslo kniha, a jeho výklad spojení kniha osudu = osud, kniha života = život. Příklad je ovšem stylistickou metaforou, nenáležitá je definice, ovlivněná pravděpodobně technologií vzniku lexikalizovaných metafor. K podstatě stylistické metafory patří stylisticky nepříznačné, přímé, obvyklé, běžné vyjádření jevu a jedno anebo i několik jeho stylově a/či expresivně příznakových vyjádření, srov. přičichl k historii, viděl historii z ponorky/z letadla, chyběl/spal na hodině dějepisu (metaforicky: z dějepisu mnoho/nic neví). Poslední příklad ukazuje, že v některých stylistických metaforách lze identifikovat dva různé jevy – reálný a obrazný. Na ně se tedy uvedená charakteristika aspoň částečně vztahuje. Podobně: Když teče do lodi voda, musí všichni k pumpám (projev M. Zemana ze dne 19. 3. 2020) = v době krize nutno podporovat opatření. V obdobných případech je vehikulum potenciálně polysémické.

Obsahové zaměření odborných textů však není vždy spolehlivým vodítkem pro rozlišování lexikalizovaných a stylistických metafor.

Např. J. Filipec v *České lexikologii* (1985, s. 109–110) začíná výklad o metafoře a jejích druzích příkladem básnické metafory: „oči starých žen/... /oříšky bez jádra“. Podstatu tohoto pojmenovacího postupu osvětluje takto: místo běžného pojmenování skutečnosti (oči) se užije pojmenování jiné skutečnosti (oříšky). Tvar, v němž J. Filipec uvádí básnickovy verše, není ovšem pravou metaforou, leč metaforou definiční, viz teorii J. Pavelky (1982, s. 99–102). Pouze z kontextové blízkosti tenoru (komparanda) a vehikula (komparáta) lze pochopit, že oříšky bez jádra zde nemají svůj doslovný význam, ale že jsou básnickým popisem očí starých žen. Tento popis není použit místo běžného pojmenování, ale paralelně s ním v syntaktické funkci apozice. Po básnických metaforách přistupuje autor k metaforám lexikalizovaným, např. kořen (část rostliny) – kořen (rovnice). Kupodivu však pro ně odlišně necharakterizuje, diferencovaně neanalyzuje pojmenovací postup. Postup, který předtím zformuloval pro metafory básnické, se tedy neexplicitně – a zčásti nenáležitě – vztahuje i na ně. J. Filipcem charakterizovanou technologii produkce básnických a vůbec stylistických metafor totiž nelze aplikovat při metaforách sloužících k pojmenování jevů nepojmenovaných.

V. Kubát (*Základní otázky rétoriky*, 1988, s. 38) uvádí jeden příklad na metaforu lexikalizovanou (hlava „část těla“ a hlava rodiny) a tři příklady na metafory básnické. Na rétorické se nedostalo.

V mimolingvistických textech (literárněvědných, uměnovědných, beletristických a neoborných) se zhusta vyskytují taková použití termínu metafora (ale i dalších, např. symbol a ironie), která neodpovídají pojetí ani jedné z disciplín, tj. lexikologie nebo stylistiky. Např. I.

Klíma (2010, s. 12) označuje, ovšem v souladu s pojetím metafor v literárněvědné filologii, celý literární útvar za metaforu: „Novela *Loď* jménem *Naděje*, kterou jsem zamýšlel jako metaforu o falešném vůdci...“. V daném kontextu se metafora významem blíží k jinotaji, alegorii, podobenství. Dále: „Spojení oltáře a trůnu je metaforou sbližování církevní a světské moci“ (Rath nebyl, 2018). Podobnost jevů tu absentuje, termín metafora je použit laicky ve významu jakéhokoliv zástupního vyjádření, v daném případě symbolického. O symbolické, nikoliv metaforické vyjádření jde i v příkladu: „k mystickému bodu Omega (metafora na božstvo)“ (Gál, 2019).

Milan Kundera (2006, s. 19) varuje: „...metafory jsou nebezpečná věc. S metaforami není radno si hrát“. Za metaforu potom považuje přirovnání „Některé myšlenky jsou jako atentát.“ (s. 233). Podle J. Pavelky (1982, s. 99–102) je tento tvar přirovnávajícím ztotožněním, nikoliv metaforou. Zkrácením či kondenzací tohoto přirovnávajícího ztotožnění se metafora nevytvoří: Některé myšlenky jsou atentát (rozumí se: nebezpečné, zničující, vražedné... jako). Podle J. Pavelky (1982, s. 99–102) by byl tento tvar ztotožněním. Dál než M. Kundera zašel Vladimír Just (1996, s. 118; původně 1991): „...kdybych měl tu moc, zakázal bych politikům metafory...“. Autor měl na mysli zejména mlhotvorné metafory.

Nový encyklopedický slovník češtiny online⁶ (2018, heslo metafora, oddíl Základní úroveň; použití jednotného čísla v názvu hesla je náznakem tendence poučit o metaforách jako o jednoduchém jevu) začíná výklad o metafoře z hlediska rétoriky (M. Nekula, 2020). Tento typ metafory charakterizuje jako „náhradu přímého, vlastního pojmenování pojmenováním nevlastním na základě podobnosti jejich významů (substituční teorie)“. Bezprostředně nato text přechází, bez ohlášení, k lexikalizovanému typu metafory: „Spíše se ale zdá, že u této sémantické figury dochází ke vztažení pojmenování určité skutečnosti na podobnou skutečnost v jiné oblasti (teorie přenosu) s tím, že je mezi oběma – např. na základě jejich tvaru, vlastností, umístění, funkce apod. vztah podobnosti, resp. že se takový vztah adaptací a posunem vytváří.“ Tato formulace znamená zjevné propojení obou citovaných charakteristik, teorie přenosu precizuje teorii substituce, vlastně ji i nahrazuje, výsledkem je metaforový mix. Substituční teorie se nevztahuje na metaforická pojmenování jevů nepojmenovaných a teorie přenosu se nevztahuje na invenční metaforická vyjádření. Lze též namítnout, že jestliže se vztah podobnosti posunem teprve vytváří, není zřejmé, na čem se primárně zakládá vztažení pojmenování určité skutečnosti na jinou.

Uvádějí se dva příklady: 1. korunka „malá koruna, klenot“ – korunka „umělá náhrada zubu“ (to hodnotíme jako lexikalizovanou metaforu, hodí se na ni teorie přenosu – vztažení pojmenování) a 2. Petr je vítr – „(rychlý jako) vítr“ (to je návrat k metafoře stylistické, odpovídá teorii substituce – náhrada vlastního pojmenování „Petr je rychlý“; podle J. Pavelky, (1982, s. 99–102)⁷, je ovšem tvar Petr je vítr ztotožněním, nikoliv metaforou). Tendence ke konfúznosti se projevuje i v Rozšiřující části hesla metafora střídáním rozličných vymezení metafor bez důsledného rozlišování jejich typů. Mezi příklady metafor se tu vyskytuje i slovo plameňák. Teorie přenosu nepředpokládá odvozovací obměnu tvaru pojmenování vztaženého na podobnou skutečnost.

⁶ Název díla není průzračný, v podstatě jde o encyklopedii jazykovědných termínů používaných při výzkumu češtiny.

⁷ V textech o metaforách časově následujících po vydání Pavelkovy knížky *Anatomie metafor* (1982) se nepřihlíží k jeho teorii metafor jako zastupujícího kondenzovaného přirovnání, k němuž vede několik tvarových předstupňů. Důsledkem je širší význam termínu metafora.

3 Technologie metaforizace

V souvislosti s technologií metaforizačních postupů se v některých definicích metafor používají výrazy buď přenos pojmenování⁸ anebo přenos významu⁹, aniž se tak diferencují lexikalizované metaforu (LM) a stylistické metaforu (SM), jiné definice tyto výrazy obcházejí¹⁰. J. Mistrík (2002) vměstnal oba přenosy do jedné charakteristiky: „Metafora – obrazné pomenovanie založené na prenášaní významu slova. V metafore sa jeden predmet pomenuje názvom pre iný predmet na základe ich vonkajšej podobnosti“.¹¹ Terminologicky v ní autor nerozlišuje LM a SM. Kapitoly z lexikológie a lexikografie (Ripka – Imrichová, 2011, s. 58) rovněž připouštějí oba postupy: „Metafora... je prenášanie významu na základe vonkajšej podobnosti predmetov a javov skutočnosti (denotátov)... napr. krídlo lietadla... Ak sa prenesie designátor krídlo z denotátu „lietací ústroj vtákov al. hmyzu“ na denotát „vec pripomínajúca krídlo“ (napr. krídlo lietadla, obloka), vzniká metafora.“ K tomu dlužno poznamenať, že jde evidentně o přenos dezignátoru nikoliv významu. Význam „létací ústrojí ptáků a hmyzu“ je vyhrazen pro svět ptactva a hmyzu (ba ani létající ryby jím nedisponují) a nelze ho v celosti identifikovat ani v denotátu křídlo letadla (zde nacházíme jen společný významový komponent „let“); daný význam pak beze zbytku mizí v denotátech křídla okna, dveří, budovy, vojenské či sportovní formace, politického seskupení a v pojmenování klávesového hudebního nástroje (v těchto příkladech se uplatňuje jen vnější podobnost denotátů, tedy složky mimovýznamové).

Ve světle těchto nejasností a rozporů se rozlišování přenosu pojmenování a přenosu významu jeví jako nerelevantní a výraz přenos jako zatížený etymologií termínu metafora a související vlastně s „podobností jevů“. Absencí výrazů přenos pojmenování/významu se nesnižuje poznávací hodnota definic metafor. V lexikografii se vyskytující spojení „přenesený význam“ je aproximativní. Vhodně je nahrazen v Seznamu zkratk a značek výrazem „přenesené použití slova“, srov. *Krátký slovník slovenského jazyka* (Bratislava, 1989) a tentýž titul (Bratislava, 1997).

Obou postupů však lze využít k podrobnější analýze LM a SM. Např. koza – zvíře a tělocvičné nářadí. Metaforický význam vznikl na základě pouhé vnější tvarové podobnosti bez participace významu tenoru.¹² Stejně tak i zavináč, myš, jablko... V takových případech by se dalo mluvit o přenesení pojmenování. V jiných případech LM a v SM se uplatňuje významová složka tenoru, některý z jeho významových či konotačních komponentů, přičemž jeho vnější tvarový aspekt ustupuje do pozadí anebo zcela mizí. Např. bílá vrána (vlastnost: vzácnost)¹³, zastřešovat (umístění: nahoře), pravá ruka „nejbližší spolupracovník“ (funkce: nepostradatelnost, šikovnost). Zde přichází v úvahu označit tuto významovou změnu jako částečné přenesení významu či některé z jeho konotací.

⁸ Např. Ondrus – Horecký – Furdík (1980, s. 164–165), Ondruš – Sabol (1981, s. 231–232), Palek (1989, s. 136). Je to pojetí sahající k Aristotelovi.

⁹ Např. Ondrus – Horecký – Furdík (1980, s. 47), Ducháček (1967, s. 99), Slančová (2001; viz výše).

¹⁰ Např. Horecký – Rácová (1979, s. 91), Mistrík (1980, s. 101–102).

¹¹ Pojmenovat jeden předmět názvem pro jiný předmět je reformulace přenosu pojmenování.

¹² Připomenul-li by národopisec nebo cimrmanolog, že se vesniční parobci při pasení koz rozptylovali přeskoky přes živá zvířata, šlo by ovšem v případě tělocvičného nářadí o metaforu pojící tvarovou podobnost a konotační komponent funkční. Pro takovou eventualitu lze jako náhradní příklad poskytnout kozí metaforu ve významu podstavec na řezání dřeva.

¹³ Internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český AV ČR v oddílu Zajímavé dotazy charakterizuje spojení bílá vrána (= výjimka) jako metonymické užití. Soudíme, že jde přece jen o metaforu. V metaforizačním postupu lze identifikovat prvek přirovnání, který v postupech metonymických přítomen není. Platí to i pro slovo bažant (= nováček). Vždyť, citujeme zkráceně z odpovědi na dotaz, „vojenští nováčci se tváří... podobně jako ptáci“. V této formulaci je metafora dovršena (podobně jako). Zjevně nejde o věcnou souvislost.

4 Kritéria a typologie metafor

Typologii metafor lze doplnit a jejich poznání více ozřejmit rozbořením metafor ze sémantických a funkčních aspektů.

Společným základem všech typů metafor je vztah podobnosti¹⁴ jevů. Podobnosti skutečné či domnělé, fiktivní, někdy případně i obtížně identifikovatelné (např. ve výrazu vrtulníkové peníze), opírající se o tvar, funkci, vlastnost, umístění. Jinak se LM a SM výrazně liší v několika podstatných aspektech. Lze vydělit tyto typy metafor:

1. Pojmenování jevu nepojmenovaného. Existující jméno pro jev podobný s jevem nepojmenovaným se použije pro jeho pojmenování. K novějším metaforám tohoto typu patří např. zavináč (pokrm z ryby) – zavináč (značka používaná v adrese elektronické pošty), myš (zvíře) – myš (příslušenství počítače), k dávnějším hlava (část těla) – hlava rodiny, ucho (hrnce), rameno (řeky), koleno (potrubí), jablko (v koleně), kořen (slova), list (papíru), kůň (tělocvičné nářadí), vrabec (upečený kousek masa), liška (houba), pistole (střelná zbraň) – protáhlá láhev. Je to i zdroj metafor v odborné a vědecké terminologii: list (vrtule), hlava (komety)...
2. Alternativní nepříznačkové pojmenování jevu pojmenovaného. Použije se existující jméno pro jev podobný s jevem již pojmenovaným: cibule (zelenina) – cibule (věžní báb), štěnice (hmyz) – štěnice (odposlouchávací zařízení), jehla (nástroj na šití) – jehla (štíhlá a ostrá skála), výhonek (mladá větev) – potomek, zastřešovat (pokrývat střechou) – zastřešovat (být ve funkci nadřazené instituce), prát (prádlo) – prát peníze (legalizovat). Mnohá adjektiva (a k nim příslušící příslovce) jsou lexikálními metaforami typu synestezie, např. temný les, hlas, pud, historie, předtucha, temně hučet... Ohraničenost původní stylové příslušnosti těchto pojmenování se stírá jejich průnikem do dalších stylových rovin.
3. Alternativní příznačkové (stylové, expresivní) pojmenování jevu pojmenovaného. Použije se existující výraz pro jev podobný s jevem již pojmenovaným: kokos (ořech) – kokos (hlava), ředkvička (zelenina) – ředkvička (druh člena komunistické strany), kuřátko – lidové a nářečové pojmenování houby liška obecná, plavat (neumět při zkoušce), grilovat (klást dotěrné otázky), bažant (pták) – bažant (toaletní nádoba; srov. stylovou charakteristiku med. slang. u tohoto významu v SSJČ).

Sem lze přiřadit dvouslovní metaforická pojmenování (Zázrivcová, 2011, s. 68 a zejména Ripka – Imrichová, 2011, s. 59–60)¹⁵. V nich mají metaforickou povahu buď oba členy pojmenování (bílá vrána, černá/prašivá ovce), anebo jen první (koráb pouště, vymývat mozek) nebo druhý člen (cestovní/zlatá horečka). Metaforický člen na druhé pozici se vyskytuje rovněž ve verbonominálních konstrukcích s kategoriálním slovesem (dát/dostat/mít padáka, mít tlačenu). Patří sem i názvy zvířat použité coby nadávky (osel) a rozvinuté případně další metaforou (kráva nebeská, svinský pes). Expresivní příznaky se jeví jako spolehlivější diferenciativní kritérium než příznaky stylové. M. Řepa (2006, s. 28–37) nachází metafory s ryze estetickou funkcí v historiografické spisbě, tedy ve stylu vědeckém (odborném); např. osud byzantské říše je přirovnán k „ledové kře, teplým vodstvem ohlodávané“ (s. 36). Není-liž to obrazné vyjádření přímo básnické ražby? Alternativní příznačkové pojmenování/vyjádření poskytuje prostor pro invenci.

4. Konvenční obrazné vyjádření pojmenovaného jevu. Pro jev již pojmenovaný se použije zaužívané obrazné vyjádření představující podobnost s původním jevem: „Vy jste si také... nedal ubrousek na ústa.“ (J. Hašek). Srov. nebrat/nedávat si ubrousek/servítek před ústa – mluvit otevřeně, bez obalu (*Slovník spisovného jazyka českého*, hesla ubrousek a servítek). Jde o lexikalizovanou metaforu, lexikálně-stylistické vyjádření.

¹⁴ Podobnost je relevantní pro odlišení metafor a metonymií.

¹⁵ Na metaforickou povahu některých víceslovních pojmenování se poukazuje i v Ološtiak, 2015.

Konvenční obrazná vyjádření se vyskytují i v poezii, např. „Až jednou bíle prokveté ti vlas.“ (J. Seifert) – až jednou zestárneš. Srov. v SSJČ hesla prokvetlý: prokvetlé vlasy, prošedivělé; stárnouti: šediví, rychle stárne; bílý: bíle prokvetlé vlasy, s šedinami. K tomuto typu lze přiřadit víceslovní metaforická vyjádření (tahat za někoho kaštaný z ohně, vzít nohy na ramena). V porovnání s dvouslovními pojmenováními (3. typ) mají výraznější obraznost.

5. Invenční obrazné vyjádření pojmenovaného jevu. Pro jev již pojmenovaný se vytvoří nový, originální výraz, obrazné vyjádření, představující podobnost s původním jevem. Např. F. Šrámek (1964) skutek „obcovať jsem s prostitutkou“ zamlžuje a vyjadřuje obrazem „a duo zpíval jsem s blondýnou koupnou v hříchu“; jindy volí zřetelné přirovnání: „měsíc, blondýn s houslemi“. Podle již citovaného J. Pavelky (1982) jde v tomto případě o definiční metaforu). Fakt „neobracíte se k Bohu“ vyjadřuje J. Hašek řečnickou metaforou „raději jdete po trnitě cestě hříchu“.

Uvedené typy metafor vycházejí z odlišných motivů. Motivem 1. typu je potřeba pojmenování, motivem 2. a 3. typu je alternativní pojmenování a motivem 4. a 5. typu je obrazné vyjádření alternující přímé vyjádření. K diferenciaci 2. a 3. typu dále přispívá přítomnost anebo nepřítomnost motivu stylisticky či expresivně pojmenovat, u 4. a 5. typu je diferencujícím motivem použití obvyklého obrazu či vytvoření obrazu originálního. Vždy však jde o obrazné vyjádření stylisticky či expresivně anebo kombinací obojího příznakové. Srov. hovorové a obhroublé „Tohle jsem ještě nežral.“ (J. Hašek) = to jsem ještě neviděl, s tím jsem se ještě nesetkal. Z hlediska motivů se tedy metafora rozdělují do tří skupin. Určitou větší či menší míru invence, nápaditosti, jazykové kreativity lze pociťovat u všech typů metafor.

Technologie tvorby metafor je diferencuje do dvou skupin: 1. až 4. typ využívá k metaforizaci uzuálních, lexikalizovaných tvarů, součástí slovní zásoby, jakýchsi tvarových polotovarů metafor, 5. typ je vyjádření tvarem zcela novým.

Sémantické vlastnosti výsledných metafor. 1. Potřeba pojmenovat vyústí v přiřazení nového významu k významové struktuře existujícího výrazu a založí anebo obohatí jeho polysémii. Nový význam je ze stylistického a emocionálního hlediska nepříznakový (1. a 2. typ). 2. Alternativně použitý výraz přibírá do své významové struktury metaforický význam (polysémie) a metaforický význam je stylisticky a/nebo emocionálně příznakový (3. typ). 3. Metaforické vyjádření je synonymní s významem běžného vyjádření a je stylisticky a emocionálně příznakové (4. a 5. typ).

Stylové a expresivní komponenty ve významech metafor ukazují, že 1. LM zahrnují vedle metafor stylisticky nepříznakových (1. a 2. typ) i metafor stylisticky příznakové (3. typ). 2. SM naopak k sobě pojí i některé LM (4. typ). Vzájemný průnik obou typů metafor může být zdrojem obtíží při jejich odlišení. Případně i druhý typ metafor jeví určité stylistické možnosti, neboť kde je výběr, je i stylistika.

Přesnějšího odlišení typů metafor lze dosáhnout analýzou sémantického vztahu tenoru a vehikula. Vydělují se tak metafora polysémická (vehikulum obsahuje význam tenoru) a metafora synonymická (vehikulum je synonymní s tenorem). O toto dělení lze opřít typologii metafor. Na polysémickou a synonymickou povahu metafor poukazuje vícero autorů, viz např. Ripka – Imrichová, 2011, s. 59.

Zástupnou funkci, to jest místo běžného pojmenování se použije jiné, tedy funkci náhrady přímého pojmenování pojmenováním nevlastním (viz výše definice J. Filipce a substituční teorie M. Nekuly, též J. Mistrík a M. Blahynka in Zázrivcová (2011, s. 60 a 63), nemají metafora 1. typu, plní ji metafora 2. až 5. typu.

Výše uvedené difference ukazují, že směřování jednotlivých druhů metafor pod společný pojem je neprůchodné pro jejich objektivní poznání. Jejich dělení podle dvou jazykových rovin (lexikální a stylistické) jeví vzájemné přesahy. Nabízí se třídění podle sémantického hlediska. Rozlišovat lze dva hlavní základní typy metafor:

1. Polysémické metafory. Pojmenování jevů na základě jejich podobnosti. Dělí se na pojmenování jevů nepojmenovaných (jsou nepříznačné a nemají zástupnou funkci) a na alternativní pojmenování jevů pojmenovaných (jsou stylisticky nepříznačné anebo příznakové a mají zástupnou funkci).
2. Synonymické metafory. Obrazné vyjádření podobnosti jevů. Dělí se na konvenční a invenční. Jsou stylisticky příznakové a mají zástupnou funkci.

Uvedené typy lze dále třídit podle stylů (básnické, řečnické, odborné, žurnalistické, hovorové...), původního sémantického pole tenoru (antropomorfní, zoomorfní, fytomorfní...), druhů expresivity (vulgární, hrubé, posměšné, žertovné...) a případně podle dalších kritérií.

5 Závěr

Vícestranná povaha metafor (aspekty lexikální a stylistické, blízkost jejich typů, formální, motivační a funkční rozdíly, variabilita technologie jejich tvoření, odlišné sémantické vlastnosti) znesnadňuje jejich lingvistický popis. Rozbory ukázaly, že brát v úvahu diferencovanost jazykovědných typů a podtypů metafor má významné důsledky pro jejich exaktní definování, výběr vhodných příkladů, relevantní osvětlení metaforizačních postupů a klasifikaci výsledných komparátů. V tom spočívá přínos lingvistického zkoumání metafor pro mimolingvistické obory, které se metaforami rovněž zabývají.

Literatura:

- BEČKA, J. V. (1971): Metafora ve větě. In: *Naše řeč*, 54/1, s. 1–14.
- BONNIER, X. – FERRY, A., eds. (2019): *Le retour du comparant. La métaphore à l'épreuve du temps littéraire*. Paris: Garnier.
- DUCHÁČEK, O. (1967): *Francouzské významosloví*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- Encyklopédia jazykovedy* (1993). Bratislava: Obzor.
- FILÍPEK, J. – ČERMÁK, F. (1985): *Česká lexikologie*. Praha: Academia.
- GÁL, F. (2019): Aj liberálne elity škodia liberálnej demokracii. In: *Dennikn.sk* [Cit. 2019-02-27.] Dostupné na internetu: <<https://dennikn.sk/1394988/aj-liberalne-elity-skodia-liberalnej-demokracii/>>
- HÁŠEK, J. (1971): *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Praha: Československý spisovatel.
- HORECKÝ, J. – RÁCOVÁ, A. (1979): *Slovník jazykovědných termínů*. Bratislava: SPN.
- Internetová jazyková příručka. Oddíl Zajímavé dotazy*. In: Ústav pro jazyk český AV ČR [cit. 2020-10-26.] Dostupné na internetu: <<https://prirucka.ujc.cas.cz>>
- JUST, V. (1996): *Poklona není můj obor*. Praha: Academia.
- KAČALA, J. – PISÁRČIKOVÁ, M., eds. (1997): *Krátký slovník slovenského jazyka* (KSSJ), 3. vyd. Bratislava: Veda.
- KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (2016): Nový encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. © Masarykova univerzita, Brno 2012–2020 [Cit. 2018-09-10.] Dostupné na internetu: www.czechency.org
- KLÍMA, I. (2010): *Moje šílené století II*. Praha: Academia.
- KUBÁT, V. (1988): *Základní otázky rétoriky*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
- KUNDERA, M. (2006): *Nesnesitelná lehkost bytí*. Brno: Atlantis.
- MISTRÍK, J. (1980): *Rétorika*. Bratislava: SPN.
- MISTRÍK, J. (2002): *Lingvistický slovník*. Bratislava: SPN.
- NEKULA, M.: Metafora. In: P. Karlík – M. Nekula – J., Pleskalová (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [Cit. 2020-04-18.] Dostupné na internetu: <<https://www.czechency.org/slovník/METAFORA>>
- OLOŠTIAK, M., ed. (2015): *Viacslovné pomenovania v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove.
- ONDRUS, P. – HORECKÝ, J. – FURDÍK, J. (1980): *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia*. Bratislava: SPN.

- ONDRUŠ, Š. – SABOL, J. (1981): *Úvod do štúdia jazykov*. Bratislava: SPN.
- PALEK, B. (1989): *Základy obecné jazykovědy*. Praha: SPN.
- PAVELKA, J. (1982): *Anatomie metafor*. Brno: Blok.
- PICOCHÉ, J. (1977): *Précis de lexicologie française*. Paris: Nathan.
- POTTIER, B., ed. (1973): *Le Langage*. Paris: CEPL.
- Rath nebyl jediný, s biskupem obědval i Hannig. U stolu mají sedět hříšníci, glosuje kněz. (2018). In: *Lidovky.cz* [Cit. 2018-09-12.] Dostupné na internetu: <https://www.lidovky.cz/domov/rath-nebyl-jediny-s-biskupem-obedval-i-hannig-u-stolu-maji-sedet-hrisnici-glosuje-knez.A180911_133357_In_domov_jho?>
- RIPKA, I. – IMRICHOVÁ, M. (2011): *Kapitoly z lexikológie a lexikografie*. Prešov: Prešovská univerzita.
- ŘEPA, M. (2006): *Poetika českého dějepisectví*. Brno: Host.
- SEIFERT, J. (1954): *Milostná píseň*. Praha: Československý spisovatel.
- SEKVENT, K. (2006): Ressemblance, comparaison, métaphore. In: *Etudes françaises en Slovaquie*. Volume X – 2005. Prešov: Université de Prešov, s. 120–128.
- SLANČOVÁ, D. (2001): *Základy praktickej rétoriky*. Prešov: Náuka.
- Slovník spisovného jazyka českého (SSJČ)*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1958 – 1966.
- ŠRÁMEK, F. (1964): *Rozbolestněný ženami*. Praha: Mladá fronta.
- VÁŠÍČEK, Z. (2003): Ke vztahu tropů a filosofie: In: Z. Vašíček: *Podmínky volby*. Praha: Triáda, s. 159–177.
- ZÁZRIVCOVÁ, M. (2011): K diferenciacii a klasifikácii pojmu „metafora“. In: *Nová filologická revue*, 3/2, s. 60–70.

Summary

To some Slovak and Czech presentations of metaphors

Metaphors are traditionally divided into lexicalized and stylistic. Linguists agree in seeing the relationship of similarity of phenomena as the source of both types. Opinions diverge on whether metaphors are based on a transfer of meaning or a transfer of denomination, and this question therefore seems irrelevant. Not distinguishing between lexicalized and stylistic metaphors and understanding them as a uniform, undifferentiated phenomenon is methodologically ineffective. It hides the danger of omitting some important metaphorical techniques. The following functions of metaphor formation can be distinguished: 1. Denomination of an unnamed phenomenon. 2. Alternative neutral denomination of an already named phenomenon. 3. Alternative marked denomination of a named phenomenon. 4. Conventional figurative denomination of a phenomenon. 5. Innovative figurative denomination of a phenomenon. The resulting metaphors can be divided into two groups: polysemic metaphors (types 1 to 3) – denomination of a phenomenon after similar phenomena (further divided into marked and neutral), and synonymic metaphors (types 4 and 5) – figurative reformulations of denominations (further divided into conventional and inventive).

Analýza originálnej a dabingovej verzie audiovizuálneho diela pre detského recipienta

Andrej Zahorák

Katedra translatológie, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
azahorak@ukf.sk

Kľúčové slová: audiovizuálny preklad, preklad a úprava dialógových listín, tvorba nového znenia, rozprávka, detský recipient

Key words: audiovisual translation, translation and editing of dialogue lists, creation of a new dubbed version, fairy tale, child recipient

Úvod

Transfer audiovizuálneho diela primárne určeného pre detského recipienta do odlišného jazykového a sociokultúrneho systému nadobúda v rámci dabingového prekladu nový rozmer determinovaný mnohými jazykovými, mimojazykovými i recepcnými špecifikami. Pôvodnú textovú rovinu, v našich intenciách rozprávkový žáner, ktorého cieľom je čitateľa formovať, rozvíjať jeho slovnú zásobu, ovplyvňovať jeho chápanie sveta či pestovať zmysel pre kolorit, čoraz častejšie nahrádza rovina audiovizuálna, v ktorej dochádza k prepojeniu zvukovej, obrazovej a v podstate i kultúrnej zložky. V súvislosti s dabingovým prekladovým transferom audiovizuálneho diela vstupujú do Popovičovho „tradičného“ komunikačného modelu prekladu (1975, s. 68), ktorý tvoria – text 1 (originál) – prekladateľ – text 2 (preklad) – čitateľ, ďalšie premenné a účastníci komunikačného procesu, počnúc dabingovým prekladateľom, úpravcom až po vedúceho výroby. Perez et al. (2020) upozorňuje na skutočnosť, že tradičná dabingová škola sa na Slovensku formovala a vychádzala práve z pozadia literárneho prekladu, takže uvažovanie o procese dabingového prekladu s reflektovaním špecifik umeleckej prekladovej komunikácie sa v slovenskom kontexte javí ako opodstatnené.

V príspevku sa zameriavame na špecifiká prekladu a úpravy dialógových listín v rámci audiovizuálnej komunikácie, ktoré demonštrujeme na vybranom audiovizuálnom diele primárne určenom pre detského diváka.

1 Rozprávka – charakteristika žánru a recepcné osobitosti

Jazykovedci, literárni vedci, kulturológovia a v neposlednom rade translatológovia sa už niekoľko generácií v teoretickej i praktickej rovine zaoberajú textami, ktoré podstatnou mierou ovplyvňovali vývin umeleckej literatúry (domácej i prekladovej) a udávali jej smerovanie (Regrutová, 2013, s. 1). Rozprávka je žáner, ktorý je určený (nielen) pre detského recipienta, svojou tradičnosťou a aktuálnosťou nachádza obľubu u recipientov všetkých vekových kategórií, a to v textovej i audiovizuálnej podobe, pričom preferencia jedného z uvedených typov spracovania rozprávkového žánru je okrem iného podmienená i vekom recipienta. V tejto súvislosti je pre nás podnetná klasifikácia Bernal-Merina (in: Danielová, 2010, s. 10), ktorý k textom pre deti okrem tradičných žánrov v textovej či ilustrovanej podobe zaraďuje aj audiovizuálne texty, konkrétne detské filmy, ku ktorým patrí aj materiálová báza nášho výskumu – rozprávkový film *Hviezdne toliare* (nem. *Die Sterntaler*).

S prihliadnutím na špecifiká vyplývajúce z literárnej komunikácie, ktoré sa zákonite premietajú i do procesu prekladovej komunikácie, stručne charakterizujeme uvedený žáner vrátane jeho recepcných osobitostí.

Rozprávka sa zaraďuje k žánrom výnimočných estetických kvalít. Možno v nej nájsť dedičstvo mýtov a rituálov, staré múdrosti, životné skúsenosti, fantáziu, vtip i umenie slova

rôznych národov a etníc. V kondenzovanej podobe stelesňuje relevantné rysy umeleckej literatúry – jednotu faktu a výmyslu, objektívnej reality a subjektívneho sna, racionálnych a magických prvkov. Jej problematika je pritom živá, zložitá a neustále teoreticky reflektovaná (Vařejková, 1998, s. 59).

Výstižným spôsobom rozprávku z hľadiska žánru, ako aj okruhu recipientov definuje Tučná (1996, s. 9): „Rozprávka je práve ten žáner a možno aj jediný, ktorý otvára a bez prerušenia zotrváva v rôznej podobe v lektúre každého príjemcu, a to nielen detského, ale aj dospelého.“ Autorka zdôrazňuje, že rozprávka je univerzálnym žánrom saturujúcim nadčasové hodnoty.

Ambivalentnosť z hľadiska intencionality v rozprávkovom žánri zdôrazňuje aj Andričík (1998, s. 325–326). Autor konštatuje, že moderné autorské rozprávky sa nezameriavajú výlučne na detského čitateľa – prihovárajú sa detskému, ale aj dospelému recipientovi, avšak každému „inou úrovňou svojej štruktúry“. Daubertová (1999, s. 89) poznamenáva, že je čoraz náročnejšie jednoznačne vymedziť literatúru pre deti a mládež (*Kinder und Jugendliteratur*), keďže dochádza k žánrovej rôznorodosti, spájaniu žánrov a skupina recipientov býva často heterogénna. Zmienaná ambivalentnosť je reflektovaná aj pri audiovizuálnych dielach – rozprávkové filmy môžu byť primárne určené pre detského recipienta, čo však nevylučuje ich zacielenie aj na dospelého diváka.

Rozprávka v textovej i audiovizuálnej podobe sa vyznačuje viacerými recepčnými osobitosťami. V súvislosti s optimálnou recepciou rozprávkového deja Obert (1998, s. 147) konštatuje, že dieťa musí vedieť spracovať väčší počet osvojených vnemov, musí si ich uchovať vo svojich predstavách, aby ich následne vedelo spájať s ich slovným pomenovaním. Uvedené činitele predstavujú predpoklady na vytváranie tzv. fantazijných predstáv. Havlíková (1978, s. 61–62) v rámci rozprávkového žánru uvažuje o vzniku fantazijných predstáv na základe spojenia znakov skutočných vecí do jedného neskutočného celku. Uvádza nasledujúce príklady: vodník (neskutočný celok) – človek, ryba, vodné rastliny a pod. (znaky skutočných vecí). Táto schopnosť fantázie založená na spojení predstavy a pomenovaní sa u dieťaťa vytvára postupne a je príznačná najmä pre koniec predškolského obdobia.

Obert (1998, s. 149) upozorňuje, že je potrebné rešpektovať psychické dispozície detí a orientovať ich na nasledujúce motivické alebo štruktúrne danosti, ale aj prednosti rozprávkového textu:

1. Je potrebné, aby deti v rozprávke chápali magické, zázračné komponenty v ich prepojení s ďalšími súčasťami textu, ktoré môžu ovplyvňovať dejové rozprávkové činy. Ide o zdôrazňovanie pozitívneho mravného postoja, smerovanie deja či jeho celkové vyznenie. V ľudových rozprávkach sa napr. často (aj keď nie vždy explicitne) zdôrazňuje skutočnosť, že podvádzanie a klamstvo sa nevyplácajú.

2. Na základe spojenia fantázie s myšlienkovým uchopením rozprávkovej reality sú deti schopné vyvodzovať praktické a konkrétne významy. Z každej rozprávky si odnášajú symbolické rozprávkové obsahy, ktoré sa konkretizáciou predstáv pretavia do pochopiteľných obrazov.

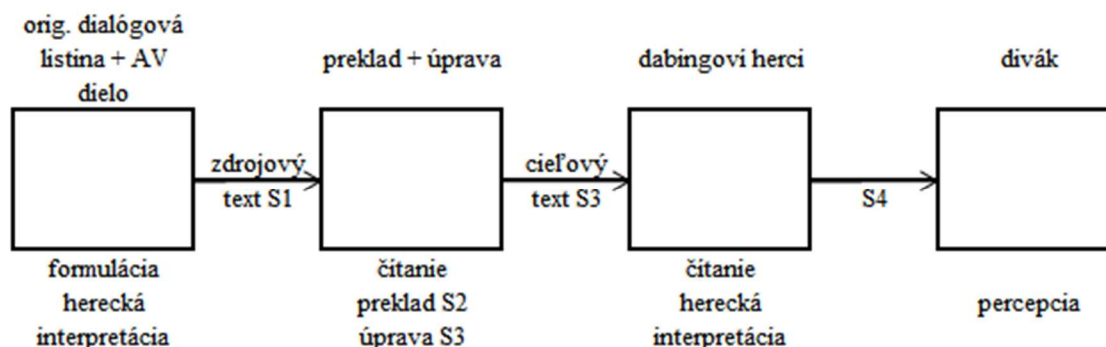
3. Vo väčšine rozprávkových žánrov možno nájsť identické myšlienkové vyústenie – výhru dobra nad zlom, pričom rozprávač je vždy na strane dobra. Nemenej dôležitým sa však javí aj pripraviť deti na zlo, resp. viesť ich k uvedomeniu si oboch protipólov.

2 Preklad a úprava dialógových listín ako súčasť tvorby nového znenia

Dabing (dabingový preklad) má na Slovensku dlhú tradíciu a hoci isté zmeny v rámci typu audiovizuálneho transferu momentálne zaznamenávame v kinopremietaní a on-line vysielaní, výskum Perez a Jánošíkovej (2018) ukazuje, že dabing je v rámci televízneho vysielania naďalej najvyužívanejším typom audiovizuálneho prekladu na Slovensku.

Ak uvažujeme o rozprávke ako o audiovizuálnom texte v procese dabingového transferu, treba si uvedomiť, že na tvorbe nového znenia, resp. na jednotlivých fázach dabingového procesu (príprava na dabing, samotný dabing, kontrola dabingu) sa podieľajú viacerí odborníci – dabingový prekladateľ, úpravca, dramaturg, dabéri, dabingový režisér, produkčný, asistent réžie či vedúci výroby. Keďže sa v príspevku zameriavame na špecifiká spojené s prekladom a úpravou dialógových listín, upriamime pozornosť na osobitosti práce dabingového prekladateľa a úpravcu.

Makarian (2005, s. 49–50) analyzuje komunikačný reťazec prekladu a úpravy audiovizuálneho diela pomocou nasledujúcej schémy:

Obrázok 1 Komunikačný reťazec prekladu a úpravy audiovizuálneho diela

Prekladateľ dešifruje správu (S1), ktorá tvorí obsah textu pôvodného autora, následne ju kóduje do cieľového jazyka a kultúry (S2). Táto správa sa adaptuje do synchronnej úpravy dialógov, na ktorej sa podieľa úpravca (S3). Správu S3 prijíma dabingový herec, dešifruje text scenára a správu prenáša do audiálnej podoby (S4), ktorá sa dostáva k divákovi. V praxi sa často stáva, že úpravcovia, ktorí ovládajú jazyk pôvodného znenia, plnia zároveň funkciu dabingových prekladateľov, resp. prekladateľia sú súčasne dabingovými úpravcami (Paulínyová, 2017, s. 83). S totožným prípadom sa stretávame aj v rámci analyzovaných preložených a upravených dialógových listín audiovizuálneho diela *Hviezdne toliare* – ich prekladateľkou a úpravcom je audiovizuálna prekladateľka Mirka Brezovská.

Paulínyová (2017, s. 63) definuje dabingového prekladateľa takto: „... je príjemca a dekódovateľ cudzojazyčného audiovizuálneho diela, ktorý zachováva všetky stránky umeleckého dialógu a východiskový dialóg najčastejšie na úrovni repliky adekvátne, prirodzene a významovo presne pretvára do cieľového jazyka“. V rámci dabingového a umeleckého prekladu možno nájsť mnohé paralely (keďže ide o druh prekladovej umeleckej komunikácie), avšak tento typ transferu sa zároveň vyznačuje početnými formálnymi (zachovanie formy dialógovej listiny, zaznamenávanie časových kódov) i prekladateľskými (práca s dvomi originálmi, fonetický prepis cudzích názvov a mien, prepis čísel, udržiavanie väzieb medzi prehovormi postáv, zachovanie charakteru postavy, štýlovej čistoty a pod.) špecifikami (ibid., s. 64–70).

S odlišnou situáciou a prístupom k translácii dialógových listín sú konfrontovaní prekladatelia v nemeckom kultúrnom priestore. Úlohou prekladateľa je vyhotoviť tzv. hrubý preklad (*Rohübersetzung*), ktorý sa následne spracováva v dabingovom štúdiu. Prekladatelia pritom často nemajú k dispozícii audiovizuálne dielo v originálnom znení a pri práci si musia vystačiť iba so scenárom alebo dialógovou listinou. Translátor sa pri preklade nezameriava na kvalitatívnu či kvantitatívnu úpravu, jeho úlohou je vytvoriť čo možno významovo najpresnejší (rozumej najdoslovnejší) preklad (Jüngstová, 2010, s. 65).

V procese tvorby nového (slovenského) znenia zohráva relevantnú úlohu dabingový úpravca, ktorý pracuje s dialógovou listinou, pričom preloženú textovú rovinu prispôbuje

artikulačným, mimickým, kinetickým pohybom a gestike, ktorá sa odráža na vizuálnej rovine diela, a to tak, aby dialógy postáv boli živé, autentické, prirodzené a zároveň aby boli funkčnými významovými náprotivkami originálu. Úpravca vykonáva v dialógovej listine zmeny s cieľom dosiahnuť čo možno najlepšiu **jazykovú** (kvantitatívnu, kvalitatívnu, rytmickú) a **mimojazykovú** (mimickú, kinetickú, gestikulačnú) **zhodu**. Výsledkom práce dabingového úpravcu je autentický a prirodzený text, ktorý je po menších zásahoch dramaturga predlohou na dabing (Paulínyová, 2017, s. 74–84).

2.1 Problematické aspekty prekladu a úpravy dialógových listín

V súlade s Makarianom (2005, s. 57, s. 83–87) bližšie charakterizujeme problematické aspekty prekladu a úpravy dialógov, ktoré sa frekventovane vyskytujú v audiovizuálnych dielach odhliadnuc od ich žánru či predpokladaného cieľového publika. Patrí k nim:

1. Schopnosť udržať čistotu dialógov (purizmus), využitie tretieho jazyka, preklady oslovení – v preklade dialógov by mal byť v závislosti od typu a žánru diela zastúpený hovorový jazyk (samozrejme, v rámci tejto konštatácie si uvedomujeme, že voľba štýlu a jazykových prostriedkov často závisí od vyhodnotenia aktuálnej komunikačnej situácie). Často sa stáva, že divák zaregistruje v slovenskej dabingovej verzii veľké množstvo anglicizmov, germanizmov, galicizmov a pod., ktoré narušajú plynulosť prehovorov. Ak majú repliky znieť prirodzene a majú odzrkadľovať bežný spôsob vyjadrovania, prekladateľ musí premyslene vyberať a spájať rôzne jazykové registre.

V niektorých prípadoch je prekladateľ i úpravca v audiovizuálnom diele konfrontovaný s tretím jazykom a jeho (ne)transferom do cieľového jazyka v závislosti od autorského zámeru. Stáva sa, že tretí jazyk volí autor zámerne, aby vytvoril protiklad medzi originálnym jazykom (kultúrou) a ďalším jazykom; tretím jazykom môže autor sledovať vyjadrenie exotiky, exkluzivity alebo môže byť nositeľom expresívnej funkcie a v rámci bilingválnej komunikácie vytvárať predpoklady pre humorné situácie. Pri preklade takýchto textov je potrebné uvedomenie si ich funkcie v originálnom znení, resp. v ich východiskovej kultúre. Ak napríklad autor využíva tretí jazyk ako implikáciu na diferencovanie rozdielneho prostredia pri pozdravoch, takéto texty sa neprekładajú, čím dopomáhajú k vykresleniu „cudzej“ atmosféry.

Na základe oslovenia a pozdravu možno v slovenčine vymedziť vzťah medzi komunikantmi, pričom pri preklade oslovení je potrebné zohľadniť kultúrne konvencie. Na základe pozdravu možno rozlíšiť sociálne postavenie komunikačných partnerov (nadradenosť, podradenosť, formálna, neformálna komunikácia a pod.) Keďže slovenčina sa zaraďuje k jazykom, ktoré na vyjadrenie vzájomného vzťahu osôb využívajú širokú škálu pozdravov, je obzvlášť citlivá na ich nesprávne používanie (ak sa napríklad dve postavy v strednom veku nepoznajú, náhodne sa stretnú a pozdravia sa *Ahoj!* – pod vplyvom angličtiny).

2. Slang – ak sa v originálnom znení vyskytne slang či slangové výrazy, vo vedomí recipientov (a teda aj samotného prekladateľa a úpravcu) by nemali vyvolávať urážlivé asociácie. Slang sa má podieľať na dotváraní charakteru jednotlivých dialógov, v niektorých prípadoch dokonca môže dokresľovať prostredie. V dabingu sa na vyjadrenie slangu využíva napr. skracovanie dlhých slov – *literatúra* – *litika*.

3. Expresívne výrazy – v rovine expresivity možno k najproblematickejším javom zaradiť adekvátny výber a použitie zdobenín alebo vulgarizmov v odlišných sociokultúrnych priestoroch. Slovanské jazyky vrátane slovenčiny môžu napríklad na vyjadrenie kladného či záporného citového postoja hovoriaceho využívať derivačný systém sufixov, naproti tomu angličtina nemá natoľko rozvinutý derivačný systém sufixov, prostredníctvom ktorých je možné vyjadriť emocionálny vzťah, resp. zvýšenú expresivitu výrazu. Poznamenávame, že používanie vulgarizmov v audiovizuálnych dielach pre vekovú skupinu maloletých do 7, 12 alebo 15 rokov je podľa zákona č. 40/2015 Z. z. o audiovizii a o zmene a doplnení niektorých zákonov nepripustné.

4. Kultúrne alúzie zastúpené v audiovizuálnom diele – kultúrne alúzie obsiahnuté v texte reflektujú kultúrne prostredie, ktoré sa môže značne líšiť od prijímajúceho prostredia. Prekladateľ i úpravca sú takmer v každom audiovizuálnom diele konfrontovaní so sociokultúrnymi rozdielmi, pričom ich snahou je zabezpečenie „funkčnosti“ danej kultúrnej alúzie v prijímajúcom prostredí. Často sa však stáva, že niektorým alúziám (ba aj celým textom či témam) môže recipient adekvátne porozumieť iba v jazyku originálu. V takomto prípade by mala byť v diele zachovaná kultúrna rovina, resp. atmosféra, prekladateľ by mal uplatniť princíp exotizácie. Makarian (2005, s. 89) rozlišuje päť spôsobov transferu kultúrnych špecifik v dabingovom texte: a) prenos kultúry; b) transpozícia – nahradenie napr. televízneho seriálu, ktorý je známy vo východiskovej kultúre seriálom populárnym v cieľovej kultúre (poznáme, že ide v podstate o uplatnenie naturalizačného postupu); c) transpozícia s vysvetlením; d) neutralizácia – za pomoci zrozumiteľného vysvetlenia; e) vynechanie výrazov, ktoré nie sú preložiteľné do cieľovej kultúry.

5. Deformácie jazyka – za deformáciu jazyka možno označiť jeho účelovo nesprávne používanie. Deformácie (chyby) sa objavujú na všetkých rovinách – fonologickej, morfolologickej, syntaktickej či lexikálnej. Jazykové deformácie prekladateľ využíva pri charakterizovaní hlavného hrdinu prostredníctvom jeho vyjadrovania. Znamená to, že na základe účelovo nesprávne zvolených jazykových prostriedkov zaraďuje postavu, napr. z hľadiska sociálneho statusu a pod.

6. Chyby a posuny v preklade. K najčastejším chybám, ktorých sa dopúšťajú prekladatelia a úpravcovia dialógových listín, patria nesprávne používanie dokonavých a nedokonavých slovies, privlastňovacích zámen, preberanie syntaktických konštrukcií originálu, nerešpektovanie štýlu a pod.

Keďže analýze podrobujeme audiovizuálne dielo primárne určené pre detského recipienta, pri jeho transfere je potrebné zohľadňovať aj špecifiká prekladu literatúry pre deti a mládež v odlišnom kóde spracovania (verbálno-vizuálna rovina). V rámci jazykovej roviny je potrebné upriamiť pozornosť na nasledujúce špecifiká (Gavurová, 2018, s. 83–87), ktoré možno zohľadniť, resp. s istou modifikáciou uplatniť aj pri preklade a úprave dialógových listín audiovizuálnych diel primárne určených pre detského diváka:

- kolokácie, ktoré sú typické pre cieľový jazyk;
- interjekcie a exklamácie – nemali by prekročiť mieru expresívnosti alebo tabu, ako vhodné sa v závislosti od kontextu javia napr.: *prepánajána, páni, do kelu!* a pod.;
- slovné hry – pri ich preklade by mal prekladateľ preukázať istú dávku invenčnosti a kreativity, avšak musí pri nich zohľadňovať vek čitateľa;
- frazeologizmy a obrazné pomenovania – pri ich prenose do cieľovej kultúry treba akceptovať intelektuálnu vyspelosť detského recipienta a v závislosti od toho voliť register;
- expresívna lexika – zastúpenie expresívnych slov (najmä pejoratív) a miera zachovania expresivity v preklade literatúry pre deti a mládež je často diskutovanou témou. V slovenských textoch adresovaných detskému čitateľovi sa zvykne chrániť „čistota jazyka“ a transfer silných expresívnych výrazov je skôr zriedkavým javom (Kiššová, 2009, s. 31). Prekladateľ by mal mať na pamäti, že v slovenčine sa expresívne konotácie zvyknú vyjadrovať flektívnym spôsobom, pri iných jazykoch to však môže byť analyticky, a to aglutinačne alebo lexikálne. Expresivita sa dá vyjadriť nielen prostredníctvom lexém, ale aj prostriedkami z iných jazykových rovín – príznakovými syntaktickými konštrukciami (apoziofézy, pleonastické konštrukcie), pomocou interjekcií, príznakovou interpunkciou a pod.

3 Analýza originálnej a dabingovej verzie audiovizuálneho diela *Die Sterntaler – Hviezdne toliare*

3.1 Charakteristika audiovizuálneho diela a metodika výskumu

Materiálovou bázou nášho výskumu je audiovizuálny formát *Die Sterntaler* (2011) a jeho slovenská dabingová verzia s názvom *Hviezdne toliare* (2017). Ide o rozprávkový film produkčnej spoločnosti Bavaria Film nakrútený na motívy rozprávok bratov Grimmovcov. V rámci nemeckého priestoru bolo analyzované audiovizuálne dielo odvysielané televíziou Das Erste, v slovenskom priestore ho odvysielala Jednotka RTVS. Scenár rozprávkového filmu vytvoril Rochus Hahn, režisérkou bola Maria von Heland. Slovenský preklad a úpravu dialógových listín vytvorila audiovizuálna prekladateľka Mirka Brezovská.

Hlavnou postavou analyzovaného audiovizuálneho formátu je jedenásťročná Mina. Dievča žije v dedine iba so starými ľuďmi a ďalšími deťmi, pretože nemilosrdný kráľ im odviezol rodičov. V dedine vládne veľká bieda, a tak sa Mina rozhodne ísť za kráľom a poprosiť ho o prepustenie rodičov z tkáčskej služby, ktorou splácajú dane. Na ceste do zámku stretne obchodníka, nešťastného drevorubača, záhadného prievozníka a matku, ktorá stratila svoje dieťa. Mina všetkým pomôže a nakoniec sa jej podarí predstúpiť pred kráľa. Vládca jej dovolí, aby pohľadala svojich rodičov, avšak iba do západu slnka. Dievčaťu sa podarí nájsť tkáčov, ale jej rodičia medzi nimi nie sú. Zúfalá Mina strávi noc v neďalekom lese. Zrazu zbadá jasnú hviezdnu a stane sa zázrak – z neba začnú padať zlaté toliare, ktorými vykúpi svojich rodičov aj rodičov ostatných detí (porov. *Die Sterntaler*, 2011, s. 5).

V analyzovanom audiovizuálnom diele primárne určenom pre detského recipienta zaznamenávame zastúpenie fantastických postáv i prvkov – rozprávajúci pes Flix, z neba padajúce zlaté toliare symbolizujúce odmenu za veľkorysosť a skromnosť malého dievčaťa, magické číslo tri – Mina pri svojom putovaní pomáha trom ľuďom. Opozíciu dobra a zla reprezentuje hlavná hrdinka a chamtivý kráľ. Z hľadiska jazykovo-štylistických špecifik nemožno zabudnúť na využívanie archaických výrazov a slovných spojení, ani na spôsob vyjadrovania psa Flixa – jeho repliky vyznievajú často humorne, ba až ironicky.

Vo výskume uplatňujeme kultúrno-komunikačný prístup vnímania audiovizuálneho prekladu spojený s interlingválou komparáciou kultúrnych i jazykových systémov slovenského a nemeckého jazyka, pričom uplatňujeme predovšetkým kvalitatívne výskumné metódy – metódu konfrontačno-komparatívnej analýzy a interpretáciu. V rámci analýzy pracujeme s pôvodným (nemeckým) a slovenským dabingovým znením, ako aj s preloženými a upravenými slovenskými dialógovými listinami. Vybrané repliky, v ktorých sú reflektované rôzne typy úprav na jazykovej i mimojazykovej rovine, podrobíme stručnej interpretačnej analýze a následne sa zameriame na hodnotenie prekladateľských riešení, resp. zásahov úpravcu. Treba mať na zreteli, že preklad a úpravu analyzovaného audiovizuálneho diela vykonávala jedna osoba, preto nie je možné striktné vymedziť zásahy, ktoré urobil prekladateľ, a zásahy, ktoré sú výsledkom práce úpravcu. Keďže ide o preklad dialógových listín určených na dabing, za základnú jednotku v rámci analýzy si volíme repliku (vetu), pričom pri hodnotení optimálnosti prekladu a úpravy konkrétnych replík zohľadňujeme špecifiká vyplývajúce z jazykovej i mimojazykovej roviny. V rámci analýzy preložených a upravených dialógových listín sa zameriavame na nasledujúce faktory – prirodzenosť preložených a upravených dialógov (replík), voľbu vhodnej syntaxe, štylistiky, adekvátny výber ekvivalentov v komunikácii s detským recipientom, nadväznosť jednotlivých replík, ako aj výrazové či významové posuny, ktoré nastali v procese prekladu a úpravy. Poznamenávame, že analýze sme podrobili audiovizuálne dielo v jeho komplexnej podobe, uvádzame však iba vybrané príklady reprezentujúce riešenia prekladateľky/úpravcu v konkrétnej prekladovo-komunikačnej situácii.

3.2 Analýza originálnej a dabingovej verzie audiovizuálneho diela *Die Sterntaler – Hviezdne toliare*

V analyzovanom audiovizuálnom diele prekladateľka väčšinu vlastných mien ponecháva v pôvodnej podobe – hrdinovia Mina, Johannes, Flix, Grobian majú identické mená v nemeckom i slovenskom znení.

Na margo postupov využívaných pri transfere vlastných mien v detskej literatúre Kopecký (2012, s. 37) konštatuje, že ak prekladateľ pri transfere apelatív zistí, že meno sa vyznačuje varíujúcim indexom zvýšenej expresivity, translátor môže s cieľom zvýšenia funkčnosti textu, resp. vlastných mien, akcentovať ich obsahovú stránku a z hľadiska uľahčenia recepcie môže vlastné mená prekladať. Kopecký však dodáva, že kreatívny substituujúci prístup k translácii vlastných mien nemožno považovať za univerzálny.

Drevorubač Grobian sa vyznačuje hrubosťou a zlým správaním voči ostatným obyvateľom dediny. Jedným z možných riešení transferu funkčného mena by bol v slovenčine ekvivalent *Surovec*. Nazdávame sa, že zvolená podoba apelatíva akcentuje charakteristickú vlastnosť postavy, ktorú dokáže detský divák recipovať ľahšie ako pôvodný ekvivalent *Grobian* (vo význame nevychovaný, hrubý človek, surovec). Na druhej strane si je však potrebné uvedomiť, že ide o transfer audiovizuálneho diela, spojenie obrazovej a zvukovej roviny. Pri ponechaní mena v jeho pôvodnej podobe – *Grobian* dochádza k absolútnej kvalitatívnej, kvantitatívnej a v podstate i rytmickej zhode, čo v dabingovom preklade a úprave patrí k rozhodujúcim kritériám. Preto možno považovať ponechanie funkčného mena *Grobian* za opodstatnené.

OZ¹ 4:35 Gott schütze den König!
SZ² 4:45 (VO) Boh ochraňuj kráľa.

Do dediny prichádzajú kráľovskí jazdci a jeden z nich zdraví ľud: *Boh ochraňuj kráľa* (*Gott schütze den König*). Uvedené slovné spojenie je s istým stupňom variácie pomerne často reflektované v literatúre pre deti a mládež, v rozprávkovom žánri či v dobových audiovizuálnych dielach. Konštatujeme, že archaickosť výrazu, ktorú badať vo východiskovom i cieľovom jazyku, vhodne dokresľuje celkovú „dobovú“ atmosféru rozprávkového filmu.

OZ 4:44 Großmütig? Was meint Ihr damit?
SZ (VO) 4:54 Veľkorysého?.. Neviem.. čo tým myslíš.

Starec nesúhlasí s tvrdením jazdca, ktorý sa o kráľovi vyjadruje ako o veľkorysom panovníkovi. V pôvodnom znení sa ho pýta: *Großmütig? Was meint Ihr damit?*, pričom v slovenskej upravenej dialógovej listine sa objavuje takmer doslovne preložené slovné spojenie *Neviem, čo tým myslíš*. Zvolené riešenie nie je optimálne zo štylistického hľadiska, avšak na druhej strane oceňujeme, že slovenská replika je v súlade s artikulačnými pohybmi herca (čo bolo pravdepodobne zámerom prekladateľky/úpravcu). Pri vyslovení uvedenej repliky je totiž v zábere detail na starcovu tvár. Kvalitatívnu i kvantitatívnu úpravu v rámci zhody dĺžky repliky a frázovania teda možno hodnotiť ako opodstatnené.

OZ 6:09 Ich bin eures Gejammers uberdrüssig. Wenn ihr nicht zahlt, dann arbeiten eure Leute eben noch ein paar Jahre länger eure Steuerschulden ab. Im nächsten Frühjahr komme ich wieder und dann hängt in jeder Hütte ein Abbild des Königs. Und das Gold ist auch da.

¹ OZ – originálne znenie.

² SZ – slovenské znenie.

SZ 6:19 (MO) (VO) Už ma tvoje večné náreky nebavia.. Buď zaplaťte.. alebo zostanú vaši ľudia (MO) pracovať u kráľa ešte niekoľko rokov... Na jar zasa prídem.. a v každom dome musí visieť podobizeň kráľa.. (VO) A zlato.. tu bude tiež.

Jazdec odmieta počúvať starca, pričom v originálnom znení vo svojej replike využíva knižný výraz *ich bin eures Gejammers überdrüssig* (js./etw.; jn./etw. überdrüssig sein – byť znechutený, mať niečoho/nieкого plné zuby a pod.). Knižné výrazy sa zvyknú využívať predovšetkým v beletrii s určitým štylistickým zámerom, napríklad na dokreslenie charakteru postáv na základe ich jazykového prejavu a pod.

Slovenská verzia *už ma tvoje večné náreky nebavia* sa vyznačuje zvýšenou hovorovosťou výrazu. V prípade zachovania „knížnosti“ originálnej verzie by bolo možné využiť konštrukciu *Už mám dosť tvojho horekovania/bedákania*, čo by zároveň optimálnejšie zodpovedalo kvantitatívnej úprave – v originálnej i dabingovej verzii by sa vyskytovalo päť lexém.

OZ 8:28 Ihr seid die einzigen im Dorf, die für diese Aufgabe in Frage kommen,. Ihr müsst gehen und für Bitte einreden. Sonst sind wir alle verloren.

SZ 8:38 (VO) Ste v tejto dedine jediní, ktorí sú na takú úlohu súci.. Musíte ísť.. a poprosiť o milosť.. Inak sme všetci stratení.

Starec presviedča dvoch malých chlapcov – Johanna a Antona, aby kráľovi zanesli toliare a poprosili ho o milosť, resp. o prepustenie rodičov z tkáčskej služby. Vo voľnom preklade originálneho znenia im hovorí: *Ste jediní v dedine, ktorí túto úlohu zvládnu*. V slovenskej upravenej dialógovej listine nachádzame konštrukciu *...ste jediní, ktorí sú na takú úlohu súci*. Použitie adjektívum síce pôsobí archaicky, ale nie je v súlade s artikulačnými pohybmi herca. Možným riešením by bolo: *Ste v tejto dedine jediní, ktorí túto úlohu zvládnu/dokážu*.

OZ 12:35 Meine Dammen! Schwere Kopf beim süßen Wein mit Kasper was drank muss das nicht sein. Kommen sie, kommen sie.

SZ 12:45 (VO) Milé dámy.. Z vína ťažkú hlavu máš? Nie. Na toto Gašparov liek si dáš.

Mina počas svojho putovania stretne prefíkaného obchodníka Gašpara, ktorý láka ľudí k svojmu stánku slovami: *Z vína ťažkú hlavu máš? Na toto Gašparov liek si dáš*. Slovenský preklad a úprava uvedenej repliky sú živé, autentické a možno ich hodnotiť ako funkčný výrazový náprotivok originálu.

OZ 15:24 Ach ja? Wofür soll ich mich bedanken? Dass du mir fast mein Bein ausgerissen hast? Du hast nicht zufällig etwas kühles Schwarzbier für mich?

SZ (VO) Myslíš?.. Za čo ti mám ďakovať?.. Za to, že si mi takmer vytrhla nohu? (pazvuky).. Nemáš pre mňa náhodou dúšok tmavého piva?

Mine sa podarí zachrániť hovoriaceho psa. Flix je však nevďačný a na dievča sa osopí.

Slovenský preklad a úprava opäť reflektujú požiadavky živého, autentického dialógu, menšiu výhradu máme iba k spojeniu *takmer si mi vytrhla nohu* (*fast mein Bein ausgerissen*) Ako štylisticky vhodnejšie sa javí riešenie *takmer si mi odtrhla nohu*.

OZ 19:56 In meinen armen Reihen waren viele Wachhunde. Und meine Augen sind scharf wie die eines Adlers. Gaunerschweiß rieche ich auf tausend Fuss.

SZ 20: 06 Poznal som v živote veľa strážnych psov! Tak tak! A zrak mám ostrý! Takmer ako orol.. (VO) Zloducha vyňuchám na tisíc krokov!.. (MO) (pazvuky) (chrápe)

Pes Flix a Mina sa po namáhavom dni uložia na spánok. Flix dievča presviedča, že sa nemá čoho báť, pretože zloducha vyňuchá na tisíc krokov – *Gaunerschweiß rieche ich auf tausend Fuss* – v doslovnom preklade *Zloduchov pot ucítim na sto krokov*.

Obraznosť, ktorú je schopný detský recipient pochopiť, bola zachovaná, avšak v uvedenej ukážke nastáva netradičná a zaujímavá situácia. Hoci v slovenskej dialógovej listine sa objavuje spojenie *zloducha vyňuchám na tisíc krokov*, v slovenskom dabingu pes hovorí: *zloducha vyhánam na tisíc krokov*. Nazdávame sa, že omyl mohol vzniknúť nesprávnym prečítaním repliky dabingovým hercom, ale keďže aj toto slovné spojenie má v danom kontexte význam – Flix je pes a zloducha teda dokáže odohnať, *vyhnať na tisíc krokov* – v slovenskej dabingovej verzii nepôsobí rušivo.

OZ 24:02 Danke. Mein Herz ist schon lange vergiftet. Aber meinen Sohn endlich wieder lachen zu hören, das ist die beste Medizin für mich.

SZ 24:12 (VO) (MO) Ďakujem... moje srdce- (VO) už dávno zatvrdlo.. (vzdych).. ale keď som znova počul synov smiech.. To je pre mňa najlepší liek..

Mina pomohla rozveseliť Grobianovho syna a drevorubač jej za to ďakuje. Prekladateľka vhodne substituuje spojenie *mein Herz ist schon lange vergiftet* (*moje srdce je už dlho otrávené*) slovným spojením *moje srdce už dávno zatvrdlo*, ktoré zachováva významovú presnosť originálu a pre slovenského recipienta nepôsobí rušivo.

OZ 23:42 Papa, bitte, bitte. Sie sieht so lustig aus.

SZ 23:53 (VO) Ocko, prosím, prosím! Tá bábika je taká veselá!

Mina požičia Grobianovmu synovi bábiku. Chlapec si ju chce nechať a nalieha na otca: *Ocko, prosím, prosím! Tá bábika je taká veselá!* Preklad druhej časti vety nepôsobí autenticky, pretože sa priveľmi drží originálu (v doslovnom preklade – *vyzerá taká veselá*). Alternatívou by mohlo byť riešenie – *Ocko, prosím, prosím! Veľmi sa mi páči!*

OZ 26:29 Wo bist du denn hin?

SZ (VO) 26:39 Čo tu robíš?

Keď Mina prichádza k prievozníkovi, muž sa jej v slovenskom znení pýta – *Čo tu robíš?* Z hľadiska zachovania významu originálu a adekvátnejšej kvantitatívnej úpravy (v originálnom znení je použitých päť lexém, v slovenskom iba tri, čo značne skracuje dĺžku repliky), by sa v slovenskom znení žiadalo využiť otázku: *Kde si sa tu vzala?*

OZ 30:58 Weil Heinrich mich hasst.

Wenn euch so hasst, wieso schnitzt er so viele Holzfiguren von euch?

SZ 31:08 (VO) Hajnrich ma nechce.

(VO) Keby vás nechcel.. prečo by stále vyrezával tieto figúrky?

Zoslabenie výrazu v slovenskom preklade zaznamenávame v pasáži, keď sa Mariana zdôveruje Mine, že k svojmu mužovi sa už nemôže vrátiť.

V originálnom znení odôvodňuje svoje rozhodnutie tým, že *muž ju nenávidí* (*Weil Heinrich mich hasst*). V slovenskej dabingovej verzii však žena hovorí, že *Heinrich ju nechce*.

Uvedenú stratégiu prekladateľka (úpravca) pravdepodobne využila z dôvodu kvalitatívnej úpravy repliky (nenávidí – štvorslabičné slovo s otvorenou samohláskou „a“ uprostred).

OZ 41:41 Ich glaube, ihr Dorf leidet sehr.
SZ 41:50 (VO) Jej dedina trie biedu.

Zvýšenie expresivity, resp. obraznosti výrazu, zaznamenávame v uvedenej ukážke, v ktorej kráľovná v originálnom znení oznamuje kráľovi: *ihr Dorf leidet sehr*, vo voľnom preklade – *jej dedina veľmi trpí, vládne v nej veľká chudoba* a pod. V slovenskej upravenej verzii zaznamenávame knižný výraz *trie biedu*. Keďže rozprávky v akejkoľvek forme a podobe (textovej, zvukovej či audiovizuálnej) majú adekvátnym spôsobom rozširovať slovnú zásobu dieťaťa, preklad a úpravu danej repliky možno hodnotiť ako opodstatnené.

Záver

V štúdiu sme sa venovali špecifikám prekladu a úpravy audiovizuálneho textu z nemeckého jazykového a kultúrneho priestoru a snažili sme sa ponúknuť vhodný aparát na uchopenie interpretačnej a analytickej sondy do procesu prekladu audiovizuálneho diela primárne určeného pre detského diváka.

Tvorba nového (slovenského) znenia je kolektívny proces, na ktorom sa podieľajú viacerí odborníci. V prípravnej fáze na dabing zohrávajú relevantnú úlohu prekladateľ a úpravca dialógových listín. Práve títo dvaja odborníci zásadným spôsobom ovplyvňujú kvalitu slovenského znenia cudzojazyčných audiovizuálnych diel, keďže neadekvátny preklad a úprava sa môžu negatívne odzrkadliť na celom dabingovom a v konečnom dôsledku i recepcionom procese. Analyzovaný audiovizuálny formát *Hviezdne toliare* (nem. *Die Sterntaler*) však svoj cieľ splnil – slovenskému recipientovi okrem niektorých menších nedostatkov prejavujúcich sa na jazykovej (štylistickej) rovine a v kvantitatívnej úprave dokázal plnohodnotne a synchrónne sprostredkovať obsahovú i výrazovú rovinu originálu, teda jazykovú komunikáciu v pôvodnom znení. Slovenský preklad a úpravu dialógových listín hodnotíme mimoriadne pozitívne a zmienenie sa o niektorých nedostatkoch, ktoré sme analyzovali na základe vopred stanovených kritérií, smeruje skôr k uvažovaniu nad ďalšími optimálnejšími možnosťami prekladu (úpravy) replík reflektujúcich významovú i výrazovú hodnotu originálu v komunikácii s detským recipientom.

Literatúra:

- ANDRIČÍK, M. (1998): K niektorým aspektom prekladu autorskej rozprávky. In: J. Kopál (ed.): *Literatúra pre deti a mládež v procese 1. Rozprávkový žáner*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, s. 325–330.
- DANIELOVÁ, V. (2010): *Specifika překlada dětské literatury na příkladu vybraných překladů chorvatských a českých literárních děl*. Diplomová práca. Praha: FF UK.
- DAUBERT, H. (1999): Es verändert sich die Wirklichkeit. Themen und Tendenzen im realistischen Kinder- und Jugendroman der 90-er Jahre. In: R. Raecke (ed.): *Kinder – und Jugendliteratur in Deutschland*. München: Arbeitskreis für Jugendliteratur e. V., s. 89–105.
- DJOVČOŠ, M. – HOSTOVÁ, I. – PEREZ, E. – ŠVEDA, P. (2020): The economies of interlingual intercultural transfer: Towards a complex picture of translators and interpreters in Slovakia. In: *World Literature Studies*, 12/1, s. 45–66.
- GAVUROVÁ, M. (2018): Didaktika prekladu literatúry pre deti a mládež. In: M. Djovčoš – P. Šveda (eds.): *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 70–101.
- HAVLÍNOVÁ, M. (1978): *Knížka pro rodiče o dětech a čtení*. Praha: Albatros.
- JÜNGST, H. (2010): *Audiovisuelles Übersetzen. Ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Tübingen: Narr Verlag.

- KIŠŠOVÁ, M. (2009): *Paradigmy prekladu detskej literatúry*. Dizertačná práca. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.
- KOPECKÝ, M. (2012): Preklad vlastných mien: štúdia potenciality textu. In: L. Kozáková – Z. Starovecká (eds.): *Prekladateľské listy 1. Teória, kritika, prax prekladu*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 35–43.
- MAKARIAN, G. (2005): *Dabing: Teória, realizácia, zvukové majstrovstvo*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV.
- OBERT, V. (1998): *Detská literatúra a čitateľský rozvoj dieťaťa*. Bratislava: Litera.
- PAULÍNIOVÁ, L. (2017): *Proces tvorby audiovizuálneho prekladu. Z papiera na obraz*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- PEREZ, E. – JÁNOŠÍKOVÁ, Z. (2018): The rise of subtitling in dubbing Slovakia. In: *Translatologia*, 2/1, s. 22–32.
- POPOVIČ, A. (1975): *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran.
- REGRUTOVÁ, L. (2013): Detský aspekt v kontexte pôvodnej rozhlasovej a televíznej rozprávky. In: *Jazyk a kultúra*, 4/15. [Cit. 2020-07-10.]
- Dostupné na internete: <<http://www.ff.unipo.sk/jak/cislo15.html>>
- Die Sterntaler. 6 auf einen Streich. Bavaria Filmverleih- und Produktions GmbH*. (2011). [Cit. 2020-12-06.] Dostupné na internete: <http://vonheland.com/wp-content/uploads/2012/01/STERNTALER_PressemappeFilmfestMu%CC%88nchen2011.pdf>
- TUČNÁ, E. (1996): *Kríza kritérií a integrujúca funkcia rozprávky*. Habilitačná prednáška. Nitra: Fakulta humanitných vied Vysoké školy pedagogickej v Nitre.
- VAREJKOVÁ, V. (1998): Fenomén narativnosti v žánrove charakteristice české autorskej pohádky. In: J. Kopál (ed.): *Literatúra pre deti a mládež v procese 1. Rozprávkový žáner*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, s. 59–76.
- ZAHORÁK, A. (2018): *Špecifiká prekladu audiovizuálnych textov pre detského diváka*. Rigorózna práca. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.

Zdroje:

Die Sterntaler. Vysielané na ARD – Das Erste.
Hviezdne toliare. Vysielané na RTVS Jednotka.
 Preložené a upravené dialógové listiny audiovizuálneho diela *Hviezdne toliare*.

Summary

Analysis of the original and dubbed version of an audiovisual work for a child recipient

In this paper, we focus on the specifics of translation and editing of an audiovisual work – the fairy tale film *Die Sterntaler* (*The Star Money*), primarily intended for a child recipient. We present a theoretical definition of a fairy tale as a genre, including the specifics of its reception, and then we draw attention to the work of a dubbing translator and editor in the process of creating a new version, while putting emphasis on problematic aspects of translating and editing dialogue lists. In a comprehensive analysis of the original and dubbed version of the given audiovisual work, we focus on the evaluation of translation solutions and editing of dialogues (replicas) at the linguistic (qualitative and quantitative editing, authenticity of dialogues, choice of appropriate equivalents, etc.) and non-linguistic level, taking into account the specifics resulting from the process of audiovisual translation communication with the child recipient.

K dvom slovenským prekladom *Aucassina a Nicoletty* (1/2)

Ján Živčák

Inštitút romanistiky, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
janzivcak@gmail.com**Kľúčové slová:** stredoveká francúzska literatúra, umelecký preklad, kritika prekladu, diachronické hľadisko prekladu, preklad a matéria**Key words:** medieval French literature, literary translation, translation criticism, diachronic aspect of translation, translation and materiality

Existujú starofrancúzske diela (poézia Charlesa d'Orléans či romány Chrétiena de Troyes), ktorých kánonická sila bola od ich vzniku až po súčasnosť spochybňovaná len výnimočne. Estetické preferencie stredovekých a moderných čitateľov však nie sú bezvýhradne konvergentné. Mnohé z „bestsellerov“ 14. a 15. storočia – zvlášť dobrodružné *chansons de geste*, známe aj z adaptácií pre masové publikum v rámci *Bibliothèque bleue* (*Krásna Helena z Konštantínopolu – Belle Hélène de Constantinople*, *Ciperis de Vigneaux* atď.) – sa stali dlhoročným terčom akademickej kritiky (napr. Gautier, 1892, s. 407–543). Recipovali sa ako gýčové produkty lacného epigónstva a rehabilitácie či kvalitných kritických vydaní sa dočkali až koncom 20. storočia, keď ich vyniesli na svetlo štúdie W. Kiblera (napr. 1987) alebo C. Roussela (napr. 1998). Príležitostne však narážame aj na protichodný jav. Niektoré slovesné pamiatky fascinujú svojou genialitou napriek tomu, že sa zachovali v jedinom manuskripte, čo možno po nástupe „veku litery“ na začiatku 13. storočia pokladať za symptóm nízkej popularity (napr. Dufournet, 1984, s. 8–9). Do tejto skupiny spadá aj *Aucassin a Nicolette* (*Aucassin et Nicolette*).

Toto rozsahovo skromné, no pozoruhodné dielo v pikardskom dialekte napísal anonymný autor koncom 12. alebo začiatkom 13. storočia (Roques, 1929, s. XIII–XVI, sa prikláňa k neskoršiemu, Dufournet, 1984, s. 3, 21, zasa k skoršiemu dátumu). Jeho existujúci variant sa nachádza v manuskripte so signatúrou BnF, fr. 2168 z rukopisných zbierok Francúzskej národnej knižnice (*Bibliothèque nationale de France*) v Paríži. Ide o malý kódex kvartového formátu z konca 13. storočia, zhotovený pravdepodobne v pikardských dielňach.¹ Sú v ňom skompilované texty rôznych žánrov (fablely, tzv. *lais* atď.) a tonalít (didaktické, náboženské, komické). Odpis *Aucassina a Nicoletty* je výtvarom jednej písárskej ruky. Hoci podľa M. Roquesa (1929, s. XXVI) nešlo o „nevzdelaného ani nedbanlivého človeka“², jeho „rukopis má ťažkopádny charakter a línie písmen sú nejasné“³. Početné abreviácie dokonca naznačujú, že „pravdepodobne [...] písal v časovej tiesni“⁴ (tamže, s. XXVI). Text zaberá fóliá 70 *recto* – 80 *verso*. Každá strana je priestorovo rozvrhnutá do dvoch 37-riadkových stĺpcov, ktoré miestami prerýva notový zápis. *Aucassin a Nicolette* je totiž inherentne hybridným umeleckým počínom, kombinujúcim spev a hovorené slovo. Moderná literárna medievalistika ho tradične pokladá za jediného reprezentanta žánru *chante-fable* (v prekl. M. Pauliny-Danielisovej, 1975, s. 92,

¹ Jeho jednotlivé komponenty boli v roku 2019 zdigitalizované a sprístupnené na portáli Gallica (projekt Francúzskej národnej knižnice). Dostupné na internete: <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9058947p>> [Cit. 2020-09-02.]. Keďže niektoré paleografické a kodikologické špecifiká možno odčítať len z fyzickej podoby kódexu, ku ktorej sme, žiaľ, nemali prístup, nasledujúce vety sa – ak nie je uvedené inak – opierajú o zistenia M. Roquesa (1929, s. XXV–XXVI).

² Orig.: „un homme inintelligent et sans soin“.

Ak v záverečnej bibliografii nie je uvedené inak, citácie z francúzskeho a anglického jazyka prekladal autor.

³ Orig.: „son écriture est lourde et la netteté des caractères [n'est] pas parfaite“.

⁴ Orig.: „il paraît [...] avoir écrit avec une certaine hâte“.

rozprávania so spevom, pozri Roussel, 2014). Toto označenie má pôvod v záverečnom dvojverší samotného diela (kapitola XLI, verše 24–25): „no cantefable prent fin, / n'en sai plus dire“⁵ (dosl. *naša chantefable sa končí, nemám viac čo povedať*). Jeho presný obsah je však dodnes predmetom diskusií. Pozorovania, ku ktorým sa dospelo, možno rozdeliť na všeobecne akceptované a hypotetické.⁶

Prvá kategória sa opiera o evidentné tvarové atribúty. V *Aucassinovi a Nicolette* sa pravidelne striedajú veršované pasáže (kapitoly) s prozaickými bez výraznejších estetických či rozsahových disproporcií. Básnické časti (v počte 21) majú zo štruktúrneho hľadiska blízko k epickej⁷ strofe – *laisse*. V jadre koncentrujú variabilný počet (zväčša) sedemslabičných⁸ veršov previazaných asonanciami a končia sa tzv. „osiroteným“ štvorslabičným veršom (*vers orphelin*) so zvukovo odlišnou klauzulou (pozri Roques, 1929, s. III–IV, XX–XXI).⁹ Dĺžka prozaických častí (v počte 20) tiež nie je fixná. V manuskripte sú jednotlivé kapitoly odseparované didaskáliami (tamže, s. VI, Roussel, 1999, s. 423) – kým k začiatkom strof je pripísané „or se cante“ (dosl. *teraz sa spieva*), prózu uvádza formulka „or dient et content et fabloient“ (dosl. *teraz sa recituje, rozpráva a zhovára*). Dvojdomosť nachádza svoj pendant aj v poetologickej rovine. Realistické výjavy v próze vytvárajú harmonický kontrapunkt k univerzu ideálov s implicitným metafyzickým a mystickým presahom, ktoré sa buduje vo veršovaných kapitolách (Rogger, 1954, s. 54–57).

K hypotetickým črtám *chantefable* patrí prepojenie s divadlom. Z vysokého podielu priamej reči a z didaskálií možno usúdiť, že text bol určený na predstavenie za účasti jedného alebo viacerých hercov (Roques, 1929, s. III–VI; Roussel, 1999, s. 423, pozri aj Dufournet, 1984, s. 9). M. Roques (1929, s. V–VI) zachádza v úvahách do konkrétností a predpokladá, že šlo o tzv. *mime*, čiže dramatický útvar, ktorý eliminuje kulisy a „neživé“ vyjadrovacie prostriedky divadla a opiera sa len o gestá a hlas herca. K. Rogger (1954, s. 41–42) však namietla, že pre *mime* bol typický burleskný modus, ktorý nie je v *Aucassinovi a Nicolette* všadeprítomný, a v kapitolách XXVIII–XLI pásmo narátora výrazne prevláda nad pásmom postáv. Hoci túto poslednú výhradu možno rovnako akceptovať i odmietnuť (zvlášť, ak rátame s prítomnosťou jedného herca), faktom ostáva, že dramatická povaha *chantefable* je prakticky neverifikovateľná.

Sujet *Aucassina a Nicoletty* je pomerne jednoduchý. Aucassin, adoptívny syn grófa Garina z Beaucaire (historické mesto v Provencalsku), je zamilovaný do Nicoletty, slúžky jedného z nižších šľachticov. Otec však jeho city neschvaľuje. Aby Aucassin prišiel na iné myšlienky, pošle ho do boja a Nicolettu, ktorá má navyše saracénsky pôvod, prikáže uväzniť. Mladík sa však ozbrojí len pod podmienkou, že za odmenu bude môcť pobožkať milovanú. Hoci nepriateľ odíde porazený, gróf sľub nesplní a uväzní aj Aucassina. Nicolette sa medzičasom podarí ujsť do lesa. Aucassin sa k nej pripojí, keď ho po niekoľkých dňoch otec prepustí. Spoločne sa rozhodnú nasadnúť na loď, ktorá dopláva do krajiny s onomatopoickým názvom *Torelore* (v prekl. M. Pauliny-Danielisovej, 1975, s. 86, *Tramtária*). Miestna kultúra je karnevalovým prevrátením európskych zvyklostí – kráľ sa zotavuje v posteli po narodení

⁵ Všetky citáty z prameňa uvádzame podľa kritického vydania J. Dufourneta (1984). Kvôli jednoduchosti k nim budeme pripisovať namiesto bibliografického odkazu len čísla strán.

⁶ Z kompendia v nasledujúcich dvoch odsekoch vypúšťame niektoré tézy K. Roggera (1954, napr. *chantefable* ako žáner s ústrednou ženskou protagonistkou), ktoré vychádzajú z interpretácie prameňa a ťažko ich vnímať ako konštitutívne prvky architektonického vzorca.

⁷ Adjektívum *epický* používame v celej štúdii v zmysle francúzskeho *épique*, teda *súvisiaci s eposom, typický pre epos*. Primárne ním – v rozpore so slovenskou praxou – neodkazujeme na dejovosť.

⁸ Treba však podotknúť, že v zachovaných *chansons de geste* je doložený len verš osemslabičný (*Gormont a Isembart* – *Gormont et Isembart*), desaťslabičný (*Pieseň o Rolandovi* – *Chanson de Roland*) alebo alexandrín (*Cesta Karola Veľkého do Jeruzalema a Konštantínopolu* – *Voyage de Charlemagne à Jérusalem et Constantinople*).

⁹ Techniku „osiroteného“ verša využíva napr. kratšia verzia eposu *Viliamov mníšsky život* (*Moniage Guillaume I*).

dieťaťa a kráľovná vedie vojsko. Keď región napadnú Saracéni, milenci padnú do zajatia. Aucassin sa dostane na loď, ktorá stroskotá pri brehoch Beaucaire. Miestni ho spoznajú a keďže Garin medzičasom zomrel, urobia z neho grófa. Nicoletta dopláva do Kartága.¹⁰ Zistí, že je dcérou kartáginského panovníka, a po stretnutí s rodinou sa vydá Aucassina hľadať, preoblečená za potulného pevcu. Keď dôjde do Beaucaire, odhalí svoju identitu a šťastný mladý gróf si ju vezme za ženu.

Aucassinovi a Nicolette sa v našom kultúrnom priestore dostalo neštandardne veľa priazne. Po 2. svetovej vojne sa v slovenčine objavil až v dvoch verziách napriek tomu, že francúzska stredoveká literatúra nepredstavovala ústredný objekt záujmu slovenských prekladateľov. Preklad Valentína Beniaka vydalo v roku 1947 Vedecké a umelecké nakladateľstvo J. Orlovského v Bratislave v náklade 1500 kusov. O 28 rokov neskôr – v roku 1975 – sa na obdobnú úlohu podujala Mariana Pauliny-Danielisová v spolupráci s Gizelou Slavkovskou, ktorá prebásnila veršované kapitoly a pomáhala ako odborná konzultantka pre staršiu literatúru.¹¹ Kniha vyšla vo vydavateľstve Tatran (edícia Kvety) v náklade 3000 kusov. V nasledujúcich častiach porovnáme koncepcie oboch prekladov. Poznámky¹² budú mať extenzívnejší charakter a bude v nich dominovať kriticko-deskriptívny diskurz. Vnímame ich však ako nevyhnutnú fázu výskumu materiálu, ktorý sa doposiaľ nedočkal takmer žiadnej odbornej reflexie. Všimneme si štyri kategórie: *voľbu predlohy*, *kvalitu veršov*, *kvalitu prózy* a *negatívne posuny*. Na záver zhodnotíme, do akej miery sa v knihách odráža multimediálny charakter stredovekej literatúry. Ako totiž pripomína S. G. Nichols (2019, s. 1), stredoveké rukopisné „fólio (strana) [je] spletené naaranžovaným priestorom, v rámci ktorého obrázky, [slovný naratív], rubriky, zdobené iniciály i bočné ornamenty spoluvytvárajú jediný komplexný text“¹³.

Verzia Valentína Beniaka

(1) *Voľba predlohy*: V roku 1947 disponovala komunita medievalistov viacerými edíciami *Aucassina a Nicolette*, vrátane kvalitných komentovaných vydaní H. Suchiera (1921) a M. Roquesa (1929).¹⁴ V. Beniak však v tiráži nešpecifikuje, o ktorú, resp. ktoré z nich sa opieral. Nemožno to vyčítať ani z epilógu, ktorý na ploche dvoch strán zhŕňa len základné, občas dokonca nepresne formulované informácie (*chantefable* sa napr. označuje za žáner trubadúrskej poézie, s. 83).¹⁵ Napriek tomu, že etické trendy v translatológii (napr. Venuti, 1995) by v tomto „mlčaní“ zrejme videli *faux pas*, spočívajúce v presune dôležitého článku procesu literárnej komunikácie do neviditeľnej sféry, domnievame sa, že na slovenské prekladateľské aktivity pred rokom 1949 treba aplikovať súčasné zásady opatrne. Čerstvé historiografické syntézy (napr. Bednárová, 2015; Valcerová, 2016) preukázali, že vedúce prekladateľské poetiky a štandardy 1. polovice 20. storočia sa od tých dnešných podstatne líšili. Nemožno niekoho kritizovať za voľbu, ktorú nemal. V nasledujúcich riadkoch sa preto pokúsime vyvarovať anachronizmov a mať na zreteli problémy v ich historickom kontexte. O to viac, že celková koncepcia knihy nie je nedbalá.

¹⁰ Podľa T. Hunta (1979, s. 377) nejde o africké Kartágo, ale o španielske mesto Cartagena.

¹¹ Za doplnenie zákulisných detailov, ktoré neindikuje tiráž, ďakujeme J. Truhlárovej.

¹² Slovo „poznámky“ používame zámerne. Naším cieľom totiž nie je systematická a *flexibilne objektívna* kritika prekladu, ako ju modeluje M. Laš (2017).

¹³ Orig.: „the manuscript folio or page [is] an intricately ‘choreographed’ space where picture, [verbal narrative], rubric, decorated initials, marginal decoration all form a complex text“.

¹⁴ Podrobná bibliografia je na portáli Arlima pod heslom *Aucassin et Nicolette*. Dostupné na internete: <https://www.arlima.net/ad/aucassin_et_nicolette.html> [Cit. 2020-09-02.].

¹⁵ Otázku by možno pomohol vyriešiť minuciózný výskum diskrepancií medzi jednotlivými vydaniaми a následná komparácia výsledkov s Beniakovým metatextom. V tejto štúdii však na to, pochopiteľne, niet priestoru. Kvôli jednoduchosti nepripájame k citátom zo skúmaných prekladov štandardné bibliografické odkazy, ale iba čísla strán.

(2) *Kvalita veršov*: V. Beniak sa pokladá za jednu z kvalitatívne najvýraznejších osobností slovenskej medzivojnovnej literatúry. Nemožno sa teda čudovať, že jeho práca na básnických kapitolách bola precízna. V súlade so štandardmi novšej stredoeurópskej prekladateľskej tradície nekapituloval pred rozmerom verša originálu. Hoci je pre slovenčinu úzky, v preklade ho zachoval. Väčšiu mieru voľnosti uplatnil len v „osirotených“ veršoch: pôvodné štyri slabiky sú nahradené piatimi. Hoci nesympatizujeme s translatologickými prúdmi, ktoré odmietajú modifikáciu metrickej štruktúry aj v prípade, že robí cieľový text výrazne zrozumiteľnejším, Beniakov úsilie možno hodnotiť len pozitívne. Zvlášť preto, že naratívny charakter niektorých básnických častí redukuje možnosti uplatnenia autorského či metaforického postupu.¹⁶ Pre úplnosť však treba podotknúť, že dĺžka slovenských verzií strof nie vždy korešponduje s originálom. Kým napr. kapitola XI obsahuje v starej pikardčine 42 veršov, v preklade ich je až 43. V celkovom meradle však ide o zriedkavý jav. Pozoruhodný je aj transfer fónickej roviny. Slovenskí básnici 19. a 20. storočia si vždy cenili rým a asonancia má v ich dielach o čosi menšiu oporu. Iste, J. Pelán v českom preklade *Piesne o Rolandovi* (1987) dokázal, že aj ju možno využiť funkčne a esteticky účinne. „Faktom však ostáva, že [...] jedin[ú] vokalik[ú] zhod[ú], prítomnú v [anglonormandskom] origináli, paušálne nahradil ženskou asonanciou (dva zhodné vokály), ktorá má blízko k rýmu“, ako na to v minulosti upozornil autor štúdie (Živčák, 2018, s. 50). Je preto prirodzené, že V. Beniak si zvolil azda technicky náročnejšiu, no pre cieľové publikum prijateľnejšiu cestu. Rýmy nie sú organizované jednotne a zvlášť v prvých strofách badať úsilie o dlhšie sekvencie podľa vzoru originálu (napr. v kapitole III sa 8 z 18 veršov končí hláskovou skupinou – *je*). Výrazne však prevláda schéma *aa bb*, čo zodpovedá vnútornej logike textu. Ako totiž podotýka M. Roques (1929, s. XXIII–XXV), v manuskripte je hudobný zápis pridaný vždy k prvým dvom veršom strofy a k „osirotenému“ záverečnému veršu. Možno teda predpokladať, že základná melodická fráza sa konštituovala na úrovni dvojveršia a periodicky sa opakovala v celej spievanej kapitole. Samozrejme, s tým, že v prípade nepárneho počtu veršov v jadre sa druhá polovica frázy, ktorá mala klesavú tendenciu, zopakovala dvakrát.¹⁷ Hoci originál je vzhľadom na prozodické možnosti starofrancúzštiny písaný v sylabickom verši, V. Beniak nadväzuje na česko-slovenský štandard a siaha aj po pravidelnej tonickej organizácii. Trochejským rytmom vytvára v čitateľovi dojem jednoduchosti, živelnosti, analogický s tým, ktorý (aspoň na prvý pohľad) nachádzame v pôvodine (pozri Roques, 1929, s. XIV). Možno dokonca povedať, že naivitu povyšuje na dominantnú estetickú výrazovú kategóriu svojho stvárnenia veršovaných kapitol. Viaceré z nich obsahujú stylistické prvky typické pre ľudovú slovesnosť (deminutíva, gramatické rýmy, napr. „*Aucassin môj barónik, / panošík a panovník*“, s. 33) a v porovnaní s jazykom pôvodnej slovenskej poézie 40. rokov 20. storočia pôsobia anachronicky. Tento postup so sebou, pochopiteľne, nesie riziko rýchlejšieho starnutia textu a dnes je už prekonaný. Ako však poznamenáva J. Truhlářová (2008, s. 90–100) na margo Martákovkej prekladu Hugovho *Hernaniho*, v 30. a 40. rokoch 20. storočia bol štandardný. „[P]ostul[ovala]“ ho dokonca „domáca kritika prekladu“ (Valcerová, 2006, s. 207). V jeho prospech navyše svedčí fakt, že presahy k folklóru nie sú originálu cudzie. K. Rogger (1954, s. 1–18) ich identifikuje

¹⁶ Ľ. Feldek (1977, s. 48) rozlišuje „tri základné prekladateľské postupy: 1. povedať inými slovami to isté ([...] metonymick[á] metód[a]), 2. povedať inými slovami podobné (metaforická metóda), 3. povedať inými slovami iné (autorská metóda)“.

¹⁷ K. Rogger (1951, s. 456–457) sa s hypotézou nestotožňuje. Tvrdí, že nápev bol na fóliu omylom pripísaný hudobne nevzdelaným skriptorom a Roquesove úvahy o jeho adaptácii na asymetrické strofy pokladá za zbytočné. Ide však o príliš alibistický prístup. V staršej európskej hudbe ľudovej a pololudovej proveniencie totiž nie je rozširovanie melodického vety podľa schémy $\alpha \beta + \beta$ neexistujúcim javom. U nás sa s ním stretávame napr. v niektorých verziách balady *Ten prešpurský mýtny* (pozri Galko, 1972, s. 424–425). Pozri tiež Roques, 1955, s. 118.

S nepárnym počtom veršov sa V. Beniak najčastejšie vyrovnáva už spomenutými dlhšími sekvenciami s rovnakým rýmovým zakončením, eventuálne zrýmovaním posledného verša jadra s *codou* (kapitoly XV, XXXIX).

napr. v uzdravujúcich a zázračných účinkoch Nicolettinej fyzickej krásy (kapitoly XI, XXVI) či v prirovnaniach ženy k vzácnej zveri (kapitoly XVIII, XXII). V. Beniakov teda vytvoril jeden z mála opodstatnených „ľudových“ prekladov. Tým viac, že sa ubránil prstonárodnému vyzneniu (prívlastok preberáme od K. Bednárovej, 2015, s. 24) a pohyboval sa v pomerne decentných medziach. O ich prekročení možno uvažovať len v súvislosti s onomatopoickými výrazmi, ktoré dnes vyznievajú neúnosne komicky (napr. „[p]ozerá sa, ach, ku-ku, / vidí ruže v rozpuku“, s. 14, „bez neho mi nie sú vhod / tance-flance, zábavy“, s. 67). Problematicky môže pôsobiť aj občasný laxný prístup k transferu obsahovej roviny. Porovnajme napr. nasledujúci úryvok z kapitoly XXXVII, v ktorej Nicoletta banuje za Aucassinom pred bránami Kartága:

Originál	Filologický preklad	Beniakov preklad
Tant mar fui de haut parage, ne fille au roi de Cartage, ne cousine l'amuaffle ! Ci me mainnent gent sauvages. Aucassin gentix et sages, frans damoisiaux honorables, vos douces amors me hastent et semonent et travaillent. (s. 148)	Beda mi, že pochádzam z urodzeného rodu, že som dcérou kartáginského kráľa a sesternicou emira! Hľa, na toto miesto ma privádzajú barbari. Vznešený a čestný Aucassin, mladík urodzený a úctívý, vaša sladká láska ma pohýna, doráža do mňa a trápi ma.	Škoda – vraví doslova – že som dcéra kráľova, sestrenka [e]mírova, bo či ten pohanský rod, Aucassin môj, je ti vhod? T[y] si panoš vznešený, ja tu žialim v trápení, uchádzačov samý ruch [...]. (s. 71)

V celkovom meradle je však nemierne uplatňovanie – feldekovsky povedané – autorskej metódy zriedkavé a má menší rozsah než v citovaných veršoch. Raz ho možno vnímať ako daň za zachovanie sedemslabičného rozmeru verša, inokedy je zasa zapríčinené prílišnou tendenciou k lyrizmu. Tá však – ako súčasť prekladateľovho naturelu – rozhodne nemá na kvalitu len negatívny vplyv. Práve naopak – vďaka nej aj za niekoľko výnimočne sugestívnych riešení, vďaka ktorým sa výsledok číta ako plnohodnotná poézia. Porovnajme:

Originál	Filologický preklad	Beniakov preklad
Aucassins, gentix et ber, frans damoisiaux honorés, que vos vaut li dementer, li plaindres ne li plurers, quant ja de moi ne gorés ? (s. 82)	Vznešený a chrabrý Aucassin, mladík urodzený a bohatý, načo nariekate, sťažujete sa a plačete, keď aj tak nikdy vašou nebudem?	Aucassin, môj barónik, panošik a panovník, prečo sa tak sužuješ, slzu piješ, slzu ješ, aj tak mojím nebudeš! (s. 33)
[...] et se j'atent le jor cler que on me puist ci trover, li fus sera alumés dont mes cors iert enbrasés. (s. 94)	[...] ak vyčkám do svitania a nájdú ma tu, zapália [na hranici] oheň, ktorý pohltí moje telo.	Ak tu počkám do rána, črieda, čo ma naháňa, chytne ma a v ohni, hľa, budem za hrst' popola. (s. 39)
Nicolette o le cler vis des pastoriaus se parti, si acoilli son cemin tres par mi le gaut foilli tout un viés sentier anti. (s. 100)	Nicoletta so svetlou tvárou zanechala pastierikov a vydala sa do hustého lesa po veľmi starom chodníku.	Peknolica Nicolette pastierov tam nechá hneď, beží cestou do lesa, kde stromy po nebesá košatia sa prastaro. (s. 43)

Zvýraznené miesta dosvedčujú, že kompetencie V. Beniaka sa nekončia len pri technickom zvládnutí remesla a jeho práce by si zaslúžili viac pozornosti nielen zo strany odborníkov na slovenskú medzivojnovú literatúru, ale i translatológov. Iste, niekto by mohol namietat, že tu vyzdvihujeme odklon od poetiky originálu a v treťom úryvku obhajujeme i významový posun. Ak však presunieme zreteľ z konkrétnych veršov na text ako celok, zistíme, že trópy založené na prenášaní významu nie sú autorovi, ktorý má – ako podotýka J. Dufournet

(1984, s. 12) – „záľubu v lyrizme“¹⁸, cudzie. Stačí si spomenúť na čiastočne alegorickú „ódu na hviezdu“ v kapitole XXV.

(3) *Kvalita prózy*: Napriek tomu, že prozaické kapitoly prvého slovenského *Aucassina a Nicoletty* tlmočia vo väčšine prípadov zmysel východiskového textu adekvátne a verne, za tými veršovanými kvalitatívne zaostávajú. Hlavnou príčinou je syntaktická ťažkopádnosť, spôsobená pravdepodobne hypnózou originálom. Rytmus starofrancúzštiny, ktorá bola na prelome 12. a 13. storočia predovšetkým hovoreným jazykom, nemožno do modernej slovenčiny preniesť jeho mechanickým kopírovaním. Treba mať na zreteli želaný efekt a funkčné aspekty. Iste, nedá sa povedať, že by bol preklad nezrozumiteľným, početné zložené súvetia však zvyšujú mieru jeho konštruovanosti. Ako príklad možno uviesť úryvok z kapitoly II: „*Nech Boh nevyslyší nijakú moju prosbu, ak by som sa prv stal rytierom a vysadnúc na koňa šiel do boja, hoci by som tam aj premohol rytierov alebo oni mňa, než mi dovolíte vziať si Nicolettu, moju sladkú lásku, ktorú tak veľmi milujem.*“ (s. 9). Informačne zásadné slovesá sú od seba vzdialené natoľko, že celá konštrukcia pôsobí veľmi školácky. Je však pravda, že striktné priľnutie k originálu umožnilo Beniakovi aj niekoľko pozitívnych krokov. Štýl *Aucassina a Nicoletty* je vo svojej podstate pomerne repetitívny. V niektorých prípadoch ide len o dôsledok „literárnej nezrelosti“ starofrancúzštiny (raný a vrcholný stredovek je počiatočnou fázou vývoja literatúry v národnom jazyku) a archaických vyjadrovacích trendov.¹⁹ Často však možno uvažovať o intencionálnej stratégii. Z minucióznych a rozsiahlych analýz K. Roggera (1951, s. 416–417, 419–420, 438–449; 1954, s. 19–40) totiž jasne vyplýva, že systematická hra ozvien je jednou z konštitutívnych estetických charakteristík diela. Okrem početných paralelných scén (napr. takmer identický priebeh Nicolettinho a Aucassinovho stretnutia s pastiermi v kapitolách XVIII a XXII, pozri Rogger, 1954, s. 30–31) a opakovania tých istých viet vo viacerých kontextoch o tom svedčí aj vonkajšia kompozícia. „Epizódu, ktorá sa začína v prozaickej časti, uzatvára – alebo poeticky potvrdzuje – nasledujúca veršovaná strofa a naopak: kapitoly v próze sa opierajú o predchádzajúce strofy, aby mohol príbeh pokračovať“ (Rogger, 1951, s. 441).²⁰ Ako tmel pritom neslúžia len tematicko-motivické súvislosti (napr. technika tzv. *enchaînement simple*, zakladajúca sa na repetícii tej istej informácie s menšími štylistickými obmenami na konci jedného a začiatku nasledujúceho celku, typická pre *chansons de geste*,²¹ pozri kapitoly VI a VII), ale aj rétorické obraty (v prvých vetách kapitol X, XVIII, XX, XXVIII atď.: *si con vous avés oï [et entendu]*, dosl. *ako ste počuli*). Hoci modernému čitateľovi sa tieto prvky môžu zdať neelegantné, V. Beniak ich zachováva. Je obdivuhodné, že sa v danom ohľade rozhodol nenadbiehať cieľovému publiku a konfrontovať ho s poetikou časovo i priestorovo vzdialeného diela napriek tomu, že v 40. rokoch 20. storočia u nás dominovali domestikujúce tendencie (Valcerová, 2016, s. 36–37). Aj keď je pravda, že folklorizácia výrazovej roviny prekladu je s týmito tendenciami konformná... Pozitívne možno hodnotiť aj nenivelizovanú lexiku. Kým v pitoreskných scénach sa siahla po poetizmoch („*Nicolette v jedn[u] noc, ležiac v posteli, pozerala sa na lunu, ako pekne svieti cez okno, a počúvala slávika, ako sladko si trilkuje v záhrade*“, s. 31), v dialógoch, ktoré sa aj v pôvodnej pikardčine usilujú imitovať reálnu reč ľudu (Rogger, 1951, s. 430–431), zasa

¹⁸ Orig.: „une prédilection pour le lyrisme“.

¹⁹ Máme na mysli napr. synonymické binómy (*binômes synonymiques*), spočívajúce v juxtapozícii lexém s podobným významom, bohato zastúpené aj v iných stredovekých textoch, napr. „*li cris et le noise ala par tote le terre et par tot le païs*“ (s. 56, dosl. *zvesť a novina sa rozšírila po celej zemi a celej krajine*).

²⁰ Orig.: „Les morceaux de prose amorcent le nouvel épisode qui sera achevé – ou poétiquement confirmé – dans la laisse suivante, et inversement les morceaux s'appuient sur les laisses comme point de départ pour continuer le récit.“

²¹ Teórii a typológii *enchaînements* sa podobnejšie venuje J. Rychner (1955, s. 74–107), ale aj D. Boutet (1993, s. 82–86).

nachádzame regionalizmy či slová s vulgárnym rázom: „*Nech skape, kto to vraví, aj ten, kto by mu to šiel povedať. To je bosoráctvo, čo ty nám tu vyprávaš!*“ (s. 41).

(4) *Negatívne posuny*: Ako sme už naznačili, miera, do akej sa V. Beniak odkláňa od originálu, nie je vždy akceptovateľná. Hoci celková koncepcia je – opakujeme – kvalitná, nemožno opomenúť príležitostné chyby. Uviesť všetky by však bolo priestorovo náročné aj zbytočné. V tejto sekcii sa preto zameriame na dve, ktoré nie sú obhájitelné. Pozornosť upúta hneď úvodná veršovaná kapitola (prológ), ktorá je v slovenčine zreteľne kratšia ako v pikardčine. Dôvodom pritom nie je kondenzácia formy, ale úplné vynechanie pomerne dôležitých obsahových komponentov:

Originál	Filologický preklad	Beniakov preklad
Qui vauroit bons vers oïr del deport du viel antif de deus bïax enfans petis, Nicholete et Aucassins, des grans paines qu'il souffri et des proueces qu'il fist por s'amie o le cler vis ? Dox est li cans, bïax li dis et cortois et bien asis : Nus hom n'est si esbahis, tant dolans ni entrepris, de grant mal amaladis, se il l'oït, ne soit garis et de joie resbaudis, tant par est douce. (s. 42)	Kto by mal chuť vypočúť si pekné verše, ktoré starý chlapík napísal pre svoju potechu o dvoch milých mladých ľudoch, Nicolette a Aucassinovi, o [Aucassinových] veľkých trápeniach a o hrdinských skutkoch, čo vykonal kvôli svojej milej so svetlou tvárou? Nápev je sladký a vety pekné, vycibrené, dobre napísané. Nik, kto ich bude počúť, nemôže byť taký sklúčený, smutný či ubolený, aby nevyzdravel a nenašiel radosť – sú totiž plné nehy.	Rozprávku sme začali o radosti, o žiali, čo dve deti znášaly Nicolette a Aucassin: jak on chradol pomaly, jak ho skúšky lámaly, pre jej čaro na tvári. Nik nie je tak znavený, útrapami zgniavený, ani zdravia zbavený, by, keď slúcha pekne sem, necítil sa blažený, tak sladký to dej! (s. 7)

Z vyznačených veršov vyplýva, že k čitateľovi prvého slovenského *Aucassina a Nicoletty* sa nedostala informácia o veku autora (podstatná preto, že o ňom nič iné nevieme) ani topická oslava estetických kvalít textu, ktorej úlohou bolo upútať pozornosť pôvodného publika. Lapsusy tohto charakteru sú však v celkovom meradle veľmi ojedinelé. Frekventovanejšie sú tie, ktoré vyplývajú z nedostatočnej znalosti stredovekých reálií, resp. tematizovaných ľudových zvykov. Pozrime sa bližšie na úryvok z kapitoly XXXIV:

Originál	Filologický preklad	Beniakov preklad
Li nés u Aucassins estoit ala tant par mer waucrant qu'ele ariva au castel de Biaucaire; et les gens du païs cururent au lagan, si troverent Aucassin, si le reconurent. (s. 142)	Lod', na ktorej bol Aucassin, stratila na rozbúrenom mori smer a stroskotala pri beaucairskom hrade. Miestni, ktorí ju prišli vyrabovať, našli Aucassina a spoznali ho.	Lod', na ktorej bol Aucassin, po dlhom blúdení na mori stroskotala pod hradom Beaucaire. Ľudia z mesta, ktorí prišli na pomoc trosečníkom, našli Aucassina a ho spoznali. (s. 68)

Ako uvádza J. Dufournet (1984, s. 188), lexéma *lagan* označovala „právo pána konkrétneho námorného územia zmocniť sa vecí, ktoré more prinieslo alebo vyhodilo na breh. V roku 1191 ho Filip II. August zrušil.“²² Preklad teda ponúka čitateľovi úplne protichodný výklad. Treba však uznať, že z hľadiska celkovej informačnej hodnoty pasáže to nie je mimoriadne závažné.

²² Orig.: „droit qui autorisait le seigneur de tout territoire maritime à se saisir des choses apportées par la mer ou échouées sur les côtes. Ce droit fut aboli par Philippe Auguste en 1191.“

Tento poznatok sprostredkúva aj veľký slovník starofrancúzštiny (*Dictionnaire de l'ancienne langue française et tous ses dialectes du IXe au XVe siècle*) z rokov 1881 – 1902 (pozri Godefroy, zväzok IV, s. 693), V. Beniak si ho teda mohol overiť.

Verzia Mariany Pauliny-Danielisovej a Gizely Slavkovskej

(1) *Voľba predlohy*: Druhý slovenský *Aucassin a Nicolette* vznikol v čase, keď prekladatelia z románskych jazykov dôverne poznali náročné zásady J. Felixa²³ a A. Popovič s F. Mikom kládli základy modernej slovenskej translatológie. Prepojenie medzi prekladateľskou praxou a vedeckou reflexiou literatúry sa stávalo samozrejším, čo sa odrážalo v pomerne fundovaných epilógoch. Nie je teda prekvapením, že M. Pauliny-Danielisová a G. Slavkovská dôsledne uvádzajú informácie o svojich prameňoch. Podľa tiráže (s. 99) vychádzali „[z]o starofrancúzskeho originálu *Aucassin et Nicolette*, ktorý vydal H. Suchier a doplnil W. Suchier, Paderborn 1932, s prihliadnutím k vydaniu J. Dufourneta, *Aucassin et Nicolette*, Paris 1973“. Okrem korektného postoja k editorom tu treba vyzdvihnúť jednak kvalitu voľby (práce H. Suchiera sa medzi frankofónnymi medievalistami a filológmi dodnes tešia veľkému uznaniu), jednak záujem o aktuálny stav vedeckého bádania. Verzia J. Dufourneta bola totiž po prvýkrát publikovaná v roku 1973, keď bol slovenský metatext už pravdepodobne v procese prípravy.

(2) *Kvalita veršov*: Meno G. Slavkovskej (Gáfrikovej) nemá v dejinách slovenskej poézie taký štatút ako Beniakovo. Počas života vydala len dve pôvodné básnické knihy (*Potichu*, 1974 a *Básne*, 2008) a jej prekladateľské dielo tiež nie je rozsiahle (okrem *Aucassina a Nicoletty* sa podieľala na troch tituloch: P. Corneille: *Horácius*, 1980 – v spolupráci so Š. Caltíkom; J. B. Magin: *Ekloga*, 1981; M. Pawlikowska-Jasnorzewska: *Ruže pre Sapfó*, 1984).²⁴ Napriek tomu sú jej spisovateľské zručnosti – ako naznačuje I. Hostová (2009) v recenzii na zbierku z roku 2008 – hodné povšimnutia a uznania. To platí aj o jej prekladateľských zručnostiach. Jej prirodzená inklinácia k tradičnej poetike a znalosť kresťanského humanizmu (tamže) a starších literatúr (v Ústave slovenskej literatúry SAV sa zaoberala slovenskou barokovou poéziou) zaistila básnickým kapitolám druhého slovenského *Aucassina a Nicoletty* veľmi vysokú kvalitu. Čo sa týka riešenia tvarovej roviny, monoasonancia je – ako u Beniaka – paušálne nahradená rýmami, ich organizácia je však o čosi pravidelnejšia. Schéma *aa bb* je používaná kontinuálne a so striedavým či inak stavaným rýmom sa stretávame len zriedka (napr. v kapitolách XI, XXXIX). Ani dlhšie rýmové sekvencie nie sú početné. Uplatňujú sa najmä v strofách s asymetrickými jadrami (napr. v podobe troch zhodných klauzúl v poradí *aaa* – kapitola VII – alebo *aabba* – kapitola XIII), v menšej miere aj v jadrách s párnym počtom veršov (pozri kapitolu XLI), no nikdy nie v takom rozsahu, aby prejavovali úsilie o rovnorodú eufóniu, typickú pre originál a miestami badateľnú u Beniaka. Danielisová a Slavkovská teda pristupujú k zásade formálnej totožnosti (termín preberáme od J. Ferencíka, 1982, s. 37) voľnejšie. Svedčí o tom aj rozhodnutie rozšíriť pôvodné metrum o jednu až dve slabiky, ktoré je objasnené v doslove:

Pri prebásňovaní ‚piesňových‘ pasáží mohli sme si vybrať jednu z dvoch alternatív: striktné dodržanie sedemslabičného sylabického verša chantefable – alebo uvoľnenie tohto rozmeru. Rozhodli sme sa napokon pre tú, ktorá sa možno z hľadiska francúzskeho originálu bude zdať ‚ahistorická‘. Pretože však dielko podávame slovenskému čitateľovi, vzali sme do úvahy ‚historicitu‘ slovenského verša sylabického a siahli sme po osem-, respektíve deväťslabičnom rozmere, ktorý je v našej literatúre doložený už od najstarších čias (s. 92).

Žiada sa ešte dodať, že „osirotené“ verše majú najčastejšie 5, príležitostne však i 4 (kapitola I, III atď.), 6 (kapitola IX) alebo 7 (kapitola XIX) slabík a sú – v zhode s originálom

²³ Podobnejšie ich vymedzuje J. Truhlářová (2008, s. 15–76).

²⁴ Detailnejšie informácie sú na stránkach Literárneho informačného centra pod heslom *Gizela Gáfriková*. Dostupné na internete: <<https://www.litcentrum.sk/autor/gizela-gafrikova>> [Cit. 2020-09-02.].

– nerýmované. Ako podotýka M. Roques (1929, s. XX) a dosvedčujú *Sekvencia o sv. Eulálii* (*Séquence de sainte Eulalie*), *Život sv. Leodegara* (*Vie de saint Léger*) atď., sedemslabičník sa vo francúzskej poézii 9. – 13. storočia štandardne nevyskytoval, takže hľadisko historicity, ktoré M. Pauliny-Danielisová zdôrazňuje, nie je smerodajné. Bol však zastúpený – podobne ako slovenský osemslabičník – v ľudových piesňach (tamže, s. XX), čo jeho využitie v preklade diela s väzbami na folklór, akým *Aucassin a Nicolette* je, legitimizuje. O to viac, že sa vďaka nemu dôslednejšie rešpektuje zásada významovej totožnosti (Ferenčík, 1982, s. 37). Veršov, ktoré by boli vo vzťahu k pôvodine radikálnejšie diskrepantné alebo by transponovali obsah príliš aproximatívne, u Danielisovej a Slavkovskej v podstate niet. Pridané slabiky umožnili zachovať väčšinu nielen ťažiskových, ale aj marginálnych sém. Vznikol dokonca priestor na prenos lexikálnych figúr.²⁵ Všimnime si napríklad anafory a paralelizmy v nasledujúcej ukážke z kapitoly VII (V. Beniák ich – či už vedome alebo nevedome – prehliadol):

Originál	Danielisovej a Slavkovskej preklad
Nicolette, biax esters, biax venir et biax alers, biax deduis et dous parlers, biax borders et biax jouers, biax baisiers, biax acolers, por vos sui si adolés et si malement menés, que je n'en cuit vis aler, suer, douce amie. (s. 60)	Priateľka sladká, Nicoletta, krásnu a ladnú chôdzu máš, či blížiš sa, či odchádzaš. Si krásna, ked' sa raduješ, ked' prevravíš, ked' žartuješ, ked' vážna si, i ked' sa hráš, ked' objímaš, ked' bozkávaš! Dnes o všetko ma obrali, som z toho na smrť zúfalý, sestrička moja! (s. 19)

Dôslednosť, precíznosť a starostlivosť o maximálnu kvalitu štýlu patria k základným charakteristikám metódy prekladateľiek. Okrem kvalitných rýmov – ak sa aj siahne po gramatickom rýme, počet zhodných hlások v koncovkách je vysoký – to ilustruje dikcia bez syntaktických kostrbatostí a pestrý, no zároveň citlivý výber lexiky. Semiotické napätie medzi časom vzniku originálu a prekladu sa rieši zmierlivo, teda použitím súčasného, zrozumiteľného jazyka s konzervatívnejšou lexikou, ktorá je súčasťou horizontu očakávania čitateľov stredovekej literatúry. Írečité vyjadrenia, typické pre Beniáka, by sme u Danielisovej a Slavkovskej hľadali márne. Azda aj z tohto dôvodu ich preklad zostal len minimálne. V kontexte diskusií, ktoré od konca 50. rokov (pozri Valcerová, 2016, s. 37–40) prebiehali medzi prívržencami modernizujúcich tendencií a staršou generáciou, ho však možno zaradiť k tradičnému krídlu. Pre úplnosť sa ešte treba pristaviť pri rytmickej rovine. Starofrancúzsky sylabický verš sa tiež nahrádza sylabotonickým, najčastejšie s jambickou tendenciou (ženské klauzuly sa bez viditeľnejšieho úsilia o pravidelnosť striedajú s mužskými). Možno však naraziť aj na trochejské strofy (napr. XIX, XXI). Zaujímavé je, že vo viacerých kapitolách rytmus alternuje – za trochejskou časťou nasleduje časť jambická, pričom zlom sa často (no nie nevyhnutne, pozri kapitolu XXXIII) prekrýva so začiatkom priamej reči jednej z postáv. Ako príklad možno odcitovať úvod strofy XIII (s. 33):

Nicoletta, jasná víla
k pilieru sa prítúlila,
štrbinou, kde pukla stena,
počúvala Aucassina

[trochejská časť]

²⁵ Tieto pozorovania nás privádzajú k úvahe o (ne)produktívnosti konzervatívnych a preskriptívnych hlasov, ktoré v diskusiách o preklade básnického textu zaznievajú dodnes. Možno (aj na základe analýz vydarených príkladov z minulosti) nadišiel čas na slobodnejší prístup k niektorým zásadám.

a takto ho oslovila:

„Aucassin, barón ušľachtilý,
môj bezúhonný panoš milý,
nadarmo v plači mínaš sily [...].

[jambická časť]

Na záver ešte poznamenajme, že počet veršov sa – podobne ako u Beniaka – nie vždy zhoduje s originálom (kapitola I je v slovenčine o 2 verše dlhšia). Ide však skôr o výnimku než o pravidlo.

(3) *Kvalita prózy*: Na rozdiel od prekladu zo 40. rokov je u Danielisovej a Slavkovskej kvalita veršovaných a prozaických častí vyrovnaná. Zmysel pre korektnú dikciu a vetné štruktúry, ktoré by boli, ako sľubuje prológ (kapitola I), *bien asis (dobře vyskladané)*, možno badať naprieč celým textom.²⁶ Rytmus pôvodiny je transponovaný rozdelením súvetí na kratšie úseky, ktoré sú recepcne únosnejšie a azda i poetologicky adekvátnejšie. Predovšetkým preto, že sa nimi exponuje inklinácia starých literárnych pamiatok ku koordinácii a juxtapozícii. No tiež preto, že košaté vety s particípiami v modernej slovenčine ustupujú do úzadia a boli by nekompatibilné so „živostou“ jazyka, z ktorého srší *esprit* a *verve*“²⁷ (Dufournet, 1984, s. 32). *Chantefable* je totiž – na pomery 12. či 13. storočia – napísaná „eliptickým a pestovaným štýlom“²⁸ (tamže, s. 13). Súčasťou prekladateľskej stratégie sú aj výrazové kondenzácie. Všimnime si bližšie Aucassinov vstup do besiedky v kapitole XXIV:

Originál	Filologický preklad	Danielisovej ²⁹ preklad
Il se senti molt bleié, mais il s'efforça tant au mix qu'il peut et ataca son cheval a l'autre main a une espine, si se torna sor costé tant qu'il vint tos souvins en le loge. Et il garda par mi un trou de le loge, si vit les estoiles en ciel, s'en i vit une plus clere des autres [...]. (s. 118–119)	Cítil, že sa vážne zranil, urobil však, čo sa dalo, a druhou rukou priviazal koňa k tŕňovému kríku; potom sa otočil na bok a poležiaci vošiel do besiedky. Nahliadol cez škáru, ktorá v nej bola, a na nebi uvidel hviezdy; jedna bola jasnejšia než ostatné.	Veľmi to bolelo, predsa však priviazal koňa jednou rukou o akýsi trnitý krík. Bokom sa prevliekol cez otvor besiedky. Malou štrbinou videl oblohu a hviezdy. Jedna z nich bola jasnejšia ako ostatné. (s. 68)

Keďže nedošlo k zásadným významovým ani stylistickým posunom, riešenie je akceptovateľné. Dokonca možno uvažovať o zaujímavej hre s estetickým účinkom: úsečné vety intenzifikujú tichú intimitu scény.³⁰ Celkovú hodnotu prekladu zvyšuje aj takmer úplná absencia chýb a neželaných významových deformácií. Vďačíme za ňu vzdelaniu M. Pauliny-Danielisovej, ktorá, ako uvádza L. Vajdová v *Slovníku slovenských prekladateľov umeleckej literatúry* (2017, s. 136), „absolvovala štúdium kombinácie [latinský – francúzsky] jazyk a literatúra“. Hĺbková znalosť latinčiny, s ktorou udržiavali staré podoby románskych jazykov veľmi úzke vzťahy, bola pri práci nespornou výhodou.

(4) *Negatívne posuny*: Jeden aspekt však prekladateľka pri tvorbe koncepcie podcenila. Pred chvíľou odobrená technika kondenzácie ju miestami priviedla k redukcii repríz a

²⁶ Týmto konštatovaním nechceme bez rozmyslu podporovať vžitú a podľa L. Venutiho (1995, s. 1–6) neetickú predstavu o tom, že dobrý preklad má kamuflovať svoju reálnu identitu a pôsobiť na čitateľa tak uhladene, akoby dielo pochádzalo z prijímajúceho prostredia. Oceňujeme len konkrétne kroky, ktoré umožnili nerozrušovať diskurz pôvodne nepríznakových pasáží. Navyše, Venutiho zásady sa v súvislosti s transferom časovo vzdialeného diela javia ako problematické. Počin prekladateľiek vyzdvihuje svoju prekladovosť už tým, že je vytvorený nie v historickej podobe jazyka, ale v súčasnej slovenčine.

²⁷ Orig.: „[l]a vivacité de la langue pétillante d'esprit et de verve“.

²⁸ Orig.: „en un style elliptique et fin“.

²⁹ Na prelade prozaických častí a na doslove pracovala M. Pauliny-Danielisová sama. V odkazoch na ne teda uvádzame len jej meno.

³⁰ O. Jodogne (1960, s. 59) ponúka odlišnú interpretáciu – pasáž pokladá za humornú či dokonca parodickú.

textových stereotypov,³¹ ktoré sú želanou poetologickou črtou. Hoci to iste robila v mene všestrannej „korektnosti“ rezultátu, na stredovekú literatúru treba súčasné estetické kritériá aplikovať opatrne. Zásahy sa prejavujú v podstate na všetkých rovinách s výnimkou paralelných scén. Už pri zbežnej analýze sú viditeľné v úvodných vetách prozaických kapitol, kde občas (pozri kapitoly XVIII, XX) chýba preklad rétorického obratu *si con vos avés oï*. Našťastie, nejde o paušálnu elimináciu a možno nájsť výnimky (pozri kapitoly VI, XII). Aj niektoré synonymické binómy sú nahradené jednočlenným vyjadrením (napr. v prvej vete kapitoly XX sa „[une] loge [...] molt bele et mout gente“, s. 102, mení na „očarujúc[u]“ besiedku, s. 45). Je to zvláštne, pretože v iných pasážach badať vedomé úsilie o ich zachovanie („si belement et si cortoisement le m’as ore dit“, s. 90 → „tak šikovne a vyberane [si ma] varoval“, s. 37). Azda najkontroverznejšie však pôsobí výpustka celej informácie v kapitole XXXVIII. Kým v origináli sa o plánoch kartáginského kráľa vydať Nicolettu za pohanského šľachtica hovorí dvakrát (najprv v rovine úmyslu, potom reálneho skutku),³² u Danielisovej len raz:

Originál	Filologický preklad	Danielisovej preklad
Baron li [= a Nicolette] vourent doner un roi de paiens , mais ele n’avoit cure de marier. La fu bien trois jors u quatre. Ele se porpensa par quel engien ele porroit Aucassin querre. Ele quist une viele, s’aprist a vieler, tant c’on le vaut marier un jor a un roi rice paiien. (s. 150)	Za muža jej núkali pohanského kráľa , no ona nemala o manželstvo záujem. Ostala tam tri či štyri dni. Uvažovala, čo by jej pomohlo Aucassina nájsť. Zadovážila si fidulu a naučila sa na nej hrať, až nadišiel deň jej [plánovanej] svadby s bohatým pohanským kráľom.	Žila tam tri či štyri roky, až jedného dňa ju chceli dať za bohatého pohanského kráľa. Nicoletta sa však vydať nechcela. Rozmýšľala, ako nájsť Aucassina. Zadovážila si lutnu a naučila sa na nej hrať. (s. 74)

Tendenciu „opravovať“ prototext ilustruje aj zmena číselného údaja (z dní sa stávajú roky), ktorý bol pravdepodobne vyhodnotený ako nevierohodný. Čitateľom sa možno bude zdať rozdiel medzi postupmi v tomto citáte a v úryvku z predchádzajúcej sekcie minimálny a usúdia, že si protirečíme. Proces translácie je však flexibilný a flexibilné musí byť i jeho hodnotenie. Hranica medzi invenčným a neakceptovateľným riešením je občas závislejšia od rozsahu uplatnenia konkrétneho prostriedku než od jeho povahy. Čo je produktívne v jednom kontexte, nemusí byť v inom.

Záverečné zhodnotenie

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že slovenské literárne pole disponuje dvoma verziami *Aucassina a Nicoletty*, ktoré sú z formálneho i filologického hľadiska adekvátne, aj keď nie úplne rovnocenné. Obe sú zakotvené v stratégiách dekád, v ktorých vznikali, a ich komparácia potvrdzuje výsledky výskumov J. Truhlárovej (2008, s. 15–76) či A. Valcerovej (2016, s. 35–37). Na prelome 40. a 50. rokov 20. storočia skutočne došlo v slovenskom básnickom preklade k zmene paradigmy, sprevádzanej bezprecedentným kvalitatívnym rastom. Estetické kritériá i nároky na odbornosť sa, ako podotýka J. Zambor (napr. 2000, s. 10), sprísnil. Hlavnú zásluhu má na tom J. Felix. Bez jeho práce na Villonovom *Malom a Veľkom testamente* (s J. Kostrom a J. Smrekom) by zrejme dejiny napredovali inak. Jeho *historická metóda* (termín J. Truhlárovej, 2014, s. 36) vyniesla do popredia civilnú prekladateľskú poetiku bez írečitých prvkov, akademickejší prístup k materiálu (vrátane

³¹ Zaujímavé teoretické postrehy k problematike ponúka C. Buridant (2005).

³² Aspoň tak to interpretuje J. Dufournet (1984, s. 151).

kvalitného výberu vydania originálu) i pregnantný koncept dvojice v zložení filológ + básnik³³. Práve vďaka týmto vymoženostiam Danielisovej a Slavkovskej prístup kvalitatívne prevyšuje ten Beniakov. Aj keď – ako sme vysvetlili – ani folklórne vyznenie nie je neakceptovateľné, len menej vhodné s ohľadom na súčasné recepcné preferencie.

V jednom však obe knihy svoju dobu predstihujú. Obdivuhodne citlivo pristupujú k materiálnym špecifikám stredovekej literatúry, o ktorých sa v západnej medievalistike začalo cielene diskutovať až koncom 80. rokov (pozri Salamon, 2017, s. 8–11). Do grafického stvárnenia či vonkajšej kompozície sa premietajú aj špecifiká originálneho manuskriptu, a to minimálne v troch ohľadoch.

(1) Didaskálie sú preložené a dôsledne uvedené pred každou kapitolou. Je to oceneľné, pretože prekladatelia ich pokojne mohli zaradiť len pred prvú veršovanú a prvú prozaickú časť, prípadne pretaviť do poznámky pod čiarou či vysvetlivky v epilógu. U Beniaka nachádzame – možno podľa vzoru originálu (*or dient et content et fabloient/fablent* sa v kapitole X mení na *or dient et content*), možno s cieľom spestriť štýl – viacero variantov (*teraz sa [to] rozpráva, teraz sa prednáša ako rozprávka, toto sa zasa rozpráva, tu sa zasa rozpráva verzus toto sa spieva, teraz sa [to] spieva, tu sa [to zas] spieva, teraz ide spev*). Úvodná informácia o obsahu supľujúca názov, ktorý v 12. a 13. storočí ako ustálený paratextový žáner ešte neexistoval („*C'est d'Aucassin et de Nicolette*“, s. 42), je však – zrejme omylom – vypustená. U Danielisovej a Slavkovskej sa striedajú dve fixné formulky (*rozpráva sa* a *spieva sa*) a svoj pendant má aj „názov“ („*Toto je príbeh o Aucassinovi a Nicolette*“, s. 5).

(2) Čitateľom sa sprostredkúva ukážka hudobnej notácie, ktorá na fóliách rukopisu sprevádza spievané strofy. Z pochopiteľných dôvodov však nie je opakovaná 21-krát (na slovenské verše by ju – prinajmenšom v preklade zo 70. rokov, ktorý rozširuje metrum – nebolo možné aplikovať bez úprav). Danielisová ju v modernom prepise do kľúča g (husľového kľúča) a s patričnými vysvetlivkami umiestňuje za doslov (s. 93). Beniakov ju reprodukuje za poslednou kapitolou (s. 80). Neprikladá žiaden popis a prenáša (aj keď nie úplne dôsledne) kvadratickú notáciu v kľúčoch c a f, použitú v origináli.³⁴

(3) Zvýšená pozornosť sa – či už cielene alebo podvedome – venuje i vizuálu, ktorý v stredovekom písomníctve participoval na tvorbe významu. Hoci praktiky nezachádzajú až k nápodobe rukopisného fólia, s ktorou pri preklade *Sekvencie o sv. Eulálii* experimentoval autor štúdie (Živčák, 2019), zaslúžia si podrobnejšiu analýzu. Na prebale Beniakovho vydania zaujme ozdobný font pseudogotického typu. Iniciály mien protagonistov sú (aj vďaka orámovaniu) výraznejšie ako zvyšok textu. Priestor strany lemujú zľava a zhora abstraktné ornamenty a v centre figuruje jednoduchá čierno-biela grafika, zobrazujúca mužskú a ženskú postavu na koni. Jej pôvod sa nám nepodarilo vypátrať. Originálny manuskript ani najvýznamnejšie kritické vydania obrázky neobsahujú a v tiráži sa meno výtvarníka ani technického redaktora neuvádza. Postavy sa k sebe nežne vinú a ich črty imitujú kánon drevorytov z konca stredoveku.³⁵ Ostatné strany sú však naplnené len písmenami v bežnom grafickom stvárnení. Spolu s mäkkou lepenou (paperbackovou) väzbou to svedčí o úsilí minimalizovať výrobné náklady a azda i o pozíciu, ktorú prekladateľ a vydavateľ dielu v slovenskom literárnom poli predurčili (autonómny pól a nízka miera posvätenia, čiže akýsi „antibestseller“).³⁶ Napriek strohosti však celková úprava vyznieva vhodne archaizujúco. U Danielisovej a Slavkovskej je starostlivosť o materiálne aspekty ešte výraznejšia. Listy papiera vreckových rozmerov sú zasadené do luxusnej koženkej väzby červenej farby. Sčasti

³³ Podľa vzoru J. Felixa si ho osvojili napr. Peter Zajac a Ján Štrasser, Štefan Povchanič a Peter Štilicha, Zuzana Hegedúsová a Ján Buzássy (Truhlárová, 2008, s. 73).

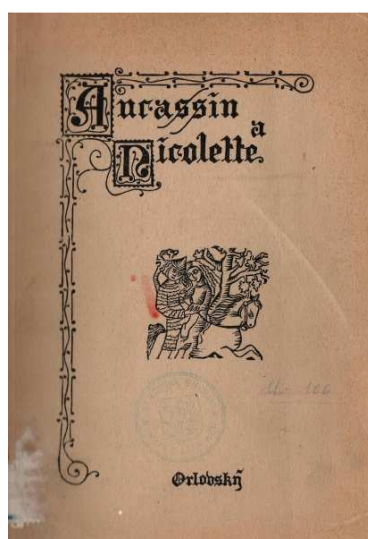
³⁴ Za konzultáciu ďakujeme E. Veselovskej z Ústavu hudobnej vedy SAV.

³⁵ Tento prístup si J. Felix osvojil až v roku 1949, keď vyšiel Villonov *Veľký testament*. V *Malom testamente* z roku 1948 sa siahla po moderných ilustráciách.

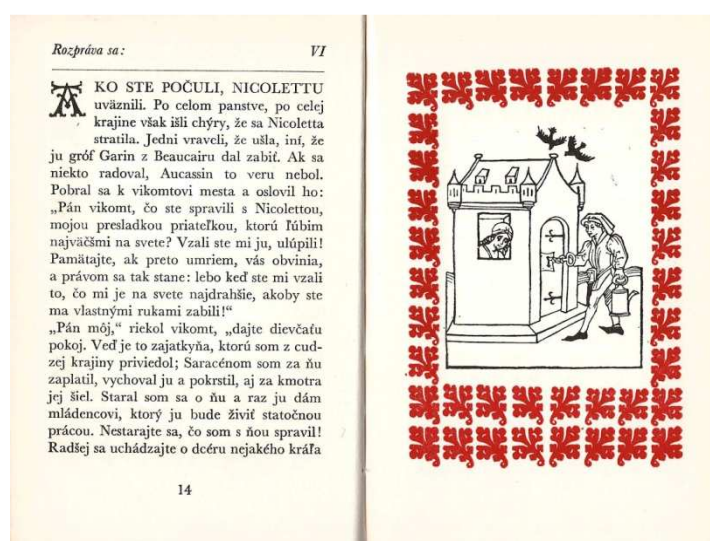
³⁶ Termíny preberáme od P. Bourdieua (2010, s. 167, 169; pozri aj s. 191–209, 283–293).

to majú zrejme na svedomí štandardy edície Kvety. Podobne vyzerá napr. slovenské vydanie prózy A. I. Kuprina *Sulamit* z roku 1975. Na prebale možno okrem výrazného titulu v čiernych ozdobných verzálkach nájsť aj symetrické grafiky dvoch trubačov so zvitkami a tri drobné zlaté ornamenty (listy a srdce).³⁷ Obdobným spôsobom je riešené aj vnútro. Každú prozaickú kapitolu uvádza veľká zdobená iníciaľa a text prerývajú jednak listové ornamenty, jednak lemované grafiky. Vyobrazené sú na nich rôzne scény zo *chantefable*. Ich autor, resp. proveniencia však ostáva – ako v Beniakovom prípade – záhadou. V tiráži sa spomína len meno Adely Jakabovej, ktorá knihu „[g]raficky upravila“ (s. 99). Čo presne táto formulácia znamená, žiaľ, nevieme.

Na ilustráciu a s cieľom vyhnúť sa príliš hutnej deskripcii ponúkame čitateľom obrazové ukážky. Vnímame ich ako znak, že koncepcie prekladateľov boli napriek nedostatkom dôsledkom komplexného a premysleného záujmu. Možno podobný záver vyvodiť aj z translatologického výskumu hlbších textových rovín, ktoré sú ťažiskom estetických kvalít *Aucassina a Nicoletty* v pôvodnom znení? Odpoveď prinesie druhá časť štúdie.

Obrázok 1 *Aucassin a Nicolette*, 1947, vrch prebalu

Obrázok 2 *Aucassin a Nicolette*, 1975, s. 14–15

³⁷ Čierna, červená a zlatá patria medzi základné farby stredovekých rukopisov.

Literatúra:

- BEDNÁROVÁ, K. (2015): Kontexty slovenského umeleckého prekladu 20. storočia. In: O. Kovačičová – M. Kusá (eds.): *Slovník slovenských prekladateľov umeleckej literatúry: 20. storočie*. Bratislava: Veda, s. 15–73.
- BOURDIEU, P. (2010): *Pravidla umění. Vznik a struktura literárního pole*. Prel. P. Kylvoušek a P. Dytrt. Brno: Host.
- BOUTET, D. (1993): *La Chanson de geste. Forme et signification d'une écriture épique du moyen âge*. Paríž: Presses Universitaires de France.
- BURIDANT, C. (2005): De l'ancien français au français contemporain : gué périlleux et quête du traduire. Réflexions sur la traduction des textes médiévaux en français contemporain. In: A. Corbellari – A. Schnyder (eds.): *Translatio litterarum ad penates*. Lausanne: Centre de Traduction Littéraire, Université de Lausanne, s. 17–107.
- FELDEK, L. (1977): *Z reči do reči*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- FERENČÍK, J. (1982): *Kontexty prekladu*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- GALKO, L., ed. (1972): *Slovenské spevy*. 2. doplnené, kritické a dokumentované vyd., 1. diel. Bratislava: Opus.
- GAUTIER, L. (1892): *Les Épopées françaises : études sur les origines et l'histoire de la littérature nationale*. Zväzok II, 2. upravené vyd. Paríž: H. Welter.
- GODEFROY, F. (1881 – 1902): *Dictionnaire de l'ancienne langue française et tous ses dialectes du IXe au XVe siècle*. 10 zväzkov. Paríž: F. Vieweg.
- HOSTOVÁ, I. (2009): Nebudem sa báť zlého, lebo si so mnou ty, báseň (Gizela Slavkovská-Gáfríková: Básne). In: *Knižná revue*, XIX/7, s. 4.
- HUNT, T. (1979): La parodie médiévale : le cas d'Aucassin et Nicolette. In: *Romania*, 100/3, s. 341–381.
- JODOGNE, O. (1960): La parodie et le pastiche dans "Aucassin et Nicolette". In: *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, 12, s. 53–65.
- KIBLER, W. (1987): Relectures de l'épopée. In: *Au carrefour des routes d'Europe : la chanson de geste*. Zväzok I. Aix-en-Provence: Presses universitaires de Provence, s. 103–140.
- LAŠ, M. (2017): Flexibilná objektivita v procese kritiky umeleckého prekladu. In: *Kritika prekladu*, 2017/1, s. 11–19.
- NICHOLS, S. G. (2018): Seeing Textual Identity as Real Patterns in Medieval Vernacular Manuscripts. Rukopis štúdie. [Cit. 2020-13-10.] Dostupné na internete: <https://www.academia.edu/38043756/Seeing_Textual_Identity_as_Real_Patterns_in_Medieval_Vernacular_Manuscripts>
- PELÁN, J., prekl. (1987): *Píseň o Rolandovi*. Praha: Odeon.
- ROGGER, K. (1951): Étude descriptive de la chantefable Aucassin et Nicolette. In: *Zeitschrift für romanische Philologie*, 67/4–6, s. 409–457.
- ROGGER, K. (1954): Étude descriptive de la chantefable Aucassin et Nicolette II. In: *Zeitschrift für romanische Philologie*, 70/1–2, s. 1–58.
- ROQUES, M., ed. (1929): *Aucassin et Nicolette. Chantefable du XIIIe siècle*. 2. upravené vyd. Paríž: Champion.
- ROQUES, M. (1955): K. Rogger, Étude descriptive de la chantefable « Aucassin et Nicolette » (*Zeitschrift für romanische Philologie*, XLVII (1951), p. 409–457, et LXX (1954), p. 1–58). Compte rendu. In: *Romania*, 76/301, s. 113–119.
- ROUSSEL, C. (1998): *Conter de geste au XIVe siècle : Inspiration folklorique et écriture épique dans « La Belle Hélène de Constantinople »*. Ženeva: Droz.
- ROUSSEL, C. (1999): Mots d'emprunt et jeux de dupes dans Aucassin et Nicolette. In: *Romania*, 117/3–4, s. 423–447.
- ROUSSEL, C. (2014): Chantefable. In: S. Neiva – A. Montandon (eds.): *Dictionnaire raisonné de la caducité des formes et des genres littéraires*. Ženeva: Droz, s. 147–153.

- RYCHNER, J. (1955): *La Chanson de geste : essai sur l'art épique des jongleurs*. Ženeva: Droz.
- SALAMON, A. (2017): Présentation : Mettre en livre. Pour une approche de la littérature médiévale. In: *Études françaises*, 53/2, s. 5–25.
- TRUHLÁŘOVÁ, J. (2008): *Na cestách k francúzskej literatúre*. Bratislava: Veda.
- TRUHLÁŘOVÁ, J. (2014): Jozef Felix a historická prekladateľská metóda. In: L. Vajdová a kol.: *Myslenie o preklade na Slovensku*. Bratislava: Kalligram, Ústav svetovej literatúry SAV, s. 32–54.
- VAJDOVÁ, L. (2017): Pauliny-Danielisová Mariana. In: O. Kovačičová – M. Kusá (eds.): *Slovník slovenských prekladateľov umeleckej literatúry*. Bratislava: Veda, s. 136–137.
- VALCEROVÁ, A. (2006): *Hľadanie súvislostí v básnickom preklade*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- VALCEROVÁ, A. (2016): Tradičné a moderné, naše a cudzie ako hybné sily vývinu básnického prekladu (s dôrazom na situáciu po roku 1945). In: *World Literature Studies*, 8/1, s. 35–48.
- VENUTI, L. (1995): *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. New York: Routledge.
- ZAMBOR, J. (2000): *Preklad ako umenie*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ŽIVČÁK, J. (2018): Na margo Piesne o Viliamovi: „Vzbudte všetkých hrdinov, nech prídu, nech vystúpia všetci bojovníci!“ (1/2). In: *Vertigo*, 6/1–2, s. 46–51.
- ŽIVČÁK, J. (2019): Umrieť z lásky a pre lásku: poznámky k protofrancúzskej Sekvencii o sv. Eulálii. In: *Vertigo*, 7/4, s. 16–24.

Pramene:

- DUFOURNET, J., ed. a prekl. (1984): *Aucassin et Nicolette*. Paríž: Flammarion.
- BENIAK, V., prekl. (1947): *Aucassin a Nicolette*. Bratislava: Vedecké a umelecké nakladateľstvo Jozefa Orlovského.
- PAULINY-DANIELISOVÁ, M. – SLAVKOVSKÁ, G., prekl. (1975): *Aucassin a Nicolette*. Bratislava: Tatran.

Ďalšie použité zdroje:

- Elektronická knižnica Gallica, faksimile manuskriptu BnF, fr. 2168. [Cit. 2019-19-12.] Dostupné na internete: <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9058947p>>
- Portál Arlima (Archives de littérature du Moyen Âge), heslo *Aucassin et Nicolette*. [Cit. 2020-10-01.] Dostupné na internete: <https://www.arlima.net/ad/aucassin_et_nicolette.html>
- Literárne informačné centrum, heslo *Gizela Gáfriková*. [Cit. 2020-09-02.] Dostupné na internete: <<https://www.litcentrum.sk/autor/gizela-gafrikova>>

Summary

On two Slovak translations of *Aucassin and Nicolette* (1/2)

Aucassin and Nicolette, a half prose and half verse Old Picard work from the turn of the 13th century, got a surprisingly good reception throughout Europe over the past century. In Slovakia, it appeared in two translations, published respectively in 1947 and 1975 by V. Beniak and M. Pauliny-Danielisová (in collaboration with G. Slavkovská). This paper seeks to compare their qualities against a set of four criteria: the choice of the source text (the critical edition of the manuscript original), the quality of prose chapters, the quality of verse chapters, and the nature of negative shifts. Despite being faithful to the mainstream translational poetics of the decades they were active in, all three translators did a competent job and were ahead of their time in terms of their sensibility to material aspects of medieval textual identity.

O ruskom pravoslávnom a slovenskom gréckokatolíckom diskurze, rečových stratégiách a taktikách v homíliách

Petríková, A.: *Náboženský diskurz. Rečové stratégie a taktiky v homíliách*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2019. 231 s. ISBN 978-80-555-2202-9

Ján Gallo

Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra
jgallo@ukf.sk

V roku 2019 vydala Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove monografickú prácu *Náboženský diskurz. Rečové stratégie a taktiky v homíliách*, ktorú autorka – A. Petríková – ako novinku predkladá odbornej verejnosti v rámci grantového projektu VEGA č. 1/0180/17 *Vplyv aktuálnych smerov lingvistického výskumu na jazykovednú terminológiu (v slovensko-poľsko-ruskom komparatívnom pláne)*. Recenzovaná monografia nadväzuje na autorkinu predchádzajúcu monografickú prácu *Propoved' kak komunikativo-kul'turnyj fenomen* (2010), v ktorej sa prezentovala analýza kázne (rus. проповедь), bol vyčlenený náboženský štýl, jazykové, textové a intertextové prostriedky kompozičnej výstavby slovenskej gréckokatolíckej homílie a pravoslávnej kázne v ruskom jazyku. V recenzovanej monografii sa chápanie kázne dopĺňa a vníma ako prostriedok prepojenia medzi komunikantom a príjemcom na prenášanie a interpretáciu biblických udalostí s reflektovaním v personálnom a kolektívnom vedomí veriacich.

Základ monografie tvorí ruská pravoslávna homília ako komunikát, ktorý autorka dopĺňa aj útvarmi slovenských gréckokatolíckych homílií, pričom na základe pragmalingvistickej a kognitívno-lingvistickej analýzy exemplifikačného materiálu v počte 200 ruských a slovenských textov práca prezentuje chápanie a vysvetlenie podstaty náboženského diskurzu a jeho význam z hľadiska duchovného napredovania osobnosti.

Cieľom monografie je komplexne analyzovať náboženský diskurz (ruská pravoslávna a slovenská gréckokatolícka diskurzívna sféra), vymedziť jeho ústredné koncepty, opísať stratégie a taktiky v homíliách a taktiež určiť ich funkčnosť a efektívnosť. Cieľom je taktiež vymedziť jazykové prostriedky reflektujúce sa v stratégiách a taktikách. Po dôkladnom preštudovaní predloženej práce môžeme konštatovať, že stanovené ciele sa podarilo v plnej miere dosiahnuť. Prezentovaná komplexná analýza bezpochyby potvrdila autorkin pohľad na objekt výskumu umožňujúci podrobnejšie predstavenie vonkajších a vnútorných znakov ruskej pravoslávnej a slovenskej gréckokatolíckej diskurzívnej sféry vyvíjajúcej sa v kontexte historického, kultúrneho, sociálneho a jazykového prostredia.

Metodologický základ spracovania predloženej monografickej práce tvorí použitá metóda analýzy a interpretácie vybraných textov homílií. Použitie oboch metód hodnotíme pozitívne. Na opis obsahu a štruktúry jednotlivých konceptov je taktiež vhodne aplikovaná metóda sémanticko-kognitívnej analýzy.

Členenie prvej kapitoly (*Diskurz v súčasnej lingvistike*) na štyri podkapitoly, ktorých základ tvorí pohľad na problematiku diskurzu v diachrónnom a synchrónnom aspekte, je logické. V prvej podkapitole sa vymedzuje pôvod pojmu *diskurz*, pričom ide o náležité poukázanie na viacvýznamovosť, variabilnosť a neexistenciu všeobecného prijatia vymedzenia daného pojmu. V podkapitole 1.2 sa konfrontujú pojmy *diskurz* a *text* ako objekty lingvistického výskumu s doložením rôznorodých názorov renomovaných lingvistov domácej

a zahraničnej proveniencie. Stotožňujeme sa s názorom autorky, ktorá v rámci danej problematiky dospieva k záveru, že „v súčasných lingvistických výskumoch sa diskurz chápe ako, po prvé, konkrétna komunikačná udalosť, ktorá je fixovaná v písomných textoch a v ústnej reči, uskutočňovaná v konkrétnom komunikačnom priestore kognitívne a typologicky podmienenom; po druhé, súhrn tematicky zoskupených textov“ (s. 14). V danej podkapitole oceňujeme aj uvedenie vlastnej tabuľky konfrontovaných vlastností diskurzu a textu (s. 17). Aj v tomto prípade sa prikláňame k názoru autorky o rozhraničení daných pojmov na základe statiky a dynamiky a taktiež k názoru o veľmi tesnom spojení diskurzu a textu, kde sa diskurz poníma ako kognitívny proces spojený s rečovou činnosťou a text ako výsledok tohto procesu. V súvislosti s problematikou vzťahu textu a diskurzu vítame aj pripomenutie aktualizácie pojmov *verbálne správanie*, *komunikačná udalosť*, *komunikačná situácia*, *komunikačná činnosť* a *rečová situácia*. Podľa nášho názoru ponímanie diskurzu v súčasnej ruskej jazykovednej teórii podľa N. I. Formanovskej (2001) ako jedno z najkompaktnejších je opodstatnené, pretože v zhode s autorkou ide o „proces rečovej činnosti, ktorý zahŕňa celý súbor subjektívnych sociokultúrnych, špecificky národných, precedenčných a stereotypných významov“ (s. 19). Pertraktovanie problematiky skúmania diskurzu z kognitívno-semiologických pozícií spolu s hodnotovo-významovým aspektom diskurzívnych praktík hodnotíme pozitívne. V podkapitole 1.3 ide o poukázanie na sociálny aspekt diskurzu, t. j. jeho fungovanie v širšom sociokultúrnom kontexte, pričom sa uvádzajú chápania diskurzu podľa M. Foucaulta, M. Pécheuxa, P. Sériota a J. S. Stepanova. Vymedzenie jednotlivých typov diskurzov na základe príznakov (rovina, funkčná sféra, národná príslušnosť, pohľad účastníkov komunikácie) je v podkapitole 1.4 funkčné a prehľadné.

Ťažiskovou témou 2. kapitoly je inštitucionálny typ diskurzu, ktorý autorka charakterizuje ako „vzorové verbálne konanie, ktoré sa stanovilo v spoločnosti a používa sa v konkrétnej komunikačnej sfére“ (s. 28). Inštitucionálny diskurz sa v podkapitole 2.1 definuje podľa M. Foucaulta (1969), pričom, podľa nášho názoru mohli byť uvedené aj novšie definície viacerých renomovaných lingvistov. Popri vymedzení niekoľkých typov diskurzu sa vhodne poukazuje na aktuálnosť ich výskumov enumeráciou mnohých ruských, ale aj slovenských lingvistov. V kontexte autorkinho výskumu inštitucionálneho diskurzu sa uvádzajú aj definície pojmov *inštitúcia* a *sociálna inštitúcia*, pričom konštatujeme, že hodnotenie inštitucionálneho diskurzu samotnou autorkou ako „druh komunikácie, účastníci ktorej – i keď sa navzájom nepoznajú – komunikujú v súlade s normami konkrétnej sociálnej inštitúcie“ (s. 21) je výstižné, zrozumiteľné a adekvátne vystihuje podstatu daného pojmu. V rámci modelovej štruktúry inštitucionálneho diskurzu, predstavenej v podkapitole 2.1.1, je vymedzených osem základných, hierarchicky organizovaných modulov, ktoré z hľadiska komunikačného procesu môžu v rozličných kombináciách participovať na prenose, vnímaní a interpretácii informácie. Jednotky, ktoré podliehajú analýze ústneho a písomného diskurzu, sú názorne predstavené na s. 35 a na základe nich je vymedzených sedem znakov charakteristických pre inštitucionálny diskurz (ibid.).

V úvodnej časti podkapitoly 2.2 sa okrem definícií náboženského diskurzu v užšom a širšom zmysle uvádza aj rôznorodá nomenklatúra v slovenčine a ruštine. V ďalšej časti sa pertraktujú dva typy inštitucionálneho diskurzu – pravoslávna a gréckokatolícka diskurzívna sféra, ktoré sa realizujú v niekoľkých komunikačných sférach. Ďalší autorkin výskum je vzhľadom na predmet výskumu v predloženej práci orientovaný na jednu z komunikačných sfér v rámci kresťanského diskurzu, akou je komunikácia v rámci cirkvi. Stotožňujeme sa s názorom autorky, že daná komunikácia je „základnou náboženskou inštitúciou a je jedným z možných priestorov na uskutočnenie dialógu členov istej komunity“ (s. 37). V súvislosti s komunikáciou v cirkvi sa v recenzovanej práci vhodne vysvetľuje aj jednoduchá a každému dostupná forma realizácie náboženského diskurzu – komunikácia človeka s Bohom, pričom na

základe nej sa na s. 39 uvádza aj schéma komunikačného modelu hierarchie účastníkov náboženského diskurzu v porovnaní s komunikačným modelom podľa českého lingvistu R. Göttlichera (2003). Je na mieste, že aj vnútorný dialóg sa v práci považuje za súčasť náboženského diskurzu, pričom sa taktiež uvádza schéma daného komunikačného modelu podľa R. Göttlichera (ibid.). Víťame skutočnosť, že okrem človeka a Boha ako účastníkov náboženského diskurzu sa na s. 41–42 prezentujú aj ďalšie komunikujúce subjekty – anjelské bytosti. Schéma danej sakrálnej komunikácie je prehľadne znázornená na s. 42. Ďalej sa uvádzajú aj štyri predpoklady úspešnej komunikácie a v rámci náboženského diskurzu sa taktiež vymedzujú „univerzálne hodnoty“ – život, láska, dobro, spravodlivosť, milosrdenstvo (s. 44), ktoré, v zhode s autorkou, „uznáva celé ľudstvo“ (ibid.), pričom pozitívny efekt homílie vidí v empatickom prístupe kazateľa, „keď sa dokáže vžiť do situácie druhého človeka, ponoriť sa do jeho myšlienkového, citového sféry“ (ibid.).

Podkapitola 2.2.1 (*Náboženský diskurz ako rituálny akt*) je venovaná problematike rituálu s uvedením definície pojmu *rituál*, jeho druhov (verbálny, neverbálny) a rôznych chápaní (napr. ako iniciácia, ako kultúrny text). Na základe svojich predpokladov A. Petříková dospieva k záveru, že „náboženský diskurz kresťanskej konfesie je rituálnym aktom, pretože má 1. cyklickú povahu (náboženské sviatky), 2. scenár (liturgia), 3. jednoznačnú štruktúru aktérov, 4. temporálnosť, 5. symbolickosť (oblečenie duchovenstva, ikony)“ (s. 48). Aj v tomto prípade sa stotožňujeme s názorom autorky, ktorá homíliu pokladá za súčasť náboženského diskurzu a hodnotí ju ako žáner, ktorý „patrí do sféry rituálnej náboženskej komunikácie“ (ibid.).

V podkapitole 2.3 sa rieši problematika vzťahu diskurzu a komunikácie a na základe uvedeného príkladu (pastiersky list pravoslávneho patriarchu Kirilla v súvislosti s 25. výročím tragédie v černo-byľskej elektrárni, v ktorom zdôrazňuje sociálne a historické dôsledky katastrofy pre ľudstvo) súhlasíme s názorom A. Petříkovej, že „komunikácia nie je možná bez diskurzu“ (s. 52). Oceňujeme, že autorka do ďalšej časti danej podkapitoly zaradila v rámci náboženskej komunikácie aj dôležitú problematiku správneho oslovenia predstaviteľov Cirkvi s doložením názorných príkladov zo slovenského gréckokatolíckeho a pravoslávneho prostredia (s. 53–54). Podkapitola 2.3.1 je venovaná problematike adresáta a adresanta náboženského diskurzu, pričom sa vysvetľujú aj otázky religiozity. Na základe dvoch druhov religiozity – zvnútornenej a vonkajškovej sa uvádza aj osem kritérií, podľa ktorých je možné určiť prejavy religiozity u komunikanta. V súvislosti s kategóriou adresáta náboženského diskurzu vysoko hodnotíme aj autorkino poukázanie na päť typov veriacich na Slovensku (cirkevne založený, tradične náboženský, liberálne náboženský, nábožensky ľahostajný a nenáboženský typ), čo porovnáva s typológiou ruskej religióznej jazykovej osobnosti (vovedený do cirkvi (cirkevník), pokrstenec, neophytos, cudzí a odpadlík) podľa I. V. Bugajevovej (2005). Kazateľ ako predstaviteľ Cirkvi sa z hľadiska kategórie adresanta (informačného mediátora) v práci právom považuje za osobu, ktorá sa s človekom kontaktuje verbálne či neverbálne, pričom ide o formovanie živej komunikácie. V danej podkapitole sa taktiež pertraktuje problematika subjektu náboženskej inštitúcie v pravoslávnej cirkevnej hierarchii (rehoľné kňazstvo, svetské kňazstvo) spolu s tromi stupňami kňazstva (diakon, presbyter, biskup) s poukázaním na reálnu skutočnosť, že „každý cirkevný subjekt tvorí spolu s veriacimi jeden celok, t. j. náboženskú inštitúciu príslušného konfesijného typu“ (s. 60–61).

V podkapitole 2.4 (*Znakový priestor náboženského diskurzu*) ide o prezentovanie problematiky semiotického prístupu k výskumu diskurzívnych osobitostí náboženstva, pričom sa na s. 62–63 vhodne uvádza typológia neverbálnych znakov. Ide o ikony, indexy a symboly. Okrem nich sa prezentujú aj iné prítomné neverbálne znaky v náboženskom diskurze, akými sú rôzne znaky – artefakty. Prínos v danej časti predstavuje aj opis pravoslávneho chrámu z

hľadiska jeho smeru, častí a architektonickej symboliky, čo určite ocení aj menej odborne zdatný čitateľ v danej oblasti. Aj uvedenie enumerácie a stručného opisu ďalších znakov – artefaktov (predmety oltára, bohoslužobné predmety, antimins, bohoslužobné a jednotlivé cirkevné rúcha – diakonské, presbyterské, biskupské) v danej podkapitole hodnotíme pozitívne. Víťame aj fakt, že sa neopomínajú nielen verbálne znaky (prosba o požehnanie, odriekanie modlitieb), ktoré umocňujú význam neverbálnych znakov, ale ani symbolika farieb. V súvislosti s problematikou znakov je možné akceptovať názor, že aj subjekty náboženstva a duchovného otca sa v niektorých situáciách považujú za znak. Znaková podstata duchovného je explicitne vyjadrená v štyroch aspektoch s doloženými príkladmi. V danej podkapitole sa taktiež neopomínajú ani ikonické znaky: znázornenie kríža a meno, ktoré v zhode s autorkou „vystupuje ako symbol presahujúci hranice znaku“ (s. 71). V závere danej podkapitoly sa stotožňujeme s názorom autorky o súhrne rozmanitých znakov, ktoré tvoria náboženský diskurz, v ktorom sú symbolické ikony kombinované s verbálnymi znakmi.

V podkapitole 2.5 (*Funkcie náboženského diskurzu*) ide o zamyslenie sa nad významom jazykových funkcií (komunikatívna, fatická, apelatívna, emotívna, informatívna, regulatívna) v náboženskom (v recenzovanej práci pravoslávnom a gréckokatolíckom) diskurze, čo je doložené výberom adekvátnych ruských príkladov s niektorými pendantmi v slovenčine. V tejto podkapitole sa hovorí aj o textoch používaných v cirkevnej komunikácii, t. j. listoch (rus. послания), napr. duchovných, sviatočných a nesviatočných. Okrem uvedených jazykových funkcií sa v danej kapitole uvádzajú aj iné špecifické funkcie v náboženskom diskurze, akými sú performatívnosť (explicitné a implicitné performatívy), strategická funkcia, funkcia kompenzácie skúmaného diskurzu a magická funkcia (cirkevné úkony, tajomstvo svätej Eucharistie, večné sľuby, sľub chudoby a čistoty, sľub mlčanlivosti). Modlitbová funkcia sa považuje za špecifickú a jednu z nosných funkcií náboženského diskurzu.

V rámci recenzovanej práce vysoko oceňujeme zaradenie podkapitoly 2.6 (*Hodnoty náboženského diskurzu*), ktorá aj pre nenáboženský typ čitateľa predstavuje veľký zdroj poučenia. V úvodnej časti ide o charakteristiku pojmu *hodnota*, uvádza sa všeobecné členenie hodnôt a ich rozdelenie na vitálne, sociálne, politické, morálne, náboženské a estetické s cieľom prepojiť hodnoty a jazyk. Taktiež sa prezentuje názor J. Horeckého (2001) o celých reťazcoch hodnôt – hodnotovej sústave – a uvádza sa aj pokusne vypracovaný katalóg hodnôt (utilitárne a emocionálne) podľa S. Dorotíkovej (1980). Na s. 89 sa prezentuje členenie hodnôt na niekoľko skupín (supermorálne, morálne, utilitárne a subutilitárne) a v rámci náboženského diskurzu sa hovorí o „supermorálnych hodnotách“ (ibid.), t. j. náboženských dogmách, ktoré „určujú správanie sa človeka k Bohu“ (ibid.). V ďalšom kontexte danej problematiky sa na s. 90 uvádzajú štyri základné funkcie hodnotového systému. Na s. 91 sa plne stotožňujeme s autorkiným tvrdením o kultúre ako svete hodnôt a prostriedkov, ktoré využíva spolu s realizáciou cieľov, čím sa prezentuje kresťanský axiologický základ rešpektujúci morálne a sakrálné hodnoty. V súvislosti s tým sa poukazuje na chápanie hodnoty ako absolútneho dobra, z čoho vychádza kresťanstvo. Na s. 91 sa uvádzajú aj štyri základné funkcie hodnotového systému a následne na s. 92 sa prezentuje klasifikácia kresťanských hodnôt v rámci jednotlivých skupín (ontologické, antropologické, etické, estetické, kognitívno-mystické, symbolické, sociálne) so zodpovedajúcimi slovnými jednotkami (aj v preklade do ruštiny). V ďalšej časti sa podrobnejšie opisujú a vysvetľujú niektoré dôležité kresťanské hodnoty a duchovné skúsenosti cirkvi reflektujúce sa v rôznych bohoslužobných textoch.

Podkapitola 2.7 je v rámci konfesionalnej komunikácie venovaná problematike konceptov, spomedzi ktorých za základné koncepty konfesionalnej komunikácie možno považovať vieru, Boha, lásku, ducha, dušu, pravdu a večnosť. V ďalšej časti sa akcentujú základné pravoslávne koncepty (mysticko-dogmatické, mysticko-asketické, životné hodnoty), pričom koncept *viera* v rámci životných hodnôt považujeme v zhode s autorkou za unikátny

kultúrny koncept náboženského diskurzu. Je nanajvýš pozitívne, že v ďalšej časti danej podkapitoly sa mu venuje patričná pozornosť.

V rámci náboženského diskurzu sa v recenzovanej práci neopomína ani kategória času a priestoru, ktorej je venovaná samostatná podkapitola 2.8 (*Kategória času a priestoru v náboženskom diskurze*). V úvodnej časti ide okrem enumerácie a vysvetľovania rôznych druhov času o podrobnejší výklad pojmu *diskurzívny čas*. V ďalšej časti na základe uvažovania o čase ako psychologickom fenoméne, t. j. čase „prežívaného a prežitého“ (s. 112), sa vyčleňuje vnútorný čas, vonkajší čas (čas a priestor), čas ako túžba, myšlienka (subjektívny čas) ako základné predstavy kategórie času v jazyku. V ďalších častiach danej podkapitoly sa hovorí i o čase života, sakrálnom čase a vo vzťahu k inštitucionálnemu diskurzu aj o chronotope (časopriestore). V rámci záverov danej podkapitoly sa stručne vysvetľuje fyzický, metafyzický, individuálny a duchovný čas, ako aj sakrálnosť náboženského času. Akceptujeme autorkino vnímanie kategórie času ako univerzálnej, kolektívnej, ale aj individuálnej hodnoty prispievajúcej do všeobecného systému iných hodnôt.

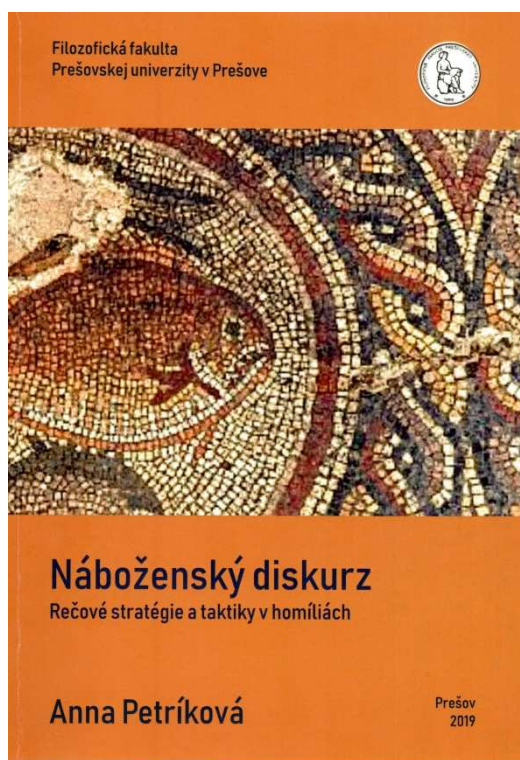
V prvej podkapitole tretej kapitoly (*Rečové pôsobenie ako produktívny druh rečovej činnosti v náboženskej komunikácii*) sa vysvetľuje problematika komunikácie, komunikačného a rečového pôsobenia, pričom sa uvádzajú náležité prostriedky a faktory používané počas pôsobenia rečou. Osobitne sa vyčleňujú typy rečového pôsobenia (sociálne, vôľové, vysvetľovanie a informovanie, hodnotiace a emocionálne). V ďalšej časti ide o výstižný opis mechanizmu rečového pôsobenia a jeho aplikáciu u hovoriaceho. Súhlasíme s autorkou, že daný mechanizmus sa reflektuje v zmene konceptov rečového pôsobenia. Rečové pôsobenie sa podľa teórie rečovej činnosti považuje v zhode s autorkou za „zložitú formu rečovej činnosti“ (s. 122) a z pohľadu kognitívnej sémantiky za „osobitný druh ľudského konania, do organizácie ktorého sú zakomponované strategické ciele na dosiahnutie takých zmien štruktúry recipientovho poznania, ktoré by spôsobili určité zmeny jeho intencnej sféry“ (s. 123). V podkapitole 3.2 sa na základe dôkladne realizovaného výberu exemplifikácie demonštruje rečové pôsobenie homílie (prejavu kazateľa), ako jedného z hlavných žánrov náboženského diskurzu, na rozum a city adresáta s cieľom, „aby sa recipient chcel zapojiť do vnútorného dialógu nielen s kňazom, ale najmä s Bohom“ (s. 126). Rečové a komunikačné stratégie pôsobenia na recipienta sa v podkapitole 3.3 vysvetľujú spočiatku len všeobecne, ale v podkapitole 3.4 sa už podrobnejšie opisujú diskurzívne stratégie náboženského diskurzu najčastejšie sa objavujúce v homíliách (komunikačná, apelujúca, podporujúca, hodnotiacia a kontrolujúca stratégia). Náležitá pozornosť je venovaná aj ďalším stratégiám náboženského diskurzu (organizujúca, modlitbová, svedecká a obradová). V podkapitole 3.5 sa skúma rečová stratégia sebaidentifikácie a jej realizácia prostredníctvom sémantickej opozície *vlastný – cudzí*. Neopomína sa ani realizácia stratégie sebaidentifikácie pomocou taktiky kritiky a varovania. V podkapitole 3.6 ide o analýzu argumentačnej stratégie, v rámci ktorej sa akcentuje analýza dvoch taktík: taktika apelácie na autoritu a texty Evanjelia a taktika používania rôznych príkladov. V podkapitole 3.7 ide o analýzu nosnej stratégie žánru homílie – vysvetľujúcej stratégie, ktorá sa realizuje pomocou taktík pojmovej kategorizácie, obraznej kategorizácie (realizovaná prostredníctvom metafory) a axiologického zamerania. Na základe výkladu problematiky tretej kapitoly možno konštatovať, že autorkin výskum jasne preukázal použitie takých stratégií a taktík na vedomie a podvedomie adresáta v homíliách, v dôsledku čoho sa mení jeho nazeranie na okolitý svet s nadobúdaním nových foriem správania.

V závere konštatujeme, že recenzovaná monografická práca, spracovaná na základe adekvátne stanovenej metodológie, je napísaná kultivovaným jazykom, kompozične správne členená, prehľadná a prístupná. Práca svojím aktuálnym a moderným spracovaním nepochybne obohacuje knižný trh s pomerne úzkou paletou pôvodných monografických prác zameraných na výskum náboženského diskurzu. Dovoľme si tvrdiť, že publikácia si od svojho vydania

určite našla prvých adresátov, či už z radov lingvistov, filozofov alebo teológov. Táto odborne erudovaná práca ako celok pôsobí priaznivo a zaslúži si preto svoje miesto a náležitú pozornosť aj popri iných publikáciách zameraných na problematiku diskurzu.

Literatúra:

- БУГАЕВА, И. В. (2005): Языковая личность в религиозном дискурсе: к постановке проблемы. In: *Язык и социум*. Материалы VI Международной научной конференции 3 – 4 декабря 2004. Т. 1. Минск: РИВШ, с. 12–15.
- DOROTÍKOVÁ, S. (1980): *Filozofia a problém hodnoty*. Bratislava: Pravda.
- ФОРМАНОВСКАЯ, Н. И. (2001): Высказывание и дискурс как основные единицы общения. In: *Русский язык: исторические судьбы и современность*. Тр. и материалы конгресса. Москва: МГУ, с. 19.
- ФУКО, М. (1969): *Что такое автор?* Выступление на заседании французского философского общества 22 февраля 1969 г. в Колледж де Франс под председательством Жана валя. [Cit. 2013-11-12]. Dostupné na internete: <<http://www.philosophy.ru/library/foucault/aut.html>>
- GÖTTLICHER, R. (2003): Modlitba jako komunikát. In: *Teologické texty*. [Cit. 2015-06-03]. Dostupné na internete: <<http://http://www.teologicketexty.cz/casopis/2003-5/modlitba-z-hlediska-lingvistickeho.html>>
- HORECKÝ, J. (2001): Jazykové vedomie. In: S. Ondrejovič (ed.): *Človek a jeho jazyk. 2. Jazyk ako pamäť kultúry*. Bratislava: Veda, s. 109–116.
- ПЕТРИКОВА, А. (2010): *Проповедь как коммуникативно-культурный феномен*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- PETRÍKOVÁ, A. (2019): *Náboženský diskurz. Rečové stratégie a taktiky v homíliách*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

Obrázok 1 Vrchná časť obálky recenzovanej monografickej práce *Náboženský diskurz. Rečové stratégie a taktiky v homíliách* (2019)

Překlady pro EU: Institucionální překlad v kontextu institucí a orgánů Evropské unie – nová prehľadová monografia so zameraním na inštitucionálnu prekladateľskú prax textov EÚ
Tomáš Svoboda (ed.): *Překlady pro EU: Institucionální překlad v kontextu institucí a orgánů Evropské unie*. Praha: Nakladatelství Milada Karez 2019. 148 s. ISBN: 978-80-905117-7-4

Vladislav Hrežo

Inštitút anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
vladislav.hrezo@smail.unipo.sk

Kolektívna monografia Tomáša Svobodu *Překlady pro EU* s podnázvom *Institucionální překlad v kontextu institucí a orgánů Evropské unie*, v ktorej editor kombinuje chronologický a tematický prístup, poskytuje čitateľovi komplexný obraz o fungovaní českej prekladateľskej praxe, najmä v súvislosti s prekladom právnych textov EÚ v orgánoch a inštitúciách EÚ, čo je vyjadrené aj v podnázve publikácie. Autor súčasne rieši túto problematiku aj z hľadiska externých dodávateľov prekladu.

Tomáš Svoboda pôsobí na Ústave translatológie FF Karlovej univerzity v Prahe a je členom výkonného výboru Jednoty tlumočníků a překladatelů (JTP) a Rady európskej siete univerzít European Master's in Translation. Ako skúsený prekladateľ a akademik prichádza v roku 2019 s kolektívnou monografiou po viacerých úspešných publikáciách, akými sú napr. *Translation manuals and style guides as quality assurance indicators: The case of the European Commission's Directorate-General for Translation* z kolektívneho diela, vydaného v roku 2017 v spoluautorstve s Ľucjou Bielovou a Krzysztofom Łobodom, renomovanými odborníkmi v inštitucionálnom preklade, resp. korpusovej lingvistiky, či štúdiá *Institutional translation in national contexts. Quality assurance in governmental institutions across Europe* (2018).

T. Svoboda v predmetnej monografii poukazuje na zásadnú úlohu prekladov v EÚ, ktorá spočíva v sprostredkovaní kontaktu, resp. komunikácie na dvoch úrovniach. Prvá úroveň (nadmárodná) predstavuje sprostredkovanie kontaktu medzi orgánmi a inštitúciami EÚ, zatiaľ čo druhá úroveň sprostredkúva komunikáciu na národnej úrovni, t. j. medzi vnútroštátnymi orgánmi a občanmi daného členského štátu EÚ. Okrem vyššie spomenutých úrovní kontaktu, resp. komunikácie, T. Svoboda spomína aj komunikáciu, ktorá prebieha vnútri inštitúcií EÚ. Autor v úvode ďalej zdôvodňuje zásadný význam prekladu v inštitúciách EÚ a poukazuje na tlačovú správu Európskej komisie, ktorá uvádza, že sa „preklad stal súčasťou ústrednej fázy tvorby politiky a musí byť od počiatku začlenený do procesu prípravy najrôznejších politik“ (European Commission in Svoboda, 2019, s. 10). Editor v úvode monografie upozorňuje na možnú dezinterpretáciu názvu publikácie, ktorý by podľa neho mohol vzbudzovať dojem, že publikácia sa zaoberá predovšetkým externými prekladmi pre EÚ. Po detailnom preštudovaní však zistujeme, že záber publikácie je oveľa širší a zahŕňa nasledujúce témy: „preklad pre EÚ vykonávaný vnútri samotných inštitúcií; preklady pre EÚ z aspektu vnútroštátnych útvarov podieľajúcich sa na právotvorbe, preklady pre EÚ cez prizmu vnútroštátnych dodávateľov a v neposlednom rade preložené texty ako produkt, ktorý je prijímaný v právnej praxi (legislatívne texty) alebo širším spektrom používateľov (taktiež texty nelegislatívne)“ (Svoboda, 2019, s. 10–11).

V rámci tematického zamerania sa monografia sústreďuje na oblasť inštitucionálneho prekladu, ktorá je v súčasnej dobe mimoriadne aktuálna v prekladateľskom prostredí, keďže kvalita prekladu môže mať priamy vplyv na sociálne, hospodárske a politické smerovanie

členských štátov EÚ a z hľadiska výučby prekladu je podľa autora nosná. Autor uvádza známe publikácie, ktoré sa zaoberajú tvorbou prekladov v rámci samotných inštitúcií, t. j. interne. Podľa T. Svobodu k nim patria diela, akými sú napr. Wagner, Bech a Martínez (2002) *Translating for the European Union Institutions*. Ako dôležitý článok so zameraním na problematiku právneho prekladu v medzinárodnom a nadnárodnom kontexte autor uvádza Stolzeovej (2001) *Translating legal texts in the EU*. V súvislosti s autormi zaoberajúcimi sa tvorbou prekladov pre konkrétnu európsku inštitúciu – v tomto prípade pre Európsku komisiu – autor vyzdvihuje K. Koskinenovej (2000) *Institutional Illusions: Translating in the EU Commission*, alebo V. Sosoniovej (2011) *Training translators to work for the EU institutions: luxury or necessity?* Zo slovenských translatológov zaoberajúcich sa dlhodobo problematikou inštitucionálneho prekladu autor spomína K. Bednárovú-Gibovú, ktorej prehľadová monografia *Towards an Understanding of EU Translation* vyšla v tomto roku v druhom, rozšírenom vydaní.

Z hľadiska kompozície je monografia rozdelená do troch častí, ktoré pozostávajú z jedenástich kapitol. Prvá časť nazvaná *Překlady pro EU* sa venuje problematike z pohľadu jednotlivých inštitúcií a zahŕňa kapitoly, ktoré pertraktujú danú problematiku z historického hľadiska. V prvej kapitole Jana Kramoliša z odboru kompatibility Úradu vlády Českej republiky nazvanej *Úloha členského státu při překladech pro EU* sa autor zaoberá prekladom textov EÚ z obdobia pred začlenením ČR do EÚ. V kapitole *Překlady pro EU pohled z ústředí* sa Otto Pacholík venuje prekladateľskému odboru Generálneho riaditeľstva pre preklady Európskej komisie (DGT EK), ktorého je zároveň vedúcim. Ďalšia kapitola, ktorej autorom je Jiří Lenfeld, vedúci oddelenia pre legislatívny proces EÚ Odboru kompatibility Úradu vlády ČR, má názov *Spolupráce s překladaři a právníky-lingvisty v orgánech Evropské unie při přípravě českého jazykového znění právních předpisů EU*. Táto kapitola určitým spôsobom prepája predchádzajúce kapitoly tým, že opisuje interakciu medzi uvedenými subjektmi. Posledná kapitola prvej časti – *Terminologická a věcná spolupráce Generálního ředitelství pro překlady Evropské komise a státní správy ČR* (Otto Pacholík) poskytuje detailnejší pohľad na jednu z foriem spolupráce subjektov uvedených v tretej kapitole. Druhá časť pod názvom *Pohled „zvnějšku“* ponúka pre zmenu pohľad externých dodávateľov prekladu. Týchto externých dodávateľov združuje Asociácia prekladateľov (ako napr. Jednota tlumočníků a překladařů). Asociáciou prekladateľov, združujúcou najmä prekladateľov a tlmočníkov vykonávajúcich slobodné povolanie, sa zaoberá šiesta kapitola autorky Amalaine Diabovej, predsedníčky Jednoty tlumočníků a překladařů, s názvom *Kdo překládá pro struktury EÚ na českém trhu?* Ďalšou dodávateľskou stranou prekladu je jazyková agentúra, ktorej sa venuje Jaroslava Ouzká, riaditeľka oddelenia prekladov EÚ Skřivanek s.r.o., v siedmej kapitole nazvanej *Specifika překladových zakázek pro EU*. Posledná časť monografie pod názvom *Problematika kvality* pojednáva o kvalite prekladu, v súčasnosti mimoriadne aktuálnej témy odbornej translácie, z rôznych zorných uhlov pohľadov. V ôsmej kapitole *Pohled právníka na překlady pro Evropskou unii* Filip Křepelka, vedúci Katedry medzinárodného a európskeho práva, vykresľuje problémy, ktoré môžu nastať v prípade kvalitatívne nedostatočných prekladov. V deviatej kapitole nazvanej *Pokyny a příručky pro autory textů a překladaře u orgánů a institucí EU* sám Tomáš Svoboda detailne opisuje problematiku prekladových príručiek a pokynov, ktoré by mali zvyšovať kvalitu prekladov. Autorkou desiatej a zároveň poslednej kapitoly s názvom *Eurožargon v překladových textech vznikajících u institucí EU* je Barbora Stolínová, prekladateľka, tlmočnica a korektorka. V centre pozornosti tejto kapitoly je tzv. eurožargón a porovnanie jednotlivých prístupov k tomuto lingvistickému javu v rôznych európskych krajinách. V tejto kapitole autorka analyzuje jazykovú stránku českých prekladov a poukazuje na podkategórie eurožargónu, ktorými sú podľa nej aj euročeština, pričom sa pokúša definovať jej hlavné lingvistické črty. Jedenásta záverečná kapitola sumarizuje obsah jednotlivých kapitol, čím plní pre čitateľa syntetizačnú funkciu.

Záverom možno konštatovať, že monografia zlučuje vzájomne nadväzujúce príspevky ôsmich autorov, ktorí sú buď renomovaní akademici, alebo odborníci z prekladateľskej praxe, čím z metodologického hľadiska vzniká užitočné a obohacujúce prepojenie prístupov akademickej sféry s odbornými prístupmi z praxe. Publikácia svojou komplexnosťou nepochybne prispieva k aktuálnej diskusii o kvalite prekladov a predstavuje významný prínos nielen pre českú, ale aj pre európsku prekladateľskú prax so zameraním na aspekty inštitucionálnej translácie.

Literatúra:

- BEDNÁROVÁ-GIBOVÁ, K. (2020): *Towards an Understanding of EU Translation*. 2. uprav. a dopl. vyd. Prešov: Prešovská univerzita.
- EUROPEAN COMMISSION (2019): *Komise přijímá sdělení o přezkumu a přizpůsobení své strategie pro poskytování překladatelských služeb*. In: SVOBODA, T.: *Překlady pro EU: Institucionální překlad v kontextu institucí a orgánů Evropské unie*. Praha: Nakladatelství Milada Karez, s. 146.
- EUROPEAN COMMISSION: *Komise přijímá sdělení o přezkumu a přizpůsobení své strategie pro poskytování překladatelských služeb*. [Cit. 2020-17-05.] Dostupné na internete: <https://europa.eu/rapid/press-release_IP-05-976_cs.htm. IP/05/976>
- KOSKINEN, K. (2000): Institutional Illusions: Translating in the EU Commission. In: *The Translator*, 6/1, s. 49–65.
- SOSONI, V. (2011): Training translators to work for the EU institutions: luxury or necessity? In: *The Journal of Specialised Translation*, 16, s. 77–108.
- STOLZE, R. (2001): Translating legal texts in the EU. In: *Perspectives: Studies in Translatology*, 9/4, s. 301–311.
- SVOBODA, T. – BIEL, Ł. – ŁOBODA, K., eds. (2017): *Quality aspects in institutional translation*. Berlin: Language Science Press.
- SVOBODA, T. (2018): *Institutional translation in national contexts. Quality assurance in governmental institutions across Europe*. In: É. Poirier – D. G. Hernández (eds.): *Business and Institutional Translation: New Insights and Reflections*. Québec: Cambridge Scholars Publishing, s. 254.
- SVOBODA, T. (2019): *Překlady pro EU: Institucionální překlad v kontextu institucí a orgánů Evropské unie*. Praha: Nakladatelství Milada Karez.
- SVOBODA, T. (2017): *Translation manuals and style guides as quality assurance indicators: The case of the European Commission's Directorate-General for Translation*. In: T. SVOBODA – Ł. BIEL – K. ŁOBODA: *Quality aspects in institutional translation*. Berlin: Language Science Press, s. 75–107.
- WAGNER, E. – BECH, S. – MARTINEZ, M. J. (2002): *Translating for the European Union Institutions*. Northampton, MA: St. Jerome Pub.

Praktický slovník chorvátsko-slovenských falošných priateľov

Grčević, Martina: *Lažni prijatelji*. Rječnik hrvatsko-slovačkih međujezičnih homonima – Falošní priatelja. Slovník slovensko-chorvátskych medzijazykových homoným. Záhreb: FF-press 2020. 152 s. ISBN 978-953-175-697-6

Peter F. 'Rius Jílek

Inštitút západoslovanských jazykov a literatúr, Filozofická fakulta, Univerzita v Záhrebe
peterfrius@jilekonline.eu

Zaujímavou publikačnou aktivitou Katedry slovenského jazyka a literatúry pri Inštitúte západoslovanských jazykov a literatúr na Filozofickej fakulte Univerzity v Záhrebe, ktorá určite stojí za pozornosť nielen v kroatistickej a slovákistickej, ale i v širšej slavistickej sfére, je autorský slovník chorvátsko-slovenských interlingválnych homoným s titulom *Lažni prijatelji – Falošní priatelja*.

Jeho zostavovateľka Martina Grčević, ktorá na spomenutom pracovisku pôsobí, ho primárne koncipovala ako pomôcku pre študentov slovistiky v Chorvátsku a tiež opačne, pre študentov kroatistiky na Slovensku. No metóda spracovania umožňuje orientovať sa v ňom aj jednotlivcom bez akademického vzdelania v oblasti lingvistiky a translatológie. Práve táto druhá skupina laikov – prevažne zo slovenského jazykového prostredia – vstupuje často do kontaktu s chorvátskym prostredím, či už z pracovných, alebo osobných dôvodov, hlavne však počas letnej turistickej sezóny. Základná téza slovníka by teda mohla znieť v pragmatickej otázke, v čom a nakoľko si používatelia uvedených jazykov skutočne rozumejú.

V úvodnej štúdii autorka prehľadne rozoberá problematiku interlingválnej homonymie a upozorňuje na stav terminologickej neustálenosti. Kým chorvátska lingvistika preferuje popularizovaný názov *lažni prijatelji*, ktorý vznikol kalkovaním a skrátením pôvodného francúzskeho spojenia *faux amis du traducteur*, slovenská zasa uprednostňuje systémový prístup, hoci vo voľnejšej komunikácii sa takisto vyskytuje používanie spojenia *falošní priatelja*, respektíve sa v menšej miere spomínajú i *zradné slová*. S týmto faktom sa Grčević v chorvátskej aj slovenskej mutácii svojej práce vyrovnáva tak, že vo vstupných teoretických textoch zachováva nomenklatúru podľa lingvistickej tradície danej krajiny.

Na rozdiel od väčšiny slovníkov interlingválnych homoným je tento špecifický v metodike, akou sú v ňom jednotlivé lexikálne jednotky z oboch jazykov spracované. Nejde totiž o klasickú štruktúru – buď (1) jednostranne jednojazyčnú, kde dominuje len jeden heslový jazyk, alebo (2) dvojazyčnú, v ktorej sú oba jazyky spracované v samostatných blokoch publikácie bez vzájomného prepojenia. Autorka vo svojej dvojazyčnej koncepcii stavia chorvátčinu a slovenčinu z vizuálnej stránky paralelne a rovnocenne – v ľavej časti strany uvádza výklad pre chorvátskeho a v pravej pre slovenského používateľa

Napríklad jednotka *zrak*: pri oboch jazykoch je uvedené, že ide o podstatné mená mužského rodu (autorka pracuje – okrem pár výnimiek – s interlingválnymi homonymami jedného slovného druhu v základnom tvare). Chorvátsky používateľ slovníka sa dozvie, že slovo v slovenčine má význam chorvátskeho slova *vid*, teda jedného z piatich základných zmyslov, ktorý umožňuje vizuálne vnímanie, prípadne slova *pohľad*, kým slovenský používateľ si uvedené slovo v chorvátčine preloží ako *vzduch*:

zrak zrak
m. m.

1. vid; jedan od pet osjeta kojemu je organ oko (slabý zrak – slab vid; strácať zrak – gubiti vid) vzdych (zrak je čist – vzdych je čistý; visjeti u zraku – visieť vo vzduchu; zrakoplov – lietadlo; zračna luka – letisko)
2. knjiš.; pogled (sklopiti zrak – spustiti pogled)

(s. 149)

Grčević obdobne spracúva okolo štyristopäťdesiat lexikálnych jednotiek, ktoré na základe rovnakosti a podobnosti napĺňajú definíciu interlingválneho homonyma, pričom pri každom nezabudne uviesť najfrekvencovanejšie významy a kolokácie s exemplifikáciou. Nevyhýba sa ani tabuizovaným slovám, napĺňajúcim v jednom z jazykov štylistický príznak vulgárnosti, čo môže v bežnej jazykovej situácii pôsobiť vtípne či dokonca chúlостivo (kontext, vyžadujúci si doplňujúcu poznámku, je uvedený symbolom ukazováka):

fúkat fukati
nesv. nedok.

puhati (vietor fúka – vjetar puše; fúkat' (nos) do vreckovky – puhati (nos) u maramicu; fúkat' polievku – puhati na juhu)

žarg. vulg.; súložit'; jebat'

nafúkat' sa, nafukovat' sa, ekspr. – 1. naljutiti se; 2. napuhavati se; *pren.*, praviti se važan (čo sa nafukuješ? – što se napuhavaš?)

Glagol *fúkat'* učestao je u svakodnevnjoj slov. jezičnoj praksi. Upotrebljava se i s različitim prefiksima: *pofúkat'*, *ofúkat'*, *odfúkat'*, *na fúkat'*, *vyfúkat'* (npr. *(p)ofúkat' dieťaťu koleno, prst* – puhati djetetu na koljeno, prst (smanjiti bol); *vietor ofúkol všetok prach* – vjetar je otpuhao svu prašinu; *na fúkat' balón* – napuhati balon; *vyfúkat' vajce, nos* – ispuhati jaje, nos). Značenje koje taj glagol ima u hrv. razg. jeziku Slovacima nije poznato.)

Sloveso *fúkat'* sa používa často v každodennej slov. jazykovej praxi, napr. *fúka sa polievka, dieťaťu rana na kolienku, nos do vreckovky, na sviečky, fúkajú sa balóny, plávacie kolesá, atď.* Pri jeho používaní však môžu v chorv. prostredí vzniknúť komické alebo dokonca nepríjemné situácie. Na pláži sa môžu zachytiť zhrozené pohľady domácich, ak slov. turisti nafukujú rôzne plavecké pomôcky a komentujú podobnými vetami, ako napr.: *Miško, nafúkaj to koleso!, Počkaj, nafúkam ti rukávniky.*

(s. 49)

Autorka pri spracovaní interpretačnej a asociatívnej roviny jednotlivých hesiel vnáša do slovníka etnometodologický prístup, z toho vyplýva, že kladie dôraz na jazykovú prax a optiku bežného používateľa. Túto publikáciu, samozrejme, a nemožno považovať za vyčerpávajúcu, čo si uvedomuje aj Grčević, ale ako autorské dielo je dostačujúcim zdrojom najčastejších komunikačných nedorozumení, s ktorými sa dá prostredníctvom vzájomného dotyku chorvátčiny a slovenčiny stretnúť. Preto prínos tohto slovníka možno očakávať najmä v lingvodidaktickom využití. Zároveň treba podčiarknuť, že ide o prvú lexikografickú prácu svojho druhu medzi porovnávanými jazykmi, predne vyplňajúcu biele miesto v komparatívnom slavistickom bádání. Z obdobných knižných výstupov, ktoré komplexnejšie spracúvajú interlingválnu homonymiu medzi slovenčinou a inými slovanskými jazykmi, dosiaľ vyšli: slovensko-slovinský slovník *Slovaško-slovenska homonimija. Slovar slovaško-slovenskih medjezikovnih homonimov* od Juraja Vaňka z roku 2003, *Ukrajinsko-slovenská homonymia*.

Slovník ukrajinsko-slovenských medzijazykových homoným od Márie Čižmárovej a Anny Jaškovej z roku 2013 a *Slovník rusko-slovenských medzijazykových homoným* z roku 2019 od Lukáša Gajarského a Tatjany Grigorjanovej.

Všetko horí, všetko sa mení alebo katechizmus

Veronika Dadajová

Inštitút ukrajinistiky, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

veronika.dadajova@smail.unipo.sk

Ak chcete vidieť pravdu, nemusíte pracovať. Stačí celé dni ležať a nariekať.

Emil Cioran

Dali mu piť víno zmiešané so žlčou. Ale keď ochutnal, nechcel piť.

Evanjelium podľa Matúša

I-tri, ktorý svojím brejkdensom rozbíjal tanečníkom na diskách sánky, ktorý si z činiel robil vúdú bábičky a namiesto bradaviek mal ďalšie dve päste, skončil v cépezetke. Tu naša hviezda zhasla, svetlo jej na desať rokov basy.

Hopníka zadržali v jakuzzi a na oddelenie ho viezli v jednom ručníku okolo pása a s šampónom na plešine. Aj keby mal na hlave neviemkoľko slizu a peny, z väzenského auta by sa mu vyšmyknúť nepodarilo.

Obvinili ho zo zámernej masovej vraždy, ktorú spôsobil založením požiaru obytného domu v mestskej štvrti, kde býval so svojimi bratmi. Požiar vznikol v noci na spoločnej chodbe na treťom poschodí. Príčinou požiaru bol vraj vzbĺknutý ľúbostný list jednej z obyvateľiek, ktorý dostala od svojho milovaného námorníka. Kto ho podpálil? Ako sa oheň rozšíril na zábradlia a dvere bytov? Plameň vnikal do bytov horšie ako nejaký cigán. Požiarnici sa trápili štyri hodiny, a keď im došli hasiace zmesi a voda, posledné stopy ohňa sa im podarilo uhasiť kvapkami potu.

Obyvatelia nemali ako zletieť dolu, nedalo sa tam dýchať a horúci vzduch páľil, preto sa niektorí z nich ani neodvážili prebrať. Niekoľko ľudí vyskočilo z okien, z ktorých sa tak radi dívali na východ slnka. Ľudská smrť je prispôsobivá a prefíkaná – steny, okná, dvere ju nezabrzdia svojimi dlhými plastelínovými prstami s večne špinavými nechtami, ktoré nikto nikdy nestrihal.

Vyšetrovatelia podozrievali z účasti na zločine aj Ivanových bratov. Od chvíle, keď sa pacani od súkromných zdrojov dozvedeli, že ich brata zadržali, zdržiavali sa v tých najhlbších pivniciach vo svojej štvrti a vyvolávali svojim kumpánom, či by sa nemohli nenápadne dostať z mesta, z krajiny, z tejto hlbkej kaše.

No, pravdupovediac, Ivanovia nemali s požiarom nič spoločné. Očividne na nich narafičil pascu niekto, kto si chcel s nimi vyrovnať účty.

dialóg s vyšetrovateľom na mieste činu

Na tretí deň pobytu v cele predbežného zadržania, po niekoľkých krátkych výsluchoch o tom, kde sa nachádzajú jeho bratia a či bol zasvätený do požiaru, Ivana odvieďli na miesto zločinu. Dúfali, že sa možno prezradí a získajú aspoň nejaké indície.

Do vchodu, v ktorom bol požiar a doteraz sa tam ťažko dýchalo a steny boli čierne a hrboľaté ako čokoláda s lieskovými orieškami, prišiel Ivan s vyšetrovateľom a jeho dvoma pomocníkmi. Vyšetrovateľ vyzeral priblblo, svojím pohľadom by na dve časti nerozkrojil ani chlieb.

„No hovorte, ako to bolo,“ začal hneď vyšetrovateľ a prstom sa zavrtal do steny, akoby tam hľadal dôkazy zločinu.

„Nijak nebolo,“ odpovedal I-tri. „Ja som tam ani nepáchol.“

„Akože nepáchol? Ved' vám ukazovali záznam z videokamery, na ktorom kráčate popri susednom dome smerom k vchodu. A o dvadsať minút tam vypukol požiar.“

„To né ja, bolo to narafičené. Vám to hovorím asi stýkrát. Ten na videu proste vyzeral jak ja.“

„Aha, a možno ani teraz nie si tu.“

Ivan pozrel na vyšetrovateľa ako na debila.

„Teraz som. Čo si slepý?“

„Je rozdiel v tom, čo vidím ja a čo máte v hlave vy.“

„A načo sa tu potom s tebou vyprávam tri dni? Len tak, aby bola prča?“ Ivan bol už zničený z odpovedania na všetky tie otázky. „Už nemám v gebuli mozog, ale vifonku,“ odvrkol.

„Nevyhovárajte sa,“ povedal vyšetrovateľ. „Vy ste podľa mňa vyhoreli už dávno. Tak ako tie steny.“

„Kým tu pálili barák, ja som pekne odfukoval. Snívalo sa mi, že šprintujem dolu mestom a za mnou ide medveď.“

„Medveď?“ spýtal sa vyšetrovateľ a čosi si zapísal do notesa. „A ako vyzeral?“

Ivan sa pozrel na vyšetrovateľa ako na debila.

„Bože, jak asi? Jak škrečok.“

„To môžeme považovať za neochotu spolupracovať s vyšetrovateľským zborom.“

„Nahnal ma do slepej uličky a dobre že ma nezmaľoval jak obrázok. Nahnal ma presne tak jak ty svojimi debilnými výsluchmi.“

„To je celý sen?“

„Keď ma privalil, tak už to nebol on. Ma proste chytili dvaja zamestnanci herne, lebo som búchal s klávesnicou po stole. Si proste predstav, že v sne ma tí zamestnanci presvedčovali, že hrajem hru, v ktorej ma napadol medveď. Ale tá hra sa mi zobrazovala akože na celú obrazovku toho sna.“

„Čudný sen, ale toto nie je hra, tu neutečieš.“

„Ani ma nehne. Načo by som sa namáhal, keď som pred zákonom čistý?“

„Všetci sme čistí, akoby sme vyšli z práčky,“ poznamenal vyšetrovateľ a vrátil sa k veci. „Kto môže dosvedčiť, že ste vtedy spali?“

„Medveď môže,“ zažartoval Ivan. „Tisícikrát ti hovorím, že pri mne boli moji bráchovia.“

„Spali ste v tom čase v jednej izbe?“

„Hej!“

„Jasné, že ste spolu spali v jednej izbe, keď ste spolu podpálili vchod.“

Ivan pozrel na vyšetrovateľa ako na debila.

„Keď si si taký istý, že to my sme vyvádzali v tom baráku, tak prečo moji bratia neni sú na tom videu?“

„To je tajná informácia, obžalovaný na ňu nemá právo.“

„A to tvoje vyšetrovacie komando má aspoň šajnu, prečo by sme tak asi s bratmi robili ten čokoládový armagedon?“

„Prosím vás, aký zmysel majú tieto otázky? Vaše úvahy o našej práci nemajú žiaden vplyv. Otázky tu kladíme my. Od vás potrebujeme iba fakty a poskytnutie dôkazov.“

„Ja ti nič poskytovať nebudem,“ povedal I-tri a poškrabal si päšť.

Vyšetrovateľ sa zahľadel do priestoru medzi zábradliami na prvom poschodí, kde práve stáli. Niekoľko minút sa tak mlčky díval.

„Počujte, čomu ste sa venovali predtým?“ spýtal sa Ivana.

„Predtým?“ spýtal sa ešte raz Ivan, aby získal niekoľko sekúnd na rozmyslenie.

„Predtým som netušil, že medveď, ktorý sa za mnou ženie, je iba hra.“

„No vidíte, v base nakoniec dostanete rozum.“

„Vidím akurát, jak človeka zaslepuje snaha vytiahnuť z niekoho to, čo chce počuť.“

„Koho tým myslíte?“

„Čo koho myslím, nalejme si čistého vína... toto sem, hento tam – to je skoro jak svetové sprisahanie. A čo ja? Ja som sa jednoducho zmieril s tým, že cieľom... že cieľom orgánov je oblbnúť ľudí, aby sa cítili bezpečne, a v tom mi pripadajú jak náboženské organizácie.“

„Ak človek urobí z vchodu peklo, v ktorom zaživa zhoria ľudia, náboženské organizácie ho nechytia a nepošlú ho, dajme tomu, k satanovi. Na to sú orgány potrebné. Takže toto prirovnanie je nemiestne.“

„Ale cirkev môže ľudom natlačiť do makovice adekvátneho Boha, čo vetrí tú správnu cestu, a ne perfektné pracovné výkazy.“

„A pre niekoho sú perfektné výkazy a správna cesta jeden a ten istý Boh.“

V ten deň sa neobjavila žiadna nová informácia týkajúca sa zločinu. Vyšetrovateľovi pripadalo, že deň škripe ako kĺby pacienta s osteochondrózou. Nevyskytlo sa nič podozrivé, nijaký háčik v Ivanovom správaní, ktorý by indikoval načierno vypálenú stenu.

Ivan sa uložil spať v miestnosti, v ktorej bolo ešte asi tridsať takých ako on, nevinných, dočasných, nepotrebných, zbytočných ľudí. Spal a vedľa neho na posteli ležal veľký medveď, ktorý dohliadal na Ivanov pravidelný dych.

dialóg s advokátom

Na ďalší deň ho zaviedli do vyšetrovacej väzby. Prišiel k nemu advokát, ktorého mu prideliť štát. Keď chodíš z cely do vyšetrovacej väzby, z karcera do parku, z ministerstva naspäť do cely, pochopíš, že medzi tým nie sú veľké rozdiely – to všetko ti prideliť štát... no skús sa z toho dostať.

„Ja som Anatolij.“

„Ivan.“

„Tak, Ivan, rovno prejdime k veci. Prezrel som si dokumenty vo vašom prípade. Môžeme vyhrať súd, už som sa v minulosti stretol s podobnými prípadmi, poznám niekoľko dier v legislatíve, takže ich môžeme využiť.“

„Ja ti kašlem na tvoje diery. Pravda sa nemá ukazovať cez nejaké blbé diery. Pravda neni dierkovač.“

„Tomu súd nerozumie. Pravda pre súd neexistuje. Tam existuje len vyriešená súdna vec, uveďte si rozdiel. Často majú pravdu tí, čo kričia najhlasnejšie. Podľa toho sa budeme musieť správať aj my.“

„Jasné, proste nikoho nezajíma, že v skutočnosti neni som vinný. Všetkých zajíma len to, aby som dokázal, že som nevinný.“

„Tak nejako. Prípad rezonuje, každý deň sa pri budove súdu zhromažďujú nahnevani ľudia, ktorí sú schopní, mierne povedané, roztrhať vás na kúsky. To, že budete stále tvrdiť, že ste nevinný, nikoho nepresvedčí. Na to, aby ste vyhrali súd, je holá pravda málo, musí to byť presvedčivé.“

„Farizeji.“

„Prosím?“

„Nič. Nechaj tak.“

Ivan sa naňho pozrel ako na Judáša.

„A ty, Toľa, veríš mi?“ spýtal sa advokáta.

„V to, že ste nevinný?“

„No...“

„Poviem to takto, moja práca spočíva v tom, aby moje a vaše alibi a argumenty boli silnejšie ako protiargumenty našich odporcov.“

„No jasné, chápem, o to ti ide, okašať ostatných, aby ti uverili, ale tebe samému veriť neni žiadna výhra. Čiže neni si náhodou jak taký pastor, čo káže sedlákom Božie slovo, a sám chrápe s mníškami?“

„Bez tých rečníckych obvinení, prosím.“

„Mne je to jedno. Ale môžem tu zabíť aj desať rokov. Rečnícky, jak hovoríš.“

Advokát si napravil svoje cyklistické okuliare, rozhrnul papiere v priečinku na stole, niekoľko minút ich prehŕňal a nakoniec sa spýtal:

„Boli ste niekedy v Odeskej oblasti?“

„A pointa?“

„Nuž, v Odeze sa nedávno vyskytol podobný prípad podpaľačstva. Tamojší vyšetrovatelia hľadajú vinníkov, preto hľadáme súvislosti.“

„S tými tvojimi policajnými súvislosťami by si mohol gladioly posadiť. Myslím do basy, a ne na záhradu. Nikde som nebol, v živote som stade ani nos nevystřčil.“

„To je škoda. Treba si predsa rozšíriť rozhľad.“

„Ak chceš vidieť pravdu, netreba sa namáhať. Treba len ležať a nariekať.“

„Tak nejako to povedal Emil Cioran.“

„Emil Cioran? To je dajaký váš obžalovaný, ktorého ste vytiahli z lochu?“

„Nie, je to francúzsky filozof.“

„No, pozri, na to, aby som mohol používať frázy francúzskych filozofov, sa mi netreba trepať do Odesy.“

Po chvíli ticha sa advokát spýtal:

„Fajčíte?“

„Nič som tam nepodpálil.“

„Nepýtam sa preto. Nemám vám priniesť cigarety?“

„Móre, dáky si dobrý, čo si samaritán?“

„Viete, niekedy sa nám prirodzené správanie človeka iba javí ako dobré. A v tejto situácii sú to pre mňa jednoducho pravidlá slušného správania.“

„Zas Emil Cioran?“

Advokát pozrel na Ivana ako na debila. Ivan si však jeho pohľad nevšimol a spýtal sa čosi celkom iné:

„Jakú mám šancu, že sa odtiaľ dostanem?“

„Nuž, určite sa odtiaľ niekedy dostanete. Ja by som otázku postavil ináč. Koľko času prejde, kým vás prepustia. Všetko závisí od rýchlosti vyšetrovania a od vašej snahy podieľať sa na ňom.“

„Jaj, že takto, naozajstná pravda tu nikomu žily netrhá?“

„Pravda, nech je už v skutočnosti akákoľvek, je predovšetkým to, čo počas rozsudku prečíta sudca z papiera.“

Rozprávali sa ešte dlho, ale už skôr o detailoch prípadu. Ukázalo sa, že zo zločinu podozrievajú aj jednu miestnu kriminálnu skupinu. Advokát povedal, že šéfovia tejto kriminálnej skupiny dobre mastia vrecká vyšetrovateľom, aby od nich odviekli pozornosť, a ak sa pošťastí, tak možno natrafia na tých správnych ľudí, ktorí im pomôžu odvrátiť podozrenie.

dialóg so spolupracovníkom cépezetky. výsluch

Na nasledujúci deň Ivana predviedli na výsluch. Posadili ho za stôl a tak presedel v prázdnej miestnosti vyše hodiny... v putách, v tichu. V tichu ako v putách.

Potom do miestnosti vstúpili traja ľudia – dvaja drsní muži, ktorí pripomínali sanitárov v márnici, a tretí – chudý neurotický typ, ktorému pot zalieval čelné sklo a on si ho vkuse utieral vreckovkou. Chudý typ si mlčky sadol oproti Ivanovi a očami sa vnoril do jeho mysle. Ivan prepichoval očami oponenta s istotou, s akou sa pozerá na žebrákov pod nočným klubom. Súboj pohľadov trval niekoľko minút, lietali fugasy, zneli výstrely z diel. Potom muž vstal a vyšiel z miestnosti. Nepovedali si ani slovo.

Nato sa na Ivana z ničoho nič vyrútili dvaja býci, zviazali ho a priviazali k stoličke. A začali ho trepať. Bili ho vycibrene, tak, aby na ňom nenechali stopy – do obličiek, do solárneho plexu, hranou dlane do krku. Trvalo to vyše hodiny, bez slov, iba za sprievodu Ivanových výkrikov a stonov.

Nato sa do miestnosti vrátil nervózny suchár. Priniesol si fascikel s papiermi a pero. Veci položil pred Ivana a sadol si oproti nemu. Býci odišli, narovnali si svoje zdravotnícke znaky a opäť sa postavili vedľa steny, akoby tam tak stáli celú tú hodinu, akoby sa Ivan dobil sám.

Hopník sa preberal niekoľko minút, lapal po dychu, vyplŕúval bolesť a z posledných síl sa snažil trafiť ňou kanady tých dvoch býkov.

Chudý chlapík si utrel z čela Bajkal potu a trasľavým hlasom, takým, akým hovoria ľudia po operácii srdca, povedal:

„Tu máš papier, pero. Podpíš sa na troch stranách, dole. Zvyšok nechaj na nás.“

Ivan sa s ťažkým dychom pozrel na hárky papiera. Prázdne hárky! Prázdne! Budú si tam môcť napísať, čo len budú chcieť. Nepomyslel si, ale vycítil, že papier, ktorý pred neho predložili, je jeho prežitý život. Prázdnota, ktorú si vďaka jeho čarbanici budú môcť zodpovedné orgány interpretovať, ako sa im zapáči. Celý doterajší život je zločin, pod ktorý sa musí podpísať. Ale je vlastne nepopísaný hárok života zločinom?

I-tri ešte niekoľkokrát spomalene zažmurkal a unavene sa sklonil a dotkol sa čelom papierov. Z hrdla mu tenučkým prúdom stekala krv a sliny a z očí... slzy. Slzy mu nevyhŕkli z trpkosti chvíle, ale preto, lebo ho od tých všetkých úderov silno páliło v očiach. Zmesou výlučkov pošpinil papiere, niekoľkými pomalými pohybmi čela poposúval hárky, niekoľko bielych životov spadlo na podlahu.

„Repin,“ povedal chudý hlasom, aký mávajú chlapi po operácii semenníkov.

Narovnal papiere, zdvihol tie, čo spadli, uložil ich na kôpku a vzorne ich položil pred Ivana, akoby mu prezentoval kulinársku delikatesu, ktorú vlastnoručne pripravil. Potom na hodinu opäť odišiel z miestnosti. Počas tej hodiny býci synchronizovane a bez mihnutia oka mydlili Ivana.

O hodinu tretíkrát prišiel chudý chlapík s čajom a sendvičom, položil ich pred Ivana, sadol si na stoličku a mlčky začal čítať časopis. Sanitári nechali Ivana tak. Taká šachová pozícia na poli trvá pätnásť minút.

„Čaj chladne, nedáš si?“ opýtal sa chudý hlasom, aký mávajú chlapi po operácii hemoroidov.

Keď sa ho to spýtal tretíkrát, Ivan čosi zahundral.

„Čo?“ spýtal sa chudý hlasom, aký mávajú chlapi po operácii uzdičky.

„Rozviaž...“ ledva zo seba dostal Ivan.

Chudý si napravil golier na košeli, pozrel sa na Ivana s výrazom, akým reagujú ženy na nevhodné žarty, a povedal:

„Rozviažte mu pravú ruku, nech vidíme toho Modiglianiho v akcii.“

Ivanovi rozviazali ruku, dali mu z nej dole putá. Hneď pri prvej bitke pochopil, že okovy na jeho zápästiach môžu ostať aj navždy, kým bude žiť. A ešte aj chvíľu po smrti. Žil som bez pút, a keď zdochnem, bude mi jedno, s nimi či bez nich. So skrytým potešením pohol oslobodenou rukou, akoby sa naťahoval po dlhom spánku. Pozrel na chudého a ticho precedil cez zuby:

„Celkom.“

„Aha,“ súhlasil. „Nie si v nejakom podchode, ale v sídle oficiálnej inštitúcie. Preto sa tak treba aj správať. Tam dole vpravo sa môžeš podpísať.“

„Dúfam, že sa na to potom budem môcť aspoň kuknúť, aby som v celej kráse videl, ako som podpálil ten debilný vchod.“

„Okej, nie je problém.“

„A ešte niečo. Nepleť do toho mojich bráchov. Beriem to na seba, jasné? Keby dačo, oni si ťa nájdu. Chápeme sa?“

„Nie je problém, podpíš sa na troch stranách... pre istotu.“

Bratia hopníci mali jedno nepísané pravidlo – prežiť za každú cenu. Vedeli, že môže nastať chvíľa, keď budú musieť obetovať svoje princípy a pacanskú česť, aby prežili. Ale brali to tak, že aj keď ťa chce polícia stiahnuť na dno, musíš sa poddať, vzdať a podpísať všetko, čo ti povedia. Hlavné je prežiť, zregenerovať sa a o istý čas sa im vo veľkom odvdáčiť. Ved' aj na súde môžeš povedať, že dôkazy si od teba vynútili. A advokát pomôže.

Ivan sa skúsil napiť čaju, ale bol taký horký, že ho prešla chuť.

radšej ísť do pekla, ako nezaslúžene žiť v raji

O niekoľko dní Ivana predviedli pred súd. V miestnosti boli desiatky zamračených občanov. Uprostred davu Ivan uvidel známeho špecialistu na smrť, ktorý jemu a jeho bratom

niekoľkokrát pomohol. Toho, čo sa podobal na jedného z tých kreslených pampúšikov, ktorí vedú vyšetrovanie. Známy očividne neprišiel len tak, ale aby hneď nato odovzdal informáciu bratom, ktorí ešte boli na slobode. Špecialista na smrť odovzdá informáciu o živote.

Ľudia so skrivenými výrazmi na tvárach kričali Ivanovi do ucha, obviňovali ho zo všetkých smrteľných hriechov, jedna žena mu namierila zrazeninou slín na líce. Nezáleží na tom, čo naozaj vieš o človeku, dôležitejšie je to, čo si o ňom myslíš. Preto naňho pľuj, keď ti to umožňuje duch davu a tvoj vnútorný jed. Ivan sledoval ten Brownov pohyb a videl namiesto tváří iba diery, biele háčky papiera, na ktorých neboli žiadne podpisy. Ja som tu a vy tam, lebo vás ešte nikto nepodpísal, rozmýšľal Ivan.

Vstúpili sudcovia a svedkovia, začal sa výsluch. Strana navrhovateľa hneď predložila ako dôkaz papiere s priznaním, ktoré Ivan podpísal pred niekoľkými dňami. Medzi prítomnými zavládlo zdesenie, ale zároveň aj radosť – odsúdia masového vraha! Krvilačný, plameňoláčný – zaslúžiš si ešte horšie! Zdalo sa, akoby ľud potkaním jazykom zapíšťal *Ukrižuj ho! Ukrižuj!*

Do súdu Ivanovi nikto neukázal papiere. A práve o to prosil chudého – aj keď bez viery, ale s nádejou. Preto si pomyslel, že jeho bratia budú v priznaní označení ako spolupáchatelia zločinu. Do poslednej chvíle, kým sa súd oboznamoval s novým dôkazom, Ivan nevedel, či tam figurujú jeho bratia. Keď sudca nahlas prečítal konkrétne časti textu, ukázalo sa, že I-raz a I-dva sa ospravedľujú, čím ich zbavili podozrenia. Bez viery, ale s nádejou.

Papiere ležali na stole sudcu, napísané cudzou rukou, kostrbatým písmom, s nepravdivými presahmi slov cez riadky, ale podpísané Ivanom. Pomyslel si: ak môj život znamená jeden ťah cudzej ruky, vyberám si peklo.

Tam je spravodlivejšie.

Rozhodol sa.

Zvolil si.

Radšej ísť do pekla, ako nezaslúžene žiť v raji.

dialóg na súde

Po tom, ako Ivana zbili, neumožnili mu stretnúť sa s advokátom, preto mu priamo na súde zašepkal do ucha, že priznania z neho vymohli násilím, a poprosil, aby to použil ako dôkaz jeho nevinu.

Advokát sa naňho pozrel akosi vystrašene. Ivan nerozumel jeho mimike. A keď prišiel rad na obhajobu advokáta, ani slovom sa nezmienil o tom, že z Ivana vytĺkli priznanie.

Kto sa k hopníkovi zachoval spravodlivejšie? Ten, čo mu ponúkol cigy a zrazu zabudol na jeho prosbu, aby spomenul jeho utrpenie, alebo ten, čo zavrel oči pred bitkou, ale kryl jeho bratov?

Potom vypočúvali mnohých svedkov, ale žiadneho z nich Ivan osobne nepoznal. Všetci naňho nadávali, z čohosi ho obviňovali alebo ho rovno podozrievali z činu.

Ivan ich vôbec nepočúval, rozmýšľal o papieroch. Aj keby si za celý život nič neurobil, aj keby si mal úplne čistý trestný register, kedykoľvek môže nastať situácia, davová psychóza, totálna mašinéria, ktorá zaplní tvoj nešťastný papier sťažnosťami, hromadami obvinení. Nemôžeš sa z toho vymotať.

A tu nastala chvíľa Ivanovej obhajoby. Sudca mu dal slovo.

Vo svojom vnútri Ivan kričal, vrieskal ako malé dieťa, ktorému zobrali hračku a hlava mu už-už ide prasknúť od kriku, ale nemôže prestať, reve a kričí. Malé dieťa – úprimná a čistá améba, ktorá sa onedlho vyvinie, vyrastie a naučí sa ovládať svoje emócie, rozoznať pravdu od klamstva, cenné poznatky od škodlivých.

Ale pred ľuďmi sa Ivan ovládal, ako sa dalo:

„Vážený súd, ctení svedkovia,“ začal Ivan snažiť sa hovoriť čo najoficiálnejšie. „Prisahám, že budem hovoriť iba pravdu, čistú pravdu. Dlhú som rozmýšľal nad touto rečou a chcel by som, aby ste po vynesení rozsudku, nech už bude akýkoľvek, nikoho neobviňovali. Nikto z prítomných nevie, čo majú za lubom.“

Chcem zodpovedne oznámiť, že s dokumentom, ktorý súdu poskytla strana žalobcu, som nebol vôbec oboznámený. Nepoznám tento text ani jeho detaily. Nikdy som nepovedal to, čo je tam napísané. Ani som nikdy nevidel svedkov, ktorí ma obviňujú zo zločinu.

Ale to nie je to najväčšie. Hlavné je to, že ten dokument ma donútili podpísať násilím. Pol dňa ma bili vo vyšetrovacej väzbe, stopy po bitke neostali takmer žiadne, boli profesionáli. Práve som o tom povedal svojmu advokátovi. A je mi čudné, že vo svojej reči sa k tomuto faktu vôbec nevyjadril.

Zároveň sa chcem priznať, ale to vidno už na prvý pohľad, čo budem tajiť. Som chuligán a celý život som taký bol.“

Vtedy sudca prerušil Ivana:

„A kto povedal, že ste chuligán? Kto vás zaradil k chuligánom?“

Ivan odpovedal:

„Nikto,“ a bez narážky na svoju inakosť dodal: „A kto ma zaradil do ľudského rodu?“

Sudca:

„A to ste sa kde naučili? Ako ste na to prišli?“

Ivan odpovedal tak, ako keby tú odpoveď už niekedy počul:

„Myslím, že to mám... od Boha.“

Sudca:

„Pokračujte.“

Ivan:

„Vážený súd, ctení svedkovia. So všetkou zodpovednosťou sa vedome priznávam k tomu, že som vchod podpálil osobne ja sám bez akejkoľvek cudzej pomoci...“

posledný odsek s neznámym podpisom

Sieň prudko zašumela, nedovolila Ivanovi pokračovať. Bolo počuť výkriky: „Doživotie!“, „Zastreliť!“. Ľudia vstali, zahánali sa päťami, dav vrel, jednej žienke prišlo zle, odvieďli ju zo zasadacej sály, sudca búchal kladivom, aby utišil ten bzukot.

A kým Ivana viedli pod konvojom v putách chodbami zo súdnej siene do väzenského vozidla, v mysli si opakoval:

furt lepšie hniť v pekle, jak nezaslúžene žiť v raji
furt lepšie hniť v pekle, jak nezaslúžene žiť v raji

furt lepšie hniť v pekle, jak nezaslúžene žiť v raji

Z okien súdu sa ozýval krik. Keď uvideli tabuľku s názvom súdneho orgánu, zrýchlili krok.

Jedna žienka, ktorá pred sebou tlačila kočík, tiež začula rámus, čo sa ozýval zo súdu. Bábo v kočíku tiež začulo tie výkriky a, prirodzene, zľaklo sa, vypustilo z úst cumlík a rozplakalo sa. Mama sa sklonila k dieťaťu a snažila sa mu vopchať cumlík späť do úst so slovami:

„Moje zlaté. Si také maličké a už máš taký silný cit pre pravdu. Cmuk-cmuk.“

O autorovi

Autorom knihy poviedok o troch bratoch – „*hopníkoch*“¹ je ukrajinský spisovateľ mladej generácie Pavlo Korobčuk. Narodil sa 12. júla 1984 v meste Luck na Ukrajine, kde aj vyrastal. Je synom ukrajinského spisovateľa, prekladateľa a literárneho kritika Petra Korobčuka. Študoval orientalistiku na Inštitúte filológie Kyjevskej národnej univerzity Tarasa Ševčenko. V súčasnosti žije v Kyjeve a pôsobí v oblasti žurnalistiky. Okrem literárnej tvorby sa venuje aj hudbe, je bubeníkom v niekoľkých ukrajinských rockových kapelách. Od roku 2003 vyhral niekoľko literárnych súťaží a od roku 2006 niekoľkokrát zvíťazil aj v literárnych slamoch. Okrem toho je držiteľom literárneho štipendia spisovateľského fondu *Literaturwerkstatt Berlin*. Väčšinu tvorby Pavla Korobčuka tvorí poézia, ale napísal aj román a uvedenú zbierku poviedok². Jeho literárna tvorba bola preložená do angličtiny, nemčiny, taliančiny, poľštiny, litovčiny, bieloruštiny, srbčiny a ruštiny. Do slovenčiny je preložená básnická zbierka *Каїфологія (Pôžitkológia)*, ktorú vydalo prešovské vydavateľstvo FACE – Fórum alternatívnej kultúry a vzdelania v roku 2014. Pod záštitou tohto vydavateľstva vyšla v roku 2013 aj zbierka vybraných básní *Kameňolom*. Autorom prekladu oboch zbierok je absolvent prešovskej ukrajinistiky Slavomír Gál.

Preklad je publikovaný so súhlasom autora.

¹ V ukrajinskom žargóne pouličný výtržník, zlodej, pejor. mladý muž, zvyčajne nevzdelaný a agresívny, ktorý slepo nasleduje vulgárnu mládežnícku módu. Tento výraz sa používa na označenie subkultúry.

² KOROBČUK, P. (2014): *Svjaščenna knyha hopovidaň*. Charkov: Folio.